

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 2009

Kolding

KOLDINGBOGEN 2009

KOLDINGBOGEN 2009

39. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou

Sats og tryk: Jørn Thomsen A/S, Kolding

ISSN 0901-8077

Forsidebilledet: Den første Valdemarsdag i Kolding i 1913. I baggrunden Olympia (Stadion) og Låsbyhøj.

SPONSORER

Danske Bank

Home, Lynggaard & Hansen

Jørn Thomsen A/S

Munk Bog & Idé

Sparekassen Kolding's Fond

Sydbank A/S

INDHOLD

Hvad er det, der gør Kolding til noget helt specielt? Det er de mennesker, der har sat deres præg på byens og egnens liv og udseende. Det er kendte folk – politikere som Chresten Berg, arkitekter som Ernst Petersen, malere som Anton Schrøder og erhvervsfolk som Chr. Eff. Men det er også mennesker, der med deres engagement har lagt et stort arbejde i foreninger og interessegrupper.

I Koldingbogen har alle, der kan føje nye aspekter til vores fælles historie, mulighed for at komme til orde.

Tak til forfatterne, til stadsarkivaren for redaktionsarbejdet og til de lokale virksomheder for deres sponsorstøtte.

Marlene B. Lorentzen
Kulturudvalgsformand

<i>Koldings lange vej til universitet</i> Tønnes Bekker-Nielsen	5-22
<i>Da cigaretten kom til Kolding</i> Steffen Riis	23-26
<i>Min moster Kaino – et finnebarn</i> Else Bygvraa	27-38
<i>Floraklubben i Kolding</i> Gerda Thomassen og Else Holm	39-44
<i>Fra Koldings nordvestkvarter</i> Hans Thomsen Hansen	45-54
<i>Kolding Teaterselskab og Sydjydsk Amatørteater</i> Per Andersen	55-85
<i>Fabriksanlægget Gl. Donsvej 12, Bramdrupdam</i> Jørgen Kristensen	86-90
<i>Brdr. Knudsen – strikvarer, undertøj, børnetøj og strikkegarn</i> Poul Merrild Knudsen	91-96
<i>Fattiggården i Skanderup</i> Thomas Christensen	97-98
<i>Livet på Vester Nebel Fattiggård 1928-1948</i> Hans Andersen/v. Mette Stubbe Brødsgaard	99-105

<i>Nikolaj Nikolajsen</i> – en modstandsmand fra Sjølund	
Sven Arvid Birkeland	106-130
<i>Fra børnehavelærerinder</i> <i>til pædagoger</i>	
Tove Hald Jepsen og Bente Vilandt	131-149
<i>Nærradioen i Kolding 1989-1997</i>	
Lars Bonde og Ole Sørensen	150-158
<i>Koldings første Kulturudvalg</i> <i>1966-1970</i>	
Kim Simonsen	159-166
<i>Overlærer Høyer versus</i> <i>skoleforstander Berg</i>	
Erik Voss	167-179
<i>Kolding Ungdomsforening</i> <i>omkring 1960</i>	
Paul Nielsen	180-188
<i>To ekstreme forbrydelser</i> <i>fra 1980erne</i>	
Henrik Werner Hansen	189-203
<i>UFO Egon i Låsbygade</i>	
Carl Riisgaard	204-205
<i>Forfatterbiografier</i>	206-207

KOLDINGS LANGE VEJ TIL UNIVERSITETET

AF TØNNES BEKKER-NIELSEN

For ti år siden begyndte de første studerende på Syddansk Universitets campus i Kolding. Historien om universitetet i Kolding går dog meget længere tilbage – faktisk mere end to hundrede år, for allerede i slutningen af 1700-tallet var der forslag om at gøre Kolding til universitetsby. Det gik imidlertid, som der står i Bibelen: ”de første skulle blive de sidste”. Kolding kom til at vente længe på sit universitet.

I 1771 udgav filologen Jacob Baden (1735-1804) to kritiske småskrifter om Københavns Universitet: I det første angreb han den utidsvarende undervisnings- og eksamensform; i det andet foreslog han at flytte hele institutionen til ”en liden Bye i Jylland paa Grendserne af Slesvig eller maaske i Hertugdømmet Slesvig selv”, bort fra storbyens fordærvende indflydelse. Inspirationen hertil kan Baden have fået med hjem fra sine egne studieår i den lille nordtyske by Göttingen, hvis universitet allerede kort tid efter sin oprettelse i 1737 havde markeret sig som et af Nordeuropas førende uddannelsessteder.

Københavns brand i sommeren 1795 gav Baden, der i mellemtiden selv var blevet professor ved Københavns Universitet, lejlighed til at genoptage sin gamle tanke om en udflytning fra den farlige hovedstad, hvor ”den totale Mangel af akademisk Disciplin ved Københavns Universitet ... favoriseres af Tider-

nes letsindige Tænkemaade, og det herskende overspændte Begreb om Frihed, som gjør Kiøbenhavn til et endnu farligere Opholdssted for unge Mennesker end det desuden er”.

Hvor skulle det flyttes hen? ”Man har nævnt Sorøe og Colding”, skriver Baden, og fortsætter: ”det første er i mine Øine ligesaa uskikket til et Universitet, som det sidste skikket”. Kolding ligger i en ”frugtbar og velhavende Egn”, hvor universitetet kan nyde godt af den gavnlige indflydelse fra

...det i Nærheden værende yndige, stræbsomme og sædelige Christiansfelde ... Skulde ikke Christiansfelderens milde og jævne Sæder, hans Tarveligheed, Reenlighed, Vindskibelighed have en velgiørende Indflydelse på Universitetet? Skulde ikke denne Colonies Handelsaand og Fabrikflid give de akademiske Lærere Leilighed til mangen gavnlig Lektion for deres Tilhørere?

Forslaget vakte en vis opsigt i både København og Kolding, men blev hurtigt overskygget af den sideløbende debat om et norsk universitet, der i 1811 blev oprettet i Kristiania (Oslo). Som den første norske juraprofessor udpegedes den slesvigske jurist Niels Nikolaus Falck (1784-1850), som imidlertid aldrig tiltrådte stillingen, idet han i stedet tog imod et professorat i Kiel. I de følgende årtier deltog Falck ivrigt i samfundsdebatten, blandt andet som redaktør af bladet *Neues staatsbürgerliches Magazin*, hvor han i 1837 i en lille artikel ud-

kastede den tanke, at man kunne bruge noget af Sorø Akademis store overskud til at oprette et universitet i Jylland, et sidestykke til de allerede bestående universiteter i København og Kiel.

RIGETS MIDTPUNKT

Ad andre kanaler arbejdede en af Falcks kolleger, professor Christian Paulsen (1798-1854), for den samme tanke. Paulsen havde ligesom Baden studeret i Göttingen og var siden blevet professor i Kiel. Skønt han var vokset op i en tysktalende familie, tog Paulsen omkring 1830 stilling til fordel for den danske side i den slesvigske konflikt og plæderede i de følgende år i en strøm af bøger og artikler for en mere aktiv dansk sprogpolitik i det nordlige Slesvig. Paulsen advarede rent ud mod at ansætte embedsmænd med eksamen fra Kiel i den nordlige del af Slesvig, hvor de ville bidrage til den fremadskridende sproglige fortyskning.

I Rigsarkivet findes et brev, dateret 10. november 1840, fra Paulsen til kongens kabinetssekretær, J.G. Adler. Henvendelsen er holdt i den tone, som sømmede sig, når man skrev til den enevældige konges sekretær – og dermed indirekte til kongen selv – men brevs stilfærdigt insisterende stil er karakteristisk for Paulsen og genfindes i andre af hans skrifter. Han understreger, at det nye universitet ikke skal erstatte, men supplere Københavns:

Fra det almindeligste Synspunkt betragtet maa det være en Fordeel, naar et Land ikke har kun eet Universitet, men i det mindste tvende, hvorved Eensidighed hindres og Kappelyst fremmes.

Ligesom Falck vil Paulsen finansiere den nye institution ud af Sorø Akademis midler.

Christian Paulsen, juraprofessor ved universitetet i Kiel, stillede i 1840 forslag om et universitet i Kolding.

Han fortæller, at ideen har opbakning fra flere sider, også i Sorø, og henviser til de tidligere forslag:

Det andet Synspunkt er: at det saa længe forsømte Jylland trænger til et Universitet. Denne Tanke er, som De veed, gammel, men i den nyeste Tid har Falck baade fra dette, og fra det første Synspunkt erklæret sig for denne Sag (...) Men et blot jydisk Universitet behøver det ikke at være, saa at man skulde stifte det i en midt i Landet liggende By; det vilde ogsaa udøve sin gavnlige Virkning paa Jylland og være til stor Bequemmelig-

hed for samme, hvis det blev anlagt i den sydøstligste By, Kolding, hvor jo egentligen Rigets Midtpunkt er, og som Jac. Baden allerede for 45 Aar siden foreslog til Universitetsstad. I vor Tid tale endnu ganske andre Grunde for det, høiere politiske!

De "andre grunde" var nationalpolitiske. Kolding-universitetet skulle uddanne dansksprogede embedsmænd og dermed støtte den danske identitet i det nordlige Slesvig, eller som Paulsen udtrykte det

At det slesvig-holstenske (nu rigtignok meget svækkede og derfor Fortviwlelsens Skrig udstøden-de) Parti med dets Hertug i Spidsen ved første givne Leilighed vil adskille Slesvig fra Danmark, lægger det jo ikke Dølgmaal paa, men at det nordslesvigske Folk er endnu dansksindet, viser det, uagtet alle den lærde Stands Modbestræbelser (...) Fjenden staaer da endnu ei ved Jydlands Grændse; men den danske Aand kan alligevel trænge til en videnskabelig Grænsesfæstning, hvorfra samme i Slesvig kan hente Styrke, og derfor er det saa overmaade vigtigt for hele Staten, at Kolding blev Universitetsstad (...) Gud give, at Deres Høj- og Velbaarenhed fandt denne Idee Deres Opmærksomhed værd, saa at De vilde foredrage den som Deres egen for Hans Majestæt! Danmark trænger til store og vise Foretagender!

Paulsens henvendelse fandt ingen genklang ved hoffet. I Europa betragtede enevoldskongerne og universiteterne hinanden med gensidig skepsis. Frederik 6. var kun modstræbende gået med til at oprette et norsk universitet, og i 1837 var syv professorer i Göttingen – Badens og Paulsens gamle universitet – blevet afskediget på grund af deres kritiske holdning til enevælden. For øvrigt var Paulsens dansknationale standpunkter heller ikke populære i Kiel, og efter det slesvig-holstenske oprør i 1848 flygtede han til København.

DET JYSKE UNIVERSITET

Tanken om et Kolding-universitet bragtes på bane en sidste gang under grev C. E. Frijs' fejlslagne forsøg på regeringsdannelse i 1865. Niels Neergaard beretter i bogen *Under Juni-grundloven* hvordan Frijs tilbød baron Carl Frederik Blixen-Finecke (1822-1873), tidligere udenrigsminister og minister for Slesvig, en plads i den nye regering, men at Blixen-Finecke som betingelse blandt andet forlangte en udflytning af Københavns Universitet til Kolding. Blixen-Finecke gik i sin samtid for at være en excentrisk og uforudsigelig politiker, og hans forslag om at flytte universitetet blev af nogle iagttagere opfattet som endnu et udtryk for Blixens mangel på "klar Indsigt eller sikker Villie", som en anonym kommentator udtrykte det ved hans død.

Efter tabet af hertugdømmerne i 1864 var Kolding ikke længere "Rigets Midtpunkt". Andre jyske byer var i hastig vækst, navnlig Århus. På det videnskabelige område markerede oprettelsen af Statsbiblioteket i Århus (1902) som jysk modstykke til det Kongelige Bibliotek og Fødselsanstalten i Jylland (1910) byens nye status som "Jyllands hovedstad" og (fra 1912) kongelig sommerresidens.

Da man omkring århundredeskiftet genoptog tankerne om et universitet i Vestdanmark, var det da også først Århus, dernæst Viborg, der blev bragt på bane. Efter verdenskrigens afslutning blev der i 1919 nedsat et "Udvalg til Overvejelse af Spørgsmaalet om et Universitet i Jylland". Overvejelserne tog næsten seks år. Der var bred enighed om det ønskelige i at oprette et jysk universitet, men spørgsmålet om dets placering splittede udvalget. Nok var Århus en stærk kandidat, men gen-

foreningen med Nordslesvig i 1920 havde givet tilhængerne af et sydjysk universitet nye argumenter, som deres talsmand, lektor H.H. Misfeldt (1876-1961) samlede i kampskriftet *Det nye Universitet og Genforeningsarbejdet*, der udkom 1925.

I denne lille bog genoptages tanken om den "videnskabelige grænsefæstning" mod tyskheden – med direkte reference til Paulsens indlæg fra 1840. Bogen vidner i det hele taget om Misfeldts evner som en skarp debattør og hans sans for angreb som det bedste forsvar. Århus-tilhængerne har fremhævet vigtigheden af at lægge universitetet i en stor by, men dér vil det, skriver Misfeldt, "meget snart være behæftet med de alvorlige Skyggesider, der er særegne for Storbysuniversitetet"! I en mindre provinsby, derimod, vil der "ikke være den Fare for Splittethed, daarlige Adspredelser, for 'at gaa i Hundene', som i den store By; og jyske Hjem, ja danske Provinshjem overhovedet, vil med Tryghed sende deres Sønner og Døtre til et Studium i en saadan By".

Trods den stærke nationale stemning efter Genforeningen var det svært for tilhængerne af et sydjysk universitet at få deres synspunkt igennem i universitetskommissionen. Det skyldtes navnlig to problemer, der også skulle gøre sig gældende i senere universitetsdebatter.

Det første var, at der til et lægestudium måtte høre et universitetshospital, hvor studenterne kunne modtage klinisk undervisning. Her stod de sydjyske byer tilbage for Viborg og Århus. Kolding havde et amtssygehus (i de bygninger på Engstien, der nu huser universitetet) samt et tuberkulosesanatorium ved fjorden. Det var mere end Sønderborg, men ikke meget at regne i forhold til Århus, som

udover Kommunehospitalet og Amtssygehuset kunne tilbyde et epidemisygehus, et sindsygehospital og den før omtalte Fødselsanstalt, hvis overlæge, Victor Albeck, var blandt de drivende kræfter i kampen for et Århus-universitet.

Det andet og måske det største problem var, at tilhængerne af et sydjysk universitet ikke var enige indbyrdes. Ingen af de to koldingensere, der førte ordet i debatten – hverken Misfeldt som redaktør af *Det nye Universitet og Genforeningsarbejdet* eller gymnasieinspektør Georg Bruun som medlem af universitetsudvalget – trådte i karakter som fortalere for en Kolding-løsning; deres argumenter for et "genforeningsuniversitet" pegede snarere i retning af en placering i det historiske Sønderjylland, f.eks. Sønderborg eller Haderslev.

UNIVERSITET PÅ KOLDINGHUS?

Kommissionens udgangspunkt var, at stedvalget måtte stå mellem Kolding, Viborg og Århus; først fra 1921 kom også Sønderborg med i overvejelserne. Århus kunne tilbyde en byggegrund, hvor universitetet ville blive nærmeste nabo til Kommunehospitalet og Fødselsanstalten; således kunne alle fakulteter – også det lægevidenskabelige – holdes samlet. Kolding Kommune tilbød en stor byggegrund ved Dyrehavegaard (omtrent hvor det nuværende sygehus ligger), men kommissionen noterer sig, at de medicinske afdelinger derved ville komme til at ligge "i ikke ubetydelig Afstand" fra det øvrige universitet.

Sønderborg havde et kort på hånden i form af den tyske Marinekadetskole ved Allsund (den nuværende Sergentskole), en forholds-

vis ny bygning opført til undervisningsformål. Heroverfor foreslog Kolding-tilhængere den tanke at placere det nye universitet på Koldinghus. Ideen om et universitet i slotsruinen havde ganske vist været luftet af Paulsen allerede i 1840, men alligevel virker forslaget noget desperat. Hverken Nationalmuseet eller den kgl. bygningsinspektør, Vilhelm Petersen, var imødekommende over for tanken. Petersen skrev i sin indstilling:

Paa Forhaand skulde man dog synes, at det maatte være umuligt paa passende Maade at faa anbragt en saa moderne Institution som et Universitet inden for Ruinens Rammer (...) Efter mit Skøn maa Tanken om et Universitet i Slotsruinen anses for dødfødt. Selv om Ruinen med store Bekostninger kunde sættes i brugbar Stand, vilde Resultatet dog aldrig kunne blive saaledes, at det i Længden kunde tilfredsstillende Kravene.

Udtalelsen fra Nationalmuseets direktør, Moritz Mackeprang, var mindre diplomatisk:

Med Rette karakteriserer Bygningsinspektøren Tanken om et Universitet i Slotsruinen som dødfødt, og jeg skal dertil føje, at det er mig ubegribeligt, ud fra hvilke Betragtninger man har ment at kunne stille Forslag om Ruinens Anvendelse i dette Øjemed.

”I DEN ENE ELLER DEN ANDEN BY”

Da kommissionens længe ventede betænkning forelå i efteråret 1925, var resultatet en skuffelse for Kolding. Tretten af udvalgets medlemmer – et klart flertal – ønskede at lægge det nye universitet i Århus, mens fire anbefalede Viborg. Socialdemokraten Jens Peter Sundbo, der var valgt i Esbjerg, ønskede enten Viborg eller Kolding, ”mindre, smukt beliggende og dog levende Byer, der kan op-

Lektor H.H. Misfeldt. Foto fra o. 1940.

tage et Universitet, uden at dette drukner i Byens Larm og rivende Vækst”, men ville ikke tage stilling for det ene eller andet alternativ; i stedet ville han ”have det overladt til Rigsdagen at fastslaa Beliggenheden for det ny Universitet”.

Det nittende og sidste medlem var Georg Bruun. Som rektor for gymnasiet i Kolding kunne man vente, at han ville tale for en Kolding-løsning, men i stedet overlod han,

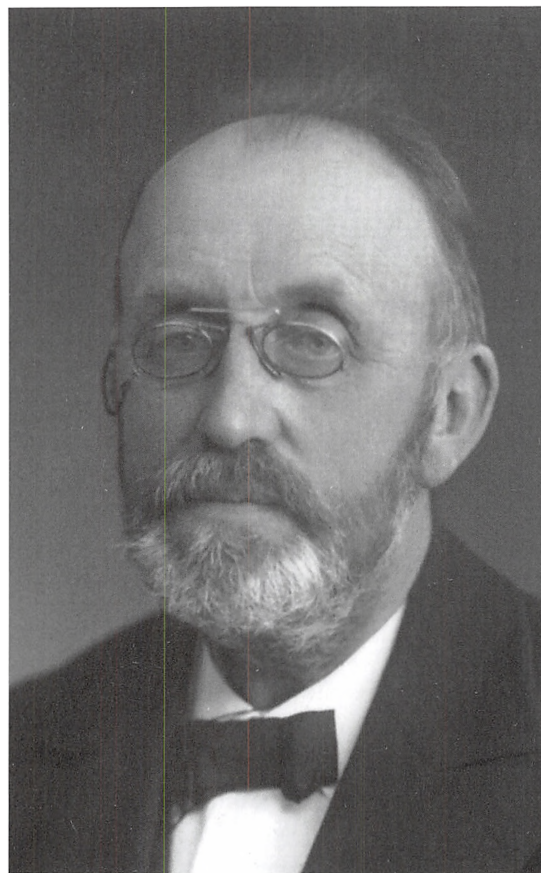
ligesom Sundbo, den endelige afgørelse til andre:

Mindretallet [dvs. Bruun] ønsker – i fuld Overensstemmelse med den fra de samvirkende Udvalg i Haderslev, Kolding, Ribe, Rødding, Sønderborg og Tønder den 19. Oktober 1921 indsendte Erklæring – ikke at udtale sig om, hvorvidt Universitetet, hvis nationale Hensyn drog det mod Syd, heldigst burde lægges Nord eller Syd for den gamle Grænse. Mindretallet er klar over, at der i denne Sag kan siges adskilligt i begge Retninger, men anser det for underordnet, om Universitetet bliver lagt i den ene eller den anden By i selve Sønderjylland eller i dettes umiddelbare Nærhed, og ønsker derfor ikke at stille et Forslag i saa Henseende.

Med denne flertydige formulering undgik Bruun at støde nogle af de modstridende syd-jyske interesser; han fastholdt visionen om et "genforeningsuniversitet" uden at drage den følgeslutning, at universitetet nødvendigvis skulle ligge syd for Kongeåen. Mindretalsudtalelsen var elegant argumenteret, men uden praktisk betydning.

Trods udvalgsflertallets klare melding var Rigsdagen i første omgang tøvende over for at føre universitetsplanerne ud i livet, og først efter en ihærdig lokal indsats kunne Danmarks andet universitet tre år senere modtage studerende i lånte lokaler på Teknisk Skole i Århus. Som for at betone det fællesjyske aspekt valgte man betegnelsen "Universitetsundervisningen i Jylland", som dog ret hurtigt måtte vige for det kortere og mere mundrette "Århus Universitet".

H.H. Misfeldt opgav heller ikke kampen med det samme. Gennem flere år fortsatte han, til århusianernes store irritation, med at angribe universitetsplanerne. Få måneder før "Universitetsundervisningen i Jylland" skulle

Rektor Georg Bruun. Foto fra ca. 1925.

begynde, gav han et interview til *Nationaltidende* under overskriften "Bliver Universitetsundervisningen i Aarhus en Fiasko?" Her sagde han blandt andet, at "det, der nu sker i Aarhus, kan komme til at virke ret ødelæggende for hele den jyske Universitetstanke", og "i Løbet af forholdsvis kort Tid vil vise sig at være en Fiasko, som ikke står til at redde". Om søgningen til Århus-universitetet forudsagde han, at "det kun vil lykkes at samle et meget lille Antal ... Det vil sikkert kun kom-

me til at dreje sig om enkelte unge Piger fra Nabobyerne”.

TEKNIKERKOMMISSIONEN OG TEKNIKUMLOVEN

Så galt, som Misfeldt profeterede, gik det ikke. Aarhus Universitet blev en succes, og der blev ikke behov for flere universiteter i mellem- og efterkrigsårene. Til gengæld voksede antallet af korte og mellemlange uddannelser i takt med industriens behov for arbejdskraft. I 1956 nedsatte man den såkaldte ”Teknikerkommission”, der afgav betænkning tre år senere og leverede en skarp kritik af undervisningsområdet selvgroede og kaotiske struktur:

Som det vil være fremgået, er uddannelser, der naturligt må betragtes som beslægtede ... adskilt i administrativ henseende. F.eks. henhører en del af den landbrugsfaglige undervisning og landbrugsskolerne under undervisningsministeriet, medens de øvrige landbrugsuddannelser henhører under landbrugsministeriet, dog med undtagelse af uddannelsen i gartnerfaget, der sorterer under handelsministeriet og arbejdsministeriet...

Selv om man ikke kan fastslå, at det alene er den administrative splittelse, der bærer ansvaret for en række uheldige forhold inden for uddannelsesområdet, forekommer det indlysende, at den vidtgående administrative opdeling vanskeliggør en indbyrdes afstemning mellem de forskellige uddannelser og en hindring for, at disse kan udvikle sig.

Kommissionens svada var medvirkende til en gennemgribende omorganisering af uddannelsesområdet i 1961. De tekniske uddannelser, der tidligere havde været spredt over mange ministerier, blev samlet under Undervisningsministeriet, som til gengæld afgav kulturen til det nye Kulturministerium. Med den

nye Lov om teknika af 1962 blev de eksisterende teknikumuddannelser udskilt fra de tekniske skoler som særskilte institutioner; endvidere blev der i de følgende år oprettet en række nye teknika landet over, heriblandt Sønderborg Teknikum, der senere skulle blive til Ingeniørhøjskolen Sønderborg Teknikum og endnu senere til en del af Syddansk Universitet.

DE STORE PLANERS TID

Teknikerkommissionens betænkning var et varsel om nye tider i dansk politik. *Planlægning* blev et af politikernes yndlingsord, man talte om *samfundets behov* og *samfundsmæssig rentabilitet*.

Et andet nøgleord var *prognose*. Enhver kunne se, at når de store fødselsårsgange fra 1940erne forlod gymnasiet, ville det lægge massivt pres på de videregående uddannelser. I 1957 havde man nedsat det såkaldte ”10-årsudvalg”, som havde fremlagt en langtidsplan for udbygningen af universiteterne i København og Aarhus frem til 1968. Virkeligheden overhalede imidlertid planlæggerens visioner: studentertallet skød i vejret hurtigere end ventet, og der opstod akut pladsmangel på medicinstudierne i København og Århus. I 1961 fremlagde 10-årsudvalget en revideret tiårsplan og anbefalede hurtigst muligt at oprette et tredje universitet til aflastning af de eksisterende. Tanken var at begynde med det mest presserende behov, et lægevidenskabeligt fakultet, som efterhånden skulle udbygges med de øvrige fakulteter til et fuldt universitet.

Både Odense, Aalborg og Haderslev bød sig til som hjemsted for det tredje universitet. I Odense var lokale kræfter allerede i 1960

samlet bag "Initiativudvalget angaaende universitet i Odense", og i 1961 besluttede Folketinget at udflytte Landbohøjskolen fra København til Odense. Da Folketinget desuden i juni 1962 godkendte oprettelsen af et lægevidenskabeligt fakultet i Odense, var der ikke langt til et fuldgyldigt fynsk universitet. Ganske vist blev det under behandlingen af lovforslaget pointeret, at man med etableringen af lægestudiet i Odense ikke havde taget endelig stilling til placeringen af Danmarks tredje universitet, men virkeligheden var en anden.

Som det var sket ved etableringen af Aarhus Universitet, blev der også denne gang nedsat et udvalg, men hvor 1919-udvalget

havde brugt seks år på sine overvejelser, sad 1962-udvalget kun atten måneder, og mens placeringsspørgsmålet havde optaget en meget stor del af 1919-udvalgets tid, blev det ikke tilfældet for 1962-udvalget. Først så sent som til sit femte møde i oktober 1963 indbød udvalget repræsentanter for de byer og regioner, der havde ytret interesse for et universitet: Haderslev, Ribe, Trekantområdet, Aalborg og Holbæk.

Efterfølgende udarbejdede dommer J. Kisbye Møller en betænkning til regionplanudvalget for Fredericia-Kolding-Vejle-området, hvori han argumenterede for et universitet i eller ved Kolding "foreløbig alene bestående

Regionplanudvalget havde den 5. november 1963 indbudt Vejle Amts folketingsrepræsentanter til et møde om universitetsplanerne på Industrien i Kolding. Bygningsinspektør L. Steffensen udpeger på kortet de arealer, som Kolding Kommune har foreslået til det nye universitet. Blandt tilhørerne ses amtmænd Wamberg og folketingsmand Vagn Bro. Foto: Peter Thastum.

af visse fakulteter (i alt fald juridisk-økonomisk og humanistisk og på den anden side ikke medicinsk), men med mulighed for fuld udbygning”. Forslaget vandt, som man kunne vente, fuld tilslutning både fra Vejle Amtsråd og byrådene i Vejle, Fredericia og Kolding, mens Haderslev-tilhængerne samlede de sønderjyske amts- og byråd samt Grænseforeningen bag en modbetænkning. En tredje gruppe mobiliserede byrådene i Varde, Esbjerg og Ribe til fordel for et vestjysk universitet i Ribe – men fik en kold skulder hos Tønder Byråd, som foretrak en Haderslev-løsning.

Ligesom i 1925 var de sydjyske interesser altså dybt splittet, men det gjorde næppe nogen forskel for det endelige udfald. Godt to måneder efter mødet med byernes repræsentanter afgav udvalget sin betænkning, som på ét medlem nær anbefalede at placere det tredje universitet i Odense og dermed legitimerede den igangværende opbygning af et lægevidenskabeligt fakultet som forstadie til et fuldt universitet.

Dissensen var formuleret af geografiprofessor Johannes Humlum, Aarhus Universitet. Han foreslog, at Odense indtil videre skulle være et medicinsk-veterinært universitet, mens de samfundsfaglige, naturvidenskabelige og humanistiske fakulteter skulle placeres hver for sig i tre forskellige jyske byer og efterhånden udbygges til fuldgældige universiteter. Humlum understregede, at universiteterne måtte ses som en del af den overordnede landsplanlægning, og hans indlæg indeholdt en klar opfordring til politikerne:

... en geografisk spredning af nye universiteter forudsætter, at man fra politisk side vil gå aktivt ind for en decentralisering af også andre sider af erhvervs- og kulturlivet. Konklusionen må derfor

blive, at nye universiteter kun kan placeres i sammenhæng med beslutninger vedrørende lokaliseringsplanlægningen af andre centrale sektorer i landsplanlægningen. Det må erkendes, at disse politiske forudsætninger for en udvikling af regioner i Vest-Danmark endnu ikke er til stede.

NÆSTE STOP: LUNDERSKOV

Humlum havde tidligere præsenteret sin analyse af universitetsspørgsmålet i bogen *Landsplanlægning i Danmark* fra 1961. Her argumenterer han for, at det fra et udviklings- og landsplanmæssigt synspunkt vil være bedst at lægge et sydjysk universitet i Lunderskov. Professorens beregninger viste, at et universitet i den sydjyske stationsby ville have et naturligt opland, der var større end Odense Universitets. Året efter videreudviklede han sine tanker i tidsskriftet *Kulturgeografi* og var nu nået frem til, at Vejen ville være en mere egnet universitetsby end Lunderskov.

Vel fik ingen af de to stationsbyer noget universitet, men Humlums overordnede budskab om nødvendigheden af en samlet universitetsplanlægning havde genklang i tiden. Loven af 4. juni 1964 om oprettelse af Danmarks tredje universitet i Odense indeholdt (i § 3) etablering af et permanent, nationalt planlægningsudvalg for de videregående uddannelser. Udvalget fik ”til opgave at yde vejledning ved planlægning af den videre universitets- og læreanstaltsudbygning” og få afklaret ”spørgsmålet om den mest hensigtsmæssige lokalisering af et eventuelt universitet i den sydlige del af Jylland”. Det var slut med at træffe beslutninger ad hoc og én ad gangen. Nu skulle der planlægges og koordineres.

Mens man ventede på det nye, permanente

udvalg, bad ministeriet Landsplanudvalget (forløberen for den senere Planstyrelse) om en "vejledende udtalelse" om "den mest hensigtsmæssige lokalisering af et universitet i den sydlige del af Jylland". Landsplanudvalget valgte en helt anden tilgang til problemet end tidligere. I stedet for at spørge "hvad kan byen gøre for universitetet", sagde udvalget, "hvad vil universitetet gøre ved byen?" Udvalgets flertal nåede frem til, at den vækst, der fulgte med et universitet, ville stille så store krav til infrastruktur, boliger osv., at et lille købstads-samfund ikke kunne løfte opgaven. Dermed var der kun to mulige placeringer for et syd-jysk universitet: Esbjerg (som ikke tidligere havde været inde i billedet) og Kolding. Udvalgets konklusion var, at hvis man ville have mest mulig vækst ("en jysk storby ved Lillebælt"), burde man vælge Kolding, hvis man ville have ensartet vækst ("en større lighed mellem de enkelte egne og landsdeles udvikling"), burde man vælge Esbjerg.

Landsplanudvalgets vejledende udtalelse gav grobund for optimisme i Kolding, og fra 1965 blev der etableret "forberedende universitetsundervisning" i Kolding. Her kunne man følge undervisning til filosofikum, og det følgende år blev udbuddet udvidet til at omfatte den lille og den store latinprøve. Latinundervisningen blev varetaget af lokale gymnasielærere (hvorfor varedeklarationen "universitetsundervisning" kan diskuteres), men til filosofiforelæserne lykkedes det at engagere den kendte Århus-professor Justus Hartnack.

I mellemtiden var det permanente organ, som var forudsat i 1964-loven om Odense Universitet, langt om længe etableret under betegnelsen "Planlægningsrådet for de højere

Uddannelser". Da rådet og ministeren var under pres fra flere sider i spørgsmålet om et syd-jysk universitet, valgte man at foretage en besigtigelsesrejse til Jylland i slutningen af november 1965. Den 23. november mødtes Rådets repræsentanter med Trekantområdets borgmestre, amtmanden over Vejle Amt A. Wamberg, dommer Kisbye Møller og andre fortalere for et Kolding-universitet på rådhuset i Kolding.

En del af Kolding-tilhængernes argumenter var allerede kendt fra Kisbye Møllers betænkning fra 1963, også konklusionen: at man burde begynde med et humanistisk og et samfundsvidenskabeligt fakultet. Det foreslås, at universitetet skal ligge nord for centrum – i det samme område, som 1919-udvalget fandt mindre egnet med den begrundelse, at det dengang lå for langt fra sygehuset. Nu understreges det imidlertid, at "sygehuset står foran en udflytning til et areal nær ved de arealer, der er afsat til universitetet". Blandt Koldings andre fortrin nævnes de gode trafikforbindelser og de eksisterende uddannelsesinstitutioner i byen. Mere interessant er det at se, hvorledes man forsøger at imødegå mulige kritikpunkter. Kolding er ikke nogen udannet bondeby, tværtimod: man "opgjorde i 1963 antallet af personer med afsluttende universitetseksamen bosat i området til 453" – hverken mere eller mindre! Den korte afstand til Odense (67 km) er heller intet problem, der er f.eks. kun 76 km mellem universiteterne i Uppsala og Stockholm; en sammenligning, der kun kunne glæde Odense Universitet.

To uger efter at medlemmerne var vendt hjem fra deres jyske opdagelsesrejse, afgav Rådet sin foreløbige indstilling til undervisningsministeren om placering af nye univer-

siteter. Blandt de jyske byer havde Kolding, Aalborg, Ribe, Esbjerg og Haderslev meldt sig, og på Sjælland ønskede Helsingør, Holbæk, Næstved og Roskilde et universitet.

Planlægningsrådet tog det samme udgangspunkt som Landsplanudvalget, at en lille købstad ikke kunne bære et universitet: altså var Haderslev og Ribe dømt ude. Rådet anbefalede at lægge det ene universitet i Aalborg. Dermed fik man to universiteter på østkysten, ”hvorfor placeringen af yderligere et center i det østlige Jylland vil give denne del af Jyl-

land en overvægt... og umuliggøre en forbedring af uddannelsesmulighederne i Vestjylland”. Et universitet i Esbjerg ville give bedre balance mellem øst- og vestkysten. Derudover anbefalede Rådet et nyt sjællandsk universitet i Roskilde.

EN SIDSTE KAMP FOR KOLDING

Planlægningsrådets indstilling af 7. december 1965 var ikke den julegave, Trekantområdet havde ønsket sig. I det nye år forsøgte en grup-

Udvalget for kulturelle anliggender under Regionplanudvalget holdt møde den 14. september 1966, og her drøftedes bl. a. oprettelse af et lægevidenskabeligt fakultet i Trekantområdet. Siddende fra venstre overlæge Erik Hansen, Vejle, rektor Knud Moseholm, Kolding, dommer J. Kisbye Møller, Gladsaxe, forstander P. Sonne Frederiksen, Bioteknisk Institut, Kolding. Stående fra venstre overlæge Jørgen Røjel, Fredericia, overlæge I.C. Højensgaard, Kolding og lektor Erik Mortensen, Kolding. Foto: Peter Thastum.

pe erhvervsfolk fra Junior Chamber i Kolding at få Kolding-universitetet tilbage på den politiske dagsorden ved at pege på det tidligere tuberkulosesanatorium (det nuværende Hotel Koldingfjord) som hjemsted for universitetet. Åndssvageforsorgen, som nu ejede bygningen, fandt den utidssvarende og var indstillet på at sælge den for en rimelig pris. Tanken var, at der skulle være undervisningslokaler og kontorer i selve hospitalsbygningen, mens sygeplejerskeboligerne uden vanskelighed kunne indrettes til kollegieværelser. Kommunen blev også inddraget i forhandlingerne, og skønt alle parter var enige om at holde dem fortrolige, sivede projektet ud til pressen og blev omtalt i Jydske Tidendes søndagsudgave den 27. november.

Universitetstilhængerne forlod nu korridorpolitikken til fordel for en bred mobilisering af alle lokale kræfter. Allerede om tirsdagen, den 29. november, mødtes initiativtagerne på Kolding Rådhus for at planlægge den stiftende generalforsamling i "Trekantområdets Universitetsforening". Det velbesøgte arrangement fandt sted 24. januar 1967. Senere samme år udsendte foreningen hæftet *Hvor bør det sydjyske universitetscenter placeres?* som en replik til Planlægningsrådets indstilling af 1965. I forordet gøres det gældende, at placeringen af de nye universiteter *tidligst vil blive afgjort i foråret 1968, og der er derfor endnu tid til en fordomsfri overvejelse og eventuelt omvurdering (...)* *Trekantområdets Universitetsforening anser ikke den foreslåede placering af det nye universitet i det sydlige Jylland for den bedste. I argumentationen vil vi søge at undgå følelsesmæssige og lokalpatriotiske argumenter og tage udgangspunkt i Planlægningsrådets egne kriterier.*

Universitetsforeningen følger Planlægnings-

rådets overvejelser om byernes størrelse. Haderslev og Ribe er for små, valget står mellem Kolding og Esbjerg. Spørgsmålet om en mere ligelig udvikling i Jylland afvises som irrelevant: "hvor meget et universitets tilstedeværelse ophjælper en landsdel, er tvivlsomt". Argumenterne til fordel for Kolding er Trekantområdets større befolkningsunderlag, Koldings gode trafikale beliggenhed og "nationale hensyn".

Universitetsforeningens argumenter var for så vidt gode nok, men de var ikke nye. To af dem – Koldings centrale placering og universitetets nationale rolle – optrådte allerede i Christian Paulsens forslag fra 1840. Nærheden til det allerede eksisterende Odense-universitet var et problem for Kolding-tilhængerne, og en national helhedsbetragtning som den, der i 1840 havde fået Paulsen til at foreslå et Kolding-universitet i "Rigets Centrum", talte i 1967 for at sprede væksten ensartet – for et vestkystuniversitet snarere end et tredje østkystuniversitet.

Set fra østkysten var Esbjerg hovedfjenden i universitetskampen, og dermed var der tilsyneladende grundlag for en alliance mellem Kolding og Haderslev. Tanken om et "delt" Kolding-Haderslev-universitet havde været luftet allerede i 1966. En udstrakt hånd fra Haderslev-tilhængerne i efteråret 1969 blev modtaget høfligt, men køligt i Kolding. Da en deltager på generalforsamlingen i april 1970 foreslog, at foreningen skulle gå sammen med Sønderjysk Universitetsforening i et fælles fremstød for Haderslev som universitetsby, blev det afvist af formanden som stridende mod foreningens vedtægtsmæssige formål, som var at arbejde for et universitet "i eller ved Kolding".

Stiftende generalforsamling i Trekantområdets Universitetsforening, 24. januar 1967. Et talstærkt fremmøde vidner om den lokale opbakning til universitetsplanerne. På generalforsamlingen fire år senere mødte kun rundt et dusin medlemmer frem for at opløse foreningen. Foto: P. Thastum.

OPRØR OG OPBREMSNING

I eftersommeren 1967 udkom Planlægningsrådets endelige rapport, *Skitse for udbygningen af de højere uddannelser i tiden indtil 1980*. Trods den beskedne titel er "skitsen" en diger publikation på 260 tættrykte sider, hvori rådet gennemgår mange aspekter af det komplicerede samspil mellem samfund og uddannelsessystem. Behovsprognoser for akademisk arbejdskraft, omkostningsberegninger og overvejelser om mulige nye tiltag som adgangsbe-grænsning og studiereformer fylder meget i "skitsen". Spørgsmålet om den geografiske

placering af de nye universiteter optager mindre end to sider og følger stort set den linie, der var lagt i 1965-indstillingen: Tre nye universiteter ved Esbjerg, Aalborg og Roskilde, i uprioriteret rækkefølge.

Dermed var sagen ikke afsluttet, for den endelige afgørelse lå i Folketinget, og de følgende år skulle blive en turbulent politisk periode. S-SF-regeringen, det "røde kabinet", blev sprængt i december 1967, og efter valget dannede VKR regering. Undervisningsminister K. B. Andersen, der sammen med statsminister Jens Otto Krag havde personificeret 60ernes socialdemokratiske visioner om plan-

lægning og social ingeniørkunst, måtte overlade sin taburet til den radikale Helge Larsen. Nogle måneder senere udbrød det store studenteroprør i Paris, der lammede den franske hovedstad og snart spredte sig til andre universiteter ud over Europa.

For Helge Larsen og den borgerlige regering havde en løsning af Københavns Universitets problemer første prioritet. Kapaciteten i de gamle bygninger var helt utilstrækkelig, og overfyldte undervisningslokaler havde været et af de parisiske studenters klagepunkter. Et andet var universiteternes utidssvarende professorstyre. Svarene var en udflytning af dele af Københavns Universitet fra de gamle bygninger i centrum, en ny styrelseslov for universiteterne og et fjerde universitet. Om de to første punkter var der bred politisk enighed. Man var også enige om at oprette et nyt universitet, men ikke *hvor*. Helge Larsen ønskede et aflastningsuniversitet så hurtigt som muligt og så tæt på København som muligt, mens Socialdemokraterne stod på egnsudviklingssynspunktet, dvs. at et nordjysk universitet måtte komme først. Det var derfor noget af et kup, da det lykkedes at overtale den kendte socialdemokrat og universitetsmand Erling Olsen til at lede opbygningen af et universitet i Roskilde. Olsen fortæller selv, hvordan han i den anledning blev kaldt til en kammeratlig røffel hos K. B. Andersen, der ud over at være socialdemokratisk uddannelsesordfører også var partisekretær. Også internt mellem de tre regeringspartier var der uenighed.

Maj 1970, samme måned hvor et nyt studenteroprør brød ud i København, nåede den store universitetslov frem til anden behandling i Folketinget. Lovforslaget indeholdt en delvis udflytning af Københavns Universitet

til Amager samt nye universiteter i Roskilde, Aalborg og Esbjerg-området, således som Planlægningsrådet havde anbefalet tre år tidligere. Universitetscentret i Roskilde skulle oprettes "snarest", Aalborg skulle modtage studenter fra 1974/75, mens der ikke var sat dato på det vestjyske universitet. Under debatten i Folketingssalen blev der gjort et sidste forsøg på at relancere ideen om et delt sydøstjysk universitet med hovedsæde i Haderslev og medicinstudium i Kolding, men uden held. Ved tredje behandling blev forslaget vedtaget med regeringspartiernes 90 stemmer for og ingen stemmer imod.

Snart begyndte forudsætningerne for 1970-loven at smuldre. VKR-regeringen faldt, og Danmark gik ind i en langvarig periode med økonomisk krise og skiftende undervisningsministre. Planen om det sjette universitet blev opgivet, og Trekantområdets Universitetsforening opløste sig selv. Christian Paulsens vision om Kolding som universitetsby syntes fjernere end nogensinde. Da tog sagen en ny drejning.

FRA HANDELSHØJSKOLE TIL UNIVERSITET

I 1979 havde Danmark hele fem universiteter, men kun to handelshøjskoler – København og Århus. I det sydøstjyske område fandtes der handelshøjskoleafdelinger i Varde, Esbjerg, Sønderborg og Kolding; faktisk havde Handelshøjskoleafdelingen i Kolding tidligere været bragt på bane som argument for at placere universitetet her.

Studieledere fra de små sydøstjyske handelshøjskoleafdelinger mødtes for at drøfte et samarbejde, og ud af disse møder voksede der

en vision om en tredje dansk handelshøjskole, en decentral institution med undervisning og forskning i fire byer. Planerne havde politisk opbakning hos ministeren og blev yderligere drevet frem af udsigten til en snarlig omlægning af revisoruddannelsen til en egentlig kandidatuddannelse, som ingen af de fire små handelshøjskoleafdelinger ville være i stand til at løfte på egen hånd.

Den 8. juni 1983 vedtog Folketinget en ny handelshøjskolelov, hvorved "undervisningsministeren bemyndiges til at godkende oprettelse af en handelshøjskole for Syd- og Sønderjylland, opbygget over en periode til en højere læreanstalt på lige fod med handelshøjskolerne i København og Århus, med hjemsted i Sønderborg".

Foruden hovedkvarteret i Sønderborg havde den nye "Handelshøjskole Syd" (HHS) afdelinger i Esbjerg, Varde og Kolding. Lokaleforholdene var ret kaotiske. Skolens første rektor, Gert Engel, beskrev i 1984 situationen således: "Rektoratet bor til leje i en stump kommuneskole i Sønderborg, og undervisningen foregår på de lokale handelsskoler, bortset fra Esbjerg, hvor vi holder til i en gammel lagerbygning".

Trods lokaleproblemer, interne konflikter mellem afdelingerne i Sønderborg og Kolding samt utallige andre praktiske vanskeligheder viste HHS, at en flercampus-læreanstalt var en praktisk mulighed. Snart kunne Koldingafdelingen ikke længere rummes på Købmandsskolen, og fra 1986 var den delt over lejede lokaler på flere adresser i centrum, blandt andet i "Klostergården" – den nuværende Senior- og Sundhedsforvaltning med et hjørne til det nuværende studentarhus. Først så sent som i 1990 fandt man en bli-

Handelshøjskole Syd på Tvedvej i tilknytning til Kolding Købmandsskole. Foto: Ludvig Dittmann.

vende placering i den gamle sygehusbygning på Engstien. Skønt Kolding størrelsesmæssigt var den førende afdeling inden for HHS, forblev rektoratet i Sønderborg.

I 1995 blev de to vestjyske afdelinger samlet på én adresse i Esbjerg, og i 1997 flyttede HHS og Ingeniørhøjskolen Sønderborg Teknikum sammen på HHS' campus i Sønderborg og skiftede navn til Handelshøjskole Syd-Ingeniørhøjskole Syd (HHS-IHS). Samme år begyndte realitetsdrøftelser om en fusion med Odense Universitet (OU) og Syd-

jysk Universitetscenter (SUC) til en ny, stor, syddansk universitetsinstitution. SUCs bestyrelse tog énstemmigt stilling til fordel for fusionen, men på HHS-IHS var mange skeptiske over for projektet, og i slutningen af maj 1997 besluttede Styrelsesrådet at takke nej til fusionen. En måned senere havde Rådet imidlertid skiftet standpunkt og gav rektor Jens Hohwü det nødvendige mandat til de videre forhandlinger. 10. oktober 1997 kunne planerne for det nye universitet fremlægges ved et offentligt møde på Koldinghus, og knap et år senere blev den endelige fusionsaftale underskrevet i ministeriet. Den 1. september 1999 kunne en ny årgang studerende begynde

på det, der ikke længere hed Handelshøjskole Syd, men Syddansk Universitet (SDU).

DET SYDDANSKE UNIVERSITET

Kolding var den største af SDUs tre jyske afdelinger, men i andre henseender befandt man sig i en uholdbar mellemposition. De to rektorater for henholdsvis HHS-IHS og SUC blev ved fusionen afløst af to prorektorater, ét i Sønderborg og ét i Esbjerg. SDU udvidede i Esbjerg og byggede nyt i Sønderborg, mens der kun var langsom fremdrift i planerne om en ny Kolding-campus til afløsning af den utidssvarende sygehusbygning på Engstien.

Planerne for det syddanske fusionsuniversitet præsenteres på Koldinghus den 10. oktober 1997. Fra venstre statsautoriseret revisor Erik Mølgaard, Kolding (medlem af Styrelsesrådet for HHS-IHS), formand Annemarie Morris, Rødding Højskole (medlem af Universitetsudvalget ved SUC), borgmester Per Bødker Andersen, Kolding Kommune, kontorchef Jette Damsted Olsen, HHS-IHS, undervisningsminister Ole Vig Jensen, rektor Henrik Tvarnø, OU, rektor Jens Hohwü, HHS-IHS og prorektor Hans Frost, SUC. Foto: Lars Lindskov, Universitetshistorisk udvalgs arkiv, SDU.

Trods oprettelsen af nye kandidatuddannelser i dansk og engelsk stagnerede Kolding-afdelingens optagelsestal i de første år efter fusionen, mens Sønderborg og navnlig Esbjerg kunne notere markante fremgange.

Året 2005 markerede et vendepunkt i Koldings nyeste universitetshistorie. Som led i implementeringen af den nye universitetslov blev de to prorektorater reduceret til ét prorektorembede med kontor på campus Kolding. Fagviften i Kolding blev udvidet med nye humanistiske uddannelser: skrivekunst (2005), designstudier (2006) og historie (2007). Optagelsestallene begyndte langsomt at stige. Mens Sønderborg har fastholdt og udbygget sin stærke profil på det tekniske område, er SDUs Kolding-campus godt på vej mod virkeliggørelsen af det sydjyske samfundsvidenskabelige og humanistiske universitet, som blev opridset i Kisbye Møllers betænkning af 1963.

Et nyt universitet, projekteret af Henning Larsens Tegnestue, er under opførelse nær havnen, hvor SDU vil komme til at ligge tæt på andre uddannelsesinstitutioner og studentehuset i Klostergården. Hermed får Kolding-universitetet endelig sin egen bygning, som dels tilbyder studerende og ansatte tidssvarende arbejdsbetingelser, dels yder et markant bidrag til byens arkitektoniske profil. Det forventes, at den nye campus står færdig til at modtage de første nye studerende i 2012.

UTRYKTE KILDER

Kolding Stadsarkiv, Universitetsforeningen for Trekantområdet, År 1965-1967, Arkivnr. 2555.

Rigsarkivet, J. G. Adler og hustru, privatarkiv, korrespondance 1814-1852.

Universitetshistorisk Udvalgs arkiv, Syddansk Univer-

sitet, Initiativudvalget angaaende universitet i Odense, mødeindkaldelse, 15.6.1960.

Universitetshistorisk Udvalgs arkiv, Syddansk Universitet, Interview med fhv. rektor Gert Engel, 30.8.2008.

LITTERATUR

Assing, Niels H. 'Die Gründerjahre', i *Festskrift til Gert Engel i anledning af hans 70 års fødselsdag*, redigeret af Annelise Grinsted og Bodil Nistrup Madsen (Skriftserie 11.94). København: Samfundslitteratur 1994, s. 21-29.

[Baden, J.] *Upartisk Undersøgelse, om De akademiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade*. Kbh.: H. J. Graae, 1771.

[Baden, J.] *Raisonnement over Kiøbenhavns Universitet, af Forfatteren af Upartisk Undersøgelse, om De akademiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade*. Helsingør 1771.

Betænkning afgiven af Udvalget om Oprettelse af et Universitet i Jylland. Kbh. 1925.

Betænkning om universiteternes byggeprogram i 10-året 1961/62-1970/71, afgivet af det af Undervisningsministeriet nedsatte udvalg vedr. universiteternes byggeprogrammer (Betænkning nr. 296). Kbh. 1961 [stencileret].

Betænkning vedrørende et universitet i Sønderjylland beliggende i Haderslev. Haderslev 1964 [stencileret].

[Clemmensen, C.H.] *Bliver Universitetsundervisningen i Aarhus en Fiasko? Af 'Clerk'*. *Nationaltidende*, 30.6.1928.

Falck, N. *Ein Wort über die Academie in Soröe, Neues staatsbürgerliches Magazin, mit besonderer Rücksicht auf die Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg*, årg. 6 (1837), 597-99.

Helhedsplanlægning af de videregående uddannelser, 1974-1987: problemer og løsningsforslag. Kbh.: Planlægningsrådet for de Højere Uddannelser, 1974.

Humlum, J. *Landsplanlægning i Danmark*. Kbh.: Gyldendal, 1961.

Humlum, J. *Danmarks fremtidige universiteter, Kulturgeografi* nr. 76 (1962), 133-43.

Hvor bør det sydjyske universitetscenter placeres? Kolding: Trekantområdets Universitetsforening u.å. [1967].

Indstilling fra Planlægningsrådet for de højere uddannelser til Undervisningsministeren om den geografiske placering

af nye centre for højere uddannelser (Universitetscentre). Planlægningsrådet for de højere uddannelser, 7. december 1965 (stencileret).

Kisbye Møller, J. *Betænkning vedrørende et universitet i trekantområdet Fredericia-Kolding-Vejle*. Vejle: Regionplanudvalget for Fredericia-Kolding-Vejle området, 1963.

Larsen, K. På Perronen: Rids af Handelshøjskole Syds forhistorie, i *Festskrift til Gert Engel i anledning af hans 70 års fødselsdag*, redigeret af Annelise Grinsted og Bodil Nistrup Madsen (Skriftserie 11.94). København: Samfundslitteratur, 1994, s. 13-20.

Lykke, P. *By og universitet: 'Universitets-Samvirket, Aarhus' 1921-1996*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1996.

Lykke, P. 'Videnskabernes fredhellige Hjem' – eller da Jylland skulle have universitet. *Siden Saxo* 6 (1989), nr. 2, 19-24.

Neergaard, N. *Under Junigrundloven: En Fremstilling af Det danske Folks Politiske Historie fra 1848 til 1866*. Kbh.: Gyldendal, 1916.

Det nye Universitet og Genforeningsarbejdet. Kolding 1925.

Olsen, E. *Fra ælling til ugle: Erindringer*. Kbh. Fremad 1998.

Parlamentariske Stjernebilleder, I: Baron Blixen-Finecke, af Zodiacus, *Nær og Fjern* nr. 29 (19.1.1873), s. 1-3 = *Parlamentariske Stjernebilleder*, af Zodiacus, udgivne af P. Hansen. Kbh.: C. A. Reitzel og Otto B. Wroblewskys Forlag, 1875, s. 5-15.

RUC i 25 år. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1997.

Selmer, H.P., *Om Oprettelsen af et Universitet i Jylland* nr. 2, Kbh.: C.A. Reitzel, 1851.

Skitse for udbygningen af de højere uddannelser i tiden indtil 1980. Planlægningsrådet for de højere uddannelser, juni 1967. Kbh. 1967.

Syddansk Universitet i Kolding. Dommerkomiteens betænkning, 12. november 2008. Kbh.: Universitets- og Bygningsstyrelsen, 2008.

Tauber, E.G. *Breve fra Kolding: En topographisk Skizze, udgivet som Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Kolding lærde Skole*. Odense: Hempel, 1822.

Teknisk og naturvidenskabelig arbejdskraft. Betænkning afgivet af den af statsministeriet nedsatte Teknikerkommission (Betænkning nr. 229). København 1959.

Trekantområdets Universitetsforening, Kolding u.å. [1967]. Universitetet i Vestjylland: tilblivelse, nutid og fremtid. Af Jørgen Dieckmann Rasmussen m.fl., udgivet af Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1992.

Universitetsudbygningen i Danmark: Det tredje universitet. Betænkning I afgivet af det af Undervisningsministeriet nedsatte Universitetsplanlægningsudvalg (Betænkning nr. 346). Kbh. 1964.

Note

En varm tak til Jette Damsted Olsen, Birgitte Dedenroth-Schou, Ruth Hansen, Palle Lykke og Martin Rheinheimer for værdifuld hjælp ved artiklens udarbejdelse og kritisk gennemlæsning af tidligere udkast.

DA CIGARETTEN KOM TIL KOLDING

AF STEFFEN RIIS

To væsentlige begivenheder fandt sted i Kolding i marts 1808. Begge havde med ild og røg at gøre, og de "skyldige" var fra samme personkreds, nemlig de spanske soldater, der var her som deltagere i det hjælpekorps, Napoleon sendte til Danmark i marts 1808.

Den ene af begivenhederne var selvfølgelig branden på Koldinghus. Den anden var introduktionen af *cigaretten*. Dette helt nye og for danskerne ganske ukendte nydelsesmiddel har nu igennem de sidste 200 år i bogstaveligste forstand været på rigtig manges læber. Men er nu ved 200 år jubilæet så udsældt og jagtet, at meget tyder på, at dette runde jubilæum bliver cigarettens sidste.

Koldings indbyggere havde også før 1808 været vant til fremmede besøg især af soldater. Byen lå på grænsen mellem Jylland og Hertugdømmerne og enhver invasion, venlig eller fjendtlig, skulle passere Kolding.

Da man blev adviseret om, at de spanske soldater skulle komme, var der udbredt nervøsitet i byen. Man frygtede ganske enkelt det værste. Snart viste det sig, at virkeligheden var en hel anden. Spaniolerne (ca. 15.000 mand) var ikke blot soldater, men også venligtsindede, eksotisk udseende mennesker i farverige uniformer, der med musikkorps i front myldrede ind over den nyindviiede bro ved Sønderport. De fremmede lyste med deres væsen og fremtoning op i den kedelige og grå hverdag.

De spanske soldater, der på deres vej op i Danmark passerede gennem Kolding, havde tidligere passeret Hamburg, og her var de blevet afbildet af brødrene Christoph og Cornelius Suhr. Brødrene publicerede en række stik med alle de forskellige nationers soldater, der passerede Hamburg i årene 1808-1815. Dette regiment var elitegardien for Prinsen af Ponte Corvo, Jean Baptiste Bernadotte og havde et kortere ophold i Kolding.

Menig soldat fra det spanske rytteriregiment *Princesa* med sin uundværlige cigaret.

Da Koldings borgere fik mod til at se dem nærmere an, var en af de ting, der virkelig adskilte dem fra andre soldater, at de alle fra den øverste general ned til den menige soldat dampede på disse små hvide *cigaritos* eller *papircigarer*, som man i starten benævnte cigaretten. Nok var man vant til, at soldater var rygere, men hidtil havde det været på lange piber eller tykke mørke cigarer, der afgav kraftige røgskyer.

Nu kom disse fremmedartede soldater med små elegante, hvide papircigarer i mundvigen. De udsendte en lysere røg, og det endda ofte gennem næsen. En samtidig beskrivelse fortæller: "De havde en lille Tegnebog med hvide

Papirsblade i. Et saadant Blad rev de ud af Bogen, indsvøbte deri Røgtobak, saa det saa ud som en Fidibus, stak den ene Ende i Munden og satte Ild i den anden Ende".

Der gik dog en tid, inden cigaretten vandt indpas på vore breddegrader, men den spredte sig derimod hurtigt fra Spanien langs Middelhavet til Sydfrankrig, Italien, Ægypten, Tyrkiet og Rusland.

På Wienerkongressen (oktober 1814 – juni 1815) blev der røget cigaretter, angiveligt som en hån mod Napoleon, der var modstander af enhver form for tobaksrygning – dog nød han til gengæld en del snustobak – og for at give foragten til den detroniserede kejser en yderligere drejning, røg man tobakken rullet ind i franske pengesedler. Jeg tror nu ikke, den danske konge, Frederik VI, var med på rygeholdet, da han siden sine barneår havde lidt af kronisk bronkitis. Cigaretter røget på pengesedler med alt, hvad det måtte have indeholdt, havde nok ikke en ligefrem positiv effekt på bronkitis.

Som så ofte blev det en krig, der satte gang i udbredelsen af denne nye opfindelse. Det var Krimkrigen 1853-56, hvor Rusland og Tyrkiet var de stridende parter. På Tyrkiets side stod England, Frankrig og Sardinien.

For englænderne var cigaretten et næsten ukendt fænomen, men det tog ikke lang tid, inden de havde fået lært cigaretrulningen af deres allierede. Man anvendte ofte avispapir eller salmebogsblade, men det ødelagde tilsyneladende ikke fornøjelsen. I Krimkrigen havde den navnet: "*Ziharha'en*".

Cigaretten havde den klare fordel frem for cigaren og den lange pibe, at man selv kunne fremstille den, når behovet var der, og at råmaterialet fyldte så lidt i en uniformsomme.

Efter krigens afslutning tog soldaterne den nye form for tobaksnydelse med hjem, hvorefter den hurtigt bredte sig over det meste af Europa.

Den allestedsnærværende og søgende H.C. Andersen prøvede første gang cigaretten på sin rejse i Syden i 1862 og skriver: *"Jeg sad med Papircigaren, som Spanieren ruller sig den. Det første Drag er altid en Smag af Cigar; det andet, ja saa ryger man! Stumpen af Cigaren kaster man hen for at faa en ny Papircigar, eller en udmærket, virkelig Cigar"*.

En anden måske mindre kendt dansk forfatter Chr. Molbech skriver i 1856 fra Spanien: *"Med dampende cigarritos i munden læner han sig tilbage på stolen, siger ikke et ord, men ryger den ene papircigar efter den anden og blæser røgen ud igennem sin næse i lange skyer"*. Er det ikke med en sådan beskrivelse, at billedet af den legendariske amerikanske skuespiller Humphrey Bogart dannes på ens indre net-hinde?

Den første cigaretfabrik blev oprettet i Danmark i 1878. Helt frem til Første Verdenskrig blev cigaretter håndrullet. I 1894 produceredes 20 millioner håndrullede om året. Men efterhånden blev importen af maskinrullede engelske og amerikanske cigaretter så massiv, at vi i 1907 importerede 100 millioner. Maskinerne kom også til Danmark, og i 1912 produceredes i Danmark 250 millioner, samtidig med at vi importerede ca. 240 millioner.

Første Verdenskrig 1914-18 satte yderligere gang i forbruget. Cigaretten var nu en del af soldatens feltration. Et bemærkelsesværdigt telegram blev sendt til Krigskommissionen i Washington fra general John Pershing, øverstkommanderende for de amerikanske styrker i Europa, det havde følgende ordlyd: Tobak er

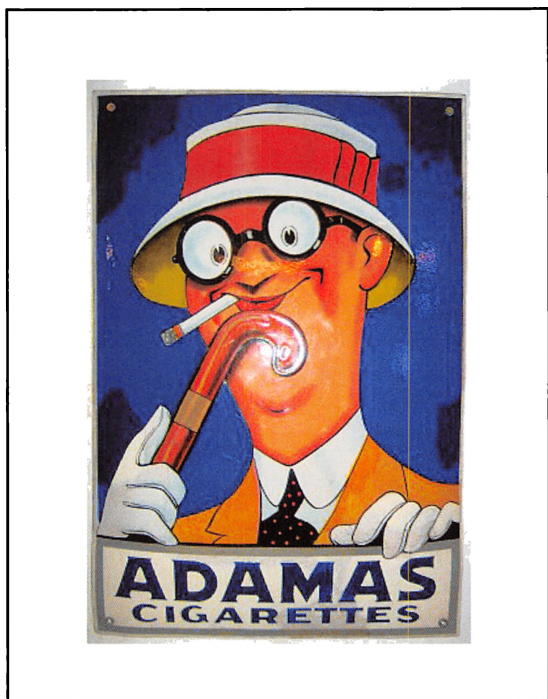
lige så nødvendigt som de daglige rationer. Vi må uden forsinkelse have tusinder af tons.

Soldaterne vendte hjem fra skyttegravene som storrygere, og hjemme fulgte familien – både de mandlige og de kvindelige medlemmer – trop. I Danmark, som ellers havde været neutral i denne krig, var forbruget også stigende, i 1918 var vi kommet op på 619 millioner cigaretter.

I perioden, man senere benævnte "De brølende Tyvere", og som står for en tidsperiode, hvor hver dag skulle leves, som var det den sidste, steg forbruget med rivende hast.

Under Anden Verdenskrig (1939-45) blev

de amerikanske soldaters ration sat til 2 gange 20 stk. pr. dag. I Danmark, hvor råtabakken var blevet en mangelvare, gik man over til højst utraditionelle tobaksblandinger, og til trods for de tvivlsomme kvaliteter steg forbruget. Et cigaretmærke, der havde det amerikanske navn "Powhattan", blev i folkemunde til "Puhada".

I begyndelsen af 50'erne var tobaksrationerne i den danske hær mere end rigelige. I tilfælde af krig skulle således hver soldat have 60 cigaretter om dagen, hvilket antyder, at der skulle være tilstrækkeligt til, at man kunne byde eller eventuelt arrangere byttehandler med civilbefolkningen. Selv storrygere ville have det vanskeligt ved på egen hånd at ryge en sådan ration.

I 1953 kom filtercigaretten til Danmark. I 1985 var cigaretforbruget i Danmark på 9 milliarder om året. De ihærdige kampagner mod cigarettens alvorlige skadevirkninger har nu knækket kurven, så forbruget i 2008 var nede på ca. 8 milliarder årlig, eller sagt på en anden måde – gennemsnitsforbruget er ca. 1800 cigaretter om året pr. dansker over 14 år. Tallene viser, at der er langt igen, hvis målet er at gøre Danmark røgfrit.

"Det er nemt at stoppe med at ryge. Jeg har gjort det hundredvis af gange" sagde den amerikanske forfatter Mark Twain (1835-1910).

Ingen kunne i 1808 forudse, at cigaretten i 200 års jubilæet for dette lille hvide tobaksfyldte hylster skulle fremstå som det mest forkætrede, menneskeskabte nydelsesmiddel, der direkte eller indirekte ville få skylden for alle tænkelige sygdomme og skavanker lige fra kræft, løse tænder, hængebryster, åndenød, svigtende sædkvalitet til senil demens, for blot at nævne få eksempler fra ondets synderegister. Og så skulle cigaretten endda i tilgift føre til, at tusinder af danskere i dag må krybe sammen i kolde skure og under dryppende halvtage for at vedligeholde deres last.

Utroligt, at der i dag er så mange danskere, der med stolthed erklærer sig som efterkommere af de spanske soldater!

ANVENDT LITTERATUR:

- Niels Gustav Bardenfleth: Tobak tilberedt og tugtet i 500 år. (1992).
- Preben Kannik: Alverdens uniformer. Politikens forlag. (1967).
- Paul Molde: Tobakken (1941).
- P. Eliassen: Tobakken i Danmark (1912).
- Christian Molbech: En måned i Spanien (1856).
- Statistisk årbog 2008.

MIN MOSTER KAINO – ET FINNEBARN

AF ELSE BYGVRAA

I 1949 adopterede min bedstefar, Andreas Hjort, uddeler i Egholt, Kaino, der kom til Danmark som finnebarn i 1943, knap tre år gammel. Min mor fik dermed en søster, der var 14 år yngre end hende selv. Min moster Kaino har betydet meget i mit liv, og det har givet mig lyst til at fortælle om hendes historie.

DEN FINSKE VINTERKRIG 1939-40

Anden Verdenskrig brød ud i september 1939. Sovjetunionen gjorde krav på at få ændret grænsen mellem Finland og Sovjetunionen. De krævede at få tilkendt Hangö og dele af Det Karelske Næs. Den russiske leder, Josef Stalin, ville med angrebet på Finland blandt andet hindre, at fjendtlige tropper kunne komme til Sovjetunionen via Finland. Leningrad (i dag Sankt Petersborg) lå blot 50 km fra den finsk-russiske grænse.

De russiske krav var for store for Finland, og derfor gik Sovjetunionen til angreb på Finland i Vinterkrigen fra 30. november 1939 til 13. marts 1940. Da Sovjetunionen indledte sit angreb på Finland var de 450.000. Desuden deltog hundredvis af bombefly i angrebene på de finske stillinger.

Den finske hærleder, general Carl Gustav Mannerheim, havde mobiliseret 116.000 mand, men de var dårligt udrustede og måtte i flere

tilfælde stille med deres egne våben. Finnerne kæmpede en heroisk kamp mod overmagten. De udnyttede vinteren og landskabet. Temperaturen faldt helt ned til minus 40 grader C.

Under nogle af de tilfrosne søer hængte finnerne miner på lange snore, disse miner var kun fyldt halvt med sprængstof, så de kunne holde sig flydende. Når de russiske soldater kom for at krydse søen, udløstes minerne. Finnerne slog huller i isen så de russiske soldater måtte gå udenom søen og fremrykningen forsinkedes. Hvis finnerne var nødt til at flygte fra en landsby, stak de ild til bygningerne, for at de ikke skulle falde i russernes hænder. Finnerne lagde fælder i disse nedbrændte byer, f.eks. døde kyllinger og efterladte slæder, hvorunder de havde anbragt en mine. Hvis man rørte det, der lå ovenpå, sprang minen.

Molotovcocktailen blev konstrueret af finnerne i begyndelsen af Vinterkrigen og opkaldt efter Vjatsjeslav Mikajlovitsj Molotov, født 1890, der var sovjetrussisk minister. Partisankrigens hovedtræk var at udnytte terrænet, at uskadeliggøre fjenden med færrest mulige omkostninger og ved hjælp af forhåndenværende materiale – det var en folkets krig mod overmagten.

Karelen, som fra 1812 til 1940/44 tilhørte Finland, men nu tilhører Sovjetunionen, var under anden verdenskrig skueplads for vold-

somme stridigheder. Moskvafreden blev indgået under Vinterkrigen 1940 og da tilfaldt størstedelen af Vestkarelen Sovjetunionen. Ca 400.000 finner blev forflyttet til andre steder i Finland.

Under Fortsættelseskrigen besatte finnerne størstedelen af Østkarelen og holdt området i tre år. Efter at Finland indgik ny våbenstilstand med Sovjetunionen blev de nye grænser fastlagt ved forhandlinger i Paris i 1947. Disse grænser gælder i dag.

Vinterkrigen og resultatet af den sovjetiske ekspansion forårsagede stor bitterhed i Finland, som mistede sin største by, Viborg, sine industrier ved floden Vuoksen, som forbinder det centrale Finland med Finskebugten, adgang til fiskevand i Ladogasøen og gjorde en 1/8 del af landets indbyggere til flygtninge uden mulighed for at vende tilbage. Efter Sovjetunionens opløsning i 1991 blev Karelske SSR til Republikken Karelen.

Vinterkrigen sluttede den 13. marts 1940. Da var 250.000 russere omkommet eller såret under Vinterkrigen. Finnernes tab var på 70.000 faldne eller sårede. Derudover flygtede omkring 500.000 mennesker fra de besatte områder. De tabte finske områder svarede stort set til Danmarks areal: Karelen, Hangö, Rybatjij-halvøen og et område nord for Ladogasøen. Karelen blev efter krigen republik på lige fod med de andre republikker i Sovjetunionen. Efter Vinterkrigens afslutning deltog Finland i krigen på tysk side, og i 1941 havde man vundet de tabte områder tilbage. Men i 1944 måtte Finland anerkende grænserne fra 1940.

Boris Jeltsin skulle i slutningen af 1991 have tilbudt Finland at købe Karelen tilbage, men præsident Mauno Koivisto takkede nej

fordi prisen var for høj, prisen var 64 milliarder finske mark (13,1 milliarder euro).

Hvordan er finnerne så? De lever i et barsk, ensomt og nogle gange brutalt land med vintermørke fra december til marts. De behersker dog den barske natur: finske børn, der dårligt kan gå, vader gladelig rundt på stumpe ski i babystørrelse.

Selv storbyfinner forlader ved enhver given lejlighed og på alle årstider bylivet for at tage i telt, vandre eller deltage i den krævende sport: orienteringsløb ude i skovene og på de nøgne skråninger. Finnerne kan lytte til de store skoves stilhed. For dem er det aldrig helt stille, og de kan få betydelig information om deres omgivelser fra lyde, som udenforstående ikke engang opfatter. Finner kan kort sagt tilpasse sig deres omgivelser, fordi de føler sig som en del af dem.

Danske frivillige soldater i Det danske Finlandskorps blev sendt til Sydfinland fra Uleåborg til Lovisa, men nåede ikke at være med i Vinterkrigen. Den 21. marts 1940 kørte de 600 km med tog gennem Finland, og de fik et stærkt indtryk af karelernes tragedie.

”Vi krydsede på stationerne lange tog, der skulle den modsatte vej. Her oplevede vi krigens civilofre på nært hold. Kvinder og børn, drenge og gamle mænd (de unge var i armeen) var pakket tæt i vognene. De var på rejse bort fra de afståede områder i Karelen, fra deres hjem, hvor de havde levet i generationer, og nu på vej til ukendte bosteder. De fleste var i lukkede godsvogne, hvor de vogtede deres kære husdyr: heste, små og hårdføre, kreaturer, geder og får, ja selv høns og gæs var med på disse dages lange rejser i 15-20 graders frost”, som Jan Ahtola Nielsen fortæller. Det var finske familier på flugt. Det danske Fin-

lands Korps bestod af 1200 mand, de blev oplært i Uleåborg, da de ikke kendte til ski og vinterforhold, men inden de blev sat ind mod en forventet russisk landgang på halvøen Hangö, blev freden sluttet.

FINNEBØRN I KOLDING 1943

Finlandshjælpen i Danmark blev stiftet i 1940 med det formål at koordinere hjælpen til Finland. Her var hjælp til finske børn en stor del af Finlandshjælpens opgave. Der blev sendt 3.777 børn til Danmark. Børnene skulle kun på sommerferie i Danmark, men 451 børn blev i Danmark og af dem blev 216 adopteret af danske familier.

Finlandshjælpen i Kolding havde også andre hjælpeforanstaltninger bl.a. blev der strikket tøj, som blev sendt til Finland.

Kaino Kyllikki Vesterinen var knap tre år, da hun ankom til Kolding Banegård, Bededag den 21. maj 1943. Hun ankom sammen med 62 andre børn fra Finland. Hun blev modtaget af den lokale Finlandskomite, der bestod af den finske konsul Thorvald Andreasen, der var indkvarteringschef, fru driftsbestyrer Eriksen, fru konditor Klaaborg, fru kaptajn Heiberg-Jürgensen og byrådssekretær Niels Jacobsen. Børnene skulle være i pleje i et halvt års tid.

Den finske konsul Thorvald Andreasen havde forinden besøgt de familier, der havde ønsket at få et finnebarn i pleje, og hans datter Ebba var med rundt. Th. Andreasen så nøje på, om familierne var gode plejefamilier, om børneværelset var i orden, eller om børnene blot skulle hjælpe til. Hvis han mente, at det sidste var tilfældet, blev familien ikke udvalgt til at få et barn.

Billedet af Kaino den 21. maj 1943 i gården ved Egholt Brugs. Hun har fået en tre-hjulet cykel og ser lykkelig ud. Hun er endnu i det tøj, hun havde på under rejsen.

Børnene blev samlet på Hotel Ansgar, hvor de fik mælk og boller og fandt deres plejefamilier.

Den første sending af børn var på 63, 34 drenge og 29 piger. Der var nogle problemer med fordelingen af børn, fordi der var flere hjem, der hellere ville have piger end drenge, og man havde forventet, at der kom 30 drenge og 30 piger. Kaino var med i denne første

På billedet ses fru konsul Andreasen (som var kendt for sine hatte). Hun modtog sammen med øvrige medlemmer af den lokale Finlandskomite de mange børn, der kom til Kolding den 21. maj 1943 og den 28. maj 1943.

sending, hvor der var otte danske lotter og en finsk lotte, frk. Inge Sippus, som skulle tilse børnene på egnen. På Hotel Ansgar stillede værten salen til rådighed, Andelsmejeriet gav mælk og konditor Klaaborg gav boller til børnene, der nok trængte til at spise og drikke efter rejsen.

Det første indtryk af disse børn var skuffende, børnene havde så meget tøj på som de kunne bære, uden at deres bevægelser blev hæmmet alt for meget, og – det må understre-

ges – på deres tøj kunne man spore de vanskelige tider i Finland. De allerfleste havde ikke meget mere end det, de kom i, kun en lille kuffert. Den 28. maj kom der yderligere 26 børn til Kolding, man havde forventet 31, men fem var syge og blev i København til de var raske. De 26 børn så bedre ud end det første hold, og de blev ligeledes bragt til Hotel Ansgar og fik mælk og smørroller.

I Kolding og omegn kom der børn bl.a. til følgende familier:

Uddeler Andreas og Ida Hjort, Egholt, som fik Kaino Kyllikki Vesterinen.

Købmand Peter og Grethe Schmidt, Tøndervej, Kolding, som fik Karin Saarinen.

Käthe og Hans Bygvraa, Vejlevej, Kolding, som fik Tauno Olavi Saikkonen.

Desuden havde følgende familier finnebørn:

Konsul Th. Andreasen, Strandvejen, Kolding. Papirgrosserer Oskar Lumby, Kolding. Konditor Klaaborg, Kolding. Arkitekt Rasmussen, Hvidsminde, Kolding. Manufakturhandler Karin Juhl, Jernbanegade, Lunderskov, som fik Tapio, som i dag bor i Spøttrup. Trafikkontrollør A. M. Hansen, Ivar Dahlsvej, Lunderskov. Aunbjerg Nielsen, Lunderskov. Erlandsen, Lunderskov. Familien på Drøbæks Mølle, Lunderskov.

Nogle af familierne havde ikke selv børn. Andreas Hjort havde mistet sin søn, Harald, den 18. oktober 1938, han døde af børnelammelse, lige blevet 10 år gammel. Der var omkring Anden Verdenskrig flere epidemier i Danmark, bl. a. i 1944 og navnlig 1952. Käthe og Hans Bygvraa havde to adoptiv sønner, der begge forsvandt under 2. Verdenskrig. Peter og Grethe Schmidt havde heller ikke selv børn.

Den finske lotte, frk. Inge Sippus, der allerede havde opholdt sig i 18 måneder i Danmark, fik til opgave udover at føre tilsyn med børnene, at sørge for, at børnene ikke glemte det finske sprog, og desuden skulle hele korrespondancen mellem de finske forældre og plejeforældrene gå gennem hende og hun skulle oversætte brevene... ”og det skal Frk. Sippus, der i parentes bemærket var ualmindelig nydelig og taler et næste fejlfrit dansk, også nok kunne”, som Kolding Folkeblad skrev.

Inge Sippus var aktiv indtil den 21. august

1942, hvor politiet advarede hende om, at tyskerne ville tage både hende og finnebørnene som gidsler. Den 28. august 1943 gik hun under jorden og så derfor ikke finnebørnene mere. Inge Sippus blev gift med en bankdirektør fra Vejle og fik derefter navnet Inge Holm. De bosatte sig i Vejle.

KAINOS FØRSTE ÅR

Kaino blev født den 16. juni 1940 i Kuru i Karelen. Hun var datter af arbejdsmand Aleksander Anttis Søn Vesterinen, født den 4. maj 1891, død den 18. oktober 1942, og hans hustru Edith-Marie Mattis Datter Janhunen. Kaino fik lov til at blive i Danmark, fordi hendes finske mor blev alene i 1942 og ikke syntes, at hun kunne forsørge to børn. Til brug for ansøgning om adoption af Kaino blev der af Finlandshjælpen skaffet en præsteattest, som skulle erstatte en dåbsattest, heraf fremgår navnene på hendes finske far og mor.

På præsteattesten står, at Kaino blev født i Kuru. Det har ikke været muligt at finde byer i Karelen ved navn Kuru. De russiske kort over Karelen har ikke længere de finske navne, så det har ikke været muligt at finde den by, Kaino blev født i. Men hun blev sendt til Danmark fra det finske Viborg, hvor hendes familie flyttede til under Vinterkrigen.

Kaino sagde ikke noget i 1½ år, efter hun var kommet til Danmark, derefter talte hun fejlfrit dansk.

Kaino var blevet undersøgt af en læge fra Mannerheim-Förbundets Utskott för Vinterbarn til Danmark før afrejsen fra Viborg i Finland, og lægen konstaterede, at hun var sund og rask, men at hun var underernæret.

Ved ankomsten til København den 20. maj

1943 blev Kaino og de andre finske børn vaccineret mod difteritis. Et par af børnene led endnu af eftervirkningen deraf ved ankomsten til Kolding, men ellers var sundhedstilstanden helt som den skulle være.

Kainos far døde i 1942 kun 51 år gammel. Han var for gammel til at deltage ved fronten i Fortsættelseskrigen, men måtte arbejde hårdt på fæstningsbygningerne. Han blev forkølet, fik lungebetændelse og døde. Finnerne var meget meget fattige, og Kainos far fik kun penge til tobak eller cigaretter og et måltid mad om dagen, han fik ikke penge til at sende hjem til familien.

I foråret 1942 var Kainos mor, Edith Vesterrinen, alene med Kaino og Kainos halvsøster, faderens datter Anja Kuisma på 13 år. Kainos mor var gravid med lillebror Lauri, og hun var nødt til at tage imod Mannerheim-Förbundets tilbud om at sende sit mindste barn, Kaino, til Danmark; hun ønskede at hendes barn levede videre og ikke døde af sult eller i krigen.

Sulten var slem i Finland; alle folk fra Karelen flygtede ind i landet, der var 450.000, der skulle fødes, og desuden var der 70.000 russiske fanger fra Vinterkrigen, alle disse skulle have mad, men mange døde af sult. Ingen havde mad til sig selv.

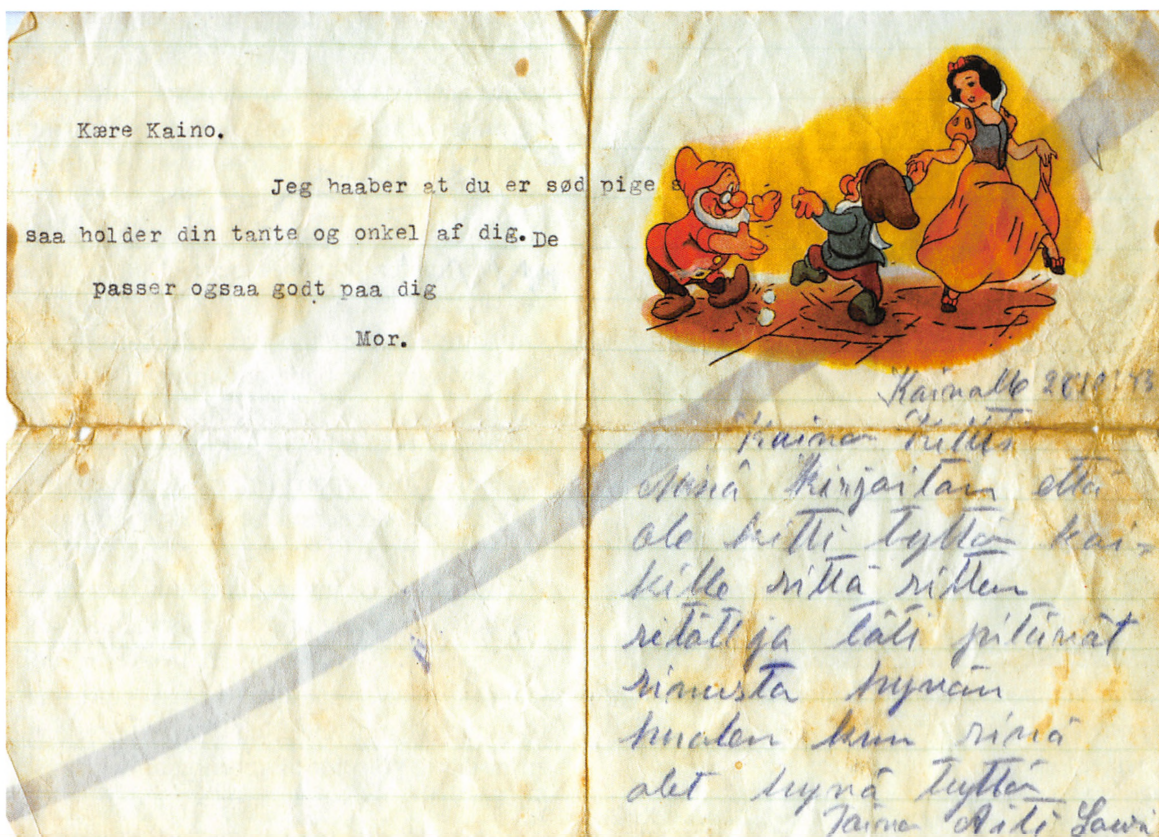
Kaino kom til et hjem på landet, den lille by Egholt, hvor hendes danske plejefar var uddeler i Brugsen, som lå lige på et trafikeret hjørne. Han var 46 år og hans kone Ida var 45 år. De havde en datter, Anna Lise på 17 år. Deres eneste søn, Harald var død i 1938. Anna Lise var i huset på forskellige gårde i omegnen, men der var masser af liv i hjemmet, hvor kunder og leverandører kom hele dagen igennem.

Tøjet, Kaino havde på ved ankomsten, var meget slidt, strømperne hullede og stoppede, brugt af mange børn. Hun havde en lillebitte kuffert med, lidt tøj, undertrøjer, små kjoler og en lille dukke. Kainos mor sendte mange små breve til sin lille datter. Alle var skrevet på finsk, men sendt til Inge Sippus, den finske lotte, der var med til at passe børnene under transporten til Danmark. Inge Sippus oversatte brevene og sendte dem videre til den danske familie. Nogle af brevene havde hun svært ved at læse, men hun gjorde hvad hun kunne for at oversætte.

Kaino kunne ikke tale finsk, da hun kom til Danmark. De familier, der modtog finnebørn, fik en parlør fra Finlandshjælpen. Kainos er meget slidt, så den er åbenbart blevet brugt. Måske da Kainos finske mor var på besøg lige efter krigen og da Kainos finske bror var på besøg omkring 1968. Ingen af hendes familie kunne tale dansk, så parløren var sikkert uundværlig.

Der blev sendt mange breve fra Finland til Danmark og sikkert også den anden vej. De første breve er alle gemt. Alle de breve, der er gemt, er skrevet i 1943 og 1944, der er ikke gemt breve fra årene derefter. Mange af brevene blev skrevet med blyant og fra Lauri og Annikki. De mange små informationer fortæller Kainos finske families historie.

I et af brevene skrev Edith, Kainos finske mor, at hun boede hos sin søsters familie, og de boede i et lille værelse, fem mennesker. Hun skrev, at hun ikke kunne tage Kaino hjem nu, og at hun gerne måtte bo hos familien i Danmark, så længe de ville beholde hende. Edith var heller ikke rask nok til at passe hende, og hun havde jo også lille Lauri hjemme. Edith skrev også, at sko, der

Kære Kaino.

Jeg haaber at du er sød pige
saa holder din tante og onkel af dig. De
passer ogsaa godt paa dig
Mor.

Kainoalle 20.10.43

Kaino kille
Mama kirjaitan ette
ole kiltti tyttö kaino
kille sitta sitten
retä ja tati pitävät
minusta myyväin
muuten kun minä
olet tyynä tyttö
Taina Aiti Lauri

Dette fine lille brev blev sendt den 20. oktober 1943, det er skrevet med en blå blyant, og Inge Sippus har med maskinskrift skrevet oversættelsen direkte på brevet.

var sendt til Lauri, var for små. Kainos tante Alma og onkel David sendte også en hilsen.

Et brev blev skrevet af Kainos halvsøster Annikki. Hun skrev sammen med Lauri, der havde været en uartig dreng og slået en the-underskop i stykker. Kaino fik også breve fra sine halvsøstre, Anja Kuisma og Annikki, som takkede for julepakke i marts 1944. Annikki fortalte, at hun havde hoste og af julemanden har fået et album og at de leger og synger.

Lauri sagde tak for glansbilleder. Kaino havde også en ældre søster, Sirkka, så hun havde i alt fire søskende.

Den 12. juni 1944 skrev Mama, Kainos mor, til Andreas Hjort og takkede for pakken, dragten og fodtøjet passer godt, vi kan ikke få andet her end papir og træfodtøj. Russerne var begyndt at angribe igen. Lauri ventede på, at Kaino skulle komme hjem igen. Edith takkede for julepakker og hun fortalte meget om Lauri, hvornår han lærte at gå, hvad han

Kaino sammen med sine plejeforældre efter ankomsten til Egholt.

lavede, da han lærte at tale. Familien havde juletræ men uden lys, da man ikke kunne få lys og derfor takkede hun for de ti lys, der blev sendt fra Danmark.

DANMARK UNDER 2. VERDENSKRIG

I Danmark var der i 1943 uro rundt omkring i landet. Der var aktiv modstandsbevægelse med kamplyst, og den brede befolkning så i stigende grad med velvilje på sabotage og anden illegal virksomhed. Ledende modstandsmænd ville ophæve samarbejdet mellem den danske regering og tyskerne og fastslå over for den kæmpende frie verden, at det danske folk rettelig hørte hjemme i kredsen af Tysk-

lands fjender. Resultatet af denne udvikling blev en voldsom opblussen af sabotagen mod værnemagtens kaserner, depoter, biler, militærmateriel og lagre af halm og benzin samt mod danske fabrikker, som arbejdede for tyskerne.

Den danske regering søgte at lægge hindringer i vejen for sabotage. Det blev påbudt ved lov af 4. december 1942, at fabrikker, som kunne frygte sabotage, skulle ansætte sabotagevagter. De banestrækninger, som særligt benyttedes af tyske transportere, bevogtedes af jernbanefolk og politi. Politiet arbejdede med at opspore og arrestere sabotører. Nogle af de pågrebne krævede tyskerne udleveret til dom ved krigsret.

Hverken regeringen eller tyskerne formåede dog at stemme op for den stigende sabotage, tyskernes modgang på fronterne voksede, og man frygtede en britisk landgang i Danmark. I juni 1942 udarbejdede tyskerne en nøjagtig plan for afvæbning af det danske forsvar.

Uroen bredte sig i august 1943, der var modstandsaktiviteter i større byer og folkestrejke den 12. august. Regeringen med tilslutning fra kongen og 5 samarbejdende partier opfordrede befolkningen til at bevare ro, besindighed og sammenhold.

Men den voksende uro og sabotage gjorde et stærkt indtryk på tyskerne, og den 28. august krævede tyskerne af den danske regering, at der skulle erklæres undtagelsestilstand i hele landet. Dette betød forbud mod at mere end fem personer samledes offentligt, forbud mod udendørs færdsel mellem kl. 20.30 og 5.30 samt mod enhver strejke. Desuden indførtes pressecensur under tysk medvirken samt dødsstraf for sabotage og medvirken der-

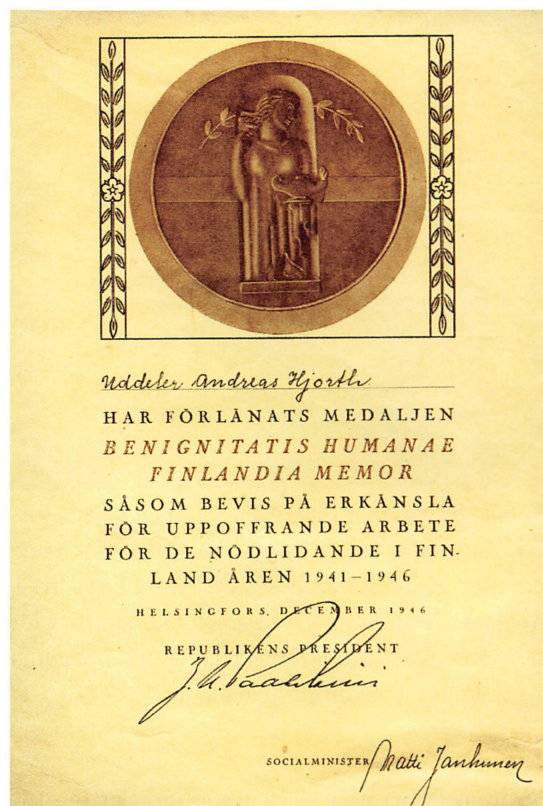
til. Regeringen kunne ikke medvirke til disse foranstaltningers gennemførelse, og tyskerne gav derfor ordre til iværksættelse af undtagelsestilstanden og overfald på det danske forsvaret.

Det var situationen, da de små børn fra Finland kom til Danmark i 1943. Inge Sippus fortalte, at hun gik under jorden allerede den 21. august. Politiet havde advaret hende om, at hun og de finske børn ville blive taget som gidsler. Hun destruerede alle sine papirer om hvor de finske børn var og besøgte ikke mere deres plejehjem og deltog ikke mere i arbejdet med Finlandshjælpen.

KAINOS ÅR EFTER KRIGEN

Kaino blev i Danmark ud over det halve år, der var planlagt for alle finnebørnene. I et af brevene skrev hendes finske mor, at hun ikke kunne tage Kaino hjem på grund af dårlige boligforhold.

Krigen sluttede i Danmark den 5. maj 1945, men i august samme år døde Kainos danske plejemor, Ida. Hun fik gigtfeber og døde meget pludseligt. Anna Lise måtte frigøres fra sit arbejde som stuepige på en gård i Gesten og komme hjem for at passe hus og hjem for sin far og Kaino, der kun var 5 år. Senere kom en husbestyrerinde, Martha, der var husbestyrerinde i fire-fem år. Martha var en skrap sag, fortæller den finske veninde Karin, som boede i Kolding: ”– aldrig har jeg haft så rene ører som når jeg havde været på ferie i Egholt”. Efter Martha kom Ingeborg Grau som husbestyrerinde og hun tjente huset stille og roligt indtil Andreas Hjort kom på plejehjem ca. 85 år gammel. Han døde i 1984.

Skrivelsen, der fulgte med medaljen til uddeler Andreas Hjorth for opofrende arbejde for de nødlidende i Finland. 1946.

Andreas Hjort arbejdede for at adoptere Kaino. Der blev udfyldt skemaer til ansøgninger og Landsretssagfører J. Bang i København, Finlandshjælpen og Mannerheims Barnskyddsforbund i Helsingfors var inddraget i arbejdet. Kaino blev adopteret i 1949 og fik bevilling til at føre familienavnet Hjort i 1952. Begge rettigheder blev bevilliget af kong Frederik den Niende. I 1951 fik Kaino dansk indfødsret (statsborgerskab), bevilliget af Det kongelige danske indenrigsministerium.

På billedet, som er taget i Gesten ved gartneren, er Kainos mor, Edith-Marie, nr. 2 fra venstre og min mor, Kainos danske søster, Anna Lise, nr. 1 fra højre. Nr. 2 fra højre er gartnerkone fra Gesten, der også havde et finnebarn. Den sidste dame er måske finne og ansat i gartneriet.

Andreas Hjort fik i 1946 medaljen Benignitatis Humanae Finlandia Memor for opofrende arbejde for de nødlidende i Finland. Medaljen blev tildelt af Den finske Republiks præsident.

Karin fortalte, at hun tilbragte mange vidunderlige ferier i Brugsen i Egholt, og hun og Kaino havde mange dejlige timer sammen i haven, i skoven og i forretningen og fis og ballade med kommisserne på lageret. Pigerne besøgte også Kainos mormor Inge og moster Dinne i Gejsing og de var ovre på gården, hvor de var med i marken. Karin kan svagt huske, at Kainos mor og bror var på besøg efter krigen, da var lille Lauri ca. fire år.

I 1948, den 20. november, blev Kainos danske søster, Anna Lise, gift med sin Svend.

Kaino og Karin var brudepiger. Karin fortalte, at hun husker fra brylluppet, at de ventede længe i våbenhuset i Lejrskov Kirke, præsten havde vist glemmt, at der var en vielse. Hun huskede også mange mennesker bænket i Brugsen til middag. Maren Sypige fra Skovvejen i Egholt syede brudekjolen og Kainos kjole, mens Karins kjole blev syet et andet sted. Brudepigernes opgave var at bære brudens lange slør i kirken. I Hjort-familien var der store traditioner for brudepiger. Der kunne være op til seks brudepiger til et bryllup for de mange brødre i familien.

Anna Lise og Svends bryllupsbillede med Kaino og Karin som brudepiger.

FORENINGEN AF FINNEBØRN I DANMARK

I 1992 annoncerede Kai Schmidt, som også er finnebarn, i forskellige aviser for at finde finnebørn, der var interesserede i at være med til at starte en forening. Kaino var en af de første – de oprindelige 13 – som meldte sig til Soumalaislapset Tanskasse-Yhdistus.

Kaino skrev flere breve til Kai Schmidt om de møder, de skulle holde, om indholdet i møderne, som hun syntes skulle være at lære hinanden at kende og om andre finnebørn, som kunne tænkes at ville være med i foreningen. Kaino skrev i 1992 til Kai Schmidt, at hun kendte to piger som helt ung, Shejyea Ehlers fra Ferup ved Lejrskov og Maja Palajnoslie fra Staushede ved Gesten. Kaino deltog i Vestmødet i Høptrup i oktober 2004.

Kai Schmidt oprettede et medlemskartotek med de finnebørn, der meldte sig ind i foreningen, og fik informationer om, hvornår de kom til Danmark, hvorfra de kom, familieforhold i Finland og i Danmark, hvor de fik lov til at blive i Danmark. Ægtefæller var altid med til møder i Foreningen af Finnebørn, så Harald fulgte Kaino til møder i foreningen.

KAINO OG HENDES FAMILIE

Kaino blev gift med Harald Dam Nielsen og deres første barn, Henrik blev født i 1964. Senere blev Torben født. De boede på et tidspunkt på Herredsvej i Lejrskov. Kainos eneste bror, Lauri, besøgte Kaino og Harald i Lejrskov i 1967. Lauri havde sin daværende kone og to børn med. De var i Danmark i 14 dage og besøgte andre i familien. Lauris to drenge var på samme alder som Kainos drenge. I

Kaino og Haralds bryllupsbillede.

1992 blev Kaino opereret for brystkræft og havde i alle årene derefter problemer med skulderen. I 1998 døde Harald pludseligt.

I juli 2000 rejste Kaino til Finland med sin søn Henrik, hans kone og børn. Hun var ikke i Karelen, der nu er russisk. Familien rejste til Helsinki og besøgte Lauri. Lauri boede sammen med sin kone og sit barnebarn på otte år. De boede i en lille 1-værelses lejlighed, hvor de havde en seng i stuen. Men der var også plads til Lauris familie fra Danmark på fem personer.

Men Kaino kunne ikke finsk, og Lauri kunne ikke dansk. Kaino havde parløren med, men det var ikke altid nok, og så tog Kainos temperament over. Hun ringede til oversæt-

teren Olavi Oksa og sagde, at nu skulle han komme og oversætte.

Den dansk-finske parlør, der allerede blev trykt under 2. verdenskrig til brug for danske plejeforældre til finske børn, blev flittigt benyttet af både Lauri og Kaino og hendes familie.

Kaino og hendes familie besøgte også Olavi, som jo var den eneste, der kunne både finsk og dansk.

Kaino døde i foråret 2005, 65 år gammel, efter lang tids kræftsygdom og efter år som enke efter sin mand Harald Dam Nielsen. Hun blev begravet fra Læborg Kirke. Til stede ved begravelsen var hendes børn, svigerbørn og børnebørn, nogle venner og bekendte, familie og personale fra Kærhøjparken i Vejen, hvor hun boede i beskyttet bolig. Grethe Smidt fra Kolding og hendes finske datter, Karin, som var ankommet en uge senere i 1943 til Kolding fra Åbo i Finland, var også tilstede ved begravelsen. To finnebørn, Kai Schmidt fra Haderslev og Jarmo Lehtonen fra Bevtoft stod vagt ved kisten i kirken med det finske flag og gik foran kisten til graven, hvor de også stod vagt. Kaino blev fulgt til graven af sine finske venner.

KILDELISTE:

Lysholm, Niels og Møller, Karsten: Konflikter og politik i Verden – før. Samfundstemaer, Alinea 2005.

Sørensen, Søren: Vinterkrigen i Finland 1939-1940. C. A. Reitzels Forlag, København 1990.

Nielsen, Jan Ahtola: I orkanens øje. Det danske Finlandskorps 1939-1940. Gyldendal 2006.

Danstrup, John og Kock, Hal: Danmarks Historie, Bind 14, Besættelse og Atomtid 1939-1965. Politikens Forlag 1966.

Kolding Folkeblad 18. maj 1943.

Kolding Folkeblad 22. maj 1943.

Kolding Folkeblad 31. maj 1943.

INTERVIEWS

Ebba Løgstrup Jensen, Sdr. Bjert.

Tove Lise Hahn-Thomsen, Kolding.

Inge Juhl, Kolding.

Tapio Juhl, Spøttrup.

Olavi Oksa, Finland.

Inge Sippus, Vejle.

Karin Maagaard, Aller.

Lauri Vesterinen. Kommentarer til billeder gennem Olavi Oksa som tolk.

Jørgen Schmidt, Gesten.

Kai Schmidt, Viceskoleinspektør i Haderslev. Stifter af Foreningen af Finnebørn.

Kaino hjælper Andreas Hjorth med at hejse flaget, ca. 1944.

FLORAKLUBBEN I KOLDING

AF GERDA THOMASSEN OG ELSE HOLM

Da Floraklubben den 15. marts 2006 kunne holde 40 års jubilæum, var der grund til at feste. I godt to generationer har Floraklubben dannet rammen om aktiviteter for byens pensionister og efterlønsmodtagere.

Floraklubben blev stiftet i Industriforeningens lokaler i Jernbanegade den 15. marts 1966 som en forening med bestyrelse og generalforsamling. Initiativet blev taget af de to socialdemokrater, socialudvalgsformand Svend Christensen og folketingsmedlem Bernhardt Tastesen. Sammen med flere aktive pensionister så de et behov for at samle byens seniorer.

Fra starten blev klubben tilknyttet Ældreklubbernes Samvirke, et landsdækkende fællesskab af klubber, foreninger, ældre- og brugerråd samt aktivitetshuse for ældre. Ældreklubbernes Samvirke har senere skiftet navn til Pensionisternes Samvirke. Floraklubben har stadig en tæt forbindelse til samvirket.

Der er ingen, der med sikkerhed ved, hvorfor klubbens navn blev Floraklubben, men et godt bud kan være, at der landet over var lignende klubber, som alle havde pigenavne.

DE FØRSTE ÅR

Den første bestyrelse kom til at bestå af pensionisterne Viktor Bekke, Anna Christiansen, Alma Hansen, Niels Petersen og Chri-

stian Schmidt fra pensionisterne samt Kaj Nielsen, Anker Christensen, Svend Christensen og Bernhardt Tastesen fra Arbejderne Fællesorganisation og Arbejdernes Oplysningsforbund. Ved udgangen af april 1966 var man nødsaget til at standse medlemstilgangen, der allerede da var på 600 medlemmer.

I starten var Floraklubben primært en filmklub, hvor der blev fremvist gamle danske film som eftermiddagsforestillinger hver anden mandag. Inden filmen var der underholdning eller foredrag.

Da Floraklubben endnu ikke havde egne lokaler, mødtes medlemmerne i begyndelsen i Rådhusets indgang og senere i forbindelse med filmforevisningerne i Kinos foyer, hvor der solgtes medlemskort, billetter til rejser og udflugter m.m. Fester, bankospil og generalforsamlinger blev afholdt på "Industrien".

Fra september 1968 fik Floraklubben en afdeling på Snerlevej i lejede lokaler. I Snerleklubben var der eftermiddagskomsammen og hobbyarbejde. Nu bød programmet også på folkedans, gymnastik for damer i KIF Hallen og svømmehold for damer og herrer på nogle af byens skoler.

Kort tid derefter blev Cederklubben oprettet i Lejerbo-bebyggelsen Munkebo. Der kom også en klub i Højhusene (i dag Fjordparken) og én i Skovparken. I 1970 kom

Det første arrangement i Floraklubben, den 25. september 1966. Folketingsmand Kr. Albertsen, stifter af Ældreklubbernes Samvirke og folketingsmand Bernhardt Tastesen talte. Derefter var der underholdning af Wendy Tworek og Katy Bøttger. Foto P. Thastum.

Ålykkeklubben i Ungdomsgården til. Den blev ledet af fire medlemmer af Socialdemokratisk Kvindeudvalg: Poulina Schmidt, Karen Hansen, Lizzi Poulsen og Anni Rasmussen – også kaldet Onsdagspigerne.

KLUBLEDER OG EGNE LOKALER

I oktober 1971 blev Marinus Thomassen ansat som deltidslønnet klubleder, og fra nytår 1972 fik Floraklubben mulighed for at leje et kontor i Markdanersgade 7, hvor Tidens Tegn (Aktuelt) før havde holdt til. Senere på året kom der to tilstødende lokaler til, så man nu

havde et sted at mødes over en kop kaffe, kortspil mv. Åbningstiderne var mandag til fredag mellem kl. 9 og 16.

I sommerhalvåret blev der én gang om måneden arrangeret "Det må gerne blive søndag"-bustur ud i det blå. Her lå det altid fast, at der blev drukket kaffe på en kro. Om vinteren stod den på "Søndag i byen" med fælles kaffebord og hygge.

I sæsonen 1971-72 gennemførtes fire busrejser og tre flyrejser med mange deltagere. Turene gik til Harzen, Rhinen, København, Gardasøen, Spanien, Østrig og Holstens Schweiz.

Fra sæsonen 1974-75 blev det meste af kursusvirksomheden, som hidtil var udført af Marinus Thomassen, overtaget af Arbejderne Oplysningsforbund (AOF), som klubben stadig har et nært samarbejde med. I dag omfatter kursusaktiviteterne blandt andet: Bevægelse i vand (vandgymnastik), seniordans og yoga.

I 1978 flyttede Floraklubben til Vesterbrogade, hvor den lejede lokaler hos Afholdsløgen. Her var der en sal, og det gav mulighed for at arrangere underholdning og foredrag m.v. Der var åbent hver dag, så medlemmerne kunne købe kaffe, spille kort og hygge sig sammen. I 1989 flyttede Floraklubben til nye lokaler i Midtgården i Ny Vestergade, idet Realskolen overtog lokalerne i Vesterbrogade. De nuværende lokaler danner sammen med Den røde Sal i Midtgården rammerne om klubbens aktiviteter.

Da Axel Christensen efter fire år som formand i 1981 ønskede at holde op, blev Marinus Thomassen ved generalforsamlingen i januar 1981 valgt som ny formand. Han fungerede herefter både som formand og klubleder, indtil han i 2001 måtte trække sig på grund af dårligt helbred. Samtidig valgte Esther Muff at holde op, efter at hun i over 20 år havde serveret kaffe og hjemmebag til medlemmerne næsten dagligt. De blev begge ved generalforsamlingen udnævnt til æresmedlemmer af Floraklubben. Esther Muff døde i 2006, 89 år gammel.

FRA FILM TIL MANDAGSDANS

Efterhånden som TV blev hvermandseje, svandt interessen for de gratis filmforestillinger hver anden uge i Kino, og i 1998 ophørte

Marinus Thomassen taler ved generalforsamlingen i Floraklubben 26. januar 1981, hvor han blev valgt til formand. Foto: P. Thastum.

Floraklubben med at vise film. Filmklubben havde da eksisteret i 32 år. De penge, klubben sparede, ville man have anvendt til højnelse af kvaliteten ved klubbens onsdagsarrangementer, men desværre satte Kolding Kommune samtidigt tilskuddet til klubben betydeligt ned.

I samarbejde med Pensionisternes Samvir-

ke er der igennem årene afholdt mange arrangementer sammen med andre ældreklubber rundt i Jylland, f.eks. rejser og højskoleophold. Men også den fælles årlige *Spil Dansk Dag* med kendte solister, og Grundlovsstævnet hvert år den 5. juni har tiltrukket mange medlemmer. Grundlovsdag i 1983 var henlagt til KIF-Hallen i Kolding, hvor der var taler af Koldings socialdemokratiske borgmester Bent Rasmussen og indenrigsminister Henning Rasmussen. Underholdning blev leveret af operettesanger Henning Hansen, orkestret fra Hjemmeværnets Luftmeldekorps, Dobbeltkvartetten fra Kolding Mandskor, Guitarpigerne fra Kolding samt Floraklubens husorkester. Samtidig blev Floraklubens nye fane, som klubben havde fået af Danmarkssamfundet på Valdemarsdag i 1982, indviet.

I 1985 startede Mandagsdans to gange om måneden. Fra kl. 18.30 til 21.30 blev der danset lystigt til Floraklubens eget husorkester. Disse danseaftener, der hurtigt blev meget populære, er fortsat siden og således også her i 2009.

Mandagsdans i Floraklubben.

FASTE TRADITIONER

43 år efter Floraklubens stiftelse ser vi nu i 2009 en ny generation af medlemmer, hvis forældre var med for ca. 30-40 år siden, men traditionerne fastholdes. Klubbens årsprogram udsendes til alle medlemmer hvert år i august, og det følges op af et månedsprogram, der kan afhentes i klubben.

Ud over de løbende kursusaktiviteter er der i september den årlige lyngtur/æbletur og en høstfest. I oktober er der suppetur til Fåborg Kro ved Varde, hvor der serveres rigtig gammeldags suppe med alt tilbehør. Fra 1981 til 1996 blev turen kun arrangeret én gang om året, men den var så stort et tilløbsstykke, at man fra 1997 har taget turen både forår og efterår. I 2008 var det 41. gang, hvor 2-3 busser tog af sted.

Sidst i november begynder julearrangementerne. Der holdes julefrokost i Den røde Sal med god mad, musik, sang og dans, og anden onsdag i december er der julematiné. Her går Kolding Realskoles småpiger Lucia-optog. I 2008 skete det for 18. gang, og denne gang var 30 piger med i optøget.

I januar starter alle kurser igen efter juleferien. Ved fastelavnstid er der karneval (hattefest) med præmier til de bedst udklædte, og i marts den sidste fest i sæsonen, forårsfesten, alt sammen med Floraklubens husorkester. Uden dem ingen fest. Udenfor sæsonen – det vil sige juni, juli, august – arrangeres en månedlig udflugt og Sct. Hans aften.

I samarbejde med AOF holdes årligt fire højskoleeftermiddage med kendte og populære foredragsholdere, og i forbindelse med kursusafslutning er der udstilling af eleverarbejder – hovedsagelig akvarel-, acryl- og porce-

lænsmling. Håndarbejde og andet hobbyarbejde er ikke så populært i dag som for år tilbage.

FESTER OG BUSREJSER

Det kan ikke nægtes, at Floraklubben gerne holder fest, når lejligheden byder sig. Fem gange i klubbens 43-årige historie er et jubilæum blevet markeret, nemlig ved 10, 20, 25, 30 og 40 år. Ved 25 års jubilæet i 1991 på Hotel Scandic deltog 390 medlemmer, og ved 40 års jubilæet i 2006 i Parkhallen var deltagerantallet på 220.

Runde og halvrunde fødselsdage markeres også altid i klubben. Det er således en fast tradition, at medlemmer, der fylder 80, 85, 90 eller 95 år, får besøg med en hilsen fra Floraklubben i form af blomster eller vin. 100 års fødselsdage er så vidt vides ikke forekommet endnu.

Hvor man for 40 år siden uden besvær kunne sælge op til syv udlandsrejser om året, ser det nu noget anderledes ud. Floraklubben tilbyder i dag to årlige busrejser til udlandet. I nogle tilfælde endda i samarbejde med andre ældreklubber for at få bussen fyldt op. Der kunne berettes om mange episoder fra disse ture gennem årene, men fælles for dem alle har været, at de har givet anledning til sammenhold og nye venskaber. Dertil kommer trygheden ved at rejse, selvom man måske er alene.

BESTYRELSEN ANNO 2009

Årene 2003-2005 blev turbulente år på vigtige bestyrelsesposter. I 2003 valgte klubbens dygtige og afholdte kasserer gennem 10 år,

Onsdagspigerne, ca. 1980. Fra venstre Karen Hansen, Anni Rasmussen, Pauline Schmidt og Lizzi Poulsen. Anni Rasmussen har siden 1970 været med i bestyrelsesarbejdet, et enkelt år som konstitueret formand.

Anna Nielsen, at stoppe. Senere på året blev formanden siden 2002 Gert Andersen ramt af sygdom og flyttede året efter fra byen. Den nuværende formand Svend Aage Schiermer lovede at hjælpe til næste generalforsamling, indtil der blev fundet et emne til at overtage posten. Heldigvis lod han sig overtale til selv at opstille og blev valgt i 2004. Fra 2005 trådte Else Holm til som kasserer.

Med Heine Pedersen og Else Buchwaldt i spidsen er der i dag 15 frivillige hjælpere til det praktiske, og fremtiden tegner således lys for Floraklubben og dens ca. 500 medlemmer. Heine er bare 89 år, og hun har hjulpet til i klubben i næsten 25 år.

Bestyrelsen består i dag af Svend Aage Schiermer, Else Holm, Else Buchwaldt, Heine Pedersen, Anni Rasmussen, Aase Birkmose, Jens Christian Holst, Vera Rasmussen, Jonna Sørensen og som repræsentant for Kolding Kommune Bent Ginnervskov Jensen.

Tre nulevende formænd. Fra venstre Gert Andersen 2002-2003, Svend Aage Schiermer, den nuværende formand, og Marinus Thomassen 1981-2001

I Floraklubbens 43-årige historie har der været følgende formænd:

- 1966-1973 Niels Petersen
- 1974-1975 Bernhardt Tastesen
- 1976-1980 Axel Christensen
- 1981-2001 Marinus Thomassen
- 2002-2003 Gert Andersen
- 2004- Svend Aage Schiermer

Artiklen er skrevet i samarbejde med Floraklubbens debatgruppe.

Foto fra 40 års jubilæet i 2006 i Parkhallen.

FRA KOLDINGS NORDVESTKVARTER

AF HANS THOMSEN HANSEN

Jeg blev født i 1936, og dengang boede min familie på Castenskjoldsvej hos en frk. Borup, der var kgl. translatrice. Hun blev også min gudmoder.

Den 1. april 1940 flyttede mine forældre, mine 3 søskende og jeg til Udsigten nr. 19 beliggende på hjørnet af Ryttermarksvej og Udsigten og nærmeste nabo til Overmarksgården. Det var som bekendt 9 dage før Danmark blev besat af tyskerne, og det er blevet mig fortalt, at man tydeligt kunne høre overflyvningerne. Befrielsesaftenen oplevede jeg på den måde, at én af mine storesøstre, efter at jeg var kommet i seng, kom ind i soveværelset og afleverede et lille dannebrogslag, hun havde fået nede i byen.

Mine forældre boede på Udsigten nr. 19 helt indtil 1975. Jeg boede selv på Udsigten til 1960, og derefter har jeg boet i Rosenhaven og på Allikevej i over 40 år. Derfor har jeg i mange år haft lyst til at berette om denne del af byen.

OMKRING LÅSBYHØJ

Overfor De Gamles Hjem, nu Låsbyhøj, en statelig bygning, der blev opført i 1910, blev der i 1933 bygget den store beboelsesejendom, Nørreport. Her var der som nu flere butikker.

Harald O. Grau havde dengang sin store

produktforretning ved overgangen fra Låsbygade til Nørregade og så lå der en slagterforretning, der blev drevet af Valdemar Schmidt. På højre side op mod Nordre Ringvej lå der en række små huse, der endte med en frisørforretning ved trappen op til Nordre Ringvej. Her stod også Ernst Petersens markante ur, som var beklædt med kobberplader. Tidligere førte Nørregade direkte ud i Nordre Ringvej, men ender nu blindt.

På Nordre Ringvej lå allerede dengang AABs første boligbyggeri fra 1939, senere blev nogle lignende huse bygget på Bakkevej. Egtvedbanen – i folkemunde kaldet Egtvedgrisen – var i min barndom allerede nedlagt. Det skete i 1930 pga. konkurrence fra bilerne og især lastbilerne.

Egtvedbanens banegård, Nordbanegården, blev efter banens nedlæggelse anvendt til boliger for personalet ved De Gamles Hjem, og i slutningen af 1930'erne byggedes Aldersrenteboligerne ved siden af. På arealet nord for Nordbanegården blev der efter 2. verdenskrig bygget en række parcelhuse og på hjørnet af Utzonsgade og Nordre Ringvej kom der en iskiosk, der nu i dag er en moderne pølsevogn.

Egtvedbanens remise blev senere anvendt til smedeværksted for Kolding Kommune og til opbevaring af bl.a. vejtrømler. Om vinteren kørte kommunens folk ud herfra, når de

Vejlevej, ca. 1940. Det er stykket mellem Kastaniealle og Galgebjergvej, der kan ses til venstre.

glatte veje skulle gruses. Da der ikke dengang var ret mange, der havde telefon, måtte vej-assistenten i bil køre rundt og indkalde det personale, der skulle deltage i grusningen. Grusningen foregik stående på ladet af last-bilen, og gruset blev kastet med skovl. Det var før grusspredernes tid. Min far var ansat ved det kommunale vejevæsen.

VEJLEVEJS GARTNERIER

I tidligere tider var der i Kolding rigtig mange planteskoler og gartnerier. Omkring 1886 overtog Th. Olsen planteskolen på Ejlersvej,

men da pladsen her blev for trang, kom udviklingen i stedet til at ske i den nordvestlige del af byen, hvor der efterhånden op ad Vejlevej blev etableret mange planteskoler og gartnerier. Th. Olsen flyttede selv op på Vejlevej, hvor hans ene søn Frede Olsen overtog planteskolen, mens broderen Aksel etablerede sig på Brændkjærgårds jorder i sydbyen.

Op ad Vejlevej lå Pallesens Planteskole, Nyegaards Planteskole, Kolding Planteskole. Planteskoleejer Karl G.Hansen etablerede en frugtplantage dér, hvor Simon Peters Kirke nu ligger. I 1946 startede N.J. Bollerup sin planteskole på den vestre side af Vejlevej op

mod Esbjergvej, men senere flyttede han den til Lærkevej, hvor nu Burcharth i dag har tæppeforretning.

På vestsiden af Vejlevej ved Esbjergvej lå der en tobaksbutik, et brødudsalg og en tankstation, og overfor lå Munkenborg Kro, hvor Vagn Jacobsen startede sin autovirksomhed.

På arealet mellem Islandsvej (tidligere Galgebjergvej) og Vejlevej mod syd havde Palle- sen i mange år sin planteskole. Og Marius Christensen havde gartneri med indgang fra Gøhlmannsvej, mere derom senere. I nogle af gartnerierne var der beskæftiget en del russiske krigsfanger fra den første verdenskrig.

Længere oppe ad Vejlevej lå derefter på højre hånd Lykke Johansens gartneri. Det var især prydplanter og forårsblomster, der blev produceret og solgt her. Lykke Johansen var en herlig type, altid klar med en frisk bemærkning og en cerut i mundvigen. Da gartneriet blev lukket, blev grunden købt af H.G

Nielsen, der havde autoforretning her i mange år. Hans forretning blev startet af Søren Nielsen som smedeforretning, den udviklede sig til cykelforretning, salg af barnevogne, motorcykler m.v. Efter krigen kom bilerne, og det blev et stort autoværksted/lastvognsværksted. Som dreng var jeg tit derovre for at se, hvad der skete.

NORDRE KOLLEGIUM

På det sted, hvor kollegiet nu ligger, var der tidligere en række ældre ejendomme grænsende op til Bakkevej. På hjørnet af Bakkevej og Gøhlmannsvej var der en lille købmandsbutik. Indehaveren hed Maren, og hendes mand var maler. Forretningen blev senere overtaget af købmand Juhlén. Da kollegiet blev bygget, blev indkørslen fra Gøhlmannsvej til Bakkevej lukket, og man kunne nu kun komme til Bakkevej fra Nordre Ringvej.

De faldefærdige huse på Gøhlmannsvej, der blev erstattet af Nordre Kollegium. Foto fra januar 1961 af Gudrun Hechmann.

Rosenhaven, 1958. Foto: P. Thastum.

I 1961 blev der truffet beslutning om at bygge et ungdomskollegium i Kolding. De omtalte ejendomme fra Gøhlmannsvej til Sneppevej blev erklæret for saneringsmodne og opkøbt af kommunen. Kollegiet blev opført i et samarbejde mellem Arbejdernes Andelsboligforening, Samfundet for Vanføre og Kolding Kommune. En del af kollegiets værelser blev i mange år udlejet til Teknisk Skole, der her indlogerede kostskoleelever fra hele landet. Nu er kollegieværelserne ændret til ungdomsboliger.

På venstre side af Sneppevej havde anlægsgartner H.J. Klaaborg et meget anerkendt anlægsgartneri. En af Klaaborgs sønner bor stadig i ejendommen.

De fleste ejendomme på Overmarksvej er bygget efter krigen. Der var oprindelig mange forretninger i området, men de er nu alle forsvundet. Bl.a. var der på hjørnet af Kikkenborgvej/Gøhlmannsvej en købmandsforretning, hvis indehaver hed Skarbye, senere var her en frisør, men hele ejendommen benyttes nu til beboelse.

TIVOLI OG ROSENHAVEN

Går man fra Nordre Ringvej op ad Gøhlmannsvej ligger til venstre højt hævet over byen Tivolianlægget. På Galgebjerg anlagdes her i 1897 et traktørsted kaldet Tivoli. De gamle træbygninger blev i 1937 købt af Kolding Kommune, der i stedet opførte Kolding Vandrerhjem, tegnet af den kendte Kolding arkitekt Ernst Petersen. Foran bygningen er der et skønt udsigtsplateau, hvor man har et pragtfuld vue ud over vor smukke by – og i plan hermed et anlæg, hvor jeg i min barndom har tilbragt mange fornøjelige timer. Kilet ind til Gøhlmannsvej og Tivolianlægget ligger der et lille hus, der nu er flot restaureret. I min barndom kaldte vi det Frk. Rimmers hus. På Ørnsborgvej, der i dag er indkørslen til Vandrerhjemmet, byggede Vejle Amts Boligselskab nogle huse i lighed med husene på Birkealle.

Suomivej fører ind til Vejle Amts Boligselskabs bebyggelse Rosenhaven, der blev færdiggjort omkring 1956. Den ligger på tidligere planteskolejord. I forbindelse med byggeriet af lejlighederne blev der etableret et lille butikcenter typisk for 1950erne indeholdende blomster- og grønhandel, bladkiosk, brødsalg, slagter og købmandsbutik. I dag er kun bladkiosken tilbage, de øvrige forretningslokaler anvendes til beboeraktiviteter samt til udlejning til fester for Rosenhavens beboere. Boligerne i Rosenhaven og på Ørnsborgsvej administreres i dag af Arbejdernes Andelsboligforening.

Bagved Rosenhave-byggeriet ligger Norgesvej-byggeriet, der er bygget af Arbejdernes Andels Boligforening, og her er der inden for de seneste år på de sidste rester af plante-

skoleejer Pallesens jorder parallelt med Vejlevej også bygget ældreboliger, et ældrecenter, der hedder Paletten, samt almindeligt boligbyggeri.

Når der bliver bygget nye beboelsesejendomme, er disse dyre at leje. Rosenhaven blev – som for øvrigt også Brændkjærgadekvarteret ved Agtrupvej – i folkemunde kaldt ”havregrynskvarteret”.

ISLANDSVEJ

På hjørnet af Islandsvej og Gøhlmannsvej boede gartner Marius Christensen i en pæn hovedbygning med lagerbygninger placeret i en vinkel til hovedbygningen. Her kunne man i min barndom købe frugt og grøntsager. Disse bygninger blev senere solgt til FDF/FPF, KFUM og K og Indre Mission, der anvendte bygningerne til ungdomsarbejde m.v. Det blev kaldt P Nord, nu Ungdomscentret. Senere blev de oprindelige lagerbygninger revet ned, og der blev opført nye bygninger til FDF/FPF og KFUM og K. De udlejedes også til fester. Hovedbygningen blev bibeholdt med lejlighed i stueetagen til en vicevært, mens der blev indrettet værelser til udlejning til studerende på førstesalen.

I 1977 blev der oprettet et nyt sogn Simon Peters Sogn, udskilt fra Sct. Nicolai Sogn, og på æbleplantagens jorder blev der bygget en ny kirke og en præstebolig. Jeg har været med fra begyndelsen og siddet i menighedsrådet lige siden, bortset fra 1995-2000.

Området Ryttermarksvej/Overmarksvej domineres af fine kommunale bolighuse ”Udsigten”, som blev bygget i perioden 1919-1923. I 1916-17 byggedes Vandtårnet på Gøhlmannsvej, der var nødvendigt for at sikre vand til de

Vandtårnet med Gøhlmanns Mølle i baggrunden, ca. 1920.

højtliggende boliger. Vandtårnet er tegnet af arkitekt Hagerup og i sig selv en smuk og markant bygning. I min drengetid var arealet åbent, og der var her en lille uofficiel legeplads. I dag er Vandtårnet indhegnet og kun åbent en gang årligt. Udsigten fra tårnet er meget smuk. Ved juletid udsmykkes tårnet med lys. Tidligere lå der overfor Vandtårnet et lille brødudsalg, som en frk. Stenholdt ejede. På samme side var der et lille gartneri, Aarslef Larsen. En lille sti fører fra Gøhlmannsvej til kirken.

GØHLMANNNS MØLLE

Gøhlmanns Mølle er den eneste af Koldings møller, der endnu er tilbage. Møllen blev bygget af garver P.J. Gøhlmann. Den første mølle, en vindmølle, blev opført i 1847, men i 1860 nedbrændte den, og herefter byggede han en

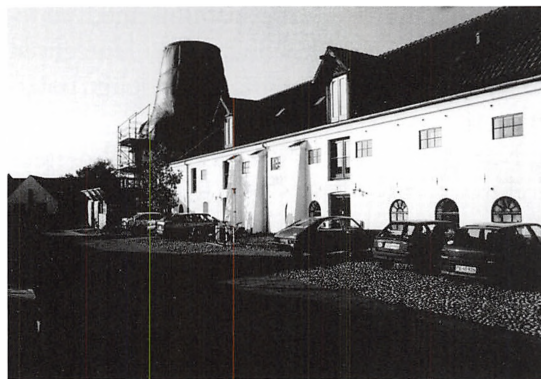
ny vindmølle, der blev suppleret med en dampmølle. Til denne kornmølle hørte også en barkmølle, hvor egebark blev knust, og der udvandedes garvesyre til brug ved garvning af skind. Han havde også eget gasværk, der kunne forsyne hele ejendommen med gas til belysning.

1877 solgtes Gøhlmanns Mølle, og blandt senere ejere kan nævnes Nicolaj Madsen, der i begyndelsen af 1900-tallet gjorde møllen til en af landets største. I 1929 blev møllen overtaget af sønnen Nicolaj Madsen. Vingerne blev fjernet i 1932 og 1938.

I januar 1959 solgtes møllen til O. Rønnow Poulsen, som forsøgte at drive hotel- og restaurationsvirksomhed i hovedbygningen og østfløjen. Nicolaj Madsen fortsatte møllervirksomheden i vestfløjen frem til 1965. I møllebygningen var der en overgang et diskotek, der hed Josefine, der havde åbent fredag og lørdag og var meget populært med optræden af en række kendte kunstnere og ofte omkring 500 gæster.

Fra omkring 1980 havde Dansk Flygtningehjælp kontorer og flygtningecenter på møllen, indtil Kolding Kommune i 1987 købte ejendommen med de nu forfaldne bygninger. I 1990 gik man i gang med et omfattende arbejde for at genbruge det samlede anlæg. Beboelsesejendommen og de østlige og nordlige længer, der hørte til møllegården, blev revet ned, og der blev af Arbejdernes Andelsbolig Forening opført små rækkehuse udlejet som ældreboliger.

Den vestlige møllebygning blev fuldstændigt renoveret og ombygget til kontorer og værksteder for det kommunale Jobcenter Møllen. De gamle kværne er stadig bevaret. Selve vindmøllen blev renoveret, men ikke

Jobcenter Møllen i gang med restaureringen af møllebygningen, ca. 1990.

helt, som den var tidligere. I julemåneden er der julebelysning på møllevingerne.

Nicolaj Madsen byggede en villa til sig selv i den nordlige ende af møllegrunden. Senere blev noget af grunden mod Gøhlmannsvej frasolgt til Simon Peters Sogns menighedsråd, der i 1998 byggede en ny præstebolig. En af kirkens præster havde tidligere boet i en præstebolig på Dyrehavevej 150. I dag er der stadig på begge sider af Gøhlmannsvej en række velholdte ældre beboelseshuse.

I Gøhlmannsvej 47 var der en købmand, der hed Harald Christiansen, og i Gøhlmannsvej 102 boede købmand Friis, der i sin bagbygning havde en stor hånddrevet rulle. Jeg var ofte med min mor derhenne for at hjælpe med rulningen. Længere oppe ad Gøhlmannsvej kom Lykke Johansens Gartneri og privatbolig og ligeledes H.G. Niensens privatbolig. På højre side næsten henne ved slutningen af Gøhlmannsvej var der et lille fritidsgartneri til sidst drevet af Kjeld og Harriet Nielsen. Og så ender vi helt henne ved Esbjergvej/Lærkevej, hvor Vagn Jacobsen tid-

Kælkning ned ad Vejlevej i 1930'erne.

ligere havde sin Volvo-autoforretning, og hvor der nu er åbnet et Lidl supermarked.

Som bekendt er Gøhlmannsvej en meget stejl bakke, og i min drengetid, det var dengang der var vinter, var det til stor fornøjelse for alle aldre at komme på en styreslæde ned ad Gøhlmannsvej. Man startede ved Dyrehavevejs udmundning i Gøhlmannsvej og så gik det for fulde fart ned ad Gøhlmannsvej, over Ndr. Ringvej ned ad Nørregade, og så endte vi langt nede i Låsbygade. For en god ordens skyld skal det oplyses, at der var postret vagter ved Ndr. Ringvej for at advare, så fremt der var noget trafik. Var der det, kunne man nå at dreje til højre op ad Utzonsgade. Men trafikken var jo heller ikke så voldsom dengang.

BOLIGOMRÅDET UDSIGTEN/SOLVEJ

Under 1. verdenskrig var der også i Kolding stor bolignød, og kommunen måtte træde til med nødbolighuse. Der blev indrettet nødbolighuse i tidligere fabrikker bl.a. Uldspinderiet ved Vejlevej og Emballagefabrikken ved havnen, og da man ikke kunne få private

til at bygge, opførte Kolding Kommune først Stejlbjerghusene og derefter bolighusene på Udsigten, Solvej og Gøhlmannsvej, i alt 82 lejligheder tegnet af Ernst Petersen.

På Udsigten og Solvej var der til hver lejlighed en lille have, enten foran eller bagved husene. I disse ejendomme boede i min barndom mange forskellige slags mennesker, med forskellige beskæftigelser: Kedelpasser, købmand, lagerarbejder, gasværksarbejder, elektriker, slagteriarbejder, maler, chauffør, murer, frisørmester, invalidepensionist, tekstilarbejder, maskinarbejder, bankfuldmægtig, repræsentant, kommunalarbejder, direktør, baneformand, formand, murerarbejdsmand, ekspedient, banearbejder, borgmester/redaktør (Søren M. Jensen), skræddermester, entreprenør, værkfører, stukkatør og billedskærer. Der var et godt miljø, selv om sammensætningen var så blandet.

Der var nogle, der havde kendenavne "Bore Hans", "Pibe Niels", "Murer Fyn", "Murer Dam" og "Jens Langkniv". Murer Dam gik hver nytårsaften rundt med sin rummelpot og spillede og sang ved enhver dør. Det var ikke sikkert, at han nåede alle dørene, for der blev jo givet lidt hver sted. En Rummelpot laves med et svineskind spændt over en lerkrukke, hvor der er presset en fjerpind ned, og så fugtes fingrene, og der fremkommer en god lyd til sangen.

Der blev dyrket en del kortspil nogle beboere imellem. Der var en opsplittning børnene imellem, som viste sig i slåskampene. Så var man delt op i Store Udsigten og Lille Udsigten. Der blev bygget jordhuler på pladsen ved Ryttermarksvej, og mellem Udsigten 30 og Solvej var der en stor sten, som vi prøvede at komme op på, men det var meget besværligt.

Boligområdet Udsigten ca. 1948. Øverst Vandtårnet og Møllegården. Til højre Overmarksgården. Foto: Aage Petersen.

En anden stor fornøjelse var, at man i sommertiden tog ud til Harte Kanal for at bade,

Under 2. verdenskrig blev der på hjørnet af Udsigten og Ryttermarksvej bygget en beskyttelsesbunker, og ved siden af blev der bygget 2 beboelsesejendomme med 6 lejligheder i hver. Bunkeren er nu fjernet. Under 2. verdenskrig var et par af ejendommene på

Udsigten beslaglagt af tyskerne til Dienststelle.

Af butikker var der i mange år et brødsalg i Udsigten nr. 10. Her boede Anna Andersen med sin søn Thyge, der var ansat i Sparekassen i Kolding. Senere blev der mælkeudsalg i kælderen og købmandsbutik. Først var det Holger Lindberg, som samtidig star-

tede med at udleje vaskemaskiner, som blev bragt over det meste af byen. Så blev købmandsbutikken nedlagt og blev inddraget under mælkeudsalget.

Ejendommene på Udsigten og Solvej er først i de seneste år frasolgt af kommunen. De er blevet renoveret og solgt som ejerlejligheder, og i samtlige ejendomme er der på det tidligere loft, hvor der var et værelse til hver bolig, også lavet ejerlejligheder.

OVERMARKSGÅRDEN

I 1915 drøftede Byrådet spørgsmålet om udvidelse af den bestående fattiggård, der lå ved Skolegade skråt over for Sct. Nicolai Skole, men i stedet besluttede man at flytte institutionen op på Nørremarken ca. 2 km nord for byens centrum. Arkitekt på den nye fattiggård var forstander ved Teknisk Skole, Svend Theisen. Grunden blev købt i 1916, udstykket fra Gøhlmanns Mølle til en pris af kr. 5.500. Udgiften til byggeriet blev på kr. 137.500.

Den 31. marts 1917 kunne Fattigudvalget aflevere det nye forsorgshjem, som man nu kaldte det, til Byrådet. Opførelsen af Overmarksgården var et af de arbejder, der blev igangsat under 1. verdenskrig for at dæmpe den store arbejdsløshed. Overmarksgården er en smuk bygning, og blev betegnet som en af de smukkeste i Danmark til det formål på opførelsestidspunktet. Bygningerne er i dag normeret til ca. 60 personer.

Også i dag er en væsentlig indtægtskilde salg af kløvet brænde til pejse o.s.v. I min barndom havde man kakkellovne i boligen, og Overmarksgården solgte meget pindebrænde i bundter til optændning. Omkring byg-

ningen blev der anlagt en smuk have, hvor der blev dyrket grøntsager til eget brug. Der blev bl.a. dyrket jordbær, og traditionen tro blev Socialudvalget inviteret til jordbærspising i sommertiden.

På Overmarksgården var der mange spændende personer, der af forskellige årsager var anbragt der. Bl.a. Dengse, en ældre mand, der altid havde sin lille hund med ved sin side. Der var også Luse Peter og mange andre. Mine forældre boede på hjørnet af Ryttermarksvej og Udsigten fra 1940-1975 som nærmeste nabo til Overmarksgården. Man blev aldrig generet af beboerne derfra, tværtimod kom bl.a. Dengse af og til på besøg hos mine forældre.

I 1962 blev det første varmeværk i Nordbyen placeret i det vestlige hjørne af Overmarksgårdens jorder. Det var to Vølundkedler fra den tidligere dampcentral til anvendelse i spidsbelastninger. Varmeværket blev anvendt til omkring 1986, bygningerne er der stadig og benyttes af kommunen til depot og værksteder.

HAVESELSKABERNE NORDHØJ OG NØRREVANG

Kolonihaver har eksisteret i Kolding i mange år udlagt som kommunal jord, der kunne lejes enkeltvis for år ad gangen, dette system eksisterer stadig i dag i nogle områder af byen.

I 1908 dannedes det første haveselskab, der talte 8 medlemmer, der havde indkøbt 1 td., land jord på Nørremarken og opdelt den i 8 parceller, der dyrkedes som haver med fremtidig bebyggelse for øje. Medlemmerne var forpligtede til at betale et bestemt afdrag ugentligt, til beløbet var betalt.

Solsortevej 22 i Haveselskabet Nørrevang. Til venstre kolonihavehuset omkring 1950, til højre det nybyggede murstenshus o. 1955.

I området omkring Udsigten var der også nogle haveselskaber. Det første der blev etableret var Nordhøj, dækkende Solsortevej 2-21 og Drosselvej 3-21 og Dyrehavevej de lige nr. 176-190. Haveselskabet blev etableret i 1919, og jorden blev købt af møller N. Madsen. Efter 2. verdenskrig var de fleste grunde bebygget.

Haveselskabet Nørrevang blev etableret i 1923, og arealet købt af hestehandlerne Hans og Knud Kring. Det omfattede Drosselvej 12-41 og Solsortevej 22-40. Bebyggelsen her tog først rigtig fart efter 2. verdenskrig.

Gadenavnene Solsortevej og Drosselvej blev først vedtaget af Byrådet i 1937. Gaderne blev istandsat af Kolding Kommune og omdannet til offentlige veje. Tidligere var Nørrevang kun en simpel grusvej.

Min far havde i mange år, vistnok fra starten i 1923, en kolonihave beliggende Solsortevej 36. Han havde haven til midt i 1960'erne. Der blev bygget et hus på grunden kort tid efter, at han havde solgt den. Haven var min fars store passion, og han passede den meget omhyggeligt. Det var en blandingshave med

prydhave, frugttræer og grøntsager. I haven var der et lysthus og et "das".

Medlemmer af Kolonihaveforbundet blev en gang årligt besøgt af havekonsulent Bollerup, som bedømte haverne. Min far har flere gange fået ærespræmie for sin have. Engang, da far fik overrakt sin ærespræmie af borgmester Peter Beirholm, sagde denne: "Jens, kan du andet end at lave veje?". Min far var i mange år vejformand ved Kolding Kommune.

Med sådan en have blev det til mange hyggestunder, og Solsortevej var jo ikke langt fra Udsigten. Haveejerne hyggede sig ofte sammen. Der var tradition for, at man besøgte en beboer på Drosselvej, der blev kaldt "Gede Hansen". Der fik man et slag kort, og vistnok også en lille én til halsen.

I min drengetid var haven på Solsortevej det yderste af det nordlige Kolding. I dag er det jo helt anderledes. Den nordlige bydel er helt vokset sammen med Bramdrupdam, mange nye virksomheder er dukket op, og andre er flyttet ud af området. Det har været spændende at tænke tilbage på den store udvikling, der er sket.

KOLDING TEATERSELSKAB OG SYDJYDSK AMATØRTEATER 1939-1998

AF PER ANDERSEN

Allerede mod slutningen af 1800-tallet blev der spillet amatørteater i Kolding. Kolding Klub var i 1880'erne midtpunkt for borgerskabets forlystelseliv, og her var der en række ihærdige amatørskuespillere. De dannede i 1889 Kolding Dramatiske Selskab. Formålet var bl.a. at arrangere oplæsninger, foredrag og diskussioner – og fra 1916 også opførelsen af ”gode skuespil”.

Dramatisk Selskab havde sin storhedstid frem til 1920'erne, og i 1930'erne forsøgte man at få gang i skuespillet igen. Man havde i 1938 samlet en række unge interesserede, og man bad reklamechef P.A. Nielsen om at instruere to små stykker af Emma Gad, bl.a. skuespillet ”Ægtestand”. Forestillingen blev sat op 2. juledag. Imidlertid kom det til et brud mellem P.A. Nielsen og selskabet, der mest opførte sine stykker til glæde for borgerskabet. P.A. Niensens mente derimod, at teater var for alle – alle skulle kunne være med eller komme til forestillingerne.

I 1939 valgte Dramatisk Selskab tandlægen I.P. Westerlund til formand i et forsøg på at genoplive foreningen, men efter en sidste forestilling med kun 12 tilskuere blev foreningen nedlagt igen.

Blandt P.A. Niensens omgangskreds var der flere, der spurgte ham, om man ikke kunne starte sit eget teater. Den 5. januar 1939

samlede han derfor en kreds af interesserede på Hotel Royal i Jernbanegade (Hotel Saxildhus), og her blev man enige om at stifte et nyt amatørteater under navnet Kolding Teaterselskab. Ifølge samtidige aviser kom den første bestyrelse til at bestå af P.A. Nielsen, reklamechef og skuespiller, Aage Kjellerup, arkitekt, H.H. Nielsen, postassistent, senere postmester og Aage Jacobsen, reklamechef. Senere har P.A. Nielsen nævnt flere personer, der også var med i den første periode: ekspedient Løkke Andersen, assurandør Evald Andersen og disponent A. Andersen.

Formålet for den nye forening var ”at udbrede kendskabet til det danske sprog og til teater bl.a. gennem indstudering og opførelse af dramatiske værker”. Senere blev formålet omformuleret til ”at udbrede kendskabet til dansk teater, teaterlitteratur og teaterarbejde gennem indstudering og opførelser af værker skrevne for teatret, studiekredse mv.”

Foreningen fik to typer af medlemmer: De aktive medlemmer var dem, der var aktive enten som skuespillere eller bag ved scenen med dekorationer, suffløse, lyd, lys, rekvisitter mv. – eller begge dele, hvad der ofte var tilfældet. De passive medlemmer skulle betale et mindre kontingent, og de havde så ret til at komme til forestillingerne og ikke

mindst de efterfølgende baller mod at betale entré.

Det var P.A. Nielsen, der fik idéen til at have passive medlemmer, så man undgik at holde offentlige forestillinger med de godkendelser og afgifter, det ville medføre. Nu var det i stedet lukkede, private arrangementer. For at undgå misbrug, skulle de passive medlemmer dog have været medlemmer nogle dage forinden et arrangement for at komme ind.

For at få medlemmer satte P.A. Nielsen annoncer i avisen, hvor man kunne læse: "Til start af selskabelig forening hvis formål er teater, oplæsnings-, liegstow-, jazz- og kabaretaftener samt amatørforestillinger søges interesserede damer og herrer i alle aldre" eller "Teaterinteresserede damer og herrer kan optages, dels som passive dels som aktive medlemmer".

DE FØRSTE FORESTILLINGER

Der var i starten 21 aktive medlemmer af Kolding Teaterselskab, og man begyndte at øve på det første stykke i februar 1939. Allerede den 14. maj kunne man holde sin første premiere på sangfarcen "Den Elskelige Landstryger", som havde musikledsagelse af Lomholts orkester, et kendt harmoniorkester i Kolding med navn efter den tidligere musikdirektør P. Lomholt.

Forestillingen løb af stablen i teatersalen i Industriforeningen (også kaldet Kolding Teater). Industriforeningen havde på det tidspunkt den bedste teatersal i Kolding. Den var blevet opført i 1889 og havde fået en omfattende istandsættelse i 1911-1912.

Den 12. februar 1940 var Kolding Teater-

selskab involveret i en Finlandsaften til fordel for Røde Kors. Det blev en populær aften med alt, hvad Kolding kunne mønstre af kunstnere samt Kolding Byorkester. Blandt de optrædende var pianisten Kaj Deleuran, der spillede Gershwins "Rhapsody in Blue". Alle byens blomsterhandlere havde bundet små buketter, der solgtes til fordel for arrangementet, og kommunen stillede gratis lys til rådighed.

Ellers lå foreningen stille i 1940 på grund af krigens udbrud. Men fra 1941 tog man fat igen – vel også i erkendelse af, at tiden netop godt kunne bruge noget til at løfte humøret. Der blev i februar opført lystspillet "Kærlighedens Kispus", hvor man blandt de optrædende fandt Jørgen Berg og Svend Rosgaard Meier.

De efterfølgende år summede af heftig aktivitet. 1942 bød på skuespillet "Familien Barning", farceoperetten "Reserve-Baronen" og lystspillet "Eventyret". Dertil kom både en aften med kabaret og jazz og forestillingen "Revyernes Revy" med en kavalkade over de danske revyer gennem tiderne, stort opsat med dobbelt orkester og 54 bagtæpper og dekorationer. Det blev spillet to gange i maj

måned for stopfyldte sale. På generalforsamlingen sidst på året fremhævede P.A. Nielsen, at det var vigtigt for foreningen at værne om det talte, danske ord – og han fremhævede også teatrets fortrin over for konkurrenterne radio og film.

Den første forestilling i 1943 var det alvorlige skuespil "Afsporet", der var udkommet som spillefilm året før. I den dramatiske handling flygter en ung pige til Københavns undergrundsværden efter at have fået en uheldelig kræftdiagnose. Anmelderne var gået til premieren med en vis skepsis pga. den svære opgave, men skrev efter premieren, at al skepsis var blevet gjort til skamme, for aldrig har selskabets aktører spillet så smukt. Der fulgte tre forestillinger mere i løbet af 1943. Sangfarcen "Kærlighed på Montmartre", skuespillet "Og Guderne Ler" og lystspillet "Pas på Malingen". De to sidste forestillinger blev efterfølgende vist i Aagaard Forsamlingshus for Starup Sogns Håndværkerforening.

Det var oprindeligt planen, at man igen ville have opført en revy i maj måned 1943, men myndighederne ønskede, at forestillingerne skulle spille tidligt på aftenen, og samtidig var der indført sommertid, så bestyrelsen aflyste, fordi man ikke mente, at publikum ville komme så tidligt. Besættelsen gjorde, at der kom flere og flere hindringer i foreningens arbejde. Der kom krav om faste bænkerækker i salen, om brandhane i salen og om, at man ikke måtte anvende tekstilmetervarer til teaterbrug (tæpper og dekorationer). Så var der luftalarmerne, der kunne spille forstyrrende ind. Det blev meddelt, at hvis der kom luftalarm midt i en forestilling, ville denne blive genoptaget 15 minutter efter afblæsningen af luftalarmen. Den største udfor-

dring under krigen var dog, at teatersalen på Industrien brændte om aftenen den 27. august 1943. Ilden var opstået omkring scenen i teatersalen – muligvis på grund af en kortslutning – og bredte sig til hele bagbygningen. Det lykkedes for de 30 brandfolk at redde forhuset, men baghuset med teatersalen var et sørgeligt skue. Balkonen var styrtet ned, væggene helt ødelagte og alt inventaret var brændt.

I første omgang satte branden en stopper for teatrets planer, da man ikke havde andre steder at opføre forestillingerne. Det lykkedes dog at sætte nogle få forestillinger op på en "Shakespeare scene" (en scene uden væsentlige dekorationer) i Havesalen på Industrien med de få rekvisitter, der ikke var gået tabt ved branden. Det blev i 1943/44 til forestillingerne "Pas På Malingen" og "– Derfor Dræber Jeg". Man var desuden i en periode nødt til at undvære ballerne efter forestillingerne.

Men man kunne ikke i længden fortsætte uden scene, og ideen om en transportabel scene opstod. Det lykkedes dog først i 1947, hvor Kolding Teaterselskab bestilte en transportabel scene, et "Proscenium" på Vandel Savværk. P.A. Nielsens svigerfader var snedker i Vandel, så han har vel været involveret. Det blev en scene med et fuldstændigt lysanlæg. Scenen var til at skyde sammen, men fuldt udtrukket målte den 4 ½ meter eller det samme som scenen på Alhambra. Det var den første af sin art i Skandinavien og stod foreningen i den nette sum af 3000 kr., den hidtil største investering for Kolding Teaterselskab. I mellemtiden havde man spillet forestillinger på Astoria (det senere Casino i Låsbygade), og fra 1946 på Alhambra.

Kolding Teaterselskab var ikke politisk, hvilket P.A. Nielsen ofte betonedede. Det forhindrede dog ikke teatret i at opføre revyen "Mod de lyse tider" mod slutningen af 1944. Adspurgt var det sikkert foråret, der skulle henvises til, men den reelle mening var klar for alle. Besættelsesmagten var tæt på P.A. Niensens lejlighed i Jernbanegade 23, hvor man ofte holdt øveaftener i den opvarmede stue. Lejligheden lå lige neden for Gestapos hovedkvarter på Staldgården. Sønnen Poul Eric Nielsen beretter, at der nogle gange kom en opringning med besked om, at det nok var en god ide ikke at være hjemme om natten, hvis der skulle komme en aktion mod Staldgården. Derfor havde familien altid en taske stående ved døren med de nødvendige ting og papirer, ifald man skulle hurtigt ud af døren.

Blandt de aktive i foreningen var der et par modstandsfolk. Det var frisøren Hans Felsted og hans bror. Hans var med i en del forestillinger under krigen. Under prøverne blev der nogle gange ringet efter ham, men P.A. så igennem fingre med, at han i strid med alle regler så måtte forlade prøverne. Han gik ind i den anden stue, tog sin mappe og forsvandt. En dag, hvor Hans Felsted havde glemt at lukke mappen, så sønnen Poul Eric, at den indeholdt en maskinpistol.

HVEM VAR P.A.?

Poul Antonius Nielsen (kaldet P.A.) blev født på Den kgl. Fødselsstiftelse i København den 21.1.1899 som søn af den ugifte Emilie Katharine Ludovica Nielsen. Han voksede op hos mormoderen Anne Petrea Nielsen og hendes mand, maleren Christian Frederik Røn-

nenkamp. Moderen Emilie blev gift med Harry Thalbitzer, og en årrække boede de i Odense, indtil de flyttede tilbage til København. Moderen var skuespiller, og der kom i ægteskabet med Thalbitzer to piger, der også kom til teatret.

P.A. havde allerede som dreng ønsket at blive skuespiller, men forældrene betingede sig, at han først fik et borgerligt erhverv. Det blev i ekviperingsbranchen, men skuespiller blev han. Han debuterede omkring 1915 i Frederiksværk på en Jørgen Jensen turne, hvor han spillede Svend Gønge i Gøngenhøvdingen. Senere spillede han præsten i William Petersens "Fred på Jorden". Han forsøgte sig også med elskovsroller, men da han i en forestilling skulle sige "Jeg elsker dig" og hviskende tilføjede til sin medspiller "du ved godt, at det er løgn", begyndte hun at fnise. Og så var det slut med elskovsrollerne. I 1920'erne havde P.A. debut hos direktør Oscar Holst i Tivoli Varieteen. På Apollo Teateret spillede P.A. bl.a. med i farcen "Ferdinand Olsen" sammen med Edgar Hansen og Tonny Lehmann. P.A. spillede i denne periode også sammen med Carl Fischer og Holger "Gissemann" Petersen, der i 1920'erne var det helt store trækplaster pga. deres snakkesalige vanvidskomik.

P.A. Nielsen har fortalt, at det var Per Reumert fra Nørrebro Teater, der i 1929 lokkede ham til at blive salgsschef i sit kosmetikfirma, hvor arbejdet bestod i at fare land og rige rundt for at sælge læbestifter. Ca. 1935 opgav P.A. definitivt den professionelle teaterkarriere for at blive reklamechef inden for kjoler og parfumer. Han slog sig ned i Kolding, hvor han lærte hustruen Magda Petrea Hansen (kaldet Pusser) at kende.

P.A. Nielsen. Foto fra 1937.

Efter en tid som kjole- og parfumesælger blev han selvstændig og arbejdede som dekoratør af butiksvinduer i Kolding og rundt omkring i oplandet. Senere startede P.A. Nielsen et rejsebureau som sidebeskæftigelse, P.A. Nielsen Rejser. Han arrangerede rejser til udlandet, blandt andet for ungdomsskoler, men han arrangerede også rejser for medlemmerne af Sydjysk Amatørteater.

Teatret var stadig en stor del af hans liv, og foruden arbejdet med at instruere for amatørteatret i Kolding, rejste han rundt i landet og

instruerede for andre amatørteatre. Dermed fik han lejlighed til at opføre de stykker, han selv havde oversat eller bearbejdet, blandt andet for et teaterforlag i Kolding. Det gav vel lidt penge i afgift, når disse stykker blev opført.

Hans mange gøremål og aktiviteter betød, at det kunne knibe med tiden, men han lod sig overtale til at fortsætte som foreningens formand indtil 1945. Derefter blev der en periode, hvor han i stedet for formand blandt andet var kasserer og næstformand, indtil han i 1951 igen blev formand.

P.A. Nielsen var en personlighed med stor karisma, og der kan ikke herske tvivl om, at hans hjerte brændte for teatret. Han var udadvendt og holdt af et festligt selskab – hvor han som regel var festens naturlige midtpunkt.

Når der skulle laves teater, blev han direktøren for et "professionelt" teater med store ambitioner, der blev understøttet af tilsvarende store evner. Han tillod ingen slinger i valsen fra det, som blev kaldt for "personalet". Der var høje standarder, hvad enten det drejede sig om et godt og korrekt sprog eller om, hvordan man opførte sig på en scene, det var bl.a. en dødssynd at vende ryggen til publikum. Hvis folk ikke overholdt aftalerne, kunne det gøre ham ophidset. Som han sagde, "man kan være dum og man kan være grim, det kan man ikke gøre for, men præcis kan man altid være". Som andre teaterfolk havde han temperament! En avis karakteriserede P.A. Nielsen som en "en meget hurtigt talende mand med paradoksale kast med hovedet. På en måde var han Koldings Moliere". Andre så måske P.A. Nielsen som Koldings svar på Poul Reumert.

ORDENSREGLER

Det kunne være svært at få folk til at møde regelmæssigt til prøverne, der foregik om aftenen. Nogle gange gik det godt. Ved generalforsamlingen i 1951 kunne P.A. Nielsen redegøre for, at der i årets løb havde været meget arbejdsglæde og godt kammeratskab. Mødeprocenten til prøverne havde været 99% og præcisionen upåklagelig. Andre gange var det ikke så godt. Ved prøverne til stykket "Ordentlige Mennesker" (ironisk nok!) i 1946 var der så dårlig mødedisciplin, at man til sidst valgte at afbryde prøverne på skuespillet. P.A. fremhævede senere ved en generalforsamling, at "forsømmelser ikke vil kunne tolereres, man ville bøje sig for fast deltidsarbejde og sygdom, men intet andet". Man forsøgte sig også med et bødesystem. Det kom da til at koste 5 kroner at komme for sent eller udeblive fra prøverne. Pengene blev vist brugt til en glad aften for de aktive.

I "ordensreglementet" blev det slået fast, at man ikke kunne deltage i andet teaterarbejde, hvis man var aktivt medlem af foreningen. Det kom Hans Caspersen til at føle i 1947 – han blev ekskluderet fra foreningen, fordi han havde deltaget i en dilettaforestilling på FDB.

DA POLITIET KOM, OG FORENINGEN MÅTTE NEDLÆGGES

Der var som tidligere nævnt visse vanskeligheder med at gennemføre driften af Kolding Teaterselskab under krigen. Men bedre blev det ikke af, at man tilsyneladende lagde sig ud med den lokale øvrighed. Politimesteren i Kolding, Georg Kleberg, havde besluttet at

undersøge byens foreninger, og politiet mødte – det må have været 1942-43 – op efter en forestilling i Kolding Teaterselskab for at kontrollere, om alle deltagerne i det efterfølgende bal nu også var medlemmer af foreningen.

P.A. Nielsen var alt andet end glad for denne indgriben. Man havde i forvejen gjort alt for at forhindre, at ikke-medlemmer sneg sig ind til festen. Så da overbetjent Christensen mødte op med to betjente, blev P.A. Nielsen gal i skralden. Han bad betjentene i det mindste tage kasketterne af, når de gik ind blandt gæsterne, og da de ikke ville det, sagde han, at hvis deres autoritet sad i kasketten, var der naturligvis ikke noget at sige til, at de ikke ville tage dem af.

Overbetjent Christensen bad om at få medlemsprotokollen at se, som P.A. Nielsen stod med i hånden. Det ville P.A. ikke uden kendelse, men Christensen tog den ud af hånden på ham og forlod stedet med betjente og protokol. Politiet fandt ved denne lejlighed 6-7 balgæster, som enten ikke havde medlemskort eller havde glemt det. Det resulterede i en bøde, som P.A. Nielsen gennem sin advokat Lynæs pure nægtede at betale.

Om dette gav anledning til den næste sag, skal jeg ikke kunne sige. Men politiet havde nu fået øjne for Kolding Teaterselskab og rejste en sag om de passive medlemmers kontingent. Man havde en idé om, at foreningsformen var lavet for at omgå loven om offentlige arrangementer og forlystelsesafgiften. Det endte med en sag i underretten, hvor dommerfuldmægtig Valentiner Branth fandt, at det årlige kontingent på 1 krone var så lavt, at alle kunne være med. Selskabets karakter af forening måtte derfor anses for illu-

sorisk. Det skal siges, at foreningen på det tidspunkt havde over 1.000 passive medlemmer. Man kunne derfor nok forledes til at overveje, om der var en del af disse, der var mere interesserede i ballerne end i teaterforestillingerne.

Som følge af dommen blev Kolding Teaterselskab i 1945 idømt en bøde på kr. 200. Hertil kom udgiften til retssagen på kr. 500. Lige meget hjalp det, at P.A. Nielsen beklagede sig over, at det var paradoksalt at blive dømt for, at alle kunne være med i en folkelig forening – og at foreningens økonomi i øvrigt ikke gjorde det nødvendigt at opkræve større kontingenter.

Konsekvensen blev, at man indkaldte til en ekstraordinær generalforsamling den 4. december 1945 på Rutebilcaféen. Det eneste punkt var foreningens opløsning, da man ikke havde råd til at anke sagen, ikke havde flere penge i kassen, og man heller ikke havde råd til at betale forlystelsesafgiften fremover. Forslaget om nedlæggelse af Kolding Teatersel-

Rutebilcaféen, hvor Kolding Teaterselskab blev opløst. Foto fra 1960erne.

skab blev vedtaget med 10 stemmer for, mens 1 stemte imod.

SYDJYSK AMATØRTEATER

Den gamle bestyrelse blev opfordret til at fortsætte arbejdet med amatørteater. Kun to uger efter, at Kolding Teaterselskab var blevet opløst, blev den nye forening stiftet med navnet Sydjysk Amatørteater den 19. december 1945.

De fleste i den nye bestyrelse var gengangere fra Kolding Teaterselskab. Det var P.A. Nielsen og Hans Caspersen, der begge havde siddet i den gamle bestyrelse, samt Hans Felsted, der havde været aktivt medlem i en del år. Dertil blev to nye medlemmer valgt ind i bestyrelsen: Ove Nielsen som kasserer og frøken Andersen som sekretær.

Hvordan løste man problemet med den reelle offentlige adgang, som man var blevet dømt for? I starten oprettede man ingen passiv afdeling. I stedet begyndte man at lave teaterforestillinger i samarbejde med forskellige foreninger. Nogle af de foreninger, man allierede sig med, var Kolding Mandskor, sportsklubben Vidar, Arbejdsmændenes Fagforening og Gartnerens og Blomsterhandlerens Forening.

Først efter et par år vovede man igen at starte en afdeling med passive medlemmer, der blev stiftet den 10. oktober 1947, men ikke før politimesteren havde godkendt det – og godkendelsen fik man ved julefrokosten.

Arbejdsgangen omkring forestillingerne fortsatte stort set uændret i den nye forening. P.A. Nielsen fandt de stykker, der skulle spilles. Han besatte rollerne, og prøverne i de private hjem kunne gå i gang. Efter tre prøver

skulle alle medvirkende kunne deres roller. Derefter var der et par arrangementsprøver, hvor scenegangen blev indøvet. Før generalprøven var der som regel et par dekorations- og kostumeprøver. Derefter var der generalprøve og premiere.

Den første forestilling under navnet Syd-jydsk Amatørteater blev det norske skuespil "Hvis et folk vil leve", der handlede om modstandsbevægelsen under krigen. P.A. Nielsen spillede selv en modstandsmand, og stykket blev en stor succes. Det blev i 1945/46 spillet mere end 10 gange på Alhambra, Industrifor- eningen, Hotel Lunderskov og i Christians- feld.

Alhambra blev nu mere og mere det faste spillested for forestillingerne i Kolding. Man havde, også efter branden, brugt Industrifor- eningen, men efterhånden syntes man, at den blev for dyr. I Alhambra kunne man råde over en af byens største sale.

Året 1947 blev indledt med den seriøse forestilling "Jacobowsky og Obersten". P.A. Niensens noter om forestillingen nævner, at det var en svær forestilling og derfor en ud-

Alhambra, der var blevet opført ved Stejlbjergan- lægget i 1882 som "Pavillon med Restauration".

Slutscenen i "Hvis et folk vil leve" (1945). P.A. Nielsen ses længst til venstre sammen med Ove Nielsen.

fordring. "Og så var det et stykke med et bud- skab. Fra første færd stod der strid om den, og en af selskabets hovedkræfter gik endda så langt, at han nægtede at spille i forestillin- gen".

REVYERNE

Revyen var en af P.A. Niensens store interes- ser. Allerede i 1920erne var han rejst til Paris flere gange, hvor han selv havde optrådt på revy-scenerne. I Kolding blev den første revy i Kolding Teaterselskabs regi den tidligere om- talte "Revyernes Revy" i 1942. Den blev fulgt op med revyen "Mod de lyse tider" i 1944 og "Hallo Hej" i 1947.

P.A. Nielsen skrev selv meget af materia- let til revyerne og optrådte gerne selv i disse. En avis beskrev hans succes med revyerne: "Selv var han charmeur med høj hat og hvidt halstørklæde, og han gik rundt blandt publi- kum og de forreste rækker og sang "Som en

nat” som en anden Ernst Wolf eller Arne Weel”.

Revyerne har sat et stort aftryk i eftertiden. Det er ofte dem, foreningen bliver husket for fra den periode. Det skyldes givetvis det samarbejde, man i 1948 indledte med Tidens Tegn, der var den socialdemokratiske avis i Kolding, der i 1947 havde skiftet navn fra ”Kolding Socialdemokrat”. Avisen ønskede at slå det nye navn fast, og det aktive medlem Jørgen Berg fra foreningen fik en aftale med avisen om at opføre en ”Tidens Tegn” revy under navnet ”Gøglervognen”. Det skal forstås helt bogstaveligt, for man turnerede

fra september rundt i Kolding og opland med en lejet 30 personers bus med et stor banner på siden, og det blev til mere end 20 opførelser med et samlet publikum omkring 4.000 personer. Blandt de medvirkende var P.A. Nielsen selv, Svend og Rita Søltoft (Ole Søltofts forældre), der havde deres debut i revyen, Tonny Ulm, en begavet skuespiller, der var kommet fra Sakskøbing, og yderligere 4 debuterende damer.

Samarbejdet med Tidens Tegn fortsatte i 1949 med en ny revy, ”Humørpatruljen”, bygget over den tidligere ”Revyernes revy” forestilling, og opført på foreningens nye proscen-

”Gøglervognen” 1948.

nium. Den nye revy spillede mere end 20 forestillinger i løbet af de første måneder af 1949. Turneen omfattede blandt andet Holsted, Hejlsminde, Lunderskov, Vamdrup, Sdr. Vilstrup, Andst, Nr. Bjert, Sdr. Stenderup, Vonsild, Gravens, Bække, Gesten, Egtved, Vorbasse og Vejstrup. Derudover blev det til en forestilling på Alhambra for de ældre, og man opførte forestillingen fire gange sammen med Odder Amatørteater.

1950ERNE

I 1950 opførtes den store forestilling "Pygmalion" allerede i januar måned på den store scene på Alhambra. Forestillingen blev lavet for Forbundet af Tekstilarbejdere, og den store rolle som Doolittle blev varetaget af Jørgen Berg, som var trådt til i sidste øjeblik.

Hen over sommeren 1950 blev det besluttet for første gang at forsøge sig med et friluftsskuespil. P.A. Nielsen havde forbindelser til Rebæk, og man besluttede at opføre "En Søndag på Amager" i Rebækgårds have, der gik lige ned til Kolding Fjord. "En Søndag på Amager" blev vist spillet flere gange, og også en gang i Strandhuse. Detaljerne om disse forestillinger kendes ikke, men det var ved denne lejlighed, at både Ejnar Roed og Erik Paaske havde deres debut i Sydjysk Amatørteater.

Senere i 1950 opførte man operetten "Frk. Nitouche" og i december lystspillet "Den Grønne Elevator". Den første forestilling i 1951 var vinterrevyen "Det Lille Fyrtøj" efterfulgt af en genopførelse af "Den Elskelige Landstryger". I perioden 1952-1954 gik dampen lidt af foreningen, og det blev ikke til så mange forestillinger. Man måtte endda ved

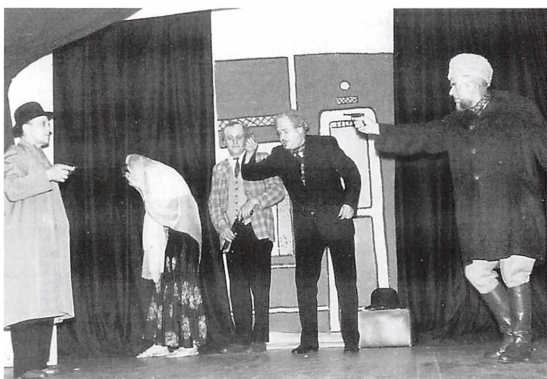
generalforsamlingen i maj 1954 konstatere, at man i den forløbne sæson ikke havde spillet nogen forestilling.

Derefter blev det til 1-2 forestillinger hvert år. P.A.s hustru, Pusser, var i mange år sufflør på forestillingerne. Ved en forestilling tilføjede hun "for Satan", og det gjorde skuespilleren også. Publikum grinede, og P.A. var ved at eksplodere.

I april 1959 opførte man P.A. Niensens eget stykke "Nat uden stjerner". Det var et helt aktuelt, politisk stykke om den konflikt, der fra 1958 trak op til den konfrontation mellem DDR og Vesten, der resulterede i Berlinmuren. Senere i 1959 opførtes Jules Verne-stykket "Jorden Rundt i 80 Dage". P.A. Nielsen havde bearbejdet stykket til en musical med indlagte sange, og hovedrollen i det stort opsatte stykke som Philias Fogg blev spillet af

"Jomfruen fra Pergiman" (1957) med fra venstre: Ellen Ravn, Ejnar Roed, Svend Søndergaard, P.E. Møllergaard, Nina Kaufmann, Musse Roed og Iver Almind. I midten Ove Andersen som Joseph.

Scene fra "Jorden Rundt i 80 Dage" (1959). Fra venstre: Ove Andersen, Lilian Koertz, Erik Jørgensen, Ejnar Roed og Svend Rosgaard Meier.

den markante personlighed Svend Rosgaard Meier.

Ved prøverne til stykket opstod der mange nye ideer, og der var ofte livlig diskussion mellem den farverige og slagfærdige Rosgaard Meier og P.A. Nielsen. Blandt andet havde P.A. planer om et filmindslag til stykket med et togrøveri. Det skulle have været optaget på den daværende Troldhedebane. Planerne fik meget omtale i aviserne, men blev dog ikke til noget. "Jorden Rundt i 80 Dage" blev en flot forestilling med mange dekorationer og hjemmelavede kostumer. Stykket blev spillet to gange, og for første gang optog man lyd-siden fra forestillingen på et stålband (dadtidens båndoptager). Det blev så afspillet som underholdning ved den efterfølgende julefest på Slotshotellet.

ERIK PAASKE

I Strandhuse boede familien Paaske. Faderen var cementstøber, og sønnen Erik blev i 1948

sat i lære som murer. Men Erik ville noget andet. Han gik med en drøm om at spille teater, selv om der ikke var skuespillere i familien. En dag hørte P.A. Nielsen Erik Paaske synge på Rutebilcafeen, og faderen spurgte P.A. om ikke sønnen kunne komme til at spille teater. P.A. var noget i tvivl, om Erik Paaske nu havde talenterne til dette, men besluttede sig dog for at give ham en rolle i "En Søndag på Amager" i 1950.

Den følgende tid optrådte Erik Paaske i en række forestillinger for Sydjysk Amatørteater: Nitouche (1950), Den Grønne Elevator (1950), Det Lille Fyrtøj (1951), Den Elskelige Landstryger (1951), Den Spanske Flue (1951) og Rejsen Uden Bagage (ukendt år). Erik Paaske spillede også revy, blandt andet i børnehjælpsrevyerne og KU revyerne.

"Frk. Nitouche" (1950) med Ejnar Roed, John Stæchmann og Erik Paaske (fra venstre mod højre).

Paaske blev udlært som murer i 1952, og efter arbejdet i Sydjysk Amatørteater kom han til det andet amatørteater i Kolding, KOTA. KOTA havde startet friluftsspillene på Koldinghus i 1949, og det var i disse, at Erik Paaske fik sit gennembrud i 1956 som Tobias Hikke i stykket "Helligtrekongersaften". Året efter medvirkede han i "En Skærsommernatsdrøm" samme sted. Stykket var instrueret af Erik Weiss, skuespiller ved Det Kgl. Teater.

Erik Weiss lagde mærke til Erik Paaskes talent og opfordrede ham til at søge ind på Det Kongelige Teater. Før prøven blev han undervist af Erik Weiss, og i 1958 gik han op til optagelsesprøven og bestod. Efter at have overstået elevtiden i 1961 blev Erik Paaske en del af det faste ensemble på Det Kgl. Teater frem til 1974. Siden blev han free-lance med særlig tilknytning til Folketeatret. Han blev folkeeje efter store TV-successer – i 1967 som overbetjent Gormsen i "Kan De li' Østers" og i 1971 som den trivelige redaktør Heilbunth, formand for Ædedolkenes Klub i "Livsens Ondskab". Han blev desuden kendt og elsket for sin enestående fortolkning af danske viser.

Erik Paaske var således en af de "berømtheder", der startede karrieren i Sydjysk Amatørteater. En anden var skuespilleren Ole Søltøft, der som dreng debuterede i 1948 som nissedreng i årets opførelse af Nøddebo Præstegård. Det var en tradition, at skuespillernes børn spillede nisserne i Nøddebo Præstegård, og Svend og Rita Søltøft (Oles forældre) var på det tidspunkt aktive i foreningen. Ole var altid helt fortabt i det, der foregik på scenen.

I Nøddebo Præstegård spillede Rita rollen som Maldrubine, og P.A. Nielsen fortalte, at

hans kone Pusser havde bagt de æbleskiver, som Maldrubine skulle fylde sig med. De andre i forestillingen havde regnet med, at der var et par stykker til deling efter tæppefald, men Rita havde spist dem alle. En aften besluttede de andre at "hævne" sig ved at lave et lille hul i hver æbleskive, som de sprøjtede sennep i. Da tiden kom, hvor Maldrubine og hendes søster skulle klø løs på æbleskiverne, som de i øvrigt havde pyntet med flormelis, stod de alle i kulissen – meget forventningsfulde. Rita tog den første æbleskive hel i munden og skar nogle ejendommelige grimasser – så kikkede hun ud og så, at de andre grinede. Derefter åd hun alligevel op, så der ikke var en eneste æbleskive tilbage. Hvem der så havde moret sig bedst, er indtil i dag et ubesvaret spørgsmål.

FESTER

P.A. Nielsen var noget ambivalent, når det gjaldt fester. Der var blandt amatørteatrene tradition for, at der var fest efter forestillingerne. Denne tradition blev holdt i hævd af Sydjysk Amatørteater, selv om det nogle gange blev for meget for P.A. Han mente, at teatret var det vigtigste i foreningen, og det bekymrede ham, hvis de passive medlemmer kom til forestillingerne på grund af ballet og ikke på grund af forestillingen. Det kunne give uro under forestillingen, når de "uheldige elementer" begyndte indtagelse af de våde varer allerede under forestillingen. Flere gange måtte man overveje at udelukke passive medlemmer på denne baggrund – eller i hvert fald opfordre til mere disciplin indtil forestillingen var overstået. Man forsøgte at begrænse problemet ved på et tidspunkt at vedtage,

at der først måtte udskænkes drikkevarer i den sidste pause i forestillingen. Ordensreglerne forbød, at skuespillerne drak spiritus før og under en forestilling, mens en enkelt øl blev tolereret. I 1948 mødte en af de aktive beruset til en forestilling og blev derfor sat fra rollen. Året efter var den gal igen. P.A. Nielsen opdagede, at man omgik forbudet mod spiritus i garderoben ved at hælde spiritus over på ølflasker.

Men ellers var P.A. Nielsen meget aktiv, når det gjaldt fest for skuespillerne og deres

ægtefæller. En af de faste traditioner blev sommerturen, eller den "Blå tur", som den i starten blev kaldt – da den som regel gik ud i "det blå". Den ses første gang at være blevet gennemført i 1942. Fra 1960'erne blev det traditionen at køre til Flensborg og tage en sejltur på fjorden med dans og champagne.

Julefesterne blev en anden fast tradition for de aktive medlemmer. Fra P.A. Nielsen har vi en levende beskrivelse af julefesten den 16. december 1947: "Man var tilsagt kl.

Julefest hos Roed i 1950. Bl.a. ses P.A. Nielsen til venstre, siddende Ejnar Roed og Musse Roed og stående fra venstre Kedde Dam, Anna Dam og Erik Paaske.

19 præcis, og alle kom præcis undtagen Sven Erik, der kom dryssende ½ time efter tilsigelsestid. Man mødte i børnetøj, og størst furore vakte Ove Nielsen, der var klædt ud som en fed bondepige med lange fletninger, store patter, røde kinder, bomuldsjole og reformbukser, der skiltes fra strømperne ved det obligate bare lår. Vi var revnefærdige, da vi så ham.

P.A., der var i matrostøj, havde åbnet ”den dovne drengs bar” inde i en stor stue, og denne bar skilte sig ikke uden grund med ”Priser uden konkurrence”, thi dér kostede ingenting nogenting eller omvendt – der serveredes vermouth, gin, grape juice og madeira, og da man havde slukket den første tørst, blev der kaldt til bords. Der var kæmpe sildeanretning, og på hver kuvert var der anbragt 1 hummer og mayonnaise – så spiste man sild i alle variationer ligesom anden fisk, hertil snaps og øller i brede pokaler, og stemningen var på højdepunktet. Efter to viser (af Flodgaard og P.A.) blev sildebordet ryddet for at give plads for gåsesteg med rødkål, og hertil ½ rhinskvin pr. næse – man fjedtede gummerne, til man ikke orkede mere og renoncerede på den flotte osteinretning. Så gik man ind og dansede om juletræet og legede de gamle børnelege – grammofon og skiftevis Ruth og P.A. ved klaveret sørgede for dansemusikken. Så drak man kaffe med likør (ren kaffe) og sang og dansede til kl. godt 2, hvorefter man spiste pølser og drak øl”.

I 1950erne tog man traditionen op igen med en julefest, hvor deltagerne var klædt ud i børnetøj, første gang i 1950 hos Musse og Ejnar Roed i Vesterbrogade. Dette blev i 1960erne afløst af mere traditionelle juletræsfester, hvor børnene var med.

BESTYRELSESARBEJDET

Som så mange andre foreninger af denne type, var der tale om to typer af ledelse. Dels var der den kunstneriske ledelse, og dels var der den administrative ledelse. Den kunstneriske ledelse var i mange år naturligt placeret hos P.A. Nielsen, hvilket oven i købet blev formaliseret i 1960erne. Den ledelse var ansvarlig for kunstnerisk drift, valg af repertoire, rollebesættelse og var den øverste myndighed ved prøver og forestillinger.

Den administrative ledelse lå hos den 5 personer store bestyrelse. Bestyrelsens arbejde kendes ganske godt gennem de bevarede forhandlingsprotokoller, den første dækkende fra 1942 til 1956. Den seneste, bevarede protokol dækker perioden 1957 til 1981.

Bestyrelsen blev valgt på de årlige generalforsamlinger. De 5 bestyrelsesmedlemmer blev på skift valgt for 2 år ad gangen, og bestyrelsesarbejdet var ulønnet. Formanden – og senere også næstformanden – blev valgt direkte af generalforsamlingen, mens den øvrige bestyrelse konstituerede sig selv. Der var meget sjældent kampvalg til bestyrelsen, og kun en enkelt gang var der kampvalg om formandsposten. Det var 1960, hvor P.A. Nielsen blev valgt med 12 stemmer, Ejnar Roed fik 5 stemmer og 2 var blanke.

Kommunikation og reklame før forestillingerne var et andet vigtigt arbejde for bestyrelsen. I 1950 startede man for første gang et blad med navnet ”Teaternyt” med oplysninger til de passive medlemmer om kommende forestillinger og arrangementer. Samme år blev der startet et internt blad til kun de aktive medlemmer, der skulle holde alle opdateret omkring prøverne til kommen-

de forestillinger og andre forhold for de aktive.

Mens P.A. Nielsen ikke var begejstret for kommunale udvalg og støtteordninger, var han meget åben over for samarbejde mellem de forskellige amatørteatre, hvilket fremgår af hans engagement i andre teatre end bare amatørteatret i Kolding. I 1943 besluttede bestyrelsen at indmelde Kolding Teaterselskab i Fællesorganisationen for det Kunstneriske Amatørteater, og i 1946 blev P.A. Nielsen selv valgt ind i denne organisations bestyrelse. Man arbejdede frem mod en egentlig landssammenslutning af amatørteatre.

På trods af et omfattende kulturelt arbejde hvilede Sydjysk Amatørteater de første mange år økonomisk i sig selv. Det var et af P.A. Niensens nøglepunkter, at det offentlige ikke skulle støtte amatørteatret – dem, der gerne ville se eller arbejde med teater, skulle også betale for det.

AMATØRER OG PROFESSIONELLE

Sydjysk Amatørteater var ikke det eneste teater i Kolding. I 1948 startede en anden teaterforening – Kolding og Omegns Teateramatører (KOTA) med trafikassistent Jørgen Andersen som en drivende kraft. Året efter startede (eller rettere genstartede) KOTA traditionen med festspil i Koldinghus Slotsgård, og det var netop ti års festspil frem til 1959, der blev et centralt element i KOTA's arbejde. Det var blandt andet her, at Erik Paaske fortsatte sin scenekarrierer i 1956 efter nogle år hos Sydjysk Amatørteater. Paaske var ikke den eneste, der gik fra SAT til KOTA – flere tog turen samme vej, herunder

ca. 1951 Jørgen Berg, der havde spillet med hos SAT igennem 1940'erne.

P.A. havde sikkert blandede følelser over for KOTA. Ikke alene mistede han nogle gode skuespillere til dem, men det var også en kilde til irritation, at KOTA fik kommunalt tilskud, hvilket var imod P.A.'s principper. Han udtalte offentligt, at tilskuddet kunne være med til at skabe skepsis hos byens borgere, når et teater ikke kunne drives ved egen hjælp.

Der var nogle, der mente, at man med fordel kunne slå SAT og KOTA sammen. En af de varme fortalere for dette var Svend Rosgaard Meier. Det var en noget excentrisk herre, der boede i sit særprægede hus i Sdr. Vilstrup. Han var Koldings julemand i mange

Miskow Makwarth og Svend Rosgaard Meier i samtale om sidstnævntes stykke "Maskebal på Slottet", som blev spillet på Koldinghus i 1958. Foto: P. Thastum.

år og i øvrigt også aktiv i spejderbevægelsen. Rosgaard Meier var desuden forfatter og havde sammen med Miskow Makwarth skrevet festspillet "Maskebal på Slottet", der blev opført i 1958 på Koldinghus. Året efter foreslog han, at man slog de to teaterforeninger sammen, men KOTA's daværende formand, Aage M. Gregersen, kunne konstatere, at Meier ikke formelt stillede forslaget til KOTA's generalforsamling. P.A. var desuden noget skeptisk over for forslaget, men kunne dog godt se, at et vist samarbejde ville være gavnligt.

Som teaterforening var Sydjydsk Amatørteater i udgangspunktet en upolitisk forening. Hel fri for politik kunne man alligevel ikke holde sig. På det kulturpolitiske område blev det jævnlige diskuteret, om amatørteatre tog brødet ud af munden på de etablerede teatre. Diskussionen ses blandt andet under og lige efter krigen, hvor forholdene sikkert var specielt vanskelige for alle.

For P.A. og Sydjydsk Amatørteater var det en balancegang. På den ene side set ville man bestemt ikke gå de professionelle teatre i bedene, men på den anden side set skulle man også lave forestillinger. Med sin egen og sin families baggrund inden for det professionelle teater, havde P.A. stor sympati med teatrene. Dette førte til, at man i Sydjydsk Amatørteater under krigen direkte vedtog et forslag om, at man ikke måtte konkurrere med de professionelle skuespillere.

P.A. forsvarede amatørteatrets aktiviteter med, at man som bekendt ikke fik noget offentligt tilskud, og samtidig arbejdede ulønnede for teatret. Dermed mente han ikke, at man arbejdede på kommercielle vilkår i konkurrence med de professionelle.

Nogle af gæsterne til jubilæet i 1949. Fra venstre mod højre: Malthar Jensen, Magnus Lorange, Kaj Nielsen, Carlo Hjorting og bag dem Peter Stauring og P.A. Nielsen.

DE FØRSTE JUBILÆER

I januar 1949 kunne man holde det første store jubilæum, idet foreningen nu havde eksisteret i 10 år (regnet fra starten af Kolding Teaterselskab). På den officielle stiftelsesdag, den 5. januar, var der en lille jubilæumsreception, mens selve festen løb af stablen den 8. januar. Festen blev holdt i de til lejligheden indrettede lokaler på Kolding Pibefabrik, hvor omkring 40 gæster mødte op i de festligt pyntede omgivelser. Gæsterne var dels bestyrelsen og de mest centrale personer i Sydjydsk Amatørteater, dels specielt indbudte gæster bl.a. fra amatørteatrene i Horsens, Aarhus og Middelfart samt formanden for unionen af amatørteatre.

Det blev en festlig aften med en række indslag. Blandt andet fik Jørgen Berg, Jens Flodgaard og Knud Henning Pagh jubilæumsgaver for at have deltaget i 50 forestillin-

ger, og de aktive medlemmer overrakte P.A. og Pusser et sølvur med inskriptionen "Tæl kun de lyse timer". Derefter fulgte en række taler og viser, bl.a. fra de inviterede kolleger fra andre amatørteatre. Efter middagen viste man film, dels en film om danske amatørteatre af forfatteren Kaj Nielsen, efterfulgt af en optagelse af forestillingen Jacobowsky og Obersten. Så stod den på dans og fri bar frem til de små timer. Den sidste time frem til klokken 3 blev brugt til at lege børnelege – hvilket skulle have været ganske morsomt.

Festlighederne gentog sig 10 år efter, da man i januar 1959 kunne fejre foreningens 20 års jubilæum. De aktive medlemmer af Sydjydsk Amatørteater mødtes på stiftelsesdagen den 5. januar hos Anna og Kedde Dam, hvor man holdt fest. Den store fest blev holdt den 10. januar på Slotshotellet, hvor også de passive medlemmer var inviteret. Alligevel var der kun omkring 30 deltagere i festen, der fik det store kolde bord, hvorefter der var underholdning og dans.

Da man i 1964 nåede til 25 år, skulle dette også fejres på behørig vis. Det startede igen den 5. januar, hvor der om aftenen var en reception privat hos P.A. og Pusser, der jo ved samme lejlighed kunne fejre deres 25 år jubilæum ved amatørteatret. En større deputation mødte op med blomster. Selve festen forløb på anderledes vis end tidligere, da man til lejligheden den 11. januar opførte operetten "Frk. Nitouche" for en totalt udsolgt sal. Det var en nybearbejdelse af det klassiske stykke af P.A., og rollen som Nitouche blev spillet af debutanten Jonna Martensen.

Efter forestillingen var der dans i salen, mens de aktive medlemmer mødtes i et andet lokale til en middag for at fejre jubilæerne.

Mange af de tidligere aktive deltog, ikke mindst skuespilleren ved Det Kgl. Teater, Erik Paaske, der var aftenens første taler. Festtalen blev holdt af Svend Rosgaard Meier, der fremhævede P.A.s betydning for Sydjydsk Amatørteater. P.A. Nielsen modtog ved denne lejlighed en laurbærkrans. Efter taler af Erling Nielsen, H. Caspersen, Jørgen Berg og Ejnar Roed tog P.A. selv ordet og takkede for de mange taler. Man festede til klokken 3.

1960ERNE

På mange måder blev tiden igennem 60erne og ind i starten af 70erne en omskiftelig og udfordrende tid for Sydjydsk Amatørteater.

Den første periode fra 1960 til 1963 bød kun på ganske få forestillinger. Flere planlagte opførelser måtte aflyses på grund af for få aktive i foreningen, og det kneb generelt med at holde fast på de aktive. To bestyrelsesmedlemmer trak sig ligeledes i 1963, den ene var veteranen Iver Almind, der havde været aktiv i mere end 10 år.

Forestillingen "The Western Star" måtte aflyses af helt andre årsager. Det skyldtes stridigheder efter sommerudflugten til Flensborg i 1965. Andre opsætninger blev dog en succes. Som nævnt ovenfor havde man med forestillingen "Frk. Nitouche" i 1964 spillet for fulde huse. Forestillingen blev i øvrigt efterfølgende solgt til Sdr. Omme Idrætsforening, hvilket indbragte mere end kr. 1.000. Der kom flere aktive mod midten af årtiet, og blandt de succesfulde opsætninger var "Masser af Penge" i 1966 for en fuld sal på Slotshotellet.

En anden udfordring i denne periode var sceneforholdene. Ved opførelsen af "Masser

af Penge” på Slotshotellet måtte man konstatere, at sceneforholdene var dårlige. Da hotellet i 1966 så oven i købet satte lejeprisen op, besluttede man sig for at se efter et andet sted at spille. Man undersøgte mulighederne på Industrien, men fandt prisen for dyr. Også forsamlingshuset i Seest og det nye bibliotek kom på tale, men efter en enkelt forestilling på Hotel Kolding endte man med at flytte Sydjysk Amatørteater til logen i Bramdrupdam. Her opførte man den første forestilling, ”Den kære afdøde”, i maj 1967.

Der var både fordele og ulemper ved at spille i Bramdrupdam. P.A. var bange for, at det var lidt for langt væk fra byen, og til ”Den kære afdøde” var der ikke det helt store fremmøde. Bedre blev det ikke til forestillingen ”Am Rheinstein”, hvor der blev solgt 75 billetter. Det var ellers en stort opsat operette med 23 medvirkende og mange sangnumre.

Mod slutningen af 1960erne kom der for alvor gang i forestillingerne, og det gik bedre med at trække publikum til i hvert fald nogle af forestillingerne. I 1968 arbejdede man med det alvorlige skuespil ”Rejsen mod det ukendte”, der trak fuldt hus i Bramdrupdam. Det samme var tilfældet, da man i 1970 med ”Mord pr. intuition” igen tog en kriminalgysner på programmet og i 1971, hvor man både viste det illegale dokumentar-skuespil fra Tjekkiet, ”Kammerat Orby”, og musicalen ”Golddiggers”. Disse fire eksempler på forestillinger viser i øvrigt den spændvidde, man i denne periode havde i repertoiret.

Man kastede sig fortsat ud i revyer og revy-numre. I anden halvdel af 1960erne blev man indbudt til at optræde med et par numre ved de traditionelle 6-dages shows i KIF-hallen. Disse løb over to weekender, hvor teatret

optrådte hver anden time med to numre. Herrerne optrådte som muskuløse elite-gymnaster i ”Nezzlo Bros” og gav den hele armen med cykelstyr-skæg og lange underbukser. På kvindesiden opførte man P.A.s ”Skolestuen” med nogle særdeles utilpassede og frække elever.

I 1960erne kom kulturen i højere grad på den politiske dagsorden, og i Kolding oprettedes i 1966 et stående udvalg for kulturelle anliggender. De bestyrede den såkaldte Kulturfond. Da økonomien i Sydjysk Amatørteater var god, passede det P.A. glimrende, at det ikke var nødvendigt at ansøge kommunen om økonomisk støtte. Da der senere blev oprettet et ”Kulturelt Samråd”, der var en forsamling af repræsentanter for foreninger i Kolding, gik P.A. dog så langt, at man indmeldte Sydjysk Amatørteater i dette samråd – på den betingelse, at han til enhver tid kunne melde foreningen ud, hvis der ikke kom noget positivt ud af det.

FAMILIETEATRET

At være med i Sydjysk Amatørteater var ikke kun en individuel indsats. Ofte var familiemedlemmer – eller hele familier – med i arbejdet, enten på scenen eller bag scenen. Der er utallige eksempler på dette, som for eksempel ægteparret Erik og Tove Jørgensen, der var med som aktive medlemmer i en menneskealder, og begge havde bestyrelsesposter igennem 3 årtier. Datteren, Lene Jørgensen, kom også med som aktiv og var skuespiller i en række forestillinger fra 1970 og frem. Senere var f.eks. hele familien Wolff Rasmussen med i teateret: Brødrene Torben, Henning og Leif Wolff Rasmussen, Torbens hustru

Else Rasmussen og efterhånden også deres børn i enkelte forestillinger.

Et af de markante par igennem foreningens historie var Ejnar (kaldet Trolde) og Gudrun (kaldet Musse) Roed. Ejnar Roed startede i foreningen i 1950, hvor han havde debut sammen med Erik Paaske i friluftsforestillingen "En søndag på Amager". Allerede fra starten var han meget aktiv, og samme år kom han med i bestyrelsen for Sydjydsk Amatørteater. Her var han bestyrelsesmedlem frem til 1956, hvorefter han var næstformand i en periode på 12 år frem til 1968. De efterfølgende 11 år var han revisor, og i 1979 blev han udnævnt til æresmedlem af SAT. Han havde ofte støttende roller, men i "Oliwer" havde han en hovedrolle i 1969. Det samme var tilfældet i lystspillet "Masser af Penge" og i det satiriske stykke "Engle uden Vinger", der begge blev opført flere gange gennem teatrets historie. Roeds sidste teaterforestilling blev "Biskoppen" i 1983.

Hvornår Musse Roed havde debut på scenen hos SAT vides ikke med sikkerhed, men hun ses i hvert fald i januar 1951 i revyen "Det lille Fyrtøj". Også Musse var fra 1956 med i bestyrelsen for Sydjydsk Amatørteater som suppleant, og allerede året efter overtog hun posten som revisor, en post hun havde frem til 1968. De efterfølgende 10 år frem til 1978 var hun almindeligt bestyrelsesmedlem, hvorefter hun blev udnævnt til æresmedlem af SAT. Musse Roeds optræden spændte vidt, men hendes glansrolle var ubestridt som tante sammen med Tove Jørgensen i forestillingen "Arsenik og Gamle Kniplinger", der blev opført med denne besætning i 1972 og igen i 1979. Inden da havde hun optrådt i adskillige forestillinger, blandt andet

Musse Roed (i midten) spillede sammen med Tove Jørgensen (tv.), de gamle tanter i "Arsenik og Gamle Kniplinger" sammen med Lene Nielsen (th.) (1972).

"My Perfect Boy" (1960), "Det er så yndigt" (1969) og "Masser af Penge" (flere gange). Hun optrådte også sammen med Ejnar ved festspillene på Koldinghus i 1970'erne, bl.a. i forestillingen Barselsstuen af Holberg. Ejnar og Musse Roed var også meget aktive i revygenren.

PA. UDTRÆDER AF FORENINGEN

På trods af gode succes-forestillinger i 1960'erne var udeblivelser fra prøverne til stadighed roden til frustration – ikke mindst for P.A., der lagde stor vægt på, at man skulle være pligtopfyldende. Man formaliserede reglen, at hvis man forsømte tre gange til prøverne i en sæson, ville rollen blive givet til en anden. At man mente det alvorligt viste sig i 1968. Et medlem, der forlod prøverne på en

forestilling, ønskede at komme tilbage, men dette blev afvist af bestyrelsen. Det hele kulminerede i april 1972. To optrædende i forestillingen "Peanuts" bad med 3 dages varsel telefonisk om at få fri til en af de første læseprøver, da de havde ferie og gerne ville tage på en rejse sydpå. P.A. afviste at give dem fri, men de besluttede sig for alligevel at rejse, idet de afleverede rollehefterne i erkendelse af, at de nok ikke ville få lov til at fortsætte på opsætningen.

Dette var imidlertid ikke nok for P.A., der ifølge vedtægterne mente, at medlemmerne havde udvist så dårlig opførsel, at de måtte ekskluderes af foreningen. Han sendte et brev til bestyrelsen, hvor han indstillede de to medlemmer til eksklusion, da han i modsat fald ville fratræde som formand. Bestyrelsen mødtes uden P.A. og diskuterede sagen. De var meget lidt tilbøjelige til at ekskludere de to medlemmer. I stedet opsøgte de P.A. i Jernbanegade for at forsøge at mægle og få ham til at blive i foreningen. Dette var imidlertid ikke muligt.

Det fremgår af protokollen, at der den 22. april blev afholdt et formelt bestyrelsesmøde hos Mia Christensen. Der blev redegjort for sagen, og bestyrelsen vedtog, at man ikke ville ekskludere de to omstridte medlemmer. Man måtte derfor acceptere P.A.s ønske om at udtræde af Sydjysk Amatørteater. I stedet blev den hidtidige næstformand, Rita Dam, valgt til formand, mens hendes mand, Bent Juhl, påtog sig opgaven at få stablet en ny forestilling på benene.

Bruddet med P.A. Nielsen var en kendsgerning, og Sydjysk Amatørteater fortsatte med ny ledelse, mens P.A. startede et amatørteater i Kolding under navnet "Kolding Amatør-

teater". Det gav i øvrigt senere hen anledning til nogen forvirring om, hvilke af foreningerne der var berettiget til at kunne fejre runde jubilæer.

Kolding Amatørteater kom på mange måder til at minde om Sydjysk Amatørteater, selv om formen ikke var helt så formel som i SAT. Opbygningen blev den samme med en 5-mands bestyrelse samt aktive og passive medlemmer. På trods af manglende aktive, begyndte man at øve på et let stykke "Det er så yndigt at ..." af Swenn Rasmussen. Den 3. februar 1973 havde man premiere på stykket i logen i Bramdrupdam.

Fra 1979, hvor P.A. også fyldte 80 år, begyndte Kolding Amatørteater at holde øveaftener i Klostergården, mens forestillingerne blev opført på biblioteket. Senere begyndte man også at holde forestillingerne i Klostergården. P.A. Nielsen døde den 16. november 1987, men han var aktiv til det sidste. Barnebarnet Tina Kjær, der var kommet ind i foreningen i 1979, fortsatte ledelsen af Kolding Amatørteater de følgende år, indtil slutningen af 1990'erne, hvor aktiviteterne i Kolding Amatørteater døde ud.

P.A.s hustru, Pusser, døde i Kolding i 2002.

DEN NYE LEDELSE

Den første generalforsamling efter bruddet fandt sted den 11. november 1972 hos familien Roed, og man kunne konstatere, at man var kommet helskindet igennem den første periode. Bent Juhl havde instrueret to forestillinger i det forløbne halve år, "Den Mandlige Husassistent" og "Arsenik og gamle kniplinger". Bestyrelsen fortsatte uændret og bestod af Rita Dam som formand, Musse

Roed, Lilian Koertz, Hans Peter Hansen (kasserer) og Mie Christensen. Som revisor valgtes Ejnar Roed og Børge Nielsen. Som suppleanter blev brødrene Torben og Henning Rasmussen valgt.

De nye forhold i foreningen gav muligheder for ændringer. Allerede i 1972 vedtog man at sætte prisen for salg af forestillinger til foreninger ned, så man fik mulighed for at nå ud til et større publikum. Det lykkedes blandt andet med forestillingen "Guldfuglen" i 1974, der blev solgt til Riis Toft Skole og Borgerforeningen i Bramdrupdam. I 1978 blev det ordensreglement, der havde været baggrund for bruddet med P.A., revideret. Det blev gjort mindre restriktivt og bombastisk. Blandt andet måtte man derefter spille teater andre steder, uden at det ville medføre eksklusion fra Sydjysk Amatørteater.

Fra 1973 til 1974 faldt antallet af passive medlemmer fra 120 til 98. I 1976 måtte man konstatere, at der var spillet 3 forestillinger med underskud. Årene efter syntes ikke at ændre forholdene væsentligt. I 1978 måtte man igen konstatere et underskud i foreningen. Det blev derfor tid til at gøre op med en af de hellige køer. I 1979 drøftede bestyrelsen et offentligt tilskud, og man søgte kulturudvalget i Kolding om en støtte på kr. 5.400. Man fik dog kun 2.000 kr. med den henstilling, at man kunne anvende kommunens lokaler i stedet for betalte lokaler.

Indtil 1978 havde Bent Juhl instrueret alle forestillinger, men til forestillingen "Den Lille Frue" fik Lilian Koertz debut som instruktør. Året efter var der igen behov for aflastning af Bent Juhl, der havde fået orlov for at spille i Kolding-revyen. Lilian instruerede da forestillingen "Trolde i Æsken". Bent

Juhl fik travlt med andre aktiviteter, og på grund af arbejdet med Kolding-revyen i 1979 måtte Lilian Koertz igen overtage instruktionsen af en forestilling. Det blev stykket "Bunbury". Noget lignende gentog sig de følgende år.

I 1982 blev det besluttet at opføre "Melodien der blev væk" af Kjeld Abell. Ved en af de første prøver opstod der uenigheder, som medførte, at Bent Juhl sammen med hustruen Rita, som var sufflør i forestillingen, valgte at forlade foreningen efter 10 års virke. Bestyrelsen bad Lilian Koertz overtage instruktionsen af forestillingen, der blev opført i april 1982.

Den nye ledelse af Sydjysk Amatørteater åbnede foreningen mere mod den kulturelle omverden. Man fik fortsat støtte fra kommunen, og i 1981 vedtog bestyrelsen enstemmigt

Fra opførelsen af "Melodien der blev væk" (1982). Siddende ved bordet ses Lilian Koertz. Desuden ses Børge Friis Nielsen (siddende) og Kaspar Larsen (stående).

at melde SAT ind i Dansk Amatørteater Samvirke (DATS). Det blev starten på en ny periode med aktiviteter sammen med andre amatørteatre i Danmark. DATS gav mulighed for relevante kurser, og allerede i 1982 sendte man de første aktive på kursus i instruktion, lysteknik og sminkning. Året efter deltog 6 på DATS kurser i teknik og bevægelse. Udbyttet af deltagelsen i DATS blev i 1983 bredere, da Elvira Rasmussen og John Friis Nielsen blev valgt ind i bestyrelsen for DATS.

NOGLE SKUESPILLERE

Som andre foreninger på frivillig basis bestod Sydjysk Amatørteater af en bred vifte af personer, der brændte for foreningens sag.

En af disse var *Lilian Koertz*, der havde været interesseret i teater lige fra barndommen. Som 16-årig blev Lilian medlem af Kolding Fritidsklub. Her spillede hun for første gang amatørteater i skuespillet "Anden halvleg". De medvirkende i denne forestilling dannede kort efter en lille trup, "Ottekanten", som optrådte med revy for foreninger i Kolding og omegnens forsamlingshuse. Her var Lilian med en kortere årrække.

Veninden Nina Kaufmann opfordrede Lilian til at komme med i Sydjysk Amatørteater. Lilian kom til prøve i P.A. Nielsens hjem i Jernbanegade og fik straks en rolle i "Masser af penge", der blev opført i 1958. Siden blev det til roller i en række forestillinger, såsom "Nat uden Stjerner" (1959), "Jorden Rundt i 80 Dage" (1959), "Frk. Nitouche" (1964), revyen "Goddaw igen" (1967), "Den kære afdøde" (1967), "Vi moderne mennesker" (1968), "P.P. Peggie" (1970), "Filialen i Aar-

hus" (1973), "Op og ned med kulturen" (1975) og "Når engle elsker" (1976).

Sin debut som instruktør havde Lilian Koertz i 1978, hvor hun blev bedt om at instruere stykket "Den lille frue". Igennem de følgende år afløste Lilian gradvist Bent Juhl som instruktør i Sydjysk Amatørteater, og fra 1982 instruerede hun de fleste af opsætningerne.

Lilian Koertz kom med i bestyrelsen for Sydjysk Amatørteater i 1963, og i mere end 20 år til 1984 bestred hun posten som sekretær i SAT. Fra 1986 var Lilian næstformand i foreningen og fra 1991 til 1995 formand.

Børge Friis Nielsen stod første gang på scenen som 21-årig omkring 1945 i Røjle på Fyn, hvor han blandt andet spillede Lars Gårdskarl i Nøddebo Præstegård. Børge startede i 1970 hos P.A. i Sydjysk Amatørteater og bemærkede, at P.A. var hård, når de prøvede, men et dejligt menneske bagefter.

Børge holdt en pause i 1980'erne, inden han i 1993 tog interessen op igen efter at være blevet pensioneret. Han var mest til de seriøse roller – de komiske spillede han derhjemme, som konen ofte sagde. Debuten hos Sydjysk Amatørteater havde han i 1971 i stykket "Fire-fem-sex" som blev fulgt af yderligere to forestillinger samme år. Han missede i øvrigt ikke mange opsætninger de første år. Efter pausen blev det blandt andet til roller i "En inspektør ringer på" (1997) og foreningens sidste forestilling "Hellere lyve end flyve" (1998). Børge Friis Nielsen var med i foreningens bestyrelse fra 1972 til 1979, hvor han blev formand for Sydjysk Amatørteater. Denne post havde han til 1983.

En anden central figur i Sydjysk Amatørteater var *Hans Peter Hansen* (kaldet HP).

Omkring 1957 dukkede han op til en prøve – han ville spille teater. Allerede den første aften faldt han godt til i foreningen og viste sig at være en mand med stor lune og evne til at fortælle sjove historier. Han havde skuespillertalent ud over gennemsnittet og havde sin debut i Sydjydsk Amatørteater i 1959 i stykket "Nat Uden Stjerner".

En række forestillinger fulgte. HP optrådte som dame i "Den der ler sidst" (1975), og det skulle bestemt ikke have været kedeligt. I Oscar Wilde's komedie "Bunbury" (1980) spillede han en engelsk butler med kun 3 replikker, men så ustyrligt morsomt, at det blev husket længe efter. Som præst i "Biskoppen" (1983) viste han de grå tindingers charme, men hans største præstation var vel nok i rollen som den gamle stationsforstander i "Manden i Månen" (1984) – en rolle, som han lagde hele sin sjæl i. Desuden optrådte han i mange af teatrets revyer og kabareter. I 1960 blev Hans P. Hansen kasserer i foreningens bestyrelse, en post han havde i imponerende 26 år indtil 1986.

Bent Juhl havde sin debut i Sydjydsk Amatørteater i forestillingen "Oliwer" i 1969. Efter bruddet med P.A. Nielsen i 1972 stod SAT og manglende en instruktør. Det blev Bent Juhl, der sprang til og overtog instruktionen af forestillingerne. Fra 1972 og frem instruerede Bent Juhl blandt andet "Den mandlige husassistent" (debut), "Arsenik og gamle kniplinger" (1972), "Op og ned med kulturen" (1975), "Afsporet" (1975) og "Pygmalion" (1978). Det var i sidstnævnte forestilling, at Stig Rossen havde sin debut med Bent Juhl som sin første instruktør.

Bent Juhl blev gift med Rita Dam, der også havde en baggrund i Sydjydsk Amatørteater.

Bent Juhl i Koldingrevyen ca. 1979.

Hun optrådte i en mængde forestillinger hos SAT, mest revyer og lystspil. Foruden på scenen var Rita aktiv i bestyrelsen for SAT. Rita

kom allerede med som næstformand i 1969, og det var derfor kun naturligt, at hun overtog formandsposten efter P.A. Nielsen i 1972. Denne post havde hun frem til 1979, hvorefter hun blev revisor frem til sin udtræden af SAT.

I 1975 blev Bent Juhl opfordret til at være med i festspillene på Koldinghus, der ellers havde ligget stille, siden KOTA havde været aktiv i 1950'erne. Fra 1977 blev også nytårsrevyerne i Kolding genoplivet. Her blev Bent Juhl ligeledes aktiv, og dette sammen med festspillene tog efterhånden så meget af hans tid, at han i 1982 trådte ud af Sydjydsk Amatørteater sammen med Rita Dam. De blev senere begge centrale figurer i opbygningen og ledelsen af Kolding Festspils Venner, der senere etablerede Dorothea-teatret.

FORAN – OG BAG SCENEN

I slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne havde Sydjydsk Amatørteater typisk 4-5 forestillinger om året, og dette faldt kun lidt fra 1972, hvor det blev en fast tradition med 3 forestillinger om året, med "Den Mandlige Husassistent" i 1972 som den første succes. Sydjydsk Amatørteater nåede i stigende grad ud over scenekanten til pressen, der fattede interesse for de entusiastiske teaterfolk. Da man i 1978 opførte det store, klassiske stykke "Pygmalion" (My Fair Lady) med egenfremstillede dragter, fik man en del presseomtale.

I denne opsætning af Pygmalion spillede Jytte Lund rollen som Elisa. Hun er datter af Lilian Koertz, og som barn var hun første gang på scenen som statist i "Masser af penge" (1958). Hun blev ofte sat til at hjælpe

sin mor med rollerne, hvilket faktisk kede hende. Alligevel begyndte hun at spille teater og debuterede i revyen "Godaw igen" (1967). Det blev starten på en mangeårig periode, hvor Jytte optrådte i næsten alle af foreningens forestillinger. Hun var desuden næstformand i Sydjydsk Amatørteater fra 1979 til 1981 og formand fra 1983 til 1985. Jytte Lund er i dag aktiv i Dorothea Teatret.

Det var ikke kun til prøverne, at man havde det morsomt. Somme tider gik nogle forestillinger ikke helt som planlagt. I 1982 opførte man "Vækkeuret", hvor Børge Friis Nielsen spillede Hr. Suhr. Selv de spillende havde svært ved at holde masken, da han i sin ophidselse var ved at tabe sit ellers så klædelige kæmpeoverskæg.

I en anden forestilling skulle Torben Rasmussen drikke kaffe af en kop. Ved prøverne brugte man den kop, som i forvejen stod på bordet, og som der tidligere i forestillingen var blevet drukket af. Men ved generalprøven tog Torben fusen på sine medspillere, da han blev budt på kaffe, sagde: "Ja, tak, og jeg har min egen kop med i dag" og tog en frisk kop frem.

Fra midten af 1980'erne begyndte det at blive svært at gennemføre et program med 3 forestillinger om året, blandt andet fordi man manglede aktive. Da man i 1986 skulle opføre "Bytcentralen" kunne man således ikke få alle roller besat, og man måtte ty til at avertere efter flere frivillige til teatret. Samtidig flyttede man forestillingerne til Klostergården, hvor man også kunne have sine øveaftener. Det blev nemmere at øve, når man kunne anvende den rigtige scene, og samtidig efterkom man endelig kommunens ønsker om at

Skuespillerne i forestillingen "Liggende gæster" (1981). Bagerste række fra venstre: Musse Roed, Kaspar Larsen, Lilian Koertz, Hans P. Hansen, Verner Schmidt, Torben Rasmussen og Therese Larsen. På/i sofaen fra venstre: Alice Holm Pedersen, Jytte Lund, Peter Jørgensen, Ulrikka Larsen og Else Rasmussen.

anvende kommunens faciliteter. Der blev dog ikke svækket på hverken ambitioner eller kvaliteten.

FLERE JUBILÆER

Da Sydjysk Amatørteater var en direkte fortsættelse af Kolding Teaterselskab fra 1939,

fejrede man 35 års jubilæet den 5. januar 1974 med sange og taler. Da foreningen i 1979 fejrede sit 40-årsjubilæum, blev dette skudt i gang med en reception den 5. januar for de aktive medlemmer hos ægteparret Rita Dam og Bent Juhl. Nogle dage senere holdt man en stor jubilæumsfest i Bramdrupdam for de passive medlemmer. På trods af

dårligt vejr og høj sne kom der mange til denne fest. Ejnar Roed holdt en tale og genopfriskede muntre minder fra de mange år, han havde været aktiv i SAT, mens Musse Roed havde skrevet en festlig sang til lejligheden. Hans Peter Hansen rettede en tak til Bent Juhl for hans indsats som instruktør og overrakte ham blomster. På dette tidspunkt var Stig Rossen aktiv i Sydjydsk Amatørteater, og han leverede en meget morsom monolog, der høstede et stort bifald.

Samme år valgte P.A. Nielsen med Kolding Amatørteater at fejre 40 års jubilæet. Dette gjorde man med en festforestilling til minde om de personer, der i 1939 startede Kolding Teaterselskab. Festforestillingen "Jalousi" blev opført i januar på hovedbiblioteket.

Ti år senere fejrede SAT så det runde 50-års jubilæum i 1989. Igennem hele januar måned var der på Klostergården en udstilling om SATs historie, som Lilian Koertz, Elvira Rasmussen og Else Rasmussen havde stået for. Der var også en times udsendelse på Kanal Kolding med Elvira og Lilian. På selve dagen den 5. januar var der åbent hus i Klostergården, hvor flere af de tidligere aktive kikkede ind.

Sidst på året i december måned opførte man i Harte Forsamlingshus stykket "Panodrama". Det var et specielt stykke skrevet af de aktive selv, bl.a. Lilian Koertz, Musse Roed og Jytte Lund. Man havde fra kommunen fået et tilskud på kr. 4.900 til opsætningen, og stykkets ide var at vise, hvordan det var at være teateramatør, og hvordan det påvirkede ens liv. Den gennemgående person var en 50-års jubilar, som så tilbage i tiden – illustreret med en masse sketch.

STIG ROSSEN OG METTE FØNS

Det var ikke kun Erik Paaske, der startede sin karriere hos Sydjydsk Amatørteater. Det gjorde Stig Rossen også. Allerede som 14-årig begyndte Stig at interessere sig for skuespillet. En skolelærer i Kolding opfordrede ham til at se en amatørforestilling på Kolding Bibliotek. Om det var skuespillet eller de smukke dansepigler, der trak, vides ikke bestemt, men Stig sneg sig i hvert fald inden for hos Kolding Amatørteater, men snart blev det Sydjydsk Amatørteater, der fik glæde af hans talenter.

I starten var parodier et af hans specialer, og da han første gang var med til en fest hos Roed, parodierede han Jørgen Ryg med stor succes. Det gentog sig som tidligere nævnt til SATs store jubilæumsfest i januar 1979. Stig Rossen havde sin debut hos SAT i forestillingen "Pygmalion" (My Fair Lady) den 25. november 1978, hvor han spillede rollen som "en tilfældig herre", instrueret af Bent Juhl. Året efter spillede han rollen som James Ellison i forestillingen "Trolden i Æsken". Det var Lilian Koertz, der instruerede ham, og en dag under prøverne udførte Stig en forkert vending med rumpen mod publikum – som P.A. ellers altid havde betonet, at det gjorde man bestemt ikke. Lilian sagde til Stig, "og du Stig, som skal være skuespiller, hvordan kan du lave en sådan vending". Han kikkede forbavset på Lilian og sagde "Skal jeg være skuespiller?". Lilian svarede, "ja, hvad skulle du ellers være!".

Lad os slutte med endnu en skuespiller, Mette Føns. Mette var med i Sydjydsk Amatørteater i dettes sidste periode fra efteråret 1994 til sommeren 1996. Hun var med i

ungdomsafdelingens teatergruppe, hvor hun blandt andet optrådte i forestillingerne "Billy Løgneren" og "Parasitterne", der var instrueret af Tom Ross.

I 1996 afsluttede Mette Føns sin eksamen fra Munkensdam Gymnasium i Kolding, og hun tog en skuespilleruddannelse på Statens Teaterskole fra 2002 til 2006. Det er blevet til flere roller på TV, blandt andet i "Krøniken", "Sommer", "Mig & Charlie" (som Lotte) og "Album" (som Liv). På teatret har Mette optrådt på bl.a. Privat Teatret, Kanonhallen og Amager Ny Scene.

Stig Rossen sammen med Sønderjyllands Symfoniorkester i 1991. Foto: Orla Lund.

BØRNE- OG UNGDOMSAFDELINGEN

Torben Rasmussen startede i SAT omkring 1967, hvor en skolekammerat tog ham med til en forestilling. Torben blev fanget af teatret og fik sin debut i forestillingen "Det er så yndigt" i 1969. Siden da figurerede han på rollelisterne til næsten alle forestillinger frem til 1998. Torben var elektriker, og det var meget praktisk af have en sådan i Sydjysk Amatørteater. Foruden at optræde i forestillinger hjalp Torben med lys og lyd, og han var desuden scenemester. Else Rasmussen begyndt at komme til SAT forestillinger i 1973, og hun og Torben begyndte at komme sammen. Hun fik sin debut i forestillingen "Bunbury" (1980). På et tidspunkt kom Else Rasmussen til at arbejde med evnesvage børn, og hun arbejdede med lidt dramatik med dem. Samtidig havde man i Sydjysk Amatørteater i 1983 haft nogle børn med i forestillingen "Nøddebo Præstegård", og de spurgte, hvornår de igen kunne få lov til at være med til noget teater. Det fik Else Rasmussen til at tage initiativ til en børne- og ungdomsafdeling i Sydjysk Amatørteater.

Den 19. september 1984 indkaldte man til det første møde for unge på Bakkeskolen. På trods af annoncer, plakater og avisomtale kunne Else Rasmussen og John Friis Nielsen konstatere, at der kun dukkede 2 børn op til arrangementet. Efter 2-3 onsdage var der dog efterhånden mødt 12-14 børn i alderen 10-15 år. Man lavede små mimespil, dramaøvelser, dans og bevægelse til forskellig musik. Alleerede fra starten havde man god kontakt til medierne, og den nye afdeling blev omtalt i Kolding Nærradio.

Det blev besluttet at inddele de unge i dels

Børne- og Ungdomsafdelingen optræder i forestillingen "Panodrama" (1989).

en børne- og dels en ungdomsafdeling, selv om der i starten kun var 3 unge med i ungdomsafdelingen. Man gik i gang med at øve på teaterstykker, og ofte lavede man stykkerne selv, hvilket var en spændende proces. Til julen 1984 opførte B&U stykket "Hold da helt jul" for både B&U og for voksenafdelingen. Der var 15 medvirkende børn samt Else og Torben Rasmussen som nissemor og nissefar.

De følgende år blev fulde af aktiviteter for B&U. Børneafdelingen viste "Lennie Lead" på Klostergården i maj 1985, og forestillingen blev efterfølgende opført for Munkevængets Skole og Strandhuse Fritidshjem. Samme år opførte ungdomsafdelingen "Jeg har en drøm"

på Klostergården. Den fik en del omtale, bl.a. på TV-Syd og i Kolding Nærradio.

Året efter var der 27 børn i børneafdelingen og 7 unge i ungdomsafdelingen. Ungdomsafdelingen skabte debat med stykket "Prøv at forstå", der var en forestilling om indvandrere. Efter forestillingen var der debat modereret af Dansk Flygtningehjælp, og stykket fik en del omtale i medierne, blandt andet i DR og på Kanal 94. Man opførte også stykket for foreningen Flygtningevenner og Dansk Flygtningehjælp.

B&U øvede i starten på Bakkeskolen, selv om stykkerne blev opført på Klostergården, Det var upraktisk, og i 1986 lykkedes det at få en fast øveaften på Klostergården. Dermed

kunne man have materialer i kælderen og benytte værkstederne til kulissefremstilling.

Else oplevede igennem arbejdet, at forældrene måske ikke var direkte engagerede i arbejdet, men mange forældre fortalte, at de var meget begejstrede for det, som børnene fik ud af det. Børnene blev mere udadvendte og aktive. Der var ingen begrænsninger, idet alle børn havde lov til at komme og deltage.

Børneholdene var i 1987-1989 de mest aktive, og forestillingerne var blandt andet "Fis i kasketten eller bare helt normal", "Den digitale hotdog" og "Snip snap snude". Det sidste stykke kom til at indgå i Sydjysk Amatørteaters jubilæumsforestilling "Panorama" i 1989. Desuden fik Else Rasmussen "Snip snap snude" udgivet på Dansk Teaterforlag, og det vises stadig 2-3 gange om året rundt om i landet.

Det var vanskeligere at gennemføre forestillinger med ungdomsholdet, og det blev til flere aflysninger. Det lykkedes dog at få forestillingen "Anderledes" opført flere gange i 1988, og året efter opførtes "Smid ikke liget ud før damen er klædt af" og "Sinderella – det' sgu' mig".

Arbejdet med de unge i Kolding gav genlyd mange steder og blev påskønnet. I 1989 kunne borgmesteren overrække en check på kr. 2.000 fra julemærkesalget til Else Rasmussen, til hjælp for foreningens arbejde. Kommunen hjalp desuden med tilskud på kr. 5.250 i 1988 og kr. 7.100 i 1989. Samme år blev en af de unge, Pernille Malberg, valgt ind i DATS' ungdomsudvalg.

Efterhånden, som antallet af børn og unge voksede, begyndte man at involvere de unge i ledelsen af de forskellige grupper. En af disse var Mette Heitmann, der i 1987 begyndte at

hjælpe i B&U afdelingen og efterfølgende kom til at lede flere grupper. Hun blev valgt ind i bestyrelsen for Sydjysk Amatørteater som en af de tre repræsentanter for B&U. Mette skrev flere af de teaterstykker, som ungdomsgruppen opførte, blandt andet stykket "Anders og Stine" sammen med Pernille. Da der i 1989 var "Ung dag" i Kolding, opførte ungdomsafdelingen på Klostergården stykket "Et kunstværk bliver til", som Mette havde skrevet. Det handlede om det at blive voksen, og stykket fik god omtale. Året efter blev stykket igen opført for fuldt hus på Klostergården, og det blev desuden vist for Koldingegnens Idrætsefterskole og Ungdomsskolen. I 1991 blev "Et kunstværk bliver til" valgt af DATS til at repræsentere Vejle Amt ved årets festival, der fandt sted i Silkeborg.

Der var i 1990 gang i ikke mindre end 6 hold med 37 børn og unge i Kolding Børne- og Ungdomsteater. Der var dog visse problemer med at gennemføre nogle af forestillingerne. Blandt de yngste var det en udfordring at styre dem. Blandt de unge var det en udfordring, når de blev færdige på feks. gymnasiet og flyttede andre steder hen. Alligevel lykkedes det dette år for ungdomsafdelingen at opføre Dario Fo's "En maler kommer ikke alene".

I 1991 besluttede Else Rasmussen sig for at trække arbejdet med Kolding Børne- og Ungdomsteater ned, og i stedet blev Tom Ross på generalforsamlingen valgt som leder af B&U. Han havde et godt samarbejde med Else og kørte aktiviteterne videre igennem nogle år, om end på et lavere blus. Efter at have holdt en pause, startede Tom Ross igen aktiviteterne i 1994, efter han var blevet kontaktet af en deltager på et tidligere revyhold. I 1996

opførte B&U fire forestillinger, bl.a. "Parasitterne" af Soya, "Det er så Yndigt" af Noel Coward og en revy med et børnehold. Derefter sluttede aktiviteterne i Kolding Børne- og Ungdomsteater.

FINALE

Fra 1987 havde Sydjysk Amatørteater igen fået et nyt sted at opføre forestillingerne, nemlig i Klostergårdens "Det Lille Teater". Det gode ved dette var, at man kunne have et rum i kælderen til rekvisitter. Man skulle dog stadigvæk stille op og pille ned for hver øve- eller spilleaften. Der var heller ikke plads til det hele i kælderen, bl.a. måtte sætstykker fragtes frem og tilbage. Den faste ugentlige øvetid betød, at det var svært at få ekstra øvetid, hvilket begrænsede aktiviteterne, specielt op til en premiere. I 1993 klagede man til kommunen over lokaleforholdene. Man havde ganske vist fået lov til at holde ekstra prøver i klasselokaler, men de var ikke særligt egnede. Og hele opstillingen skulle ske nogle få timer før forestillingen. Fra 1994 fik man et nyt og større opbevaringsrum på Klostergården.

Fra 1990 fik flere af de aktive mulighed for at prøve kræfter som instruktør. Torben Rasmussen havde sin instruktørdebut i stykket "Den kække svømmer" (1990), mens Leif Hougaard instruerede lystspillet "Min kone spøger" (1992). Fra 1994 instruerede Else Rasmussen en række forestillinger, blandt andet "Trolden i æsken" (1994) og lystspillet "Elsker du mig?" (1995).

Året 1995 bød på flere forandringer. På generalforsamlingen trak Lilian Koertz sig tilbage som formand, og som ny formand valgtes

Else Rasmussen. Derudover var der flere ændringer i bestyrelsespladserne, blandt andet blev Hanne Buch ny næstformand. Man besluttede ved samme lejlighed lidt kontroversielt at ændre navnet til SAT-eliten (altså dobbelttydigt, både "satellitten" og "SAT eliten").

Else Rasmussen trådte tilbage som formand før tid i august 1996, og Hanne Buch var da fungerende formand indtil generalforsamlingen i januar 1997. Her blev Hanne Buch formelt valgt som formand, og den sidste bestyrelse for Sydjysk Amatørteater var foruden hende Torben Rasmussen, Lone Helmer, Karin Lassen og Tom Ross.

På dette tidspunkt nærmede antallet af aktive sig 10 – dog suppleret af en række mere løst tilknyttede aktive. Man gennemførte en enkelt forestilling om året, "Frode og de andre rødder" i 1996 og "En inspektør ringer på" i 1997. Antallet af forestillinger var derfor lavt, og det var svært at opretholde den so-

Lilian Koertz og Ejnar Roed i forestillingen "Masser af Penge" (1958).

ciale dimension i SAT – den planlagte sommerfest i juni 1996 måtte aflyses på grund af manglende tilmeldte. På dette tidspunkt ønskede mange at holde pause. Det blev for meget ”Tordenskjolds soldater”, og da der blev for få, var det svært med de mange kulisser og rekvisitter, der skulle pakkes op og ned hele tiden. Foreningen fik nogen fornyelse med unge aktive som Martin Nielsen og Mette Heitmann, men der er ikke længere tradition for at være med i en sådan forening i mange år, og de unge rejste væk for at fortsætte deres uddannelse.

Den sidste forestilling blev lystspillet ”Hel- lere lyve end flyve”, der blev opført to gange den 4. og 5. april 1998. Lilian Koertz instruede, og de medvirkende var Torben Rasmus- sen, Åse Vonsild, Pia Borup Sørensen, Hans Gram, Jytte Lund Larsen, Børge Friis Nielsen og Tom Ross.

KILDER

Publicerede kilder:

Avisudklip. De fleste avisudklip er enten udaterede eller det fremgår ikke, hvilken avis der er tale om, og det har derfor ikke været muligt at angive de enkelte kilder.

Fra Gravens Rand til Kolding Ådselskoger. Forla- get Sydvesten, 2003.

Kolding i det Tyvende Århundrede, bind 1-3. Vejle Amts Historiske Selskab, 1978-1982

Hjemmesider:

– www.danskefilm.dk
– www.wikipedia.dk
– <http://www.aarhus-banden.dk/biografi.html>
– www.koldingstadsarkiv.dk
– www.mettefons.com
Kirkebøger (www.arkivalieronline.dk)
Folketællinger (www.arkivalieronline.dk, www.ddd. da.dk)

Utrykte materialer:

Udklipsbøger om foreningernes historie 1939-1990, 11 stk. (privateje)
Forhandlingsprotokol for Sydjydsk Amatørteater, 1942-1950 og 1950-1956 (privateje)
Protokol fra 1957 til 1981 (privateje)
Kassebogen 1957-1996 (privateje)
Noter om B&U's aktiviteter fra 1984 til 1990 (privat- eje)
Diverse udgaver af foreningens love (privateje)
Årgange af foreningens tidsskrift (Teaterkatten) (pri- vateje)
Diverse teaterprogrammer, plakater, fotos, breve og avisudklip.

Interviews 2008/2009 med:

Bent Juhl
Tina Kjær
Lilian Koertz
Poul Eric Nielsen
Else Rasmussen
Torben Rasmussen
Jens Peder Roed
Tom Ross

Der skal lyde en meget stor tak til en række personer, der har været en uvurderlig hjælp i arbejdet med at kortlægge teatrets historie: Mette Føns, Bent Juhl, Tina Kjær, Lilian Koertz, Jytte Lund, Poul Eric Nielsen, Else Rasmussen, Torben Rasmussen, Jens Peder Roed, Tom Ross samt Stadsarkivet i Kolding.

FABRIKSANLÆGGET GL. DONSVEJ 12, BRAMDRUPDAM

AF JØRGEN KRISTENSEN

TYPIDAN BYGGEINDUSTRI

Den ældste del af produktionslokalerne på Gl. Donsvej 12 i Bramdrupdam og den ældste kontorbygning hos plastemballageproducenten *Promens* blev i 1962-63 opført og indrettet til typehusproduktion. Samtidig blev der opført 3 huse til beboelse på samme areal. I det største hus boede ejeren Johannes Schmidt med sin familie, og i nabohusene 2 af fabrikens ansatte.

Johannes Schmidt havde selv lært håndværksfaget, og efter endt arkitektuddannelse bosatte han sig i Toftlund. Schmidt ærgrede sig over, at byggeperioden ofte var unødigt lang, ofte stod et byggeri helt stille, indtil næste hold håndværkere kom i gang. Det måtte kunne gøres anderledes! Det blev starten på Typidan Byggeindustri i Toftlund.

Efter et par år blev pladsen for trang, hvorefter han besluttede at flytte virksomheden til Gl. Donsvej på et areal, som Harte-Bramdrup Kommune havde udlagt til industri. Her erhvervede Schmidt 12 tdr. land, det areal, som støder op mod motorvejen E 20/45, hvor der i dag er en nedlagt og aflåst legeplads. Desuden på vejens modsatte side 4 tdr. land, som støder op til Verner og Mona Baagøs grund Poppelalle 24. Arealet er her udlagt til læhegn og græs for familien Baagøs 2 heste.

I 1963 stod kontorbygningen og den første

produktionsbygning med 1.800 m² færdig. Kunderne kunne vælge mellem 12 forskellige modeller. Det mindste hus på 100 m² og varierende størrelser op til 187 m². Fabrikken garanterede både for kvalitet og pris og at huset var færdigt til den aftalte tid. 2 støbehold sørgede for fundament og kloakering. Derefter fulgte elementerne til de indvendige vægge, tagkonstruktioner og tagbelægning. Nu kunne ydermurene bygges, gule eller røde mursten efter bygherrens ønske. Man kaldte metoden for "et tørt byggeri", fordi huset efter nogle få dage var tilstrækkelig tørt til, at alle indvendige elementer kunne monteres.

Alle elementer, døre og vinduer blev fremstillet hjemme på fabrikken og leveret til ti-

Ulla og Jørgen Christensens nybyggede Typidanhus på Ahornalle' i Bramdrupdam.

Snedker Peder Toft arbejdede hjemme på fabrikken.

den i den rækkefølge, tingene skulle monteres. Firmaets 2 lastbiler sørgede for transporten. I alt var 70 mennesker ansat, og ordrerne strømmede ind. I 1964 blev lokalerne udvidet med 1.850 m², og ledelsen satsede nu også på det tyske marked. På en stor byggeudstilling i Frankfurt opførte fabrikken et nøglefærdigt udstillingshus.

Antallet af ansatte steg efterhånden til ca. 100, og byggeriet foregik nu over hele Syd- og Sønderjylland, Fyn og mod nord til Århus-egnen. For at spare transporttiden havde man indrettet nogle udrangerede busser med sovepladser og køkken.

BRAND I SPÅNSILOEN

Af ukendte årsager opstod der på et tidspunkt brand i fabrikkens spånsilo, og det var nødvendigt at tilkalde Falck til slukningsarbejdet. Alarmen gik videre til vort lokale brandværn i Bramdrupdam – hvor tidligere tømmermester Laurids Nielsen deltog. Han fortæller: "Vort arbejde bestod i at få siloen tømt og efterslukkert – et ubehageligt job på grund af sod og støv. Dette arbejde overlod Falck-folkene til os. Heldigvis nåede ilden ikke at anrette skade på fabrikken, og snart kunne produktionen fortsætte."

Jørgen Christensen og H. E. Olesen var chauffører på de 2 lastbiler.

At være med i brandværnet var nærmest en borgerpligt. Det bestod mest af mænd, som havde arbejde i nærheden af Bramdrupdam, og som hurtigt kunne tilkaldes. Den første, der mødte på brandstedet, fik ekstra betaling.

BYGGEKRISE

For Johannes Schmidt var det meget vigtigt, at aftalerne blev overholdt, men det var svært at "være alle steder på en gang". Mange nye ansatte på en gang, de lange afstande til byggepladserne, større udgifter til løn og tillæg for ulemperne ved at være væk en uge ad gangen. Efterhånden steg udgifterne uden at indtægterne fulgte med. Desuden oplevede firmaet en krise på grund af regeringens krav om billigt boligbyggeri. Mindre lejligheder i etagebyggeri skulle afhjælpe bolig mangelen.

En tid forsøgte fabrikken at overleve ved at forøge eksporten til Tyskland, men indtægterne stod ikke mål med udgifterne. I 1967 stoppede produktionen, og alle ansatte – heraf flere ægtepar – mistede deres job. Mange

var bosiddende i Bramdrupdam, og flere havde købt Typidan-huse og sad nu med nye lån, som skulle betales.

Tidl. kontorassistent Ulla Christensen fortæller: "Jeg blev udlært som kontorelev i Johannes Schmidts' arkitektfirma i Toftlund. Efter elevtiden havde jeg en tid job i Esbjerg, men vendte tilbage til arkitektfirmaet. Min mand havde et vognmandsfirma, som blev solgt, da Schmidt ønskede, vi skulle flytte med til Bramdrupdam. Pludselig stod vi begge uden arbejde og med et nybygget Typidan-hus. Jeg fortsatte en tid i firmaet med afviklingen og havde et ret stort beløb til gode, som jeg mistede. Dengang havde vi ikke Lønmodtagernes Dyrtidsfond".

Familien Schmidt mistede også hele investeringen og måtte forlade huset. Johannes Schmidt fandt senere arbejde som arkitekt på Fyn.

FRA HOLMIA PLAST A/S TIL PROMENS GROUP

Bygningerne blev overtaget af Kaalunds Fabrikker a/s i Kolding. Fabrikken ejede også emballagefabrikken Holmia, og i 1969 blev produktionen flyttet fra Christiansfeld til Bramdrupdam, og bygningerne blev indrettet til plastemballageproduktion. Siden har virksomheden flere gange skiftet navn og ejer. I 1969 opkøbte Carlsberg, Kastrup og Holme-gaards Glasværker virksomheden. I dag ejer Promens Group både den og andre fabrikker i Danmark og det øvrige Skandinavien.

Oprindeligt startede produktionen af plastemballage i Christiansfeld i en bygning, som man købte af Brødremenigheden. I 1963 lykkedes det at fremstille holdbar emballage af

polyethen. Materialet havde den store fordel, at det var lettere, og var man uheldig at tabe flasken på gulvet, splintrede den ikke som en flaske af glas. Som de første i Skandinavien lykkedes det at fremstille helt glasklare flasker af polyvinylchlorid.

Holmia Plast kaldte man den nye fabrik. Et lyst hoved på fabrikken havde fundet på navnet. Holmia er det latinske navn for Stockholm, ligesom Hafnia for København. De helt klare flasker satte for alvor gang i efterspørgslen, og i 1969 flyttede produktionen til Bramdrupdam. Inden længe var fabrikken den anden største flaskeproducent i Danmark med 112 ansatte – kun overgået af Hastrup Fabrikker i Odense.

Siden starten er fabrikken udvidet flere gange og udgør i dag mere end 15.000 m². På det moderne anlæg fremstilles plastemner til føde- og drikkevarer, personlig pleje og kemisk/tekniske produkter. Emnerne er flasker, kapsler og tilbehør. Fabrikken behersker områder som blæsning, PET strækblæsning og

Et kik gennem produktionslokalet.

coextrusion (en teknik, hvor emnet fremstilles i op til 6 lag). De giftholdige vinylprodukter er i dag helt udfaset og erstattet af polyetylen – PE, dvs. produkter, der er helt giftfrie. Råvaren er et olieprodukt, som efter brug kan brændes uden forurening af naturen. Fabrikken er miljøgodkendt af Kolding Kommune som en virksomhed, hvis drift ikke medfører miljømæssige gener. Desuden er virksomheden belønnet med Green Networks miljø-diplom og Green Networks Arbejds-miljø Diplom.

Antallet af medarbejdere var i 2008 ca. 100. Produktionen foregår i 3-holds skift alle ugens 7 dage af hensyn til opvarmning og rengøring af maskinerne, men der har aldrig været problemer med at skaffe medarbejdere til de skiftende arbejdstider. En fornuftig personalepolitik har bevirket, at flere ansatte har fejret både 10, 20, 25 og enkelte 30 års jubilæum på fabrikken.

Trods de mange skiftende ejere foregår produktionen som hidtil, og der arbejdes stadig på at udvikle nye produkter. Fremstillingen af de populære returnable sodavandsflasker i ½ og 1½ l plastflasker og plastik-ølflasken blev udviklet her på fabrikken i Bramdrupdam, men produktionen foregår nu på andre af selskabets virksomheder.

De seneste år har været meget turbulente med stigende omkostninger til råvarer, lønninger, elektricitet m.m. Konkurrencen er fortsat hård, men alligevel er det lykkedes at opnå en salgsmæssig fremgang. Det skyldes i høj grad fabrikens engagerede, fleksible og motiverede medarbejdere. Ved fortsat effektivisering og fleksibilitet ser man fra ledelsens side stadig gode muligheder for at opnå en positiv udvikling.

Fotoet viser det store fabriksanlæg i dag. De 3 beboelser i forgrunden er i dag indrettet til kontorer. Længst ud mod Vejlevej bag benzintanken er silketrykkeriet indrettet. De store haller med lyst tag er en del af lageret.

KILDER:

Typidans eget tilbudsmateriale med beskrivelser af modeller og forretningsprincipper.
Avisartikler om "Typidan" som opbevares på Kolding Stadsarkiv.
Ove Vinkel: *Kaalund, Holmia og Novadan* i Koldingbogen 1998 side 32.
Scrapbogen, som blev overrakt ved emballagefabrikens 25 års jubilæum.
Fabrikkens præsentationsmateriale og "Kalender og Personalehåndbogen 2007".

SAMTALER MED:

Tidl. kontorassistent Ulla Christensen, som var ansat i 12 år.
Snedker Peder Toft.
Tidl. kontorchef hos Kaalunds Fabrikker Ove Vinkel.
Tidl. medlem af det lokale brandværn i Bramdrupdam, Laurids Nielsen.

BRDR. KNUDSEN

– STRIKVARER, UNDERTØJ, BØRNETØJ OG STRIKKEGARN

AF POUL MERRILD KNUDSEN

Brdr. Knudsen blev startet af Lars og Mads Knudsen den 16. oktober 1894. Lars Knudsen, som var min bedstefar, var født i Ørrevad i Herning-området. Han startede som "uldkræmmer" med at gå rundt til gårdene med sækken på nakken og sælge uldtøj. Efter en uddannelse i Horsens og senere bestyrer af den kendte tøjforretning i Kolding, Det gode Køb, som lå på hjørnet af Østergade og Torvegade, startede han sin egen forretning med børnetøj og trikotage i Adelgade 9. Broderen Mads flyttede året efter til Vejle og startede en tilsvarende forretning dér.

I 1924 kom min far Alfred Merrill Knudsen ind i firmaet, og i 1942 overtog han den for egen regning. Da både min bror Erik og jeg havde valgt at få en uddannelse inden for tøjbranchen, vi havde jo nærmest fået det ind med modermælken, lå det ligesom i kortene, at vi skulle overtage forretningen, når tiden var til det.

Jeg kom i lære i firmaet Carl Petersen i Østergade, og efter 4 års læretid, 4 måneders sprogkursus i Frankrig og den obligatoriske soldatertjeneste tog jeg et år til USA, hvor jeg arbejdede i et par forskellige stormagasiner. Da jeg kom tilbage til Danmark, fik jeg job i Magasin i København, hvor jeg fik en afdelingslederuddannelse. I 1962 følte jeg mig

så klar til at komme hjem i familiefirmaet Brdr. Knudsen i Adelgade.

Der var jo i forvejen to chefer, nemlig min far og bror, så nu var vi pludselig tre. Heldigvis havde vi også en forretning i Helligkorsgade "Modestrik" og vores engros forretning "Merci", som Erik tog sig af. Samtidig var far ved at trappe lidt ned og efterhånden fik vi fordelt arbejdet imellem os på en fornuftig måde. Erik var regnskabsmanden, så det tog han sig af sammen med Modestrik og Merciafdelingen. Jeg tog mig så af den daglige drift af Brdr. Knudsen.

Jeg startede selvfølgelig med at lave nogle gevaldige bommerter. Den største var nok, da jeg købte 30 eller 50 ens nederdele fra en fin designer, som jeg kendte fra min tid i Magasin i København. Jeg var vant til store tal i Magasin, men dette her var jo Kolding, og her forsvinder 30-50 ens nederdele ikke sådan lige i gadebilledet. Det var jo ikke til "lavpris", så de kunder, der købte dem, ville nok gerne have haft dem lidt mere for sig selv. Nå, men det lærte jeg så noget af.

Noget af det, jeg havde taget med mig fra mit ophold i USA og senere i Magasin, kunne da bruges. USA var på det tidspunkt 5 år foran i udviklingen inden for detailhandlen i forhold til Danmark. Her havde vi jo stadig

Personalet i 1961 iført håndstrikkede Fasan trøjer.

den gammeldags diskbetjening, men vi var klar over, at vi langsomt skulle over til "selvvalg" – en lettere form for selvbetjening. Vi startede med lave diske, hvor der kunne ligge f.eks. strømper, som kunden selv kunne røre ved og måske i heldigste fald selv kunne finde den rette størrelse og farve etc. Den største "hurdle" som vi skulle over, var dog personalets indstilling til dette her "nymodens". De var jo vant til at stå trygt og godt bag ved disken, godt beskyttet. Nu skulle de pludselig stå ved siden af kunden i tæt kontakt. Det voldte mange problemer.

Det var også en stor overgang, da vi gik fra at pakke varerne ind i papir med snor om-

kring og i visse tilfælde isat en lille bærepind og til blot at lægge varerne i en papirpose. Det var svært at acceptere, både for kunder og personale. Men tid var ved at være penge, så alt, hvad der kunne rationaliseres, skulle jo prøves.

Vi var som nogle af de første i Danmark startet med at føre statistik over salget – omsætningshastighed, bruttoavance osv. Salget havde man registreret i mange år, men nu var der opfundet noget, der hed "salgsprissystemet", som blev udviklet i samarbejde med firmaet Paragon. I korthed gik det ud på hver dag at registrere alle salgspriser, op- og nedskrivninger og varekøbet omregnet til salgs-

priser. Derved kunne man, i hvert fald en gang om måneden, konstatere, om man havde tjent nok på varerne, og om man havde for stort varelager, hvad man næsten altid havde. Alt dette foregik med håndskrift og lomme-regner. Da vi senere flyttede til Helligkorsgade, fik vi kasseapparater, der havde optisk læsbare kassestrimler, som så kunne bruges til at beregne tallene elektronisk.

Men tilbage til Adelgade. Forretningen blev som nævnt startet i 1894 af min bedstefar og videreført af min far, og grundlaget var en stabil forretning med god kundebetjening og et vareudvalg i det bedre kvalitetsniveau. Det var forretningen blevet kendt på, og den havde udviklet sig til byens største trikotageforretning i hvert fald inden for undertøj, strømper, strikvarer, garn og ikke mindst børnetøj. Op til flere generationer af børn er blevet ekviperet hos Brdr. Knudsen. Garnafdelingen var også et stort aktiv for os. I 60'erne og 70'erne var forbruget af strikgegarn enormt, i særdeleshed var det norske Fasangarn, som man kunne strikke de kendte norske mønstrede trøjer af. Det var især garn i den lyse ecrú farve, der blev købt enorme mængder ind af, længe før strikkesæsonen startede.

Placeringen i Adelgade var ikke lige i centrum, så der skulle gøres noget for at tiltrække kunderne. Derfor blev der brugt en del kræfter på god markedsføring. Både i aviser og i form af vinduesdekoration. Vi havde egen dekoratør ansat, bl.a. Jørn Hansen, som senere blev landskendt som stifter og indehaver af dekorationsfirmaet af samme navn. Han havde mange gode ideer. Et af de sjoveste påfund var, at han til jul ryddede et af de store vinduer og "optrådte" som julemand iført julemandsdragt i overstørrelse og et stort pap-

Brdr. Knudsen i Adelgade, julen 1962.

maché-hoved. På ryggen havde han en stor nøgle, som vi foregav at trække ham op med, og så gik han som en mekanisk dukke. Sommetider gik han i stå, og så skulle vi ind i vinduet og "trække ham op". Stor skare af tilskuere hver dag. Vi var i det hele taget kendte for at have de flotteste vinduer. Det var jo ikke noget, man kun pyntede for kundernes skyld, det var også for at "markere" sig over for kollegaerne i byen.

Der havde tidligere været påtænkt en flytning af forretningen, da der var planer fremme om at føre Bredgade videre gennem Adelgade til Slotssøen, men da vi midt i 1960'erne fik mulighed for at købe "Biografens" ejendom i Helligkorsgade, gik vi i gang med at planlægge en flytning af forretningen til en lidt mere central placering i byen.

Min og min brors uddannelse i USA og min i Magasin var målrettet imod, at vi på et tidspunkt skulle flytte forretningen. Ejendommen Helligkorsgade 14 blev købt, og i årene op til flytningen i 1965 var der meget at se til med hensyn til planlægning, tegning

o.s.v. Vi rejste meget rundt for at se på facader, indretning og inventar. Arkitekt H. Noes-Pedersen stod for ombygningen, og vi stod selv for indretningen i samarbejde med Gert Jensen fra Dansk Textil Union.

Inventaret blev valgt i Sverige hos Y-mans inventar. Det var lidt af en sensation med det åbne salgsoplæg, hvor selvvalgsprincippet blev gennemført 100%. Der var ikke mange diske til betjening. Butiksarealet var på ca 1000 m². incl 300 m² i undertagen, så der var noget at boltre sig på. Et stort lager og kontorerne lå på 1. sal.

Vi åbnede den 17. november 1965 næsten

Huset skulle males, og for at få et nyt udseende på den lidt triste bygning, skulle der ske en ændring. Kolding Kommune har meget strenge bestemmelser for, hvorledes bygningerne må se ud. Derfor fik vi den anerkendte arkitekt Ole Panton til at lave et udkast, som blev godkendt med den tilføjelse, at kom der protester, skulle det gamle udseende genskabes.

samtidig med, at Føtex åbnede nogle få huse ved siden af os. Det bragte liv i gaden, som vi i gadeforeningen på et senere tidspunkt omdøbte til "Strøget" i hvert fald i annoncerne. Det var et lille modtræk til Østergade, der jo altid blev opfattet som byens strøg.

Selve åbningen var et stort tilløbsstykke. Vi havde selvfølgelig gjort meget for at gøre opmærksom på begivenheden både med annoncer og sjove indslag på dagen. Bl.a. hang der et vækkeur over hver af de 5 kasser. Når det ringede var dét køb, som sidst var slået ind i kassen, gratis. Det ringede tilfældigvis oftest ved den kasse med de små ekspeditioner.

Der var 5 afdelinger i butikken med hver sin afdelingsleder: Undertøj, strikvarer, garn, børnetøj og babytøj. Indkøbet blev foretaget af de enkelte afdelingsledere i samråd med mig enten i forretningen, hos repræsentanter for fabrikkerne eller på de to årlige modemeser i København. I en periode rejste vi også til Paris for at hente de sidste modenyheder. De blev revet væk, så snart vi havde varerne i forretningen.

Vi havde et indkøbssamarbejde med 7 andre forretninger i Jylland. Det var forretninger, hvor indehaverne var efterkommere af eller beslægtede med de to brødre Mads og Lars Knudsen, der i 1894 startede Brdr. Knudsen på Kirketorvet/Adelgade i Kolding. Dette indkøbssamarbejde udmøntede sig senere i, at vi startede en indkøbsforening, som talte 125 medlemmer i hele Danmark. Den erfaringsudveksling, som vi havde bl.a. med vores familie, gjorde nok, at vi på mange punkter var lidt foran andre. Vi startede på et meget tidligt tidspunkt med selv at importere varer direkte fra Østen, og vi var de første, der solgte papirstrusser og papirsbleer i Danmark.

Personalet samlet til julefrokost ca. 1970.

Vi gjorde meget ud af at uddanne vores personale. Vi holdt morgenmøder og aftenmøder med jævne mellemrum og forsøgte i det hele taget at skabe en god ånd i firmaet. Jeg tror, at det lykkedes. Selv nu 23 år efter at vi lukkede forretningen, holder en lille gruppe af "gamle piger" stadig sammen og benytter enhver lejlighed til at mødes og mindes de gamle dage.

I Helligkorsgade og Søndergade nord havde vi etableret en gadeforening, som vi kaldte Strøgts Gadeforening. Vi mødtes med regelmæssige mellemrum til morgenmøder i bl.a. Føtex cafeteria.

Her blev fostret mange gode ideer. Bl.a. startede vi majmarkederne, hvor vi den 1. maj flyttede boder ud på gaden og handlede. Vi havde i nogle år succes med at sælge Sloggi trusser til 5 kr. den dag.

Men tiderne skifter jo som bekendt, og in-

den for detailhandlen gik tendensen mod, at det skulle være små specialforretninger eller store nationale kæder. En blandet og privat-ejet forretning som Brdr. Knudsen var en type forretning, som der blev færre og færre af i Danmark, og da vi heller ikke kunne se en 4. generation lige på trapperne, valgte vi i 1986 at se os om efter en mulig lejer af vores lokaler. Det blev Hennes & Maurits, som stadig driver en god forretning i ejendommen.

Jeg fortsatte så i nogle år med at drive vores lille specialforretning Nicole i Søndergade videre samtidig med, at jeg startede en importforretning med undertøj fra Italien og Tyrkiet, men det er en helt anden historie.

Vi fortsatte også med vores engros forretning som lå på Teglgårdsvej, hvor vi producerede håndstrikkedgarn. Merci – det bløde bomuldsgarn – blev for øvrigt startet ved en sjov tilfældighed. Under vinterkrigen mellem Fin-

Der blev gjort meget ud af vinduespyntningen, som her ved optakten til byens afdansningsballer.

land og Rusland i 1939-40 blev vores far kontaktet af sin svoger, som havde Windfeld-Hansens bomuldspinderier i Vejle. Han forærede noget garn til De Danske Kvinders Beredskab, som strikkede og hæklede tøj til finske børn under krigen. Han overtalte min far til at prøve at sælge noget af dette garn i forretningen. Det var råt og ufarvet garn, som min far så fik indfarvet i en del farver, vist nok hos Farver Schrøder i Låsbygade til at begynde med. Det udviklede sig til, at garnet blev solgt til andre forretninger og på et tidspunkt havde vi 3-400 detailkunder i Danmark, Norge og på Færøerne.

Poul, Alfred og Erik Merrild Knudsen, 1978. Foto: Gudrun Hechmann.

FATTIGGÅRDEN I SKANDERUP

AF THOMAS CHRISTENSEN

Sognenens fattiggårde er ofte en ret ukendt del af egnens historie. Disse fattiggårde blev oprettet omkring midten af 1800tallet, og de forsvandt igen i tiden omkring 1930.

En af de første fattiggårde på egnen var fattiggården i Gamst i Andst Sogn, der blev oprettet i 1840. Fattiggårdene var en erstatning for de tidligere fattighuse, hvor de såkaldte fattiglemmer var delvist overladt til sig selv. De fik hver tredie måned overbragt lidt lompepenge og nogle naturalier af Fattigkommissionen, og de skulle så forsøge at forvalte det, de havde fået på bedste måde.

Disse gamle fattighuse var ofte berygtede for drikkeri og andre udskejelser, og idéen bag oprettelsen af de nye fattiggårde var, at der her skulle være en bestyrer, og der skulle være nogle ordnede og faste rammer. De raske og arbejdsduelige folk skulle kunne deltage i det forefaldende arbejde på gården, og børnene skulle her kunne blive opdraget til at blive nyttige samfundsborgere.

Disse gårde blev fra starten officielt benævnt arbejdsgårde eller kommunegårde, men i befolkningen blev de næsten altid kaldt fattiggårde.

I Gamst byggede man en ejendom, hvor man havde 3 køer og landbrug, og her blev der så anbragt 18-20 mennesker i alle aldre. Men i 1872 indså man, at forholdene var for

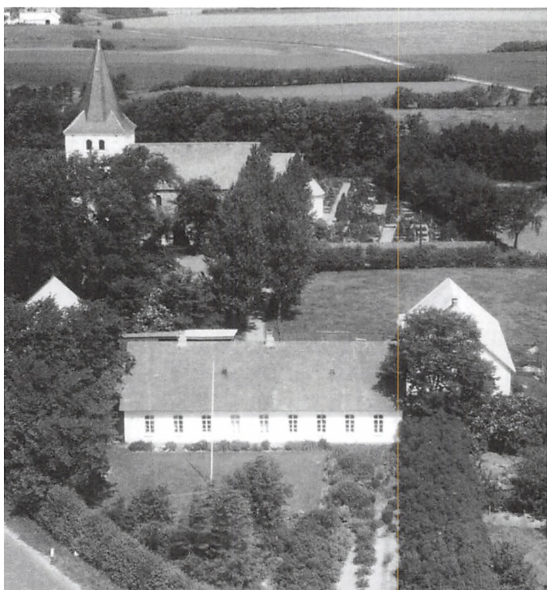
trange, og man købte derfor gården Kærgård. Her var der fattiggård indtil 1925.

I Lejrskov købte man i 1861 gården Nyhavegård. Her var der i 1880 31 fattiglemmer, og heraf var en betydelig part børn. I Vamdrup købte man Holte Kro, som så blev indrettet til fattiggård.

I Skanderup købte man i 1875 den jord, som tidligere havde tilhørt Nagbølgård, og som var beliggende ved Skanderup Kirke, og her blev bygget en helt ny fattiggård med plads til ca. 34 fattiglemmer. De nærmere omstændigheder ved dette køb og byggeri er desværre ikke til stede, da protokollerne fra dette tidsrum er forsvundet.

Ved folketællingen i 1880 var det Anne Dorthea og Frederik Peter Lauridsen, som var bestyrerpar på gården, og der var 25 fattiglemmer i alderen fra 3 til 83 år gamle. Foruden disse faste beboere har der sikkert været flere omvandrede svende, som var der kort tid, men ellers gik på landevejen. Bestyrerparret var i 1880 henholdsvis 35 og 39 år gamle.

Der var især to ting, der er værd at bemærke om fattiggårdens historie. For det første de mange børn, der var her i begyndelsen, og som havde deres opvækst her, og dernæst det forhold, at der var meget færre beboere ved folketællingen i 1890. Kun 8 beboere og deraf 3 børn og en aldersforskel fra 4 til 91 år.

Fattiggården i Skanderup senere kaldt Hvidbjærggård. Foto ca. 1950.

Bestyrerparret var stadigvæk ægteparret Lauridsen.

Ved folketællingen i 1911 var enkefru Anne Schmidt bestyrerinde på fattiggården. Hun var født i Bastrup i 1864 og på dette tidspunkt 47 år gammel. Det anførtes, at hun var ankommet til Skanderup Sogn i 1890.

Sammen med sønnen Peder Schmidt ledede hun fattiggården, som i 1911 havde 10 fattiglemmer, hvoraf de 3 var børn. Sønnen Peder Schmidt overtog i årene derefter Kajbjerggård i Ødis, og derefter havde Anne Schmidt en bestyrer til at forestå driften af landbruget på fattiggården.

Fattiggården var indrettet sådan, at der i stuehuset var en lang gang med værelser på begge sider. I nogle af dem var der jerngitter for vinduet. Der var en stor stue i den ene

ende af huset, og her holdt sognerådet i Skanderup i mange år sognerådsmøder.

Kommunekassereren kunne træffes en gang om ugen på fattiggården, og jeg husker, at vi i begyndelsen af 1930'erne her bl.a. afhentede de svinekort, vi var blevet tildelt.

En af sognets brandsprøjter havde i en del år fast opholdssted i laden, og den blev også undertiden brugt som ligkapel og til opbevaring af ligkister. Johannes Bech har fortalt mig, at han har deltaget i en begravelse, hvor der blev sunget ud fra fattiggården.

Ved folketællingen i 1921 havde enkefru Schmidt en bestyrer på gården samt en karl og en tjenestepige, men da var der kun to fattiglemmer tilbage på gården.

Fattiggården var i begyndelsen en ret betydelig gård, men efterhånden blev der udstykket 3 husmandsejendomme fra gården samt en del byggegrunde til huse i Kirkebyen.

Først i 1930'erne blev der foretaget en ret betydelig vejregulering, hvor vejen førtes midt gennem gårdens jorder til stor ulempe for gårdens landbrug, og i 1934 solgte kommunen den gamle fattiggård til Karen og Niels Kjær. Den har siden fået navnet Hvidkjærgård, og dermed sluttede et stykke tidshistorie, som vi i dag ikke ønsker tilbage.

LIVET PÅ VESTER NEBEL FATTIGGÅRD 1928-1948

AF HANS ANDERSEN

Nedenstående beretning er skrevet af fattiggårdsbestyrer Hans Andersen, Vester Nebel Fattiggård. Beretningen er redigeret af Mette Stubbe Brødsgaard.

Når man læser om tidligere tiders fattighjælp og fattigvæsen, har lovene indeholdt bestemmelser om, at de fattige skulle hjælpes, men spørgsmålet er, hvorledes det blev praktiseret.

I juli 1803 udstedte centraladministrationen i København et reglement for, hvorledes fattigvæsenet skulle bestyres. Loven fastslog, at de mennesker, som ikke ved egen kraft kunne erhverve det fornødne til livs og helbreds opretholdelse, havde krav på at modtage fattighjælp. Denne understøttelse skulle de have fra det sogn, hvor de var født eller fra det sogn, hvor man havde opholdt sig i 3 år eller dog længere end noget andet sted. Hjælpen skulle ydes enten i penge eller i naturalier.

Fattighjælpen blev på landet administreret af en fattigkommission, der havde præsten som formand og desuden bestod af 3-4 blandt de mest velhavende gårdejere. I realiteten var det præsten, der administrerede fattigforsorgen med indtægterne af fattigskatten. Arbejdet med dette kunne være meget omfattende, da der ofte var stridigheder om, hvilket sogn, der skulle betale den fattiges underhold.

Fra 1860'erne kom det på mode i mange af de nye sognekommuner, der var oprettet fra 1842, at indrette fattiggårde, hvor man kunne anbringe de fleste af sognets fattige. I fattiggårdene stuede man børn, gamle og "uheldige elementer" sammen, og idéen var, at det arbejde, som "lemmerne" udførte, skulle betale for deres underhold. Der kunne også i sognene være særlige fattighuse, hvor især ældre fik tag over hovedet.

Fattiggårdsbestyrer Hans Andersen fortæller:

Da vi overtog gården i 1928, var der 4 alderdomsunderstøttede, der var nemlig 4 værelser adskilt, der var anerkendt til formålet. Det var nu ellers uden betydning, da vi gav alle samme behandling. Deres stuer var malet lidt pænere, det var det hele. Så var der 7 fattiglemmer foruden de rejsende, og desuden skulle vi beværte sognerådet til møder og skatteligning.

I de første mange år blev gården drevet af en husmand, som havde en hest. Han skulle jo drive begge ejendomme. Alle beboerne skulle arbejde. Der boede flere ægtepar med børn. Jeg har set en gammel regnskabsbog, hvor der er 12 børn opført. Det har været en urolig tid med druk og slagsmål.

Vi begyndte arbejdet 1. april 1928. Da var der 11 fastboende foruden landevejens faren-de folk. Det var jo med blandede følelser, vi

gik rundt og hilste på dem. Der var 4 aldersrentenydere, 2 nærmest åndsvage, 1 mand lå i sengen på 14. år (lammet), 2 gamle koner, 1 mand hjemsendt fra Horsens Tugthus – en paragraf 27 mand. Det er ikke for at stille nogen til skue eller latterliggøre dem for det særprægede, og da sagen i sig selv er dybt alvorlig, bør man være varsom med at dømme. Det var jo en tragedie for den enkelte, og fælles for dem alle var, at de var glade for børn. Vi har tit set deres øjne stråle, når et af børnene tog dem i hånden. Vi var aldrig bange for at lade dem være ene med dem, og jeg har aldrig i de 20 år hørt nogen sige et ufint ord til min kone, de var altid rolige og besindige. I de første år var vi 25 til spisning, så der var nok at gøre for en husmor.

Af de mange, der i årenes løb kom til os, vil jeg skrive lidt om nogle stykker, jeg husker bedst. De allerfleste fik vi ingen kontakt med. De kom og gik, nogle var ædruelige, nogle var religiøse på deres egen maner, men det lød nu ikke særlig overbevisende, når de

dinglede og fremsagde skriftsteder, selv om det absolut var korrekt, men de fleste var for-drukne og ødelagt af mange forskellige grunde. Mange ville gerne fortælle, når vi var på tomandshånd. Så kunne de finde på at vise billeder af en kone eller kæreste eller af deres børn, og i de fleste tilfælde tog de selv skylden for, hvordan det var gået.

VERNER

Jeg husker, hvem den første var, det var Verner fra Skibet, ca. 60 år i 1928. Gik altid med pakke under venstre arm og stok i højre hånd. Han var en ener, der ikke sagde ret meget og var forlegen, når der var flere. Han drak ikke, men gik bare og fægtede lidt, gik en bestemt rute og kom så igen flere gange hvert år. Han havde lidt indtægt ved at handle med sine træsko. De kunne få forskellige ting, når hjemkommunen ville refundere beløbet. Verner havde fået en seddel ved sognerådsformanden, og da jeg ringede for refusion, svarede

Stuehuset set fra vejen.

Stuehuset set fra haven.

han: "Lad gå for denne gang, men I må godt spare lidt ved det, da han (Verner) har fået 300 par sidste år". Det var nok lidt højt sat, men han havde omsat et par træsko, hver gang han skiftede fattiggård. Han var absolut arbejdssky. De havde haft ham på arbejdsanstalt, men på det punkt lod han sig ikke rokke.

KARL KNIGGER

Hans moder var en nu afdød distriktsjorde-moder i Give. Da drengen blev født uden for ægteskab, blev han bortadopteret til en proprietær på Århuseggen og fik en særdeles god barndom. Efter skoleårene fik han lov at læse til realeksamen, det var omkring 1930, da landbrugskrisen satte ind. Karls stedfar gik fallit og måtte begynde på noget nyt. De havde en svoger i Randers, der var grosserer. De ville gerne have Karl, som de så også fik. Han var hos dem, til han fik studentereksamen, og så gik grosserereren fallit.

Og nu sad Karl skidt i det, som han sagde, for han havde jo aldrig lært at bestille noget, skulle bare være til stads. Han prøvede en del, var kontorelev, prøvede at gå handelsvejen, blev forsikringsagent, støvsugeragent, symaskineagent, han prøvede at sælge tran til landmændene, men alt gik i fisk for ham. Til sidst var der ikke andet end landevejen, hvor han gik og solgte sikkerhedsnåle og lignende småting. Han blev ved at beholde politimesterens tilladelse til handel.

Når det kneb, måtte han gå den tunge vej til fattiggårdene og kom jo så også til os. Vi havde ondt af ham. Han var en rigtig nobel og pæn mand, der forsøgte at holde sig ordentlig i tøjet, det var jo ikke let under de

Hans og Hansine i en glad stund efter flytningen fra Fattiggården.

forhold. Han blev gerne hos os i 14 dage, hvor han hjalp med, hvad han kunne. Han fik så en lille dagløn og kosten, og min kone vaskede og ordnede hans tøj, så godt det lod sig gøre. Han fortalte os hele sin livshistorie, og nu havde han sat sig for at finde sin rigtige mor. Jeg vidste god besked med moderens familie som var fra Øster Starup, hun selv boede på det tidspunkt i Give og var gift og havde flere børn. Jeg havde fået besked på ikke at sige noget, da han var adoptivbarn. Jeg var tit i tvivl om det var rigtigt, men lod være, skønt han både græd og tryglede. Det var nærmest lidt tragisk, for vi havde på det tidspunkt en kusine til ham som tjenestepige. De snakkede med hinanden uden at vide besked. Karl blev ved med at komme 2-3 gange om året. I mange år holdt han sig fri af spiritus og så nogenlunde i tøjet. Vi snakkede om, at vi skulle prøve at få ham til at blive som karl. Han arbejdede altid en 14 dages tid, når han var hos os og var venlig og rar. Bagefter er der jo så meget, man ikke fik gjort.

HANNE VEJLE

Hun var født ca. 1865 med betegnelsen i dåbsattesten "faderen ukendt (jysk husar)". Hun og hendes mand havde en gård på Nebel Søndermark, som de drev med stor dygtighed og sparsommelighed. Da de kun havde en søn, så det jo lyst ud for ham. Han blev gift med en dygtig kvinde, men det tog kun få år, inden det hele var ødelagt, og de måtte gå fra gården, og det tog Hanne sig meget nær. Sønnen kunne jo ikke skaffe aftægten til hende. Hun prøvede med en stue og strikkede forskellige ting, men da kræfterne slap op, måtte hun gå den tunge gang om til os. Jeg var også ked af det, da jeg hentede hende, men vi havde da den glæde, at hun blev glad og tilfreds, skønt sønnen blev ved at lade moderen hjælpe sig ud af den smule understøttelse, hun fik. En god kvindes tragiske skæbne, døde 86 år gammel.

HULDA

Var 27 år, da hun kom til os, hun havde været gift i ca. 5 år. Manden var fordrukken og langfingret, og da han blev fanget i tyveri, hængte han sig i et hegn ved Nørballegård (Kokborg). Sognerådet og sygekassen måtte så tage sig af det fornødne vedrørende begravelsen. Hulda gik og ventede sit 3. barn og var ikke særlig kløgtig, så hun selv kunne ikke ordne noget. Det gik sådan, at sognerådet stoledes på sygekassen og omvendt, og da begravelsen skulle foregå, og de bar kisten ud, havde man glemt at få gravet graven. Pastor Bårris kastede jord på, og så måtte de begrave kisten bagefter. Det var lidt uhyggeligt, men gjorde ingen indtryk på Hulda. Hun og børnene kom så til

Hulda, som kom på Fattiggården, da hendes mand havde hængt sig efter at være grebet i tyveri. Hun fødte sit tredje barn her.

os, min kone hjalp hende så godt hun kunne, til fødslen var overstået, og fik købt noget tøj til hende og børnene. Vi fik besked fra sognerådet, at vi måtte købe, hvad der var nødvendigt. En måned efter fik vi så barnet døbt. Min kone bar den lille til dåben, og jeg var fadder. Vi holdt så en lille beskeden fest for egen regning. Hulda var glad og taknemmelig, fordi vi hjalp hende tilrette. Hun havde aldrig haft det så godt, sagde hun. Det var som om vi selv havde glæde deraf og var en

oplevelse rigere, men hun var jo så ung og måtte ikke blive ved at være på fattiggården med sine børn. Efter nogle års forløb blev hun flyttet til et plejehjem i Kollemorten, hvor hun et års tid efter blev gift med en 60 årig lægprædikant, og så vidt vi kunne følge hende, begyndte en ny fase af elendighed. Vi har ikke haft forbindelse til hende i mange år, og børnene er voksne nu. Jeg følte for den lille pige, jeg var fadder til, og håber hendes skæbne er blevet lidt mildere end moderens.

FLERE SKÆBNER

Der er mange andre, jeg kunne berette om. Der var *Thomas Mortensen*, som lå i sengen i 15 år. Der var *Dahl* fra Vejstrup som efter en fallit endte på landevejen, hvor han opsøgte gamle bekendte for at tigge. Sidste gang, han besøgte Vester Nebel, fyldte han sengen sådan med lus, at det næsten var synd for luse.

Der var *den glade maler*, som kom i karambolage med tyskerne under besættelsen. Der var *Martin*, der som sønderjyde var med under hele 1. verdenskrig, og dér var blevet forfalden til spiritus i skyttegravene. Der var *Fredericia Jørgen* og *Vorbasse Martin*. De lavede champagne efter følgende opskrift: 3 pægl hvidtøl, 3 pægl kogesprit, lidt peber, lidt kanel og sukker og så lige før serveringen en lille knald karbid, det bruste vældig op, så var det om at komme til fadet i en fart.

ANDERS NIELSEN

Var født i Brakker på en gård midt i byen, hvor der i hans barndom var den første brugsforening. Anders var stærkt åndssvag og bo-

ede hjemme til 12 års alderen. De fortalte derovrefra, at da han blev større, blev han så griset, at de ikke kunne have ham hjemme. Han yndede at trække skufferne ud og tisse i melet. Det syntes han var sjovt, for det kunne jo rigtig støve. Han kom så til Brejning, hvor han var, til han fyldte 18 år.

Blev så anbragt på Nebel Fattiggård, hvor han var i godt 50 år. Han var let at have, var altid i godt humør, gik ærinder for min kone, bar brænde ind og kørte mælk ud til vejen på en lille tohjulet vogn. Den blev anbragt et helt bestemt sted, og da vi kom, ville vore børn også køre med vognen. Det blev meget unådigt taget op af Anders, han kom til mig og klagede sin nød ”ka do æt fo de snottet drenge te å la vær mæ å kyer mæ mi vunde kyer jo ål æ fjæt åen”, men det varede ikke mange dage, før han legede med dem, han var jo selv et barn.

Han blev hvert år udnævnt til brandmajor og politibetjent med guldsnor om kasketten, og jeg snakkede altid med ham, som om det var ham, der var arbejdsgiver. Han var altid på Egtved marked, og jeg plejede at give ham en daler til cigarer, og han fik altid en pakke smørrebrød i lommen og havde fået ny guldsnor om kasketten. Så gav jeg ham en ny mundharpe af de billigste, for han havde ikke en tone i livet, men han spillede altid.

En dag havde jeg ingen tokrone, men jeg sagde til ham, at jeg selv kom til marked, og så kunne han komme og få den der. Det gjorde han så, men jeg havde kun en femmer så kan du komme med dem du får tilbage for cigarerne. Anders gik på indkøb og kom tilbage 3 timer senere meget rød i hovedet. Jeg rakte hånden frem og ville have de tre kroner, men de var jo væk. ”a kjøvt en par punche, det

skul a vel ha hæed alligevel, din pjatrøv", og så var Anders væk igen.

Vi havde kommunens brandsprøjte stående. Den rådede Anders for, men jeg skulle køre den til brand. Da Fuglkærgård brændte, måtte jeg så hurtigt af sted, at der ikke var tid til at få Anders med. Da jeg kørte tilbage, kom han løbene imod mig råbende af fuld hals "A for sgu en bøde. A for sgu en bøde", men jeg fik ham beroliget med, at han skulle gå til brandstedet og overtage ledelsen. Hen mod aften, da han kom hjem, var han drivende våd men strålende lykkelig. "A klared det hele, A for ingen bøde, A for ingen bøde og A blev udnævnt til strålemester". Da der var gået nogle dage, kom der en pakke med posten adresseret til brandmajor Anders Nielsen med følgende skrivelse:

Anders med brandsprøjten i begyndelsen af trediverne.

Til hr. brandmajor Anders Nilsen som påskønnelse for velvillig og dygtig assistance ved afbrændingen af Fuglkærgård. Amalienborg Christian Rex. Skeen, en gammel jernske, blev opbevaret og vist frem, så snart der var lejlighed til det.

Anders havde mange gøremål. Når vor datter kom hjem på besøg, fik hele gårdspladsen en ordentlig omgang med riven."Ja den lille frøken kommer hjem fra Lysholt i aften, så skal der være fint", og han efterså, at mælkevognen stod nøjagtigt på sin plads, og ellers stod han vagt ved vejen for at være den første til at tage imod, så fik han gerne en 25 øre, men det var bedre med 5-ører eller en pose bolsjer. Engang havde han fået en ny mundharpe, og i mellemtiden havde han tabt et par tænder, så der var kun én tilbage, og "den skidt tant" hindrede ham i at tage de høje toner. Han gik resolut op til Salling med en knibtang og fik tanden trukket ud, så fik vi musik i gården igen.

En dag, da Salling havde fået dille, var han gået ind til Anders for at narre eller true ham til at give ham penge til sprit, og det endte med slagsmål. Salling kværkede ham, til han var helt blå i hovedet, jeg kom til og fik Salling væk. Jeg troede at Anders var død, men fik da rusket liv i ham igen. Halsen var helt opsvulmet, og Anders gav sig til at græde: "nu kan A aller få mi kravetøj o".

Anders førte en stor korrespondance. Posten var hans bedste ven og havde brev næsten hver dag, Reklamebreve. Posten læste så brevet for ham, det var jo en opdigtet kæreste der skrev, og så måtte vi prøve at følge med i, hvad der passerede. Anders besvarede alle brevene, han skrev først et ark helt fuldt af små a'er eller l, det var hele hans alfabet, og

så blev konvolutterne gnidret fuld. Bagefter stod han vagt, til posten kom, stod altid med brevet på ryggen. Ifald det var eftermiddagsposten, smuttede han skyndsomt ind i stalden. "A stuel et o ham", og så fik han ingen brev.

Anders blev hos os, efter vi havde købt gården, men da sygdom meldte sig, blev vi enige om at sælge, og så måtte Anders på Ul-dum Plejehjem, hvor han døde året efter.

Han kunne ikke tåle at blive flyttet. Jeg var med ham deroppe, og den dag glemmer jeg aldrig. Han græd og holdt mig i hånden, "må A et nok komme med hjem", jeg selv kom også til at græde. Jeg syntes vi havde svigtet ham. Han havde jo slet ingen mulighed for kontakt, de kunne slet ikke forstå, alt det arbejde han havde stået for.

Du var en god og lykkelig dreng Anders.

De røde staldbygninger kort før nedrivningen i 2004.

NIKOLAJ NIKOLAJSEN – EN MODSTANDSMAND FRA SJØLUND

AF SVEN ARVID BIRKELAND

Der er nogle af modstandskampens skikkelser, der er kommet til at stå som lysende fakler – ikke blot ved deres indsats, men også på grund af deres holdninger, der fortsat har et budskab til eftertiden. Her skal nævnes Kim Malthe-Bruun, Christian Ulrik Hansen og Morten Nielsen. Men der findes også mange anonyme skikkelser, om hvem der ikke er skrevet bøger, men som hver på sin måde kom til at betyde noget for mange mennesker. De døde under kampen, men hører også til de ”døde, som fortsat lever”.

Blandt disse vil jeg nævne Nikolaj Jeppe Nikolajsen. Indtil han blev arresteret af Gestapo, var han statshusmand i Sjølund tæt ved Skamlingsbanken. Som modstandsmænd var han ”blot” én blandt mange, men som menneske stod han som et lysende eksempel. Han er næppe kendt i offentligheden, og der er ikke skrevet bøger om ham, men hans navn og hans indsats i kz-lejren Porta Westfalica lever i erindringen hos overlevende medfanger fra mange nationer. Han døde i lejren. Hjemme i Danmark sad en enke og fem børn.

Det, der for mig er væsentligt, er dels hans indsats under fangenskabet, dels den pris hans indsats fik for ham selv og hans familie. Denne side af modstandskampen handler ikke om store sabotager, men om den pris, aktørerne og deres familie måtte betale.

Beretningen om Nikolaj Nikolajsen er ba-

seret på optegnelser i Erstatningsrådets arkiv, spredte udsagn i nogle bøger om modstandskampen, brevvekslingen mellem Nikolajsen og hans kone under fangenskabet, som familien har tilladt mig at benytte, samt en samtale med hans søn.

Nikolaj Nikolajsen stammede fra Hovborg, hvor hans bedstefar havde været kromand. Hans far ejede en stor gård, som var udstykket fra kroen. Nikolaj blev født den 16. august 1901, men da han ikke var ældste søn, blev det ikke ham, der kom til at arve gården. Han gik i Hovborg Skole og blev uddannet som landmand på forældrenes gård. Senere læste han til kontrolassistent i Ribe og arbejdede med det i nogle år. I 1924 startede han en vognmandsforretning. I 1927 blev han gift med Johanne. De fik børnene Anne, Else-Marie, Thyra, Tove og Hans. Nikolaj nedsatte sig i 1933 på et statshusmandsbrug i Christiansfeld og flyttede senere i 1940 til et andet statshusmandsbrug i Vejstrup ved Sjølund ved foden af Skamlingsbanken. Nikolaj Nikolajsen var stærkt nationalt præget og af politisk overbevisning konservativ. Han var en overgang formand for Vonsild-kredsens KU og lokal tillidsmand for Dansk Ungdoms Samvirke. Inden for partiet spæede man ham en politisk karriere.

Nikolaj Nikolajsen tilhørte en Frit-Danmark-gruppe. Han havde depot for våben og

Nikolaj Nikolajsen fotograferet i slutningen af 1930'erne.

sprængstof, der til at begynde med blev tilført ham fra Fredericia gruppen under den daværende leder, løjtnant Lemcke. Depotet blev brugt som fordelingscentral for det sydlige Jylland. Da gruppen i Fredericia blev arresteret ved angiveri fra en arrestant i Kolding, oplyste en af gruppens medlemmer, Carl Hein, at der var våbenlager og sprængstof skjult hos Nikolaj, hvorefter han af Gestapo den 10. de-

cember 1943 blev taget med ud til Nikolaj Nikolajsens bopæl i Sjølund for at påvise gemmestederne. Nikolaj havde dog anet uråd og fået meget flyttet omkring, således at Gestapo ikke fik andet at se end nogle få maskinpistoler samt en del sprængstof, medens der blev reddet en del maskinpistoler, karabiner og ammunition. Trods prygl og forsøg på at brænde ejendommen af ved at sætte ild på noget halm i laden, røbede Nikolaj intet ud over, hvad ovennævnte Hein kendte og havde fortalt.

Sønnen fortæller: Da de kom og arresterede min far, var vi hjemme alle sammen. De kom kørende – vi så de kom i de her prærievogne. Først kørte de for langt, og så pludselig kom de tilbage og kørte ind i gården, og så var vi godt klar over, at der var et eller andet galt. Da tyskerne kom ind i gården, spurgte de efter far, men han var ikke hjemme. Mor blev tvunget til at fortælle, hvor han var, for ellers ville de sprænge huset i luften. Så hentede de far. Tyskerne rodede al halmen igennem for at finde våbnene, men de var ikke inde i laden. De var ikke gemt i kornet, men var gemt udenfor i en vognport, og derude fandt de nogle af dem. Som landmand havde far jo ikke ret mange redskaber. Når han høstede, var det med le, og min mor bandt det så op og stakkede det, og så blev det kørt hjem med hestevoغن. Far tærskede med plejl ude i vores lo, og det var den plejl, stikkeren! slog min far med, og så blev han slået i gulvet.

Jeg kan huske fra fars arrestation, at jeg jo ikke vidste noget, men så ham stikkeren, han stak mig en pistol i maven og sagde, at hvis jeg ikke fortalte sandheden, så skød han mig. Sådan en 'bette knejt' på seks år, ham kunne de da bare spørge. Jeg ville da fortælle alt! Jeg

Hovborg Kro, hvor Nikolajsens forældre boede. Foto fra sidst i 1920erne.

vidste jo ikke noget. Jeg anede ingenting. Det siger jo også lidt om, hvad det var for nogle mennesker, de der underlige nogle.

De overnattede, der blev hældt noget halm ind på køkkengulvet, og der sov nogle af vagterne om natten, selvfølgelig efter de havde gennemrodet alt, fordi de skulle finde det hele.

Og så blev de kørt af sted, og siden så jeg så aldrig min far.

Så tog de min far, og jeg kan huske den første jul, der blev der dækket op, vi sad inde i stuen og skulle spise til jul, og der var dækket op til min far også, selvom han ikke var der, så jo, jo, det skulle være, som det altid havde været. Der skulle dækkes til alle.

Jeg vidste jo ikke, at far var med i illegalt arbejde, men min mor vidste det selvfølgelig,

fordi det ikke kunne undgås. Hvordan hun har accepteret, at han var med i det, det ved jeg ikke noget om, men jeg ved, at selv efter min far var taget, var der tit illegale, der boede hos os og fik husly. Jeg kan huske, da de kom med våben, der var blevet kastet ned, da stod der nogle store kufferter ude i vores bryggers. De var blevet placeret sådan, at vi ikke kunne komme ind på toilettet, det var et gammeldags lokum. Ud over det fik vi jo altså ikke noget at vide, kufferterne forsvandt bare igen med de folk, der var kommet med dem. Jeg kan også huske, at vi i julen 1944 havde en illegal boende, for jeg kan huske, at en af de julegaver, han kom til os med, det var et ringspil, som var sådan en hånd, man kunne banke på, så røg der en lille top op, og så kunne man få point. Det kan jeg huske, at vi fik

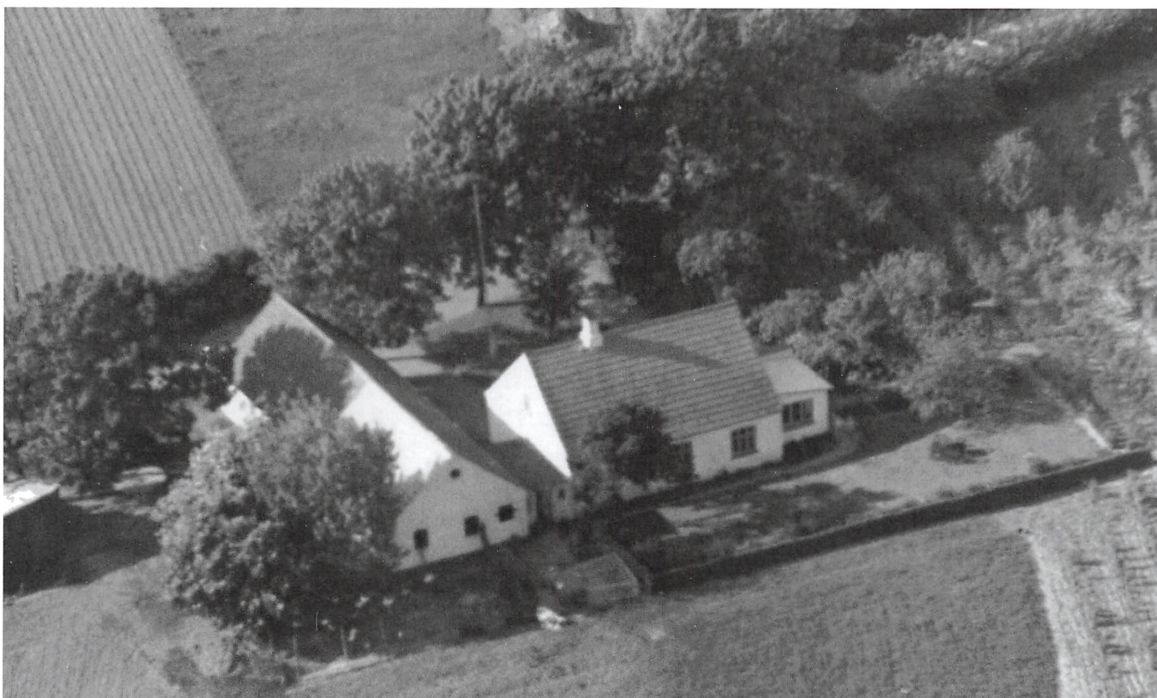
af ham. Vi fik jo at vide, at det var en onkel, og hvis nogen kom og spurgte, så var det noget familie. Ellers så vi ikke tyskerne ude hos os. Vi så overflyvninger, og vi kunne høre overflyvninger, når de kom. En af de store ting, vi unger elskede, det var, når der havde været overflyvninger om natten. Så for vi ud for at finde staniolstrimler. Dem smed englænderne ud for at forvirre tyskernes radar. Mor var ikke glad for, at vi gemte dem, så de blev gemt sådan lidt af vejen oppe på loftet.

Nikolaj Nikolajsens forløb i tyskernes vold blev: Han blev straks indsat i Kolding Arrest, derefter ført til Vestre Fængsel og siden til Horserød. Så blev han ført tilbage til Vestre

Fængsel 19/4-1944 og derfra igen overført til Horserød 28/7-1944. Han blev flyttet til Frøslev 13/8-1944 og derfra ført til Neuengamme og siden til Porta Westfalica 15/9-1944. Nikolaj døde i Porta 3/3-1945.

EN BREVVÆKSLING

Forløbet under fangenskabets belyses af brevvekslingen mellem Nikolaj og Johanne – så meget, som nu censuren tillod. Brevene giver et sjældent indblik i fangetilværelsen. Brevene fra Nikolaj afspejler en længsel efter de kære og hjemmet og et forsøg på at leve med i de hjemlige forhold og samtidig vejlede konen i de mange gøremål og problemer om-

Gården i Vesterslette som den så ud i 1940erne.

kring et husmandssteds trivsel. Brevene giver et indblik i de vilkår, der blev fangne modstandsfolk til del, og gengives her med datidens og Nikolajs retskrivning:

Staldgaarden 12-12-43

Fra Nikolaj til Johanne og børn.

Jeg maa lige skrive et par Ord til Jer. Jeg har det godt, og det er altsaa helt rigtigt, men det er naturligvis ikke det samme som Hjemme hos jer. Du kan jo nok faa Naboerne til at hjælpe dig lidt. Soen skal jo snart have Grise, det er den 16. Og Kalven skal jo ogsaa afsted,

saa du kan faa Renterne betalt. Mon du ikke kan faa Sogneraadet til at eftergive den personlige Skat. Du selv eller Anne maa hellere betale Hans Rasmussen et afdrag paa det, vi skylder. Hesten er det jo bedst, at Arne Schultz faar tilbage, for den er jo for Ung til, at Anne kan køre med den. Hvis de rykker dig for Frøregningen, maa du jo sige det som det er, at du ikke kan betale, nu tror jeg ikke der var mere denne Gang. Mit Vasketøj skal sendes til: Det Tyske Sikkerhedspoliti. Nu bare frisk Humør. Du maa jo ikke skrive ret mange Linier til mig.

Koldinghus Staldgård i krigens sidste tid. Foto: Kaj Baagø.

Domhuset i Kolding 18-12-43

Nikolaj:

Mørke Skyer tunge Dage
Landet knuger, ej det kuer
Vinter Kulde Storm og Slud
Over Land Bælter raser
Dog vi ved at Vaaren kommer
Solen engang splitter Skyen.

Atter Sommeren sit indtog holder.
Danmark frit det er vort Maal
Danmarks Børn skal sorgløs lege
Som igennem Tusind Aar
Landet bygge Landet værne
Naar det trues i sin Fred.

Danmark nu kalder sin Børneflok
Moder i nød vi staar ved din Side
har Tusind Aars Kamp dig i Knæ,
nej, endnu er vi nok til at stride
maaske skal vi lide maaske skal vi dø,
kun et kan vi aldrig. Danmark svige.

På papir mærket: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei des SD in Dänemark. Aussendienststelle Kolding 21. Dez. 1943.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn:

Nu lige et lille Julebrev fra mig til jer. Jeg har fået lov til at få en lille Julepakke ca. 2 pund. Vi vil gerne have lidt Stegt Kød fra Saltbaljen, du kan vist ogsaa godt lægge nogle faa Smaakager i (Brunkager). Vi har faaet Smøret, det var dejligt, men vi sparer jo lidt paa det. Jeg har ogsaa faaet Skraatobakken. Anne og Hajse var her ude med. Det var jo vist en Skuffelse for dem, men vi maa ikke modtage Besøg. Julegaverne fra far bliver der jo ikke noget af i Aar, men i kan jo nok hjælpe Mor alle sammen, saa hun ikke faar det for strengt,

og saa skal I jo bare holde Jul ligesom I plejer. Jeg har købt og betalt Juletræ ved August, der kan I hente det. Hils nu alle ogsaa Familien fra mig, Og saa ønskes I en rigtig glædelig Jul op med Humøret. Send min Pibe med og Tobak. Glædelig Jul.

På papir mærket: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei des SD in Dänemark. Aussendienststelle Kolding. Domhuset 22-12-43.

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Nu lige et forsøg paa at faa sendt en Julehilsen til Jer, vi har lige faaet Aftensmad. Jeg haaber I har det godt det er dejligt at det bliver ved at være Tøvejr, saa tager det ikke saa haardt paa Brændselet. Al den nye Græsmark har faaet Ajle en gang, saa i skal blodt forsætte fra Agerrenden og over mod Peder Andersen. Jeg tror nok at Kummen næsten er fuld, men hvornaar det kan blive kørt ud kommer jo noget an paa Naboerne, det kan blive spændende at se, hvordan en Landmand, der kan blive af dig Mor, men det bliver jo nok ikke helt daarlig, nu skal I fejre Julen akkurat ligesom vi plejer. Jeg gaar ud fra at du vil beholde Anne hjemme til Sommer.

Kære Børn.

Kan I nu hjælpe Mor godt og ikke græde, men trøste hende i stedet for. I er jo snart store og kan jo hjælpe hende med meget, saa hun ikke selv skal gøre det hele. Jeg kommer jo ikke til Elses Konfirmation (men maaske, naar hun skal giftes). Hajse er jo snart en helt lille Mand og kan jo ogsaa hjælpe Mor meget, du er jo den eneste Mandfolk, der er der nu. Pigerne skal jo til Skole. Nu rigtig mange kærlige hilsener til jer alle ogsaa Naboerne. Glædelig Jul alle sammen. Humør i Jer.

Domhuset, 10-1-44.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Hermed mit Vasketøj, hvis du ikke har sendt andet, maa du hellere gøre det, naar Jeg skrev, at du ikke skulde sende andet end det, jeg skrev om, saa gælder det jo ikke Vasketøj og Skraatobak, min tykke Uldrøje skal du ikke sende mere. Jeg glemte at skrive, at du hellere maa bestille Lusernefrø til den Ager ind til Roerne, altsaa i Byglandet. Ellers har jeg ikke saadan særlig paa Samvittigheden, vi læser jo lidt og snakker og kan trods alt blive ved finde paa noget at snakke om. Jeg og Bankassistenten har i fællesskab lavet et Dambrædt. Jeg fandt paa det og stregede Felterne af og Assistenten dekorerede den, den har vi spillet

mange Timer væk med. De fleste af dem er jo lidt øm i Bagdelen, naar vi bliver vaagen om Morgenen, vi har hver et Tæppe, og saa lægger vi Overfrakken over os. Jeg bruger min Jakke at lægge under mig, saa Jeg klarer mig godt og Træskostøvlerne bruger Jeg og Tolderen til Hovedpude. Hvorledes gaar det med Blanka? Banemanden har ligget paa Gulvet og spekuleret, han blev gift 4 Uger, før han blev taget.

På papir mærket: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei des SD in Dänemark. Aussendienststelle Kolding. Domhuset 30-1-44.

Fra Nikolaj til Jonna.

Ja, det var jo en overraskelse, da jeg fik det

Kolding Domhus med arresten. Foto fra sommeren 1945 af K. Baagø.

Brev om Fars død. Jeg fik det Brev Fredag Formiddag, jeg vilde naturligvis gerne have været med, men det er jo Prisen, der maa betales, og engang kommer jo ogsaa Tiden for mine Forældre, dine er jo borte. Jeg har modtaget Pakken med Skjorten og Underbukserne, Skjorten er vel en af Fars, har du faaet det brev jeg skrev i sidste uge, der stod noget om Ejendommen, du skal bare gøre, som du synes bedst om, og som du tror er rigtig. Kniber det, skal du bare gaa til Sogneraadet, ellers har vi det jo godt, men Bevægelsesfriheden er jo ikke stor, men det er den jo heller ikke for de danske Fanger, hvis du ikke har faaet mit Brev, saa vil jeg gerne have, at du sender en Rulle om nødvendig Silketraad og Synaal, saa jeg kan sy mine brune Bukser, hvis I kan faa en Lommebog eller Kalender til Vestlommen, vil jeg gerne have en. Jeg har i min Skuffe i en af de smaa Bøger et Billede af dig og Anne send mig dem.

Jeg har skrevet til Mor i dag hils Sine, naar hun kommer Jeg mangler et par Frimærker, hvorledes gaar det med det brækkede Ben, hvis du mangler Brændsel, kan du faa ved Kommunen, køb da en ny Lampe.

Vestre Fængsel 24-3-44.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Ja, saa skriver Jeg igen Jeg har skrevet d 8 men den har I vel for længst faaet. Jeg har det godt, vi faar en god Forplejning. Jeg har siddet ene, nu har Jeg faaet en Kammerat, en Restauratørsøn fra Varde, han er 36 Aar, vi kommer godt om ved det. Jeg har ingen Pakke faaet endnu eller Brev. Jeg maa kun modtage hver 14. Dag. Pakken med Vasketøj gaar vist nok igennem Røde Kors. Jeg maa ogsaa kun skrive hver 14. Dag. Jeg har lige været henne og

blive klippet. Jeg var ogsaa dygtig Langhaaret, og saa har jeg faaet et nydeligt Overskæg. Jeg gik næsten tre Uger uden at blive barberet, og saa lod Jeg Overskægget staa. Til Lykke med Fødselsdagen Tove, naar Raadhusklokken slaar 12 i Radioen ønsker Jeg dig Tillykke. Det gjorde Jeg ogsaa ved Hajse. Det er Albert Petersens Fødselsdag i næste Uge, skriv og ønsk Tillykke, det er Østergade. Naar Jeg skriver igen, er Else ude af Skolen, Dydde i den store Klasse, og Hajse begyndt at gaa i Skole, saa begynder Livets besværligheder, den lille størrelse, 7 Aar i Skole det har du godt af, Mors Sukkerdreng. Jeg faar jo skrevet en gang endnu inden Elses Konfirmation. Faa dem i Hovborg til at skrive til Nikolaj i København, saa han kan besøge mig, der er for langt for dig Johanne, og du skal søge om det først på Dagmarhus, det er besværligt, og det varer ikke saa længe, inden Jeg kommer hjem.

Interneringslejr Nr. 1 Horserød pr. Helsingør 6-4-44

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Ja saa er Jeg altsaa havnet i Horserød, vi kom i gaar, og her er godt at være. Det er Træbygninger med større og mindre Værelser, men I kan tro, det er dejligt efter de 4 Maaneder, der er gaaet. Lejren er omgivet af Skov til alle Sider, saa naar vi kommer 5-6 Uger længere hen på Sommeren, saa bliver her dejligt, men endnu er det Vinter, det har frosset 5 Grader her i Nat. Naar I faar Brevet, er det jo snart ved den Tid, Else skal Konfirmeres det bliver jo uden mit Selskab, men saadan gaar det jo saa mange. Min Celle Kammerat fra Vestre sender en Gave til dig Else. Her maa Jeg faa Besøg af dig en gang om Maaneden, din Rejse bliver betalt vist nok 75 Kr. Endvidere kan du

faa Penge til Renter, Skat, Sygekasse og vist nok ogsaa til Sædekorn samt Driften af Ejendommen, det er noget Staten betaler, du skal henvende dig til Mads Schultz om det, og hvis han ikke ved Besked saa er Adressen som I kan henvende jer til Udenrigsministeriets Oplysningsbureau, Bernstorffsgade 17, København V og enten lade M. Schultz eller Lærer Brems hjælpe dig med at skrive. Jeg maa faa Pakke en gang om Maaneden og Breve to, Vasketøj kan kun returneres ved Besøg, og i Pakken maa være Vasketøj samt mine Sko mit nye Tøj og Slik Tobak Smaakager Kiks og 2-3 Pandekager skal Jeg have. 1 stk Vaske-sæbe 2 Pakker Tændstikker Barberblade 10 stk. Ring til Hovborg og Starup-Købmændene, de skal ogsaa af med en Pakke Tobak og skraa til de kan tage det med til dig til Konfirmationen og saa send Pakken efter Konfirmationen. Skriv til Svend og lad ham skaffe dig Hotel til Besøget, der er Rutebil fra Helsingør herud. Jeg ønsker Besøg efter den 16-4 af fru Johanne Nikolajsen, Sjølund.

Vestre Fængsel 8-4-4.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Ja, saa er Jeg kommen til København igen, men det ved I vel, for det blev sagt i Kolding, at Politiet paa Staldgaarden sendte jer et Kort om det, vi kørte i Bil, saa det tog ikke ret lang tid for os, i Kolding var vi jo flere i Celle sammen, men her sidder jeg ene og kukkelurer, jeg har lige vasket Gulv, her er Mosaikgulv, den er nem at vaske, men kold ved Fødderne, saa i kan tro Sivskoene er gode her, jeg skældte ellers ud, da jeg fik dem, men jeg har været glad for dem siden. Træskostøvlerne er ogsaa gode. Jeg har truffet en mand, som jeg var sammen med i Sommerlejren for 2 Aar siden,

jeg kunde ikke kende ham, men saa kom jeg til at nævne Lejren, og saa sagde han, naa det var der, jeg havde set Dem, jeg har kikket paa det Ansigt uden at kunde komme i Tanker om, hvor det var fra. Her har jeg Madras Lagen og to Tæpper at ligge i, men jeg faar vist ingen Haandklæde at tørre mig i, det fik vi i Kolding, men der havde vi ingen Lagen, nu skal du ikke fare til at sende Haandklæde, det kan være jeg faar senere, ellers bruger jeg mit Lommetørklæde, du har jo kun to eller tre Haandklæder, og vi ved jo ikke hvor længe, vi bliver her. Hvad har Holger Koed faaet for Ejendommen, og hvor stor er den, han har købt og hvor langt fra Sinne. Jeg var da godt nok klar over, at det ikke vilde give mere for Koen. Er det ikke Nr. 15 i stedet for 5, vi er i Kontrolforeningen. Ja, Elses Tøj er jo noget dyrere end Annes, men det gaar jo i den Retning, men saa bliver Damen vel ogsaa fin. Det var skammelig I ikke kom ind den Dag, Gamle som vi kalder ham kom ellers farende ind til mig efter Pakke, han var saa flink, han havde Brillen paa, men det har vist været en anden I har truffet. Hvad havde Kristian i Næsen. Nu maa du hellere skrive med Posten thi Pakkerne kan blive forsinket. Jeg har ikke flere Frimærker

Jeg har lige faaet Middagsmad og i Dag er jeg mæt. Jeg tror Forplejningen er betydelig bedre her end i Kolding.

Censur? Hvis min Hustru maa sende mig lidt at Læse i, eller Smør og Kødvarer bedes Censuren bemærke det her i Breve til hende maa jeg faa Skraatobak? det er Smør der har størst interesse af Fødevarer kuns ½ pund = ¼ kg.

Censuren svarede (på tysk): Esswaren dür-

fen nicht gesandt werden. Rauch ...erlaubnis kann nicht erteilt werden.

*Interneringslejr Nr. 1 Horserød Helsingør.
Fra Nikolaj til Jonna og Børn. 24-4-1944.*

Dette for at meddele jer, at vi indtil videre ikke maa modtage Besøg, Brev eller Pakke Hjemmefra. Ellers har jeg det godt. Hils alle. Jeg maa heller ikke selv Skrive foreløbig. Du maa ikke sende Brev i Pakkerne. De skal sendes for sig selv. Jeg har modtaget Pakken men ikke Brevet.

*Interneringslejr Nr. 1 Horserød Helsingør
Fra Nikolaj til Jonna og Børn. 24-4-1944.*

Jeg har modtaget Brevene, du har sendt til Vester samt Pakken. Du maa sende Breve hver 14. Dag og Pakke en gang i Maaneden, og Pakken maa være saa stor som I ønsker, men over 10 kg skal I selv betale Fragten, under 10 kg er den Portofri, og du skal bare skrive interneret forsendelse paa Brev og Pakke, ligesom jeg har gjort. Jeg har det meget godt, jeg er lidt forkølet, men vi har Dansk Læge i Lejren, saa vi har let ved at komme under Be-

Nikolaj Nikolajsens børn. Fra venstre Thyra, Tove, Anne, Hans, Else med hunden Bella. Foto fra slutningen af 1930erne.

handling. Ja, nu har i jo Konfirmationen overstaaet, det var jo nok en Skuffelse, at jeg ikke var Hjemme, men saa har Else jo ogsaa faaet en Konfirmation, som hun aldrig glemmer. Det var dejligt at Lys fik en Kviekalv, den er mange Penge værd, og det er nok rart for jer at faa Mælk igen, nu varer det jo ikke saa længe, før Kvierne kælver, saa vil det jo give meget. I kan tro, det er dejligt, at komme ud efter at have siddet inde saa længe. Du skal bare Leje til Arbejdet paa Ejendommen, og ikke tage Nikolaj Nielsen mere end højst nødvendigt, naar du Lejer en af Naboerne faar det ende og bliver bedre udført, og du kan jo blot hæve det, det koster, men du kommer vel herover og ser til mig, selv om det er en lang rejse. Skrab alt hvad du kan overkomme af Tobak og Skraa sammen og send i Pakkerne. Købmændene i Hovborg og Starup maa ogsaa op med noget Smør. Kød og Flæsk maa vi ikke modtage (det er ogsaa helt unødvendigt) derimod Slik og Smaakager. Det er længe siden, jeg har faaet et stykke Kaffekage, en halv, men send det i Papæske. Jeg maa kun modtage Brev hver 14. Dag, saa jeg vil kuns have Brev fra dig (gør opmærksom paa det) dog maa du skrive om Ejendom-

Gården, som den så ud i 1950erne.

men foruden 20 Linier skriv saa paa Brevet Forretning. Der gaar Rutebil 2 gange daglig fra Helsingør.

Vestre Fængsel 21-6-44.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Hermed en pakke Vasketøj indhold 4 Par Sokker et Par Skafter, 2 Skjorter, 2 Trøjer, 1 Underbukser. Jeg ønsker Besøg omgaaende af en af jer. Der kan faaes Tilladelse udleveret på Shellhuset, naar der kommer en herover, der maa modtages besøg af Hustru Børn eller Søsken. Hils alle.

Horsørød 30-7-44.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Saa er jeg atter her. Jeg kom i gaar, men det bliver kuns nogle faa Dage saa skal vi flyttes til Sønderjylland til Frøslev Lejren. Det er dejligt at komme ud igen i Solen og frisk Luft, nu kan jeg snart faa det sidste af Sommeren med og faa lidt kulør i Kinderne. Jeg har det ellers meget godt og er sund og rask, men jeg har tabt 10 pund i 10 Uger, men dem faar jeg jo nok samlet op igen inden alt for længe. Naar I skriver, saa send tallene fra Kontrolbogen med, dem kan I skrive paa et stykke Papir for sig selv og bemærke paa papiret, at det er vedrørende Ejendommen, saa gaar det nok igennem, jeg vil gerne se, hvorledes det staar, skriv Mælkemængde og Smørmængde op, som det staar i Bogen, saa jeg i alt fald for Kviernes vedkommende kan se, hvorledes de staar fra Periode til Periode, jeg vil ogsaa gerne have Fedtprocenten med, det var dejligt, at I har saa meget Hø, det bliver godt at fodre med til Vinter, naa vi faar jo nok Oliekager til Vinter, saa bliver det helt ved det gamle igen, det kan jo blive galt med, at jeg kommer hjem

til Høsten, der er jo ikke længe til, jeg kommer jo ikke før det hele ramler, men det kan jo ogsaa ske ret hurtigt ellers tror jeg nok den største Fare er overstaaet, selv om der jo hurtigt kan ske noget, saa er jeg alligevel af den Mening, at der er relativ Sikkerhed i Øjeblikket. Nu kan du jo hilse alle i Sjølund og Hovborg, at jeg har det godt, det var jo kedeligt, at du ikke fik mere ud af Københavnerturen, det er jo baade vanskeligt og kedeligt at rejse nu, i gamle Dage, da man kunde sætte sig i Lyntoget og komme over paa 6 Timer, da var det bedre og nemmere, men vi kommer jo til at lave den Tur om senere, saa skal vi herop og se Omgivelserne, saa du kan se hvorledes, vi har boet her. Hvorledes gaar det med Hajes Skolegang? er han glad ved det endnu. Hvorledes staar Kornet, jeg haaber Kalken har gjort sin Virkning, det skulle jo kunne mærkes med det samme saa at det staar godt, hvis det da ikke har været for koldt for det. Jeg skal jo nok komme hjem til Jeppes Bryllup, hvis her ikke sker noget uventet, men jeg bliver jo nødt til at have nyt Tøj til det, men det faar vi jo nok ordnet, naar du faar høstet og Korn igen, saa giv Lys 5-6 Pund om Dagen, saa den kan blive i nogenlunde ordentlig Stand, til den skal sælges, jeg skriver om nogle Dage igen, men det faar du nok ikke før sidst i næste Uge, det her forstaar du jo nok, hvorledes er gaaet til, men at du faar den saaledes, skal I skrive om Køernes Ydelse, Mælken er den daglige paa Kontrolbogen, nej, ogsaa den samlede Mælkemængde altsaa fire Rubrikker Fedt % Mælk Smør.

Interneringslejren Frøslev Padborg 14-8 44.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Ja, saa er vi ankommet til Sønderjylland, vi

har haft en god Tur, men den varede længe, men det var fint Vejr hele Turen, en pragtfuld Tur, vejræssigt set. Vi bor 9 Mand sammen, men vi kender hinanden fra før og har det godt alle. Adressen er Interneringslejren Frøslev pr. Padborg Barak 5, du maa godt skrive til mig.

Tillykke med Fødselsdagen Anne, hvis du har tid saa prøv at faa Besøgstilladelse, der er to Kilometer fra Faarhus St at gaa.

[På et vedlagt kort]

Kære Jonna Jeg ankom ligesom de var færdig med at spise til Middag, men fik jo ogsaa noget. Raft var rejst men traf saa andre fra Sønderborg og en fra Aarhus som jeg var sammen med i Randers. Nu har jeg set Flensborg.

Nyt brev uden dato og sted.

Fra Nikolaj til Jonna og Børn.

Du kan godt komme herved paa den Besøgsseddel, som du har, hvis du har tid til det. Du skal tage ned til Padborg og derfra herop, ellers faar du for langt at gaa. Jeg har det godt og haaber at komme Hjem ret snart. Hils alle.

Frøslev 14-9-44.

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Lige et par Ord til Jer igen. Det var hyggeligt at se dig igen, selv om Rejsen var lang og besværlig var jeg meget glad ved det, det var jo Dagen, før jeg begyndte den tiende Maaned. Du maa jo komme igen den 5. Oktober, og selv om du ikke kan komme lige netop den Dag, saa gælder Besøgstilladelsen den første Uge efter den er udstedt. (I disse Dage kan du komme hvilken Dag, du vil). Der er saadan en Spektakel, at jeg næsten ikke kan samle

Tankerne, vi skal rømme Stuen i Morgen og fordeles paa andre Stuer, og saa er der en rend og en snakken, saa det er forfærdeligt. Det er dejlig Vejr nu igen, men Sommeren er jo væk for denne gang, naa der følger vel en ny efter denne, en der bliver bedre. Hils Sara og Peder Pedersen samt Købmand Schultz og tak dem for Tobakken. Send Pakke, og hvis du har Æbler i Haven saa vil jeg gerne have nogle af dem, dem du havde med smagte dejligt. Jeg har lidt Hovedpine i aften, men jeg har faaet et par Piller, saa det gaar nok over, det eneste du skal sende af Beklædning er Strømper ellers er Jeg mest interesseret i Æblerne. Var det ikke en ny Spadersedragt, du havde paa? Jeg syntes den var brun, men helt sikker paa det, er jeg ikke. Jeg kom først til at tænke paa det bagefter. Jeg haaber I har det godt, og du kan vel styre Tøsene. Dydde er vel den værste, men nu kommer jeg jo nok snart hjem, det maa jo komme nærmere for hver Dag der gaar. Hils nu alle.

Frøslev 15-09-44

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Vi er nogle der har faaet Rejseordre, send intet foreløbig.

Tilføjelse bag på brevet:

P.S. Brevskriveren er den 15'ds sammen med ca. 200 kammerater overflyttet til ukendt Interneringssted. De bør søge nærmere Oplysninger i Shellhuset i Kbhvn eller gennem Røde Kors. L.K.

Vesterslette 18-9-44

Fra Johanne til Nikolaj:

Nu fik vi da talt sammen igen efter ni Mds forløb, det var helt rart, men vi kunde have brugt lidt mere end det Kvarter. Det var no-

Johanne Nikolajsen. Foto fra 1960erne.

get koldt i Toget hjem og herhjemme den første Dags Tid, men det kan jo ikke hjælpe, man giver efter, det ved vi jo.... Jeg har solgt 5 Grise til Poul Frølund 40 kr. pr Stk... N. Frølund har pløjet Stubmarken og Anders harvet og tromlet, saa nu ligger det godt. Skal vi sende din sorte Vest og Støvlerne el. Sko, med næste Hold Vasketøj. Hvis der er noget du gerne vil have, saa skriv det lige, saa skal vi nok faa fat i det til dig. Politiet og Røde Kors er på Stationen i Padborg og hjælper de besøgende til Lejren til rette med bil og forskelligt, vi blev godt behandlet ogsaa i Lejren.

[Udateret på en lille kuvert]

Min kære Johanne og Børn. Jeg er sund og rask og ved godt Mod, og haaber snart at høre fra Eder, at alt er godt. De bedste Lykønskninger til Eders Fødselsdag og den har I vel fejret hjemme – De bedste hilsner til alle. Lev vel paa snarlig Gensyn.

Vesterslette 29-9-44

Fra Johanne til Nikolaj:

Jeg fik mit Brev retur fra Frøslev, men sender den igen, da jeg saa ikke behøver at skrive den om. Nu er du saa i Neuengamme. Det var lige ved at slaa Fødderne væk under mig, men det var vel ikke lettere for jer, der maatte afsted. Det var nok ikke gaaet saa let den Dag, vi talte sammen, om vi havde vidst Besked. Nu maa du jo ikke tabe Modet. Røde Kors sender Pakke to Gange mdl. Og jeg søger om Tilladelse hos Varedirektoratet, om at sende lidt til dig. Jeg har mine Oplysninger fra Røde Kors, hvortil jeg har skrevet. Jeg haaber du snart kan sende et par Ord hjem, vi venter jo meget. Jeg ville gerne have sendt en stor Kasse Æbler, men nu gaar det vist ikke. Det var min sorte Spadersedragt, jeg havde paa ned til dig. Den var nypresset kan du nok tænke, jeg skulle jo være pæn, jeg havde ikke set dig i ni måneder. Vi har lige haft Murere i 1½ Dag. Skorstenen var lige ved at falde ned, og Taget har vi faaet tættet og flere Smaating ordnet. Poul Frølund fik alle ti Grise. 40 Kr. pr. Stk., saa har vi nu en lille til os selv, og en der kan slagtes ved Juletid. Soen har været henne igen. Agnes kommer paa Mandag, hun vil være hjemme lidt nu. Hun synes ikke om at være i Vejle. Jeg haaber hun vil være Husbestyrerinde for Jeppe til Vinter. Jeppe var her et lille Smut for kort Tid siden. Jeg

skulle spørge, hvad du syntes, han skulle give for Gaarden. Sine havde skrevet hjem, at han da skulle udbetale 15 eller 20.000 Kr., og Jeppe mener ikke at Svigerfaderen ville hjælpe, saa synes jeg, han skulle forpagte det i fem Aar. Jeppe skulle jo ikke straffes, fordi Tiderne er unormale. Vi ved jo alle, at din Far aldrig har klaret det helt ved egen Hjælp, saa det vil jo blive mer end haardt for ham med de Lønninger han nu skal op med. Han vilde saa gerne have talt med dig inden det skulde afgøres, men send lige et par ord til mig om din Mening, saa sender jeg dem til dem. De har det alle godt. Jeg skal hilse ogsaa fra hele min Familie. Malie sendte lige 50 Kr.

Udateret

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Liebe Johanne und Kinder! Ich kann euch mitteilen das ich gesund bin und dass es mir gut geht. Antwortet bitte in deutscher Sprache. Hoffentlich sehen wir uns bald wieder, ich hoffe das auch ihr alle gesund und munter sind. Herzlichen Grüsse Eure Nikolaj Nikolajsen.

24-10-44

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Meine liebe Johanne und Kinder. Ich bin gesund und bei gutem Mute und hoffe bald von Ihr zu hören, dass alles gut geht. Besten Glückwünschen an Elses Geburtstag, den ich zu Hause gefeiert hätte. Besten Grüssen an alle und lebe wohl bis auf baldigen Wiedersehen. Euch Nikolaj Nikolajsen.

Vesterslette 27-10-44.

Fra Johanne til Nikolaj på tysk.

Lieber Nikolaj.

Dank für deine Karte. Das freut uns dass du gesund und heiter bist. Das sind wir auch alle hier zu Hause. Hast du mein Paket mit Honig und Marmelade bekommen. Ich habe ein par mal an dir geschrieben. Rote Kreuz mitteilt uns wie ihr es habt. Ich habe ein Paket geschickt mit warmes Unterzeug deine Schuhe und ein Tæppig und mer. Wir nehmen Ryben aber die sind nicht gros. Wir leiten Viggo Christensens Ferd einmal in jeder Woche er leih zum gegenteil unseren Wagen. Die Kühe sind noch drausen, das wetter ist ja noch schön. Wir haben das Korn noch nicht gedreht. Wir sollen Vejstruphof Maschinen haben. Ich hoffe sie kommen bald. Wir haben nicht mer Strö. Kristen und Margrethes Kind soll Sonntag getauft werden, sie soll Anne Kristien heisen. Jeppe soll 15 November ferheiratet werden, da seine Svigeraltern Silberhochzeit, von hier kommen keine hin. Maren soll wieder nach Fynen und deine Mutter zu mir. Schmit wurde 70 Jahre Montag. Wir waren da zum frühstück. Ich soll von unsere Nachbarn Grüsen. Schreibt du nicht bald ein Brief, wir warten sehr danach. Mittem November sollen wir ein grosses Schwein slagten. Die herzlichsten Grüsse senden wir dir Kinder und Johanne Nikolajsen.

Vesterslette 27-11-44.

Fra Johanne til Nikolaj på tysk.

Lieber Nikolaj. Vielen Danke für deine Karte zum Elses Geburtstag, es kam d. 18/11. Du kannst dir nichts denken wie froh wir werden. Das ist gut [ulæseligt] guten Mute. Wir haben es gut hier zu Hause wenn wir nun dir hatten. Pass nun gut auf dir selbst dass du nicht geht und friert. Wolte ihr nicht die Par-

kete mit Zeug haben, wir sendten durch Rote Kreuz das schrieben sie gestern.

Ich ging und freute mich dass du jetz die warme Teppig und warmes Unterzeug hatte. Ich hatte Brief von Wiggo heute. Die sollen Morgen Kontrakt schreiben. Ich weis nicht ob Jeppe den Hof pagten sol oder kaufen. Deine Mutter bleibt bei mir, ich wollte sie gern hier haben ein stück Zeit, aber die reise ist ja beschwerlich in dises Zeit, und es ist kein Warme im Zug. Anne und Else waren in Kolding in letzter Woche. Nun soll du Hans sehen in lange Hosen zur Schule er ist ganz stolz, er hast viel das er Vater erzehlen soll, wenn er wider nach Hause komt. Anne und Thyra spielen ja Klavier. Anne ist flessig, es geht auch ganz gut mit Thyra jetz. Wir kriegten 4 liter Petroleum diesmal, dass ist vielleicht auch das letzte, da sollen wir wohl nach Kolding vor Weinachten und eine Karbidlampe holen. Heute wurde Hans Sørensens Frau beerdiget, wir schichten einen Krans, Sie starb ganz plötzlich. Ich solte von Wiggo und alle in Hovburg grüssen. Sie haben es alle gut. Sinne schichte ein Hare lezter Woche von Samsø. Clemen hatte viele geschossen. Die herzlichsten Grüse von uns alle. Din Jonna.

27-11 på tysk og en kladde på dansk:

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Nu er det snart Jul. Den anden som jeg ikke kan fejre hjemme. Jeg havde haabet, at jeg denne gang kunne være hjemme, men saadan skulle det ikke gaa. Jeg haaber I har haft en smuk Fest og I faar mit Kort. Haaber at I er ved god Sundhed. Dette samme er jeg ogsaa, og jeg haaber at vi snart maa ses igjen.

3-12 44,

Liebe Johanne! Ich danke dir vielmal für die Pakete mit Honung und Marmelade. Mir geht es wohl. Die Pakete hat mich sehr gefreut. Wahrscheinlich bin ich am Weihnachten nicht zu Hause, aber Ihr sollt sie wie gewöhnlich feiern. Ich möchte die nächste Pakete mit etwas Honung haben. Die Marmelade hat mir gut geschmückt. Ich sende dir und den Kindern die herzlichsten Weihnachtsgrüssen. Nikolaj Nikolajsen.

Udateret

Liebe Johanne und Kinder.

Ich habe euren Brief empfangen, den mir so sehr gefreut hat. Mir geht's wohl und ich hoffe dasselbe für Euch. Jeppe darf nicht zu viel für den Hof geben – das ist sinnlos. Ich habe ein Rote Kreuz Pakete mit Wurst, Butter und Ovomaltine gekriegt. Ich hoffe bald nach Hause wieder zu kommen und wünsche Euch einen frohes Weinachtsabend. Viele Grüse an Euch alle. Nikolaj Nikolajsen.

Udateret – før jul 1944

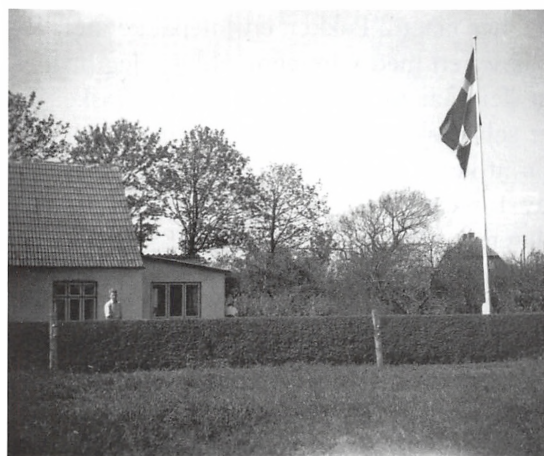
Lieber Nikolaj!

Nun sollst du wieder ein par Worte von Hause haben. Nun ist bald wieder Weihnachten, dann bist du schon ein Jahr weg. Ich hoffe du bist gesund und bei guten Mute. Dann hoffen wir dass du bald nach Hause komst im neuen Jahre. Wir haben es alle gut hier zu Hause. Anne geht zu Gymnastik auf den Mädchenheim. Die Kühe haben die Tuberkuloseprüfen bestanden. Lys soll auf die Slagteri aber zur Zeit haben sie so viele da das sie warten muss. Jenny und Menkort sollen den 15/12 heiraten.

August Andreassen ist mit dem Tochter von Rønhøjgaard verlobt worden. Nun hast du wol Pakete und unsere Briefe bekommen. Ich hoffe wir können ein Paket zu Weinachten zu dir schicken mit einen guten Weihnachtscigar. Kannst du nicht schreiben wo wir Rüben haben sollen. Dann will Peter Andersen Mist ausfahren, er und Nis haben auch was geflügt, da mehr schön wenn wir zum Winter fertig daran werden können. Anne und ich sollen heute nach Kolding und Zeug zu Thyra und Tove kaufen und Zinsen zu Stine Falk bezahlen. Die Sau kostete 375 kr. Lys soll gern gutes Geld geben da gibt ekstra 12 øre von der Stat. Nun will ich gern dir und deine Kameraden einen guten Weinachten und neues Jahr wünschen und Fried auf Erde dass Ihr alle wieder nach Hause kommen. Viel Grüsse von alle Kinder und deine Johanne Nikolajsen.

13-1-45

Liebe Johanne und Kinder. Ich hoffe Ihr habt

Vesterslette i 1954. Hans står ved hækken.

ein schönes Weinacht gehabt. Ich bekam ein Paket 24/12. Es war gut und freuete mir sehr, Ich bin gesund und frisch, und ich hoffe dass es auch geht euch gut. Lebt ihr wohl bis wir uns wiedersehen. Grüsse alle und viele Grüsse zu euer selbst. Nikolaj.

4-2-45

Lieber Johanne und Kinder.

Meine neue Adresse ist Arbeitslager „Porta“. Porta in Westphalen. Ich bin immer gesund und beim guten Mute und hoffe ihnen bald zu sehen, sonst muss du selbst die Geldsachen in Ordnung machen mit Kirsten Falck, jedenfalls die Forbereitung machen. Ich warte an Brief und Pakete. Herzlichen Grüsse an dich und die Kinder, dein Nikolaj Nikolajsen.

Meine neue Adresse ist Schutzhäftling Nikolaj Nikolajsen Nr. 50442, Block 80, Arbeitslager Porta. Porta i Westphalen.

Neuengamme 18-2-1945.

Fra Nikolaj til Johanne og Børn.

Jeg takker for Pakkerne. Jeg har i Løbet af 3 Dage faaet 2 Pakker, en Julepakke med Tobak og en med vore egne Æbler. Jeg haaber, at det gaar for jer godt, og at I er raske. Jeg er selv rask. Jeg har lige faaet 4 Breve. Vær rar at købe en god Sogris, da vi maa have en ny i Stedet for den gamle. Svinene bliver dyrere.

Min nye adresse er Arbejdslejr Porta i Westphalen. Jeg er stadig sund og ved godt Mod. Jeg haaber, alt er godt i Hjemmet. Jeg haaber, jeg snart maa se Eder, ellers maa du selv ordne Pengesagerne med Kirstine Falk. I al fald forberede det. Jeg venter paa Brev og Pakke. Min nye Adr. er Nikolaj Nikolajsen

Nr 50442 Blok 80 Arbeitslager Porta til Porta i Westfalen. Arbeitshäftling.

[Vedlagt regulativ]

Afskrift fra Lejren.

Enhver Fange maa i 1 Mnd. 2 Breve eller 2 Postkort sende eller modtage. Et Brev maa ikke være mere end 4 Sider på 15 Rækker og det skal være tydeligt at læse. Hvis ikke faar vedkommende det ikke. Maa godt modtage Pakke men ikke Alkohol. Breve uden Afsender bliver ikke videresendt. Det er tilladt at sende Penge.

18-2-45.

Liebe Johanne und Kinder.

Ich danke für die Pakete. Ich habe im Laufe 3 Tagen 2 Pakete – eine Weihnachtspakete mit Tabak und eine mit unserem eigenen Apfeln. Ich hoffe, dass es Ihr gut geht und dass Ihr gesund seid. Ich bin selbst gesund. Ich habe 4 Briefe soeben bekommen. Kaufe bitte eine gute Sauschwein statt die alten, da wir einen neuen Sau haben müssen. Die Schweine werden teuer. Herzliche Grüsse an euch alle. Nikolaj

Dermed slutter brevene. Nikolaj Nikolajsen døde 14 dage senere den 3. marts 1945, to måneder før kapitulationen.

Brevene giver en side af Nikolajs liv i fangenskabet. Udsagn fra overlevende kammerater supplerer om den store betydning, han fik for medfangerne:

”Et stor lyspunkt i lejrlivet var kammeratskabet... Mine fem Vardekammerater i lejren var alle gode kammerater; men jeg mener med bestemthed at kunne sige, at den der betød mest for kammeraterne var Nikolaj, hus-

manden fra Sjølund...Skønt han ikke talte noget som helst andet sprog end jysk, havde han i kraft af sin åndslivlighed en vidunderlig evne til at komme i kontakt med kammerater af andre nationer... En dag i begyndelsen af vort Portaophold havde han arbejdet i "Store Stolle", og da holdet skulle hjem om aftenen, var der en af russerne, der var så syg, at han næsten ikke kunne slæbe sig hjem til lejren, og så havde Nikolaj omtrent båret ham hele vejen til lejren. Det var den slags, som vi andre måske kunne have gjort over for en landsmand, men i vor forsultne og trætte tilstand ikke over for en vildfremmed russer; men Nikolaj var ikke af dem, der spurgte: "Hvem er min næste"? Den som trængte til hans hjælp fik den.

Jeg glemmer aldrig det øjeblik, da jeg første gang mødte Nikolajsen. Jeg kom gående med madspanden, og han sagde "Go' daw" med et smil af djærvhed og venlighed. Alle kendte Nikolajsen. Han kunne, dødtæt, som han altid var, halvt bære, halvt slæbe en endnu dårligere russisk kammerat hjem fra arbejdet. Der er ikke ét menneske, der har gjort et så stærkt indtryk på mig, som Nikolajsen har. Det er ikke let at bevare det venlige og hjælpsomme sind, når man selv lider, men jeg har aldrig set Nikolajsen i dårligt humør".

"Om hans ukuelige humør hernede lige til det sidste har kammerater, som var sammen med ham, fortalt mig. Men i tankerne følger jeg ham en anden vej: Fra Neuengamme tilbage til hjemmet, hvorom hans tanker altid kredsede. Netop fordi han ... havde så megen livsglæde i sig og så stærk tro på igen en gang at skulle vende hjem til livet, vort eget liv i hjemmet, blev Nikolaj for mange af sine kammerater et pant på fremtiden. Til hans lyse

tro støttede vi andre os, når det var særlig svært at bevare håbet om at skulle gense den normale verden uden for pigtråden.

Han prøvede at lære Gestapo jysk humor: Da en højere Gestapomand engang spurgte ham, hvad han i grunden var anklaget for, svarede Nikolaj: "Åh, a' havde nok for møj' maskinkraft på stedet. Det var jo bare 6½ tønde land med fire køer og en hest. Dertil var 6 maskinpistoler måske lovlig møj'!"

Han kom aldrig tilbage, siger hans kammerater i dag med sorg i stemmen. Men det er kun en ydre sandhed. For der findes noget i de levendes verden som rummer hans længsel efter hjemmet og hans kærlighed til livet. Det er det lyslevende minde. I det kommer han stadig tilbage; og han fører os andre med sig, hvad enten det er i Block 11 eller et andet sted, at vore tanker møder Nikolaj J. Nikolajsen og slår følge med ham ad vejen tilbage fra de dødes rige – ligesom dengang vi havde så hårdt brug for i tankerne at følge med denne

KZ-lejren Porta Westfalica, der var en udekommando under kz-lejren Neuengamme. Billedet viser salen i hotel Kaiserhof, hvor fangerne var indkvarteret. Foto taget af dansk politi i sommeren 1945. Frøslevlejrens Museum.

glade mand bort fra koncentrationslejrens slavetilværelse”.³

”Det må have været ude i Weser Stolle, at jeg første gang lagde mærke til den godt 40-årige mand. Han var stor og stærk; men det var nok det milde blik i hans venlige øjne, der tiltrak sig min opmærksomhed i højere grad end hans fysiske styrke. Der kunne ikke være tvivl om, at han var vant til at bruge næverne, og det kom ikke bag på mig, da jeg siden blev klar over, at han var bonde. Hans øjne tydede imidlertid på, at han havde brugt tiden til meget andet end til at dyrke jorden.

Han talte uforfalsket jysk dialekt og ikke noget andet sprog. Der gik imidlertid ikke mange dage, før han var i livlig kontakt med både franskmænd og russere, som snart fandt ud af, at hos Nikolaj var der hjælp at hente, hvis klippeblokkene blev for tunge, eller Kapo’erne jagede for hårdt på, når tipvognene skulle fyldes i en fart.

Det skulle vise sig, at det var hele den danske gruppe, der trængte til hans hjælp, og som fik den.”

Jørgen Kieler beretter, at efterhånden som Røde Kors pakkerne nåede frem, udbrød der først en misundelse, siden et had blandt de øvrige fanger til danskerne, der blev privilegeret med disse pakker med levnedsmidler og tøj. Til sidst nåede det et klimaks.

”Kapo Schorsch kommanderede de danske fanger til appel ude i gården. Der var kommet en ny Røde Kors forsendelse med madvarer, og pakkerne blev delt ud til overfangerne, som efter at have sikret sig deres afgift trak sig tilbage til et hjørne af gården for at afvente, hvad der videre skulle ske. Kommandoführer Nau og nogle af hans kolleger samledes i et andet hjørne af gården for at afvente forestil-

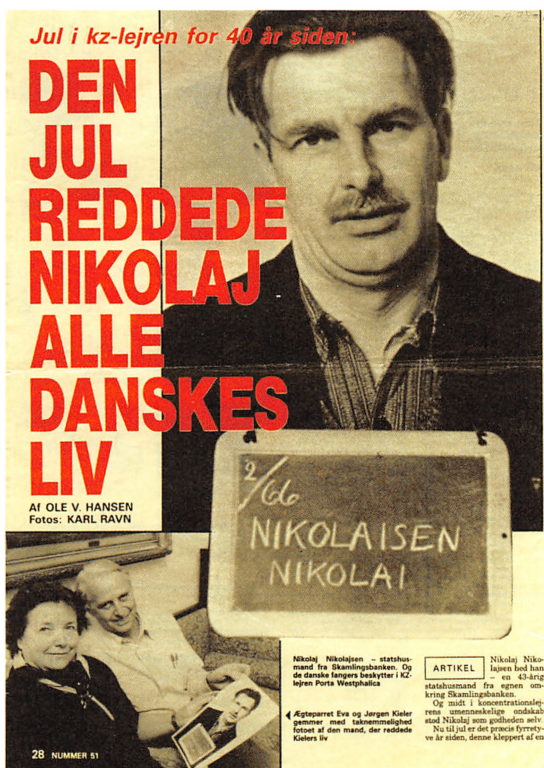
lingen. Der gik ikke mange minutter, før en lille klynge af russiske fanger ovre i den anden ende af gården begyndte at vokse. Den blev større og større og kom nærmere og nærmere, og inden længe så de danske fanger sig stillet over for en fem gange så stor gruppe af sultne kammerater fra 17 forskellige nationer. Deres ansigter lyste af had og sult.

Nu var tiden til den store massakre kommet – det endelige opgør. Vi var alle klar over, hvad der forestod. Da hørte vi pludselig en ung stemme, fuld af angst råbe højt:

”Nikolaj, Nikolaj, kom og hjælp os!”

Ud af klyngen af forskræmte danskere trådte da en høj kraftig mand med buskede øjenbryn og svære lemmer. Med udstrakte arme gik han alene frem mod den menneskemasse, der truende rykkede nærmere og nærmere for endelig at gøre op med den forhadte danske overklasse; men da de så Nikolaj, tøvede de lidt, og da han kommanderede holdt, så lystrede de. Der stod de så og tog mål af hinanden – Nikolaj Nikolajsen, husmanden fra Skamlingsbanken på den ene side og flere hundrede udsultede russere på den anden side. Der var død stille i gården. Henne ved indgangen til den store sal stod de forventningsfulde Kapo’er og ventede på blodbadets begyndelse; men de havde gjort regning uden vært. Der gik et par minutter – de følte som en evighed – så blev vi alle på en eller anden måde klar over, at Nikolaj var den stærkeste. Da han følte sig sikker på, at han havde situationen under kontrol, sænkede han langsomt armene og vendte sig derpå mod sine forskræmte landsmænd med ordene: ”Og så deler vi!”

Nikolaj blev indlagt på reviret i slutningen af februar, og jeg benyttede mig af min skå-

Side fra et ugeblad i 1980erne, hvor Jørgen Kieler fortalte om Nikolaj Nikolajsen.

ning til at besøge ham. Han havde vist en forudelse om, at det var ved at være slut, og tog det med stor sindsro. Jeg sad ved siden af ham, da han døde den 3. marts. Den russiske apoteker kom forbi og så, at jeg sad og græd. "Ist er dein Vater?" spurgte han. Jeg så op på ham, tøvede lidt og svarede så "ja". For selv om jeg havde min egen far, som jeg elskede og ærede højt, så følte jeg det som en sandhed, at Nikolaj var en far for os alle.

Russeren rystede lidt på hovedet og gik så grædende ud af reviret. Lidt senere på dagen så jeg, at de kastede Nikolajs nøgne lig ud i

gården. Der lå han i sølet uden en trevl på kroppen. Jeg gik hen til ham fordybet i sorg, men pludselig mærkede jeg, at jeg ikke var alene. En efter en kom de fra alle lejrens hjørner, fra Sibirien, Ungarn, Frankrig, Holland, fra alle egne af Europa, og stod ret for at tage afsked med deres far. Mange havde sikkert som jeg en fornemmelse af, at vi var kommet til det afgørende vendepunkt, hvor vor overlevelse ikke længere var et spørgsmål om måneder, men om dage"⁴.

Nikolaj døde 3. marts 1945 kun få uger, før de hvide busser kunne have bragt ham hjem. Hjemme på husmandsstedet havde Johanne allerede siden 10. december 1943 måttet klare hjemmet med fem børn samt passe husmandsstedet. Men hun magtede ikke at tale om manden.

Sønnen fortæller: Nej, snakke om far derhjemme, det var på mange måder tabu. Mor kunne ikke så godt tåle det, og resten af sit liv har hun faktisk taget sovopiller, for hun kunne ikke sove om natten. Så hun tog sovopiller resten af hele sit liv – så jo uden at vi andre måtte lægge mærke til det, for mor var en stærk dame, som ...

Hun ville ikke have hjælp af familien. Jeg kan huske min onkel på min fars side, han var nede og besøge os engang. Mor havde ingen penge, og han havde så tilbudt hende nogle penge. Det ville hun ikke have, så da han gik, stak han mig 500 kr. Dem kan du give din mor, sagde han, når jeg er gået. Så var hun jo nødt til at tage dem. Ellers så fik vi jo navnlig hjælp fra mors familie. Det var mest i form af naturalier. De avlede kartofler, og de havde tørv, så brændsel det fik vi faktisk kørende på en lastbil. Det skal dertil siges, at de tørv vi fik, det var ikke de dårligste. Der blev lavet

mange tørv dengang, som var temmelig tunge, fordi der var meget jord i dem. Tørv skal jo gerne være lette, hvis det skal være godt, og de der var skåret, de var jo de bedste. Så det var sådan nogle vi fik, og så havde de mange kartofler, så hver gang der kom nogle derfra, så havde de altid en sæk kartofler med.

Som person var min far mægleren på mange måder. Der var en nabostrid mellem to naboer, som boede lige over for hinanden; det var vores nærmeste naboer, og de var blevet uvenner over, at en hest engang var løbet ind i haven det ene sted, og havde jokket en hel masse ned. Man er jo stolt, og det vil man jo i hvert fald ikke indrømme. Selvom de delte mælkebord og skiftedes til at sætte det i stand, så kunne de altså ikke snakke sammen mere. Da det ene par havde sølvbryllup, var min far henne og få fat i det andet par om, at de skulle være med til at lave æresport, og så måtte de jo med ind, og så var der ligesom blevet glattet ud, så kunne de pludselig tale sammen. Det resulterede også i, at begge parter, mens min far var indespærret, høstede vores korn og hø osv. Det hjalp de min mor med. Mor havde jo på det tidspunkt ingen hest, det fik vi først efter krigen, for far plejede altid at låne sig frem, og vi lånte heste, når der skulle laves noget i marken.

Min mor besøgte far et par gange i Frøslevlejren, men det var ikke rigtigt nogen succes. Den ene gang, da nåede hun ikke derned med togene, inden besøgstiden var forbi, og den anden gang, havde de ligesom svært ved at snakke sammen, har jeg ladet mig fortælle. Det blev ikke det gode møde, de havde håbet på – mor havde håbet på. Jeg tror, at det var fordi – mor havde jo passet det hele, og far

havde måske villet blande sig lidt for meget i, hvordan driften skulle være. Mor snakkede ikke meget om det, hun ville aldrig omtale det sidste møde hun havde med far. Det var tabu. Jeg har ligesom ad omveje fundet ud af, at det ... Jeg tror, at min søster Anne skulle have været med den ene gang, men det var der hvor toget så ikke kunne komme frem, og de ikke nåede derned til den tid, hvor de skulle være der, så var det bare ærgerligt, så måtte de køre hjem igen. Så kom min far til Staldgården, og der kunne man måske somme tider komme til at snakke med far. De havde sådan en gård, som fangerne gik i. Der var nogen, der somme tider fik snakket med nogen; de råbte gennem hækken. Min mor var aldrig derude, mens far sad i Staldgården. Der sad han jo heller ikke så forfærdeligt længe, så kom han til Vestre Fængsel, og så røg han til Horserød, og fra Horserød røg han så ned i Frøslevlejren, da den var ved at blive bygget. Han var på det første hold.

Der havde jeg en meget speciel oplevelse, for en gang, hvor vi var nede og se museet, så vi et brev, som det første hold havde skrevet, og der var min fars underskrift på. Det er sådan en lidt speciel oplevelse at få, men det der undrer mig mest, når man kommer ned til Frøslevmuseet, det er at mange af de udstationslejre, de er ikke markeret på det kort, de har over koncentrationslejre. Jeg kunne finde Neuengamme, men jeg kunne ikke finde Porta Westfalica, den var ikke afmærket. Far kom så til Neuengamme, og blev så forholdsvist hurtigt sendt videre til Porta Westfalica, hvor de så var minearbejdere, og skulle lave en fabrik til Philips, der skulle flyttes ned i nogle minegange. Nu er de er fuldstændigt muret til. Min yngste søn har været nede

og se det. De gik op på rådhuset for at høre, hvor det var, og fik at vide, at det havde der aldrig været. Det er jo ellers forbudt i Tyskland at nægte det. En ung pige på et turistbureau, de gik ind på, sagde, at hun havde godt hørt, at der var et eller andet, men hun vidste ikke noget om det, og hun kunne ikke finde noget om det. Min søn købte en bog og så, at indtil 46-47, var der ingenting skrevet om Porta Westfalica. Han gik så ind på en restaurant og spurgte nogle af de gamle, der sad derinde. Så kom der en kone hen og sagde, jo det er rigtigt nok, jeg serverede der. Jeg var ansat der, og så fortalte hun, hvor det var, og så gik Bo derhen for at prøve at finde noget af det. Så kom hun råbende, "Løb"! Og han løb, og så kom der nogle mænd løbende ned af gaden efter ham, så han sagde, at han aldrig var kommet så stærkt ned i bilen og kom væk, så det er ikke sådan lige bare at spørge efter.

Da han kom, troede han måske, at der var et mindesmærke, men det var der ikke. Der er ikke noget som helst, som markerer, at det har været der til trods for, at de her fanger gik gennem byen og floden til bjerget på den anden side. Nej! Men der er altså nogen, der ikke rigtigt vil kendes ved det.

Jeg har ikke været der, men vi har snakket om, at vi altså skal derned og se det. Jeg har aldrig været god til at rejse. Vi har været i Vostrup, Tejs som bor derude, han var på Østfronten med Frikorpset og blev såret og kom hjem derfra. Han holdt jo hårdnakket på, at der aldrig havde været koncentrationslejre, der havde aldrig været nogle jøder, der blev dræbt. Mit ældste barn spurgte ham så "hvor døde min farfar så?" Det kunne han så ikke rigtig svare på.

Hjemme snakkede vi aldrig om min far.

Kan du huske, da I fik at vide, at din far var død?

Jeg kan huske, at jeg var i skole, og da jeg gik hjem fra skole, da kunne jeg se, at alle flagede på halv. Og da jeg kom hjem, da sad min mor inde i køkkenet og græd. Der var kommet en, jeg tror, at det var min farbror, jeg kan ikke huske, hvem af dem, det var med sin familie, de sad og trøstede hende. Om det

Nikolaj Nikolajsens gravsted på Vejstrup Kirkegård.

har været brevet fra Røde Kors, der var kommet dengang, det er jeg ikke klar over, fordi jeg har bare ladet mig fortælle, at vi ventede, at vi mente, at far var med de hvide busser hjem, og det var han ikke.

Hvornår fik I jeres fars kiste hjem⁵?

Det fik vi i 47, og der fremgår også af de papirer du får med. Der er en hel masse om det. Der blev kort efter holdt en mindegudstjeneste for far, for de vidste jo ikke, at hans kiste senere kom hjem. Først i 1947 kom far så hjem. Han var jo blevet begravet sammen med en anden, de havde ligget to i hver kiste, men de blev begravet med et skilt, så man kunne se, hvem der var hvem, så vi ved, at det er min far, vi har fået hjem. De vidste også inden for det areal, der lå danskerne begravet, så jo....

Så kom de hjem der....

Men ville din mor senere i livet godt tale om det?

Nej. Aldrig. Hver gang vi sådan begyndte at snakke lidt om det, så blev der lukket af. Vi kunne ikke komme til at snakke om det. Og indbyrdes havde vi også svært ved det, indtil min mor døde. Jeg ved ikke, om det ligesom lå i luften, at det gjorde man ikke...Nej.

Men nu kan I godt?

Ja, nu kan vi godt. Nu snakker vi meget om det. Og diskuterer og finder fælles minder og nogen fortæller noget, de husker, og så videre. Så derfor kan vi nu godt snakke om det, men dengang kunne man altså ikke. Så at få mor til at fortælle, hvordan hun havde det, hvordan hun oplevede det, nej, det kunne ikke lade sig gøre.

Var din mor med til nogle af de arrangementer, der blev lavet i Mindelunden?

Ja. Ja, det var hun. Jo, der var hun altid

med. Hun var også med inde og vidne imod stikkeren i sin tid.

Brinkmand?

Ja, i København. Hun var inde og vidne et par gange i retssagen mod ham. Så jo, det var.... nej ellers så ved jeg som ikke rigtigt. Derhjemme havde mor jo nok meget svært ved at få det til at hænge sammen økonomisk, fordi der fik hun jo ingen hjælp. Efter krigen fik mor jo hjælp.

Der var ikke noget socialhjælp?

Nej, nej nej. Hun fik at vide, at det havde hun jo selv rodet sig ud i. Det var jo den officielle forklaring, altså han var taget at tyskerne, og han havde gjort noget, han ikke måtte, så det måtte vi så selv tage følgerne af.

Men efter krigen?

Efter krigen fik hun enkepension, og så fik hun to gange om året hædersgave fra Frihedsfonden, og vi fik hvert år fra Frihedsfonden i Kolding en julepakke til min mor. Jeg kan også huske efter krigen på et eller andet tidspunkt fik vi amerikaner pakker. Amerikanere havde samlet ind til de her fattige danskere, og der fik vi så en pakke. Jeg kan huske, at jeg fik et slips og noget plastik, skibe, sådan nogle små krigsskibe i en form for plastik.

Frihedsfonden hjalp med jeres uddannelse?

Ja, både min søster og jeg fik studiestøtte, og for mit vedkommende var det 3.000 kr., hvor meget Else fik, det har nok været nogenlunde det samme. Anne fik ikke. De to andre fik heller ikke, for de havde jo ikke udgifter i forbindelse med deres uddannelse. De var jo sygeplejersker, der fik man jo løn, så de har ikke fået noget, så det er kun Else og mig, der har fået.

Hvordan så din mor på tyskerne og Tyskland, ved du noget om det?

Mor var ikke tyskfjendsk. Når tyskerne, de her arme soldater de kom ind, når de kom forbi, og vi havde somme tider kærnet smør selv, jamen så fik de et glas kærnemælk, og de fik også af og til en madpakke med. Som mor sagde, de kunne jo ikke gøre for det!

Hvordan har du det selv med tyskerne i dag?

Jeg har det sådan set godt nok med tyskerne, for jeg mener, det er let at være bagklog, det er let at fordømme. Mange af dem har jo også redet med på en bølge, og de har jo lukket øjnene, og de vidste jo også godt, at gjorde

de ikke, som der blev sagt, så ja, så blev man jo bare skudt eller sat i koncentrationslejr, det har heller ikke været let at være tysker.

Når du kender den store pris, din far betalte, synes du så, at det var indsatsen værd, at han gik imod tyskerne?

Ja, det mener jeg.

Tror du, selv du kunne have gjort noget lignende?

Det vil jeg tro, det vil jeg tro, men det er jo svært at sige i dag. Men i hvert fald så snart jeg kom hjem fra soldatertjeneste, så meldte

Gården i Vesterslette, som den ser ud i dag.

Nikolajsen-gruppe efter befrielsen. Fra venstre lærer Carsten Brems Hansen, cykelhandler Chr. N. Jensen, gårdejer Anker Nissen, maskinfabrikant Carl Jensen, proprietær Erik Juhl og uddeler Johannes Hansen.

jeg mig i hjemmeværnet, fordi jeg har altid været af den indstilling, at Danmark skulle forsvares.

NOTER

1. Stikkeren var Peter Karl Brinkmand jf. Birkeland, Sven Arvid: "Taget af tyskerne. Danskere i 2. Verdenskrig". Gyldendal. 2007. Og: "I krigens kølvand. Danske skæbner efter 2. Verdenskrig". Gyldendal. 2009.
2. Henning Schlanbusch: 'Erindringer' og 'Døde, som lever'. I: Redlich, Carl Aage (red.): "19. September. 12 Politimænds Beretning om Opholdet i de tyske Koncentrationslejre." Samleren. 1945.
3. Niels Jørgensen: "På det tyske slavemarked. Dansk journalists oplevelser i tysk koncentrationslejr". Arnold Busck. 1945.
4. Jørgen Kieler: "Hvorfor gjorde I det?" personlige erindringer fra besættelsestiden i historisk belysning. Gyldendal. 2001.
5. Om fund og hjemtransport af danske modstandsfolk, døde i tyske kz-lejre, se: Birkeland, Sven Arvid: "I krigens kølvand. Danske skæbner efter 2. Verdenskrig". Gyldendal. 2009

FRA BØRNEHAVELÆRERINDER TIL PÆDAGOGER

AF TOVE HALD JEPSEN OG BENTE VILANDT

Vi er to børnehavelærerinder, nu kaldet pædagoger, årgang 1969, der i forbindelse med vores 40 års jubilæum har husket tilbage og indsamlet erindringer fra nogle af vores kammerater fra seminarietiden. Gennem vores historier vil vi også fortælle noget om børnenes historie i Kolding.

Kolding Børnehaveseminarium blev indviet i 1964, og der blev optaget 22 unge piger. Seminariet var beliggende i den tidligere Købmandsskoles bygninger på Haderslevvej 36. I 1960 var der 34.914 indbyggere i Kolding Kommune, og der var 7 børnehaver, 2 vuggestuer og 2 fritidshjem. En voldsom vækst i antallet af børneinstitutioner op gennem 1960erne og Folkeskoleloven fra 1961, der gav kommunerne mulighed for at oprette børnehaveklasser, medførte et øget behov for at udanne børnehavelærerinder.

For at blive optaget på Børnehaveseminarium skulle ansøgeren være fyldt 20 år, og ud over at have en studentereksamen, realeksamen eller folkeskoleuddannelse også have været ansat i et job med husligt arbejde i mindst 6 måneder. En forpraktik af mindst 6 måneders varighed i en anerkendt børneinstitution var en absolut forudsætning. Karakteregenskaber som udadvendthed og selvstændighed var væsentlige ved optagelsen.

Forstander Inger Jensen, senere gift Juul,

søgte gennem samtaler at danne sig et personligt indtryk af ansøgerne forud for optagelsen til den dengang 2-årige uddannelse.

Når vi nedenfor beskriver, hvordan ånden var i nogle børnehaver i Kolding i slutningen af 1960erne, er det fordi rigtig mange mennesker i dag selv har oplevet, hvordan daginstitutioner fungerer. Det kan bruges til at sammenligne synet på børn og personale for 40 år siden og i dag.

SØGADES BØRNEHAVE

Børnehaveklasseleder Tove Hald Jepsen fortæller:

Som efternøler i en familie med fire børn, voksede jeg op næsten som enebarn. Da jeg blev 12 år, havde mine voksne søstre fået børn, og det var altid en fornøjelse at lege med de små, når de kom hjem på besøg.

Dengang spurgte man altid børn: "Hvad vil du være, når du bliver stor?" Det havde jeg ikke tænkt nærmere over. Mine søstre sagde, at jeg ville egne mig som børnehavelærerinde. Jeg vidste ikke, hvad det var – vi havde ingen børnehaver i min fødeby – men det skulle da nok passe, når de sagde det.

Da jeg blev ældre, begyndte jeg at undersøge muligheden for at blive børnehavelærerinde, og fandt ud af, at man skulle på Børnehaveseminarium. Men nogle kriterier skulle

opfyldes, før man kunne blive optaget. Der krævedes de obligatoriske 7 års skolegang. Man skulle ½ år i huset hos en familie, der havde mindre børn, og endvidere skulle man i forpraktik i en børnehave. Seminarietiden varede 2 år, hvor pensum var delt på teori og 4 praktikperioder.

Jeg besluttede mig for, at det var det, jeg ville vælge som min levevej, og skulle så efter endt realeksamen finde mig en plads i huset hos en børnefamilie. Jeg kom i huset hos damefrisør fru Clausen på Agtrupvej i Kolding. I hjemmet var der to døtre på henholdsvis 7 og 1½ år.

Da jeg skulle fæstes, havde jeg min mor med, da jeg var til samtale. Min mor sagde til fru Clausen: "Tove kan ingenting". Mærkelig nok fik jeg alligevel pladsen og en løn på 325 kr. om måneden. Da den første måned var gået, og det blev lønningssdag, fik jeg udbetalt 350 kr., for fru Clausen syntes, jeg kunne mere, end min mor havde givet udseende af. Jeg spurgte mor, hvorfor hun havde gjort mig så ringe, og hun svarede: "Man skal ikke rose sine børn, så kommer de for højt op". Fru Clausen ville gerne beholde mig i huset yderligere ½ år, og da jeg var blevet meget glad for specielt det yngste barn, tog jeg, mod en lønforhøjelse, en periode mere i huset.

Nu skulle jeg i forpraktik. Søgades Børnehav søgte en forpraktikant, og jeg fik stillingen, og påbegyndte mit arbejde 1. november 1964. Børnehaven var normeret til 60 børn, fordelt på 3 stuer. Lederen hed frøken Dahl. Hun var en "ældre ugift kvinde" af ubestemmelig alder, men jeg var ung nok til at mene, at hun var meget gammel. Frøken Lis havde de små. Frøken Fritze havde de mellemstore, og frøken Grethe de store børn. Der var en

forpraktikant tilknyttet hver stue, og jeg var heldig at komme til frøken Lis.

Det var meningen, at vi som forpraktikanter skulle være en del af "stuen" og lære faget ved at se, hvordan det uddannede personale arbejdede. Vi skulle dog også gøre rent. I Søgade var rækkefølgen byttet om, vi var hovedsageligt ansat som rengøringspersonale. Der var i institutionen et meget stort gangareal, hvor væggene var malet højrrøde i et par meters højde. Hver dag skulle disse vægge aftørres med en støvklud. Vi vaskede gulve, vaskede op, fejede osv. Jeg kan huske, at jeg tænkte: "Det bliver dejligt, når det bliver min tur til at bede en forpraktikant om at feje gulv. Men ak – da jeg havde fået uddannelsen, var jeg blevet overhalet af 68er bølgen, hvor man bestemt ikke kunne tillade sig at bede en uudannet feje et gulv – det gjorde man selv.

På det tidspunkt var nogle faggrupper begyndt at holde fri om lørdagen. Det bevirkede, at der ikke kom så mange børn i børnehaven den dag, og derfor havde vi en turnus, hvor vi skiftedes til at møde på arbejde. Disse arbejds-lørdage var specielle, idet de i vores børnehav blev brugt til, at vi skulle afvaske alt træværk, skabe, senge, borde og stole i petroleumsvand for at undgå ormeangreb. Hænderne lugtede af petroleum længe efter.

Frøken Dahl havde jo oplevet krigen og var vedblevet at være sparsommelig. Hun gemte alle gummibånd, der kom inden for hendes rækkevidde. Små stumper snor af forskellige slags blev bundet sammen, så de kunne genbruges til at binde om en pakke.

På særlig kolde dage om vinteren ville hun gerne glæde personalet, især de voksne, der opholdt sig på legepladsen, ved at servere en kop varm kaffe at varme sig på. På køkken-

Børn fra Søgades Børnehave i gang med julepynt og julegaver, julen 1964. Foto: P. Thastum.

bordet stod en skål med kaffegrums. Den havde stået der en tid. Hun skrabede det øverste lag mug af, lagde resten af grumsen i en kasserolle, tilsatte to teskefulde friske kaffebønner og gav det et opkog. Dette bryg blev siet i en kaffekande og hældt på kopper. Derefter sagde hun: "Frøken Tove, vil De være venlig at servere en kop kaffe for personalet. Tag dem på legepladsen først". Der kom optøede pletter i sneen der, hvor legepladsvagterne nødvendigvis måtte hælde kaffen bort. Alle vidste, hvordan den var lavet.

Køkkenet i huset var så stort, at der var plads til, at børnene kunne spise dernede. Ef-

ter måltidet var det forpraktikanternes arbejde at vaske op. Jeg har aldrig været ked af at tage en opvask, men jeg kunne ikke forstå, at tallerkenerne vedblev at være lidt slimede, selv efter jeg havde været over dem med børsten. Men en dag forstod jeg. Flasken med opvaskemiddel var blevet tom, og jeg bad frøken Dahl om en ny. "Ja", sagde hun, hældte en sjat i, fyldte op med vand og sagde: "Værsgo, spar nu ved det".

Så nærmede julen sig, og frøken Lis ville gerne klippe en nissemand med børnene. Hun bad mig gå ned til frøken Dahl og bede om 5 stk. rødt karton fra det aflåste depot. Jeg

fremkom med min anmodning, men blev bedt om at gå tilbage til frøken Lis og spørge, om jeg kunne komme tilbage til frøken Dahl og fremvise den skabelon, som frøken Lis påtænkte at lade børnene klippe efter. Så kunne frøken Dahl bedømme, om det var passende at bruge kartonen til dette formål.

Den 1. december skulle vi forpraktikanter lave en opstilling i de ”mellemstores” stue, med 60 stole i en stor rundkreds. I den ene ende stod klaveret, som frøken Grethe kunne spille på, og modsat hende, der jo sad med ryggen til, sad frøken Dahl. Alle vi andre voksne sad på de små stole, med vore respektive poder omkring os, de nærmest, der havde sværest ved at sidde stille. Seancen kunne begynde. Jeg sad med mine lange ben strakt frem for mig. Frøken Dahl tog et vue raden rundt og sagde: ”Frøken Tove. Vil De være så venlig at sætte benene rigtigt!” Det var så pinligt, at jeg kan huske denne fornemmelse af skam, nu over 40 år efter. Jeg rettede skyndsomst benene ind til en vinkel på 90 grader, og så begyndte en lige så uforglemmelig oplevelse.

Frøken Dahl reciterede hele bogen Peters Jul med ledsagelse af alle fagterne: Jeg glæder mig i denne tid (hænderne gnider mod hinanden). Nu falder julesneen hvid (fingrene spiller i en nedadglidende bevægelse). Så ved jeg julen kommer (løftet pegefinger). Min far hver dag i byen går (pegefinger og langemand ”spadserer”). Og når han kommer hjem, jeg står osv. Det var mesterligt. Alle 60 børn var opslugte og dybt koncentrerede.

Så nærmede fastelavn sig, og det var et kapitel for sig i Søgades Børnehavn. Alle børn skulle have en hovedbeklædning på, som vi forpraktikanter havde lavet. Vi måtte til dette

formål boltre os i papirvarer, karton, silkepapir, tapet, crepepapir og glanspapir uden at spare, og kun fantasien kunne sætte grænser for produktionen. Vi måtte ikke sidde på stuerne, men vi tre unge piger skulle sidde i kælderen og klippe. Skulle vi tage et mål til en politikasket, måtte vi gå op på stuen, måle det respektive barn, gå i kælderen igen og fortsætte. Vi lavede kyser med bindebånd, høje hatte, klovne, prinsesser, hofdamer, brandmænd osv. Vi fik aldrig at vide, hvorfor vi ikke måtte sidde sammen med børnene og arbejde. Jeg blev i Søgades Børnehavn ½ år.

BØRNEHAVEN PÅ ELIASSENSVEJ

Det var i de år meget svært at blive optaget på børnehaveseminarier i Danmark. Det var blevet et modfag, og kampen om de få pladser var hård og indædt. Mange søgte forgæves flere år i træk

Det forlød, at det ville være gavnligt for en chance for optagelse, hvis man tog på højskole, tog til England som au pair pige eller kom til at arbejde med åndssvage, som det hed dengang. Desværre fik denne betegnelse en uheldig klang. Det var ellers rammende – børnene var svage i ånden, men utrolig stærke på så mange andre områder. Nu kalder man denne gruppe for psykisk udviklingshæmmede.

Jeg tog et sommerkursus på Rønne Højskole og blev derefter ansat i børnehaven på Eliassensvej, der havde plads til 12 åndssvage børn i alderen fra 6 til 13 år. Det var en fantastisk tid. Lederen Kirsten Stuckert og assistenten Kirsten var blændende dygtige. Engagerede, positive og glade mennesker, der med deres livssyn formidlede glæden over arbejdet med disse børn, til mig.

Jeg fik ansvar, ros, vejledning, og deres næsten kærlighed til disse børn farvede arbejdet, så det blev det bedste år i mit arbejdsliv før seminariet. Alle institutioner tog dengang på sommerlejr med deres børn. Børnehaverne på Eliassensvej og Hertug Abelsvej, der havde samme klientel, fulgtes ad på lejr. Vi var af sted i 14 dage, og det var en dejlig tid. Vi gik ture, børnene legede på stranden, og alle fik en masse frisk luft og motion. Vi kom hjem med en flok glade og slankere børn. Jeg var så

heldig, at jeg i sommerferien mellem 1. og 2. år på seminariet blev spurgt, om jeg igen ville med denne børnehave på lejr. Jeg sagde straks ”Ja tak”, og tænkte: ”Og så får jeg endda løn for at være her”. Jeg var overbevist om, at jeg efter seminarietiden ville arbejde blandt denne gruppe mennesker – men sådan kom det ikke til at gå.

Tilfældighedernes spil gjorde, at jeg blev børnehaveklasseleder, og det har jeg aldrig fortrudt.

Børnehaven på Eliassensvej. Kirsten Stuckert og nogle af børnene ved indvielsen i februar 1965. Foto: P. Thastum.

KOLDING BØRNEHAVESEMINARIUM

I foråret 1967 ansøgte jeg om optagelse på Kolding Børnehaveseminarium. Jeg kom fra Lunderskov, så det var bekvemt, at jeg kunne bo hjemme, mens jeg læste. Ansøgningen skulle også indeholde en levnedsbeskrivelse, og hvis man kom i betragtning, skulle man til en personlig samtale med rektor, Inger Jensen. Jeg blev indkaldt til samtale, og jeg kan huske, jeg mødte op i en sort spadseredragt og hvid skjortebluse. Det var en bemærkelsesværdig oplevelse. Da samtalen var slut, og jeg stod ude på gangen, følte jeg, at Inger Jensen havde set hver krog af mit indre. Hun læste ens personlighed gennem denne relativt korte samtale, og jeg havde en ubehagelig fornemmelse af, at hun vidste alt om mig, også det man helst vil holde for sig selv.

Og hendes intuition fornægtede sig ikke. Jeg blev optaget, og da jeg mødte mine medstuderende, kunne jeg konstatere, at sjældent havde jeg set en mere broget forsamling. Vi var et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, der til fulde afspejlede den befolkningsgruppe, vi ville komme til at møde i vort senere arbejdsliv. Vi blev dimitteret i juni 1969 og var det 4. hold børnehavelærerinder, der fik afgangseksamen fra Kolding Børnehaveseminarium.

BØRNEHAVEN PÅ HADERSLEVVEJ

Støttepædagog Bente Vilandt fortæller:

Vi var 2 forpraktikanter i Haderslevvejs Børnehave til at lave alt mulig praktisk arbejde. Børnehaven var opdelt med de 3-årige på én stue. Det var i øvrigt en gennemgangsstue, hvor den mellemste aldersgruppe skulle pas-

Fra åbningen af Børnehaveseminariet i september 1964. Fra venstre seminarieførstanderinde Inger Jensen, socialinspektør Andreas Sørensen og skoleinspektør Gunnar Slot. Foto: P. Thastum.

sere hver gang, de skulle på toilettet eller i garderoben. Omgangstonen var formel, vi skulle sige "De" til lederen, fru Bringø, og "De" til hinanden, når hun var på stuen. Børnene kaldte os "frøken". Det der med "frøken" havde vi det lidt sjovt med, for da den første mandlige forpraktikant i Kolding blev ansat i Vifdam Børnehave sommeren 1967, kaldte børnene ham for "frøken Kurt".

Børnehavelederen, fru Bringø, boede på 1. sal oven over børnehaven. Det var kutyme, at de uddannede børnehavelærerinder holdt pause for sig. Jeg husker, at da den anden forpraktikant gik sygemeldt, var jeg alene om alt, følte jeg. Jeg blev sat til at pudse vinduer på 1. sal og skulle stå delvis ud over en altan. Det var for meget, for jeg havde højdeskræk, men jeg turde ikke sige nej og endte med at bryde grædende sammen og rystede over det hele. Så slap jeg for vinduespudsningen, men samtidig lærte jeg også en hel del om at kunne sige nej. Det var bare begyndelsen til at lære at kunne sige både til og fra, som der i høj

grad har været brug for siden i de 40 år inden for faget.

Jeg havde tidligt en fornemmelse af, at der var en nøje sammenhæng mellem de mange konflikter og det alt for trange rum, de 24 6-7 årige børnehavebørn opholdt sig i. Det er senere blevet dokumenteret gennem forskning, at "antallet af konflikter med børn er omvendt proportional med arealets størrelse". Det var denne øgede viden om børns behov for plads at lege på, der op gennem 80ernes og 90ernes økonomiske besparelser førte til adskillige arbejdsnedlæggelser.

KOLDING BØRNEHAVESEMINARIUM

I 1967 havde Børnehaveseminariet fået 2 spor, og vores årgang kunne begynde. Vi var nogle stykker, der grinede, da vores forstander holdt en formanende tale om, at vi gjorde kloge i ikke at få børn under uddannelsen. Vi skulle nå meget på de 2 år, uddannelsen varede. Seminariet skulle give os de nødvendige kundskaber og praktiske færdigheder. Der blev samtidig lagt vægt på, at uddannelsen udviklede elevernes personlighed, så de blev sig pædagogisk og socialt ansvarsbevidste.

Halvdelen af min uddannelse var praktik. I min første praktikperiode var jeg havnet i en børnehave, der havde en meget myndig leder. Hun sendte sedler ud til personalet, hvis hun skulle have dem ind til samtale på sit kontor. Jeg havde nok taget seminariets ord om personlig udvikling for pålydende, det medførte, at jeg i min førsteårsudtalelse fik påskrevet: "Er for selvstændig af en 1. års elev at være". Det tog jeg dog som et klap på skulderen for at være på rette vej. For det var jo i årene 1967-69, at der rullede en bølge af opbrud på

uddannelsesinstitutionerne over hele landet. Vi tog næsten alle "mand" (kvinder) til København og gik i vores livs første demonstrationsoptog med bannere, hvor "Kolding Børnehaveseminarium" protesterede mod undervisningsminister Helge Larsen og hans skolepenge – vi skulle dengang betale 100-150 kroner om måneden for at gå på seminariet. Under demonstrationen sang vi "Den lille frække Frederik", men i fjernsynet blev vist klip, hvor nogle demonstranter sang "Internationale" – sådan kunne "vores første demonstration" også vises for familien Danmark. Det var dengang, pædagoger blev skåret over én kam for at være "meget venstreorienterede". Det renommé har vi seriøst arbejdet på at ændre i de 40 år og frem til i dag, hvor uddannelsen varer 3½ år, og hvor der er rig mulighed for overbygning af forskellige diplomuddannelser. Skolepengene blev dog afskaffet.

At årene 1967-68 var år med opbrud og oprør mod autoriteterne kunne ses på alt. Rigtig mange af os gik fra at være pæne piger til at springe ud i batikfarvet tøj, valgte at sidde i rundkreds på gulvet til møder, turde gå på en talerstol og diskutere. Vi gjorde nok livet på seminariet mere uforudsigeligt end tidligere studerende. Enkelte gange nedlagde vi undervisningen og invaderede forstanderens kontor for at få mere indflydelse på undervisningen og få mere frihed.

Vi var også en meget kreativ gruppe, der udsmykkede den gamle købmandsskolebygning med Love og Flower Power. Formningslærer og dramalærer Karna List var med os hele vejen. Karna var en lærer, der stillede store krav om seriøst arbejde, men samtidig fik mange stille piger til at turde udfolde sig i dramaundervisningen. Karna havde brede

kontakter og skaffede mange progressive gæstelærere til seminariet, f.eks. den svenske teaterpædagog Elsa Olenius, der fik os til at turde improvisere i "skabende dramatik". Vi har en artikel fra et foredrag med "provolveren" Bo Dan Andersen, hvor han bl.a. siger: "Når børnene ikke selv får lov til at bruge deres fantasi, skal de hele tiden have nyt udefra. Dermed opdrager vi også vore børn til at blive dårlige forbrugere". Artiklen er ledsaget af et foto med dybt lyttende kvindelige studerende, flere sidder med pibe i munden og en øl i

hånden! Teaterlederen Arne Skovhus fra Fiolteatret var manden, der fortalte om det politiske teater. Arne Skovhus' baggrund som uddannet socialarbejder og hans eksperimenterende teater med narkomaner gav mange studerende en ordentlig rystetur og diskussioner, hvor vi virkelig fik noget at tænke over.

Apropos normer sidst i 60'erne fortæller børnehaveklasseleder Susanne Laustsen fra Nordborg, at i hendes praktiktid i en børnehave i Fredericia var det forbudt at gå i lange bukser, og jeg husker, at jeg blev nægtet ad-

Børnehaveseminariets elever lytter her til Bo Dan Andersens foredrag i april 1968. Foto: P. Thastum.

gang til den daværende restaurant Western Saloon i Jernbanegade, fordi jeg var iført cowboybukser til trods for, at jeg var i selskab med rektor Inger Jensen og underviser læge Lisbeth Mogensen. Hele gruppen fra seminariet forlod stedet. Kolding var ikke København.

PRAKTIK PÅ SCT. MICHAELS SKOLE

Susanne Laustsen fortæller:

Jeg havde en kort praktik i børnehaveklassen på den katolske Sct. Michaels Skole. Den tid husker jeg som meget stressende. Børnehaveklasselederen skulle selv ordne alt og være klar, når børnene kom ind om morgenen, så hun begyndte ½ time før, end det ringede ind. Efter skoletid skulle hun rydde op og planlægge næste dag. På det tidspunkt tænkte jeg, at det ikke var et job for mig, selv om arbejdstiden var kortere. Men det var også et ensomt job! Det kan jeg grine af i dag, 40 år efter, hvor jeg de sidste 28 år har været børnehaveklasseleder i Nordborg. Sikke en udvikling, der er sket fra at gå i børnehaveklasse i 2½ time til i dag, hvor børnene måske går i skole i 5 timer eller i heldagsskole. Dengang måtte børnene ikke lære bogstaver, nej det var bare en børnehave, der var flyttet over i skolen. Nu kan de nærmest ikke lære nok!

I begyndelsen var der ingen forældresamtaler, hvor man i dag har 2 samtaler og 1-2 forældremøder. Inden for de sidste 2 år er elevplanerne kommet til, som skal sendes hjem til forældrene 2-3 dage inden samtalen. Der er også årsplaner, som vi skal lave for børnehaveklassen og indskolingsteamet. Det har betydet, at en børnehaveklasseleder i dag overvejende er ansat på fuld tid. Pr. 1. august 2009 bliver børnehaveklassen obligatorisk i hele

Sct. Michaels Skole var pioner i oprettelse af børnehaveklasser i Kolding. Foto fra april 1966 af P. Thastum.

landet, 40 år efter, at vi er blevet uddannet og er ved at gå på efterløn!

BØRNEHAVEN HERTUG ABELSVEJ

Bente Vilandt fortæller:

Efter eksamen i sommeren 1969 havde jeg sagt ja til at blive konstitueret leder i Børnehaven Hertug Abelsvej for udviklingshæmmede. Jeg var endnu ikke fyldt 22 år. I børne-

Børnehavelærerinderne efter eksamen fra Kolding Børnehaveseminarium 1969.

haven var der 12 børn mellem 3 og 15 år med alle mulige udviklingsproblemer: mongoler, blinde, spastikere, børn, der ikke kunne gå, og børn, der måtte mades. Der var ingen tekniske hjælpemidler til at løfte børnene. Vi var 2 uddannede og 1 forpraktikant. Hver dag blev disse 12 børn hjulpet og stimuleret i dette lille træhus på 72 kvadratmeter. Men atmosfæren var varm og det faglige niveau højt. Efter perioden som konstitueret leder blev jeg assistent og var senere som leder med til at flytte børnehaven fra Hertug Abelsvej og etablere en ny på Holbergsvej. Trods forældres og personales store arbejde for bedre fysiske rammer, gik der 15 år, inden Børnehaven

Mælkebøtten blev åbnet, men da var jeg for længst ude i andet arbejde.

STØTTEPÆDAGOG I VIFDAM BØRNEHAVE

Jeg vil beskrive, hvad der har betydet mest for mig i de 40 år, der er gået. Arbejdet som støttepædagog ved Kolding Kommune og tiden som tillidsmand og fællestillidsmand har været det helt store, meningsfulde omdrejningspunkt. Ændringerne i samfundet har været kolossale: Opbrud, forandring, ny viden og teknik, ændrede moral- og familieforhold – alt sammen noget, man har fået tæt ind på li-

vet, når man arbejder med børn og børnefamilier. Krav om omstillingsparathed og videreuddannelse har været forudsætninger for at kunne bevare den store glæde ved arbejdet. Det er ikke nok ”at kunne lide at arbejde med mennesker”. Jeg husker, at vores praktikleder på seminariet, Lene Poulsen, havde sin egen måde at fortælle os, at vi skulle være psykisk sunde for at kunne holde til mange års arbejde: ”Man kan ikke blive balletdanser med et træben, og man kan ikke blive pædagog, hvis man har psykiske problemer”.

Ansættelse som støttepædagog og senere stuepædagog i Vifdam Børnehave blev udslagsgivende for mig. Ruth Speedtsberg var leder den gang. Vifdam var en selvejende institution, og vi ansatte blev inspirerede til at være fagligt aktive og stå frem på leder- og tillidsmandsmøder. Baggrunden var det engagement, Ruth Speedtsberg havde lagt i Dansk Børnehaveråd og senere i BUPL's stiftelse 1973. Ruths kongstanke var fri, synliggjort pædagogik, hvor forældrene blev meget inddraget. Hendes humanistiske holdning og tanken om ordentlighed og frihed under ansvar gav mig afsæt til at blive tillidsmand og senere fællestillidsmand for byens integrerede institutioner.

FÆLLESTILLIDSMAND

De første par år var jeg frivillig fællestillidsmand, men fik senere med hjælp fra BUPL forhandlet 3 timer hjem til arbejdet om ugen. Funktionen som fællestillidsmand blev gradvist udvidet til at omfatte flere personer. I dag er der 2 fællestillidsrepræsentanter i Kolding ny storkommune med omkring 80.000 indbyggere, én fuldtidsansat, der varetager alle

institutioner undtagen Koldings SFO'er. Til SFO'erne er der ansat én fællesrepræsentant på 22½ time ugentligt. Fuldmægtig ved Kolding Kommune Karin Øllegaard Nielsen oplyser, at antallet af institutioner i dag er vokset til:

3 vuggestuer med i alt 127 børn

33 børnehaver med i alt 2334 børn

17 integrerede institutioner med i alt 1528 børn

25 SFO'er med i alt 3370 børn plus 70 fritidsbørn fra de integrerede institutioner

8 klubber med 218 pladser og

en dagpleje med 1800 pladser.

I min dagbog har jeg noteret, at vi i 1990 forhandlede bruttonormering med Kolding Kommune – kommunen havde lagt op til en besparelse på daginstitutionsområdet på 16 mio. kroner. De fleste forhandlinger, vi havde i BUPL med kommunens repræsentanter, fandt sted i ”Det grønne værelse” på Rådhuset. Jeg husker en særlig forhandlingsdag, hvor kommunen havde troet, at vi blev færdige ved 15-tiden – men forhandlingerne trak ud. BUPL havde en faglig sekretær Kaj, der var lynhurtig til at regne konsekvenserne ud, hver gang kommunens folk var kommet med et forslag. Det var første gang, jeg oplevede en bærbar computer i funktion. Forhandlingerne trak ud og varede i 13 timer, og vi havde kun fået frokost! Ved 19-tiden gik nogle af kommunens folk over i rådhusets kantine og hentede Toms skildpadder og andet sødt – ved 21-tiden sluttede vi, og nogle af de samme forhandlere gik over i kantinen og ryddede nogle vaser for blomster, som de tog med hjem til konen, fordi det hele var blevet så sent, og nu var det alligevel weekend! Forhandlingerne mandede ud i en reel besparel-

Demonstration mod besparelser på den kommunale børnepasning i marts 1990. Foto: Ole Friis.

se på 1,8 mio. kroner. Der var så mange bøjninger, at det var svært at gennemskue, men forhandlingerne dannede grundlag for vores bruttonormering fremover.

Den 26. marts 1990 var også en særlig dag. Jeg var med til at lede en stor fyraftens-demonstration mod besparelserne. Foruden ansatte i daginstitutionerne bakkede forældre også op, de tog deres børn med, og vi gik samlet fra Banegårdspladsen op mod Rådhuset, over 1200 mennesker deltog. Ansatte fra Sønderled Børnehave gik forrest i demonstrationsoptøget, de bidrog med glad musik og

fællessang. Det var ved den lejlighed, jeg ved en tale foran Rådhuset gav Koldings politikere "det gule kort" som påmindelse om, at vi mente noget med vores protester mod besparelser i børneinstitutionerne.

Byrådsmødet begyndte kl. 19, dørene til byrådsalen blev åbnet, og vi stod ned ad trapperne og ud på Axeltorv. Med smil og humor var vi mange tillidsrepræsentanter, der i de år prøvede at påvirke politikerne i Kolding Kommune. Vi mødte f.eks. op før budgetforhandlinger om morgenen på Rådhuset for at lade politikerne gå gennem et espalier af bleer

med påskrift om at undlade besparelser på vuggestueområdet. Vi fik snakket med nogle kommunale politikere fra morgenstunden og håbede, at de ville genoverveje deres beslutninger.

Jeg springer frem til oktober 2006. Min tid som direkte faglig aktiv er lagt bag mig. Men i forbindelse med kommunesammenlægningen bebudede kommunen store besparelser, hvilke medførte arbejdsnedlæggelser. Vi sad for første gang samlet med alle vores kollegaer fra de nye kommuner. 724 pædagoger var med i en overenskomststridig arbejdsnedlæggelse. Ved den lejlighed kunne jeg mærke en stærk harme over de vilkår, vi skulle indrette os på i SFO'erne, en følelse af mangel på anerkendelse og forståelse for al den omstillingsparathed vi år efter år havde praktiseret. Besparelser, der igen medførte, at vi ikke kunne yde den omsorg og det forebyggende arbejde for udsatte børn, som vi både skal og gerne vil.

Harmen blev omsat til ord og opfordring fra mig til, at vi måtte vise vores vrede over udsigten til, at der skulle fyres 14 kollegaer på SFO-området. Stor opbakning til demonstrationsoptog og møder foran Kolding Rådhus. De 4 dage, arbejdsnedlæggelsen varede i oktober 2006, medførte, at de udmeldte personalebesparelser på SFO området blev reduceret. Den første dags demonstration var spontan: Der måtte hentes batterier til megafonen på den nærmeste tank, og min egen fløjte blev brugt til at skabe ørenlyd. Den store gevinst var, at sammenholdet mellem pædagogerne i Kolding Storkommune var blevet prøvet af og viste sig at være stort. Vi fik brug for alle de kreative og solide samarbejdsevner, pædagogerne var i besiddelse af ved den store over-

Bente Vilandt med fløjte ved overenskomststrejken i 2008.

enskomststrejke i 2008, hvor Kolding var udvalgt til strejkekommune. Det var ved den lejlighed, farven magenta kom på alles læber. Jeg fik igen brug for fløjten, som var blevet lanceret i oktober 2006. Desuden havde et legetøjsfirma doneret 900 fløjter til os. Den 29. maj gik det største demonstrationstog i nyere tid, over 3000 deltagere, fløjtende gennem byen. Med tilslutning fra mange byer gik vi fra Parkhallen op til Stejlbjerganlægget. Da de forreste i optoget gik op ad trappen til

Stejlbjerganlægget, var bagenden stadig nede ved Rådhuset. Den sidste demonstrant bar et kæmpelangt slæb, der blev kaldt "lønefterslæb", så humoren blev også brugt den dag.

Jeg vil slutte med at fortælle om de tanker, jeg har gjort mig ved de sidste arbejdsnedlæggelser. Nye og ældre kollegaers nedslidning og stresssygdomme har været lagt oven i mine store bekymringer om besparelser på børneområdet, og de vilkår, der konstant er i forandring. Pædagogers vilje til at videreuddanne sig og deres evner til at være omstillingsparate er for mig nøgleordene ved mit tilbageblik på 40 års arbejde med børn i Kolding.

FRIGØRENDE PÆDAGOGIK

Birthe Andersen er gået på efterløn efter 38 år som stuepædagog i en børnehave i Århus området. Gennem hendes beskrivelse kan man følge, hvordan forandringer gradvis har fundet sted i det lille univers, som en børnehave i Danmark er.

Som nyuddannet pædagog startede jeg i 1969 i en selvejende institution med 52 børn fordelt på 3 aldersopdelte stuer. De 3 stuer arbejdede næsten som 3 små børnehaver i én børnehave, og selvom der på alle 3 stuer var en struktureret pædagogik, blev den praktiseret meget forskellig. Stueopdelingen var meget fastlåst, man spurgte f. eks., om man måtte besøge en af de andre stuer, for døren var næsten altid lukket. Vi planlagde altid aktiviteter, både formiddag og eftermiddag, og alle børn deltog uden protester. Forældrene tilkendegav, at det var dejligt med den "fine plan", og at der skete så meget på stuen.

De fleste børnehaver blev i de år ændret

fra aldersopdelte til aldersintegrerede, og det skete også i min institution. Det var en svær proces at komme igennem, men langt om længe fungerede det.

Vi søgte udviklingsmidler og holdt efteruddannelseskurser med seminarier. Det blev en proces, som gav samarbejde med forældre, lærere og studerende. Det udviklede os meget at lære nye metoder at forvalte vores pædagogik på. Derved kunne vi gå fra den strukturerede pædagogik over den frigørende pædagogik til helt at opløse de fastlåste stuer. Vi lod børnene selv opsøge de "legemiljøer", de ønskede, så de havde de bedste betingelser for at få indflydelse på deres hverdag. I praksis medførte den nye struktur, at de stille aktiviteter foregik i den ene ende af huset, og de mere pladskrævende i den anden, dog med mulighed for at flytte rundt på aktiviteterne. Denne nye struktur brød også op med den oprindelige grundtanke med at have en stuepædagog. Børnene fik tildelt en primær pædagog, som havde ansvaret for det enkelte barn og ansvar for funktioner i hele institutionen. Vores børnehave var også med fra starten i at have studerende i praktik i den nye uddannelse.

Sidst i 80'erne begyndte debatten om decentralisering og forældrebestyrelser. Vi synes aldrig, der var ro til det pædagogiske arbejde, for der skete altid noget. Forældrene blev meget bevidste om, hvad der skete i deres børnehave og havde svært ved altid at forstå, at "alt" ikke kunne lade sig gøre på grund af nedskæringerne. F.eks. var vi i mange år på lejr 2 gange om året, og det var noget, alle syntes var sjovt, men det blev sparet væk. I den tid, jeg har været i børnehaven, har vi skiftet leder 6 gange. De har hver for sig sat deres præg på udviklingen.

Jeg synes, der er sket meget på det pædagogiske område i de 38 år, og jeg har altid været glad for at være stuepædagog i den samme institution.

UDFORDRINGEN MED TOSPROGEDE BØRN

Gerda Buhl, børnehaveleder i Palmeallés Børnehave i Kolding gennem 32 år, indleder sine erindringer med at sige: Fra kuglepen til edb, fra central til decentral styring, fra forældreråd til bestyrelse, fra heltidsstillinger til del-

tidsstillinger, fra direkte ugentlig forældrebetaling til ledere til kommunal opkrævning.

Der kom krav om, at den enkelte børnehaveleder skulle forhandle løn med personalet, krav til ledere om at udfylde skemaer om arbejdsvurdering mht. sikkerhed, medarbejdersamtaler, forældrekonsultationer, udviklings-skemaer over det enkelte barn og samarbejde med kommunens pædagogiske konsulenter. Gerda fortæller, at det mest udviklende i det pædagogiske arbejde med børnene var arbejdet med målsætninger. Det var de allerede

Børnehavelærerne ved 25-års jubilæet for deres eksamen, 1994.

begyndt på i Palmeallés Børnehave, inden der lovmæssigt blev stillet krav om det. De krævende målsætningsdebatter var meget udviklende for hele personalegruppen og medførte bevægelse fra struktureret pædagogik til projektorienteret pædagogik. Man kan blive helt forpustet ved al den opremsning af forskelle på dengang og nu, men det er interessant at forestille sig en institution, hvor kontoret var præget af protokoller og skemaer, og i køkkenet stod forpraktikanterne og vaskede op, fordi der endnu ikke var opvaskemaskiner.

Gerda Buhl pointerer, at kommunen har støttet, at hun fik tjenestefri, så hun kunne tage den store efteruddannelse til børne- og familierapeut, samt gav hende mulighed for at supplere denne uddannelse ved at læse psykologi i 2 år i Århus. Alt sammen for at kunne udvikle sig som leder.

I Palmeallés Børnehave har børnegruppen været igennem meget store forandringer de forløbne år, fordi det tilstødende boligområde tidligt var præget af familier med anden etnisk baggrund end dansk. Gerda husker, hvordan de første udenlandske børn, de fik i børnehaven, var vietnamesiske bådflygtninge. Børnene græd meget i starten, de havde jo ikke noget dansk sprog, men de vietnamesiske forældre gjorde meget for at afhjælpe den svære overgang til dansk kultur – selv om de selv havde haft forfærdelige oplevelser i forbindelse med flugten. Integrationen lykkedes, men dengang var der jo også kun én ny kultur, personalet skulle forholde sig til, og de udenlandske børn var ikke mange i antal. Senere kom så de tyrkiske og iranske børn og børn fra Bosnien og Somalia. Personalet lavede små sproggrupper, opfandt meget kon-

krete sprogmaterialer så som ”sprogposer” med helt enkle ting fra hverdagen. Personalet gjorde også tidligt brug af fotos og fotodagbøger for at træne de udenlandske børn i dansk sprog. Gerda husker det materiale, de udviklede i børnehaven som meget detaljeret, og at personalet følte, at de egentlig var forud for deres tid i arbejdet med de tosprogede børn.

Op gennem 1980erne blev arbejdet med de etniske børn sværere. Børnehaven var jo stor, 60 børn, og Gerda havde været vant til at kende alle børnenes for- og efternavne, men som hun fortæller, vidste de på pladsanvisningen undertiden ikke, om det var en dreng eller pige, der skulle have børnehavetpladsen, så bare det med navnene var svært. Gerda arbejdede som leder på, at der max. måtte være 15 % tosprogede børn i børnehaven, men da hun i 2004 gik på efterløn, var tallet vokset til 75 %, og udviklingen medførte, at danske forældre valgte børnehaven fra. Det var en frustrerende følelse, når Gerda husker, hvordan personalet forsøgte alt muligt for at integrationen skulle lykkes.

Gerda Buhl slutter med en blanding af mismod og optimisme på pædagogfagets vegne:

Vi har mødt mangel på tillid og anerkendelse i forhold til den store indsats, vi hver dag gør for børn. Forhåbentlig vil det ændre sig fremover.

FRA LEG TIL MÅLRETTET LÆRING

Børnehaveklasseleder Birthe Hørlyck fra Sønderborg fortæller:

I Folkeskoleloven stod der dengang, at børnehaveklassen skulle omhandle leg og andre udviklende aktiviteter. Det tilstræbes at gøre

børnene fortrolige med skolens daglige liv. Meget overordnede bestemmelser som det var op til den enkelte børnehaveklasseleder at tilrettelægge dagligdagen ud fra. Børnehaveklasserne kørte parallelt med de øvrige klasser i indskoling. Der blev lagt vægt på legen, sproglig opmærksomhed, bl.a. "før dansk", som ikke handlede om bogstaver, men mere var baseret på begrebsindlæring og den emneorienterede undervisning. Viste eleverne interesse for bogstaverne, blev de nærmest listet ind af "bagdøren". Dette område hørte til i 1. klasse. Men den naturlige nysgerrighed og sproglige udvikling måtte og skulle ikke stop-

pes, derfor kom bogstaverne stille og rolig ind som en naturlig del af materialesamlingen i børnehaveklassen.

Først i 1980'erne begyndte den samordnede indskoling, børnehaveklasselederne måtte ud fra det udvidede undervisningsbegreb undervise i grupper på tværs i samordnet indskoling. Flere temaer bliver tilrettelagt i samarbejde med kolleger specielt fra 1. klasse, senere blev også 2. klasse koblet på. Dette gav børnene større kendskab til hinanden på tværs af årgangene, og det var bestemt også positivt for læringen i at samarbejde og tage hensyn til kammerater, som var mindre og

1969-holdet ved 40-års jubilæet i 2009.

større end en selv. Lærerne fik også større indsigt i og forståelse for hinandens hverdag.

Da dagspressen i 90'erne skrev meget om, at danske børn var sene læsere, blev der sat ekstra ind på området omkring sproglig opmærksomhed. Ugens lyd/bogstav holdt sit indtog i børnehaveklasserne, vigtigheden af legeskrivning og børnestavning for den videre læseindlæring blev fremhævet og praktiseret. Disse aktiviteter er stadig en vigtig og betydningsfuld del af dagligdagen.

Også matematikken blev en del af dagligdagen både i form af små matematiklege/værksteder og den mere teoretiske del, hvor hver elev har sin egen arbejdsbog.

I 2003 modtog skolerne Undervisningsministeriets Faghæfte 25 om Fælles Mål i Børnehaveklassen. Sort på hvidt blev det her beskrevet, hvilke områder der skulle arbejdes med i børnehaveklasseåret. For den erfarne børnehaveklasseleder var det en bekræftelse på, at det, der tidligere var blevet arbejdet med, stadig var gældende og meget vigtigt. Områderne, der bliver peget på, var: Sprog og udtryksformer, natur og naturfaglige fænomener, det praktisk musiske, bevægelse og motorik, sociale færdigheder samt samvær og samarbejde. Hertil fulgte en undervisningsvejledning om bl.a. overgang fra hjemmet til skolen, overgang fra børnehaveklasse til 1.klasse og videre til SFO, om skole-hjem samarbejdet og klasseforældreråd.

Kommunerne har inden for de sidste år fremlagt forskellige indsatsområder på skolerne, bl.a. ansvar for læring, teamsamarbejde m.v. Eleverne skal lære at sætte sig personlige mål og komme med forslag til, hvad de kan gøre for at nå disse mål. Disse er nu blevet til elevplaner, som forældrene får udleveret før

skole/hjem samtalerne. Efter nogen tid bliver de evalueret med børnene. Porteføljemetoden bliver gennemført allerede fra børnehaveklassen med de vigtigste opgaver og projekter, som eleverne selv er med til at vælge ud og som følger dem resten af skoletiden, den røde tråd i barnets skoleforløb.

Mange børn møder med et lavt selvværd, som kan virke meget bremsende for den fortsatte udvikling. Derfor er det vigtigt, at vi allerede i børnehaveklassen bruger de redskaber, vi har til rådighed for at afhjælpe dette. Derfor bruger vi "den gode stol", hvor hvert barn får lov at sidde, mens kammeraterne på skift fortæller, hvad det pågældende barn er god til. Alle udsagn bliver noteret ned, kommer med hjem og bliver sat i porteføljemappen.

Sidst men ikke mindst er der på flere skoler blevet etableret venskabsklasser til stor gavn og glæde for eleverne i børnehaveklassen. Det er oftest børnehaveklasselederen, som tager initiativet og kontakten til f.eks. klasselæreren i 6. klasse, hvor hver elev får 1-2 venner i børnehaveklassen. Det betyder utrolig meget, især i den første tid, at have en stor ven, man kan følges med, lege med i frikvartererne og sidde sammen med ved morgensamlingerne.

Det er utroligt, når man ser tilbage på arbejdet gennem de sidste 30-40 år. Dengang var børnehaveklassen nærmest en lille isoleret ø midt i skolen, den er så gradvis blevet en del af helheden. En fantastisk indholdsrig, krævende og udfordrende klasse at arbejde i og med. De forskellige pædagogiske strømninger har præget skoledagen på gode og mindre gode områder. Jeg er utrolig glad for at få lov til at praktisere "den anerkendende pædagogik" her på falderebet som børnehaveklasseleder.

Vi har lyst til at slutte vores erindringer med dette digt:

Dagen i dag er en mærkelig dag,
Den er din!
Dagen i går forsvandt ud af hænderne på dig.
Den kan ikke få andet indhold end det du har givet den.
Dagen i morgen har du ikke noget løfte på.
Du ved ikke om du kan regne med at råde over den.

Men dagen i dag er det eneste, du kan være sikker på.
Den kan du fylde med, hvad du vil.
Benyt dig af det.
I dag kan du glæde et menneske.
I dag kan du hjælpe en anden.
I dag kan du leve sådan, at nogen i aften er glad for, at du er til.
Dagen i dag er en betydningsfuld dag.
Den er din.

Undervisning på Børnehaveseminariet i 1965. Foto: N. Lisberg.

NÆRRADIOEN I KOLDING 1989-1997

AF LARS BONDE OG OLE SØRENSEN

Den 9. september 1989 blev den triste nyhed overbragt til alle frivillige: "Kolding Nærradio har sidste sendedag mandag den 18. september". Kolding Nærradios bestyrelse kunne ikke se sig ud af at afvikle radioens gæld, som på daværende tidspunkt androg omkring 400.000 kr. og valgte derfor altså at lukke.

Derfor var teknikrummet propfyldt denne mandag, hvor Anne Lise Risager og radioens bestyrelsesformand Gunnar Storm Thomsen i timen mellem kl. 14 og 15 på radioens vegne havde den tunge pligt at skulle sige farvel til lytterne. I teknikkens lille lokale og baglokale fulgte hen ved tyve af radioens frivillige medarbejdere de sidste minutter. Da tekniker Kim Bronée kl. 14.57 satte Kim Larsens "Om lidt bli'r her stille" på pladetallerknen, var det slut på ufatteligt mange timers arbejde, som brugerne nu følte forsvandt op i den blå luft.

Efter lukningen af KNR opstod der derfor både et tomrum i æteren – men også hos alle radioens frivillige medarbejdere. De mente nemlig stadig at være i stand til at lave god, vedkommende og spændende radio, der ville interessere Kolding og oplands lyttere samt at skabe et alternativ til både byens professionelle radioer og til byens trykte medier.

Mange af de gamle medarbejdere mødte op den 1. oktober 1989 på et stormøde i SIDs bygning i Sydbanegade. Her blev det endeligt besluttet at forsøge at gøre alvor af at skabe

en ny radio, der skulle bygge på det bedste fra den gamle Kolding Nærradio.

Den største ære for, at det projekt overhovedet blev gennemført, må tilfalde den tidligere KNR-tekniker Jørgen Ruby, en ildsjæl som med en blanding af en enorm energi og ufatteligt mange arbejdstimer gik både til opgaven og til hvervet som nyvalgt stationsleder. En anden af de frivillige medarbejdere, som var med til at lægge linien på indholdet af den nye radio, var Ole Sørensen, som fra radioens start arbejdede med at lægge programindholdet på den nye radio.

Den 14. september 1989 blev Nærradioen i Kolding (kaldet NIK) formelt stiftet ved et møde hos HK Kolding. Det blev besluttet at søge sendetilladelse og at forsøge at få bopæl i de gamle Kolding Nærradio lokaler på Klostergården. Idéen var, at radioen skulle drives på frivillig basis – uden reklamer, alene ved bingoindtægter samt indtægter for solgte udsendelser til fagbevægelsen. Præcis en uge senere blev Støtteforeningen for Nærradioen i Kolding stiftet på Kolding Bibliotek.

Formand blev Bent Justesen, som sammen med sin daværende kone Lisbeth gennem alle årene med radiobingo i NIK var Støtteforeningens omdrejningspunkt. De to fik administrationen af bingo-pillet til at køre og sikrede dermed en livsvigtig indtægt til Nærradioen.

Brugergruppen – de frivillige samlet i 1989. Fra Kolding Ugeavis. Foto: Jørgen Hjorth.

Mens alle spændt ventede på, at den endelige sendetilladelse blev bekræftet i Lokalradioævnet i Kolding, indløb den glade meddelelse om, at NIK kunne leje de tidligere KNR lokaler på Klostergården. Desværre var al teknik – miksere, båndoptagere, plader solgt fra KNRs konkursbo til spotpris, derfor blev starten på NIK også meget præget af, at radioen med god hjælp fra Hi-Fi Klubben i Kolding måtte indkøbe alting på ny.

Midt i denne vente- og forberedelsestid

valgte Kanal Kolding ganske overraskende at lukke. En beslutning, der ikke gik stille af i Koldings aviser, hvor Folkebladets chefredaktør Tage Rasmussen langede voldsomt ud efter bestyrelsen i den nu lukkede KNR og efter Radio Kolding for at vælge ikke at samarbejde for én stærk radio i byen frem for at fortsætte med flere. Kritikken gav nu ingen skår i hverken glæde eller begejstring hos brugergruppen på NIK, som den 30. oktober 1989 kl. 08.00 for første gang kunne sende på fre-

kvensen 99.5. En frekvens, som radioen en tid endnu sendetidsmæssigt delte omtrent ligeligt med Radio Kolding. Og ganske passende var teknikken bag studie 1 også denne morgen lige så stuvende fuld af mennesker, som den havde været halvanden måned før. Men smilene var vendt tilbage, da NIKs kendsingsjingle lød i æteren for første gang.

Kaffe blev der drukket en del af i lokalerne på Klostergården. Lokaler, som allerede efter godt et halvt år blev til flere. Her var der nemlig igen jubel, da NIK fik lovning på også at kunne leje også de tomme nabolokaler efter Radio Kolding, der nærmest i nattens mulm og mørke var flyttet til Jernbanegade. Optakten var, at Radio Kolding den 3. februar 1990 pludseligt offentliggjorde, at de ønskede egen frekvens i stedet for at fortsætte sende-samarbejdet med NIK. Denne beslutning vakte en blanding af forundring og vrede blandt brugerne, som indtil da havde været af den opfattelse, at der havde været et godt samarbejde de to radioer imellem. Især undrede det, at de skulle læse om planerne i avisartikler. Artiklerne resulterede i, at Jørgen Ruby og NIK erklærede "radiokrig" og meddelte at NIK overvejede at gå fra græsrodsradio til reklamefinansiering. Og at NIK ville åbne med salg til dumpingpriser. Inden krigen nåede at bryde ud, blev der udstedt konkursdekret for Radio Kolding, som den 22. marts 1990 formelt ophørte med at sende. Det varede dog blot et døgn, inden Folkebladet Sydjylland officielt havde overtaget både radio og konkursbo og fysisk flyttet radioen til de gamle Kanal Kolding lokaler hos Folkebladet Sydjylland. Den nye radio sendte to dage under navnet "Lokalradioen i Kolding" inden også navnet "Radio Kolding" igen var i brug,

Brugere fra Nærradioen på Midtjys Festival, 1989. Fra venstre Frank Hansen, Per Holst, Carl Riisgaard, Lars Bonde, Jesper Nørgaard og Henrik Speedsberg.

købt af konkursboet for 7.500 kr. Og dermed gik starten altså på en jagt om reklamekroner. En krig, som kom til at vare i flere år, og som i den sidste ende ingen vandt!

PROGRAMMERNE

Alle brugere på NIK var samlet i "Brugerforeningen", som Ole Sørensen var formand for i radioens første fire leveår. Brugerforeningen havde en plads i radioens syvmands bestyrelse og var dermed både direkte og indirekte med i alle beslutningsprocesser. Et blik på Brugerforeningens medlemsliste fra 1990 afslører ikke mindre end 93 navne. Folk, som alle brændte for et emne eller en opgave. Det kunne være musik, sport, politik, debat eller bingospil. Uanset interesse var der en plads

og en opgave til alle – for uden brugerne, ingen radio! Aktivitetsniveauet og diskussionslysten omkring, hvor radioen skulle hen, og hvad programmerne skulle indeholde, kunne være både høj og intens. Men forunderligt nok så lykkedes det faktisk at undgå større uenigheder undervejs.

Som programchef havde Ole Sørensen med de givne betingelser forsøgt at skabe et så varieret og spændende program for lytterne, som det overhovedet var muligt. Hver uge skulle 47 timers direkte udsendelser jo udfyldes – vel at mærke uden andet end frivillige hænder til at udføre opgaven.

De frivillige medarbejdere (kaldet ”brugere”) kom fra alle samfundslag og var i alle aldre. Faktisk lige fra 10–11 årige børn i børneprogrammet ”Børnemixeren” over f.eks. studerende, ledige, en skoleinspektør, et tidligere folketingsmedlem, et par lærere og en skribent på Kolding Ugeavis. Alderspræsidenten var Børge Lyngsø, som med sikker hånd og sin store samling af gamle 78 plader henrykkede de ældste lyttere flere gange hver uge. Alle brugere gav, hvad de magtede af tid, og det betød i praksis, at man var et lige velset medlem, om man brugte to timer eller man lagde tyve timer om ugen i lokalerne på Klostergården.

Intentionen for den nye radio var på ingen måde at skabe en ensartet, såkaldt ”formateret” radio, som f.eks. Radio Kolding. Programmerne på Nærradioen i Kolding skulle derimod fremstå meget varieret – og det betød, at radioen i løbet af en uge nåede igennem stort set alle musikgenrer i specialprogrammer. Blandt disse f.eks. Hans Jørgen Sindholts velproducerede og spændende programmer om klassisk musik, Gunnar Storm Thomsen og

Leif Billings ”Jazztiden”, Freddy Olsen og Søren Ravns ”Countrytiden”, Børge Lyngsøs 78’ere, Anne Jensens viseprogrammer og Carl Riisgaard og Bruno Kjærs ”Musikmejeriet” hvor fokus var på de nyudgivne plader. Senere i NIKs historie blev samme Carl Riisgaard også igangsætter og medvært for programmer, som alle gik tæt på både aktualitet, liv, død og sjæl – programmer som f.eks. ”Kolding Selvhjælp”, ”Nordstjernen”, hvor den åndelige verden blev behandlet, og programmet ”Fluen”, hvor studievært John Folmer Thomsen sammen med en halv snes medarbejdere afdækkede vrangsidens af byens kultur- og fritidsliv. Bruno Kjær havde skabt programmet ”Pladesmeden”, hvor elever fra Teknisk Skole spillede plader og fortalte om deres uddannelse, og hvor andre unge kunne ringe ind og stille spørgsmål til de forskellige uddannelser.

Fredag aften var helliget en ungdomsflade, hvor næsten alt kunne lade sig gøre. Weekendudsendelserne havde i hele NIKs levetid især fokus på sport og på, hvad der rørte sig af kulturelle og politiske begivenheder i Kolding by og opland. Lørdag kunne især medlemmer af NIKs Støtteforening glæde sig over både bingospil, Lyt & Byt – og en lørdag aften, hvor skiftende værter satte præmier på højkant.

Men både programmer, titler og indhold ændrede sig naturligvis løbende. Brugere blev hele tiden både dygtigere og mere kritiske. Alle ønskede at blive i stand til at sende det bedste radio, de overhovedet kunne, til Kolding og oplands lyttere. Samtidigt med at der var en stadigt stigende sund, intern kappestrid om at blive endnu bedre i både form og indhold. Og hér kom den teknologiske

udvikling os til hjælp. Udbredelsen af mobiltelefonen betød nemlig en mindre revolution i vores bestræbelser på at sende nyhedsstof. Det blev både væsentligt lettere og hurtigere at sende direkte fra begivenheder til nyhedsudsendelserne, Sporten, Kolding i Weekenden, Lørdagskanalen – eller hvor end vi nu kunne gøre plads til at levere det, som vi forsøgte at gøre til vores ”kerneydelse”, nemlig formidlingen af det lokale nyhedsstof.

Mobiltelefonen blev også internt flittigt brugt på den redaktion, som allerede i KNRs tid havde startet daglige udsendelser fra Midt-fynsfestivalen i Ringe. Carl Riisgård, Bruno Kjær, Henrik Speedsberg, Lars Bonde, Jesper Nørgaard og Per Svarrer Andersen var blandt de gennemgående figurer i udsendelser, som bragte interviews med stort set alle de store musiknavne, som i den periode gæstede den store festival på Fyn. At de udsendte lavede et flot og seriøst stykke arbejde på festivalen blev bemærket ikke alene af Ringe Festivalens ledelse, men også af AEM Invest (Arbejderbevægelsens Elektroniske Medievirksomheder), der i 1989 købte en times redigeret udsendelse fra festivalen, der efterfølgende blev udsendt på over firs radiostationer i Danmark. Også i 1991 blev vores sammendrag købt til udsendelse i hele landet – et stort skulderklap til NIK som viste, at vi i vores anstrengelser var på rette vej – og at vi blev bemærket i det danske mediebillede.

LOKALE NYHEDSUDSENDELSER

Fra starten af Nærradioen i Kolding blev der satset på én daglig 45 minutter lang nyhedsudsendelse med fokus på hvad der rørte sig i

UgeMagasinet ONSDAG DEN 8. SEPTEMBER 1993

Vi hæver niveauet på nyhedsformidlingen i Kolding

Vi er blevet flere medarbejdere på NIK's redaktion. Fra venstre ses: Claus Lundager, Jakob Gammelgaard, Steen Andersen, Hans Chr. Mikkelsen og Annelise Risager.

MANDAG
Uge 37 1993

13

SEPTEMBER
9. måned, 30 dage 256-109

X - en hkkedag ...
Fra mandag den 13. sept. står vi op med de morgenfriske og starter med nyhederne kl. 5.55.

NÆRRADIOEN I KOLDING

Kolding og opland. I begyndelsen blev dette job varetaget af frivillige brugere under ledelse af Annelise Risager, som trods en tidligere lønnet ansættelse i samme job var fortsat som frivillig medarbejder. I 1992 blev nyhedsudsendelserne i overgangen til at være alene på frekvensen udvidet til at bestå af time-nyheder. Og det krævede et fast nyhedsteam, som blev en blanding af frivillige brugere, månedslønnede – og mennesker i arbejdsprøvning. Allerede året efter talte redaktionen seks ”fuldtidsansatte journalister”.

Nogle redaktioner var rene ”hér og nu” udvalg. Som f.eks. da NIK den 28. marts 1991 stod som arrangør af den ti timer lange ”Påske

Rock 1991" på Kolding Teater, blot få uger efter at det var åbnet. Den daværende rock-konsulent i Kolding Kommune, Martin Peyrath, var også en af radioens brugere, og han mente, at der var et stort behov for at sætte fokus på den lokale musik. Sammen med Bruno Kjær fra NIK og Karsten Kroman fra Hotel Scanticon stod han for planlægning. Det var Koldings måske største lokale musikevent til dato. Et arrangement, der trak på alle kompetencer også hos Nærradioens brugergruppe. For det var nemlig dem, som stod for alt, lige fra billetsalg over tjansen som dørmænd til at stå for catering. Ikke mindst for at optage hele koncerten, der blev sendt forskudt til Koldings lyttere. Senere resulterede Påskerock'en i øvrigt også i, at Kolding Kommunes Kulturforvaltning på forlaget SigSongs Aps, medfinansieret af private firmaer stod som udgiver af cd'en "Kolding Rock", hvor alle ti bands fra denne koncert igen var at finde som en reklame for Koldings blomstrende lokale musikliv.

De fleste af os vil med garanti også med glæde huske tilbage på kommunalvalget 1993, hvor radioen dagen igennem havde ikke mindre end 40 mand på samme tid involveret i direkte udsendelser fra fem valgsteder.

Allerede fra september 1990 havde "Apostolsk Radio" indledt et sendesamarbejde med NIK om at sende otte timer om ugen fra Nærradioen i Koldings lokaler på Klostergården. I 1992 blev de to radioer til fire, da "Radio Mødestedet" og "Oplysningsradioen i Kolding" så dagens lys, begge radioer dannet omtrent på det tidspunkt, hvor Radio Kolding startede sine udsendelser på egen frekvens, 105.2. Selv om radioerne alle var selvstændige radioer med egen bestyrelse og ledelse, så mærkede

lyttere i æteren ikke den store forskel. Adskillige af NIKs brugere havde nemlig tilbudt at sende for alle radioer, og dermed var overgangen i dagfladen glidende på 99,5.

FÆRRE BRUGERE

Omkring 1994 var NIKs brugergruppe skrumpet ind til omkring 60 brugere og var fra det tidspunkt stadigt faldende. Og det var der flere grunde til. NIK havde i flere omgange haft udefra lønnede journalister tilknyttet under en eller anden ordning og havde også haft adskillige mennesker tilknyttet i jobtilbud. Men grundstammen, de fortrinsvis unge brugere som var med fra starten i 1989, rejste nu lidt efter lidt fra byen for at påbegynde en uddannelse eller et job. Desværre nærmest i takt med at både sendetid og ambitionsniveau blev øget. Derfor var en anden årsag givetvis, at radioen fra 1995 gik fra at være en ren frivillig radiostation til, at udvalgte teknikere, sportsredaktionen og en del af de musiske medarbejdere nu skulle aflønnes for deres arbejde. Den ide kom fra Peter Bruun, som indtil da havde været ansat i nyhedsredaktionen med fokus på sporten. Men da Jørgen Ruby i slutningen af november 1994 fratrådte posten som stationsleder for at tiltræde et job i Afrika, overtog Peter Bruun pladsen som ny stationsleder på NIK.

Peter Bruun indså nødvendigheden af at skulle knytte de mest trænede og kendte stemmer til radioen via en aflønning. Flere af disse var nemlig blevet fristet af aflønning hos konkurrerende radiostationer. At miste dem ville være et hårdt slag i bestræbelserne på at sikre kvaliteten i en nu fuld sendeflade på 99.5 frekvensen fra 05.30 om morgenen til

minimum midnat – ovenikøbet en døgnradio fra 1. januar 1996.

BEGYNDELSEN TIL ENDEN

Overgangen til at betale de mange lønninger betød en radikal ændring af det idégrundlag, som NIK fem år tidligere var blevet skabt på. Men nok en nødvendig ændring, fordi det var blevet væsentligt sværere at drive lokalradio på det niveau, som både brugerne og de ansatte ønskede for Nærradioen i Kolding. Økonomien begyndte nu for alvor at knage. På den baggrund genoptog Radio Kolding og Nærradioen i Kolding i efterårsmånederne 1996 atter engang drøftelser om en sammenlægning af de to radioer. Selv om der umiddelbart var positive tilbagemeldinger fra begge, så blev sammenlægningen aldrig til noget. I slutningen af august 1996 måtte NIK fyre seks fastansatte, og det varslede den ende, som nu hastigt nærmede sig. I slutningen af september forsøgte reklamemanden Jacob Brinch at redde radioen, som på en hasteindkaldt ekstraordinær generalforsamling blev ny daglig leder af NIK. Han afløste dermed Peter Bruun, som kort tid efter forlod radioen.

Blot et halvt år senere, den 9. april 1997, måtte radioen bukke under for en truende konkurs og var tvunget til at lukke. En idé og drøm sendte for sidste gang, en idé først sat i søen i 1984 af Tage Andersen og AOF formand Carl Johan Madsen – og gennem tiden bakket op af mange brugere, fagbevægelse og skiftende ledelser.

To citater synes vi passer her:

Maleren Asger Jorn sagde engang: *Hvis man ikke går til yderligheder, så er der ingen*

grund til at gå nogen steder. De to radioer med de mange skiftende brugere forsøgte virkelig at gå til yderligheder, at søge grænser. Det var givetvis ikke altid lige godt, det vi fik sendt ud af højtalerne, men vi havde altid hjertet med, og vi forsøgte altid som udgangspunkt at formidle et indhold og at skabe en debat. Da Jørgen Schleimann i 1987 tiltrådte som direktør på TV2 sagde han noget, som vi gennem tretten år med radio forsøgte at leve op til: *Jeg vil så nødigt spille folks tid.* Set i bakspejlet vil vi tillade os at sige: Det håber vi ikke, vi gjorde.

Selvom vi i denne artikel har sat fokus på radioens tidlige år, så skal historien dog afsluttes for fuldstændighedens skyld. Jørgen Ruby gjorde nemlig efter NIKs lukning endnu et forsøg på at drive en radio videre, denne gang under navnet *Nærradioen af 1. Maj 1997*. Det navn blev blot to måneder senere ændret til *Radio Herkules*, og radioen formåede faktisk trods en meget lille frivillig medarbejderstab at eksistere i den form i godt og vel 5 år uden dog at være så synlig i mediebilledet som dens forgængere. I 2003 fusionerede radioen med den landsdækkende *MixFM*, som sendte indtil 2004, hvorfra Radio Skala (tidligere Radio Kolding) siden har haft Vejle Lokalradio VLR som eneste lokale konkurrent i Koldings æter.

RADIOEN SOM LÆRESTED

Fagbevægelsens radioer var et fantastisk afsæt til en videre karriere for adskillige brugere, ”et flot slag med halen”, siger Lars Paaske i en samtale med Carl Riisgaard.

”Vi blev ofte omtalt som amatører, og selv om vi var det på godt og ondt, så var lokalra-

Nærradioen af 1. maj 1997, senere Radio Herkules. Fra venstre Per Holst og Jørgen Ruby. Foto: Jonas Ahlstrøm.

dioen en læreplads, der faktisk duede til noget. Det er ikke mange lokalradioer i Danmark, der har udklækket så mange "talenter", som Kolding Nærradio og Nærradioen i Kolding. Naturligvis er det ikke alle, der kom videre inden for journalistik, men det ville også have været uvirkeligt. Folk går jo forskellige veje. Men vi, der videredyrkede journalistikken, kunne så absolut bruge lokalradiotiden til noget".

Lars Paaske har lavet denne oversigt over gamle radiobrugere, hvor mange i dag er særdeles synlige i det danske mediebillede:

Jacob Adrian Mikkelsen: Journalist i Dan-

marks Radio. Afdækkede bl.a. de hemmelige CIA-overflyvninger af Danmark, der tvang udenrigsministeren til at gå på TV og forklare sig. Krydsede også Iraks grænse med skjult kamera under Saddam Husseins styre i jagten på den gode historie om en irakisk/dansk familie.

Jan Vesterlund: Tidligere studievært på TV-2 Syd.

Cathrine Reinert: Journalist på TV2 Nyhederne.

Lars Paaske: Journalist, studievært og sportskommentator i Danmarks Radio P3 og P4.

Mikkel Skovsgaard: Studievært på P4 Østjylland.

Tom Bue: Studievært på ANR i Aalborg. Nummer tre i kampen om at blive årets bedste radiovært 2007 i Danmark.

Thomas Thoning: TV-fotograf og producer på TV Syd. Nuværende freelance TV-fotograf.

Jacob Gammelgaard: Journalist på Nordjyske Medier.

Morten Lykke Hansen: Tidligere lydtekniker ved Lydkompagniet, Danmarks største leverandør i PA-lyd og lys.

Peter Bruun: Journalist og FIFA-observatør ved internationale sportsbegivenheder.

Thorbjørn Halvorsen: Tidligere studievært på TV Danmark og reporter på store boksekampe i Danmark.

Radio Kolding har to navne på listen:

Dorte Vinter: Journalist og studievært på TV Syd.

Mathias Buch Jensen: Journalist og studievært på Danmarks Radio P3, med en afstikker til TV2 Radio.

Internetsiden <http://www.gammelrik.dk> er i dag samlingspunkt for alle tidligere brugere på NIK og KNR. Her findes også et avisarkiv fra scrapbøgerne med over 400 artikler fra især Jydske Tidende og Folkebladet Sydjylland. Også radioernes gæstebøger er indscannet med hilsner fra et væld af gæster gennem tiden.

Radioerne eksisterer ikke mere. Det gør det enestående kammeratskab, som drev radioerne, til gengæld heldigvis stadig.

En stor tak til Gunnar Storm Thomsen, Carl Riisgaard og Bruno Kjær for uvurderlig hjælp i skriveprocessen.

KOLDINGS FØRSTE KULTURUDVALG 1966-1970

AF KIM SIMONSEN

Et karakteristisk træk ved samfundsudviklingen i Danmark i det 20. århundrede var det offentliges stadig stigende engagement på en lang række felter, hvor ellers tidligere det private initiativ havde hersket. Et sådant var kulturen, hvor udviklingen især tog fart efter oprettelsen af Kulturministeriet i 1961.

På lokalt plan kunne udviklingen også ses. I forbindelse med kommunalreformen i 1970 blev kulturen i mange kommuner gjort til et selvstændigt politik- og forvaltningsområde. I Kolding var denne proces dog allerede begyndt i 1965, da byrådet i forbindelse med en ændring af den kommunale styrelsesvedtægt besluttede at oprette et kulturudvalg. Dets ressortområde blev defineret således: "Udvalget leder kommunens centralbibliotek og foretager indstilling vedrørende teater- og biografteaterforhold, museumsforhold og øvrige anliggender af kulturel beskaffenhed".¹⁾ Udvalget skulle altså udgøre bibliotekets bestyrelse og udpege repræsentanter til Sønderjyllands Symfoniorkesters repræsentantskab og bestyrelserne for Museet på Koldinghus, Kolding Kunstforening og Trekantens Teaterforening. Endelig skulle udvalget foretage indstillinger om støtteansøgninger til Økonomiudvalget.

Efter kommunalvalget i marts 1966 blev Kolding Kommunes første kulturudvalg nedsat. Det bestod af fem medlemmer: lektor Ib Borg Mogensen (Socialdemokratiet), formand,

Ib Borg Mogensen, lektor, indvalgt i Kolding Byråd for Socialdemokratiet ved kommunalvalget i 1966. Ved den efterfølgende konstituering blev Borg Mogensen formand for byens nyoprettede kulturudvalg. Foto: Niels Lisberg, 1969.

ingeniør Jens Agerskov (Venstre), næstformand, overassistent Vagn Lund Pedersen (Socialdemokratiet), typograf Alex Jentsch (Socialdemokratiet) og fru Asta Laursen (De Konservative). Den største kulturelle institu-

tion i Kolding var på dette tidspunkt byens centralbibliotek, hvis administration fungerede fra udvalgets start som dets sekretariat; først i 1979 blev Kulturel Forvaltning oprettet.

KOLDING CENTRALBIBLIOTEK UDVIDES

Den største opgave, Kulturudvalget stod over for ved dets nedsættelse, var udvidelsen af byens centralbibliotek. Med befolkningstilvæksten i byen og – ikke mindst – i omegnen og med det stadig udvidede uddannelsesvæsen voksede kravene til bibliotekets ydeevne. Behovet for en udvidelse af Hovedbiblioteket i Jernbanegade 25 og oprettelse af filialer i yderdistrikterne pressede sig på. Forhandlinger mellem Jens Holms Biblioteksfond, der ejede biblioteksbygningen, bibliotekets bestyrelse og Byrådet var ført.²⁾

Hovedformålet med ombygningen var at skaffe børnene et lokale i niveau med de voksnes udlån og læsesal. Det var et gammelt ønske, og når det nu skulle realiseres, besluttede man også at foretage en opgradering af de øvrige faciliteter. Det var således planen at oprette et fælles katalogiseringslokale, etablere, som biblioteksloven af 1964 foreskrev, et musikbibliotek, flytte mødesalen til det gamle børnebibliotek og indrette avislæsesal og studieværelse i stueetagen. Forudsætningen for projektets gennemførelse var, at 1. salen i bygningskompleksets fløj langs Jernbanegade, der tidligere havde været udlejet til liberale erhverv, blev inddraget. Her skulle administrationen have til huse.

Inden de endelige planer blev lagt i sommeren 1966, tog Kulturudvalget, overbibliotekar Ida Bachmann, viceoverbibliotekar Cecilie

Timmermann og arkitekt Karsten Bonnis på en 2-dages studietur for at se på moderne biblioteksindretning, herunder børnebibliotek, musikafdeling og filial. Følgende biblioteker blev besøgt: Roskilde Centralbibliotek, Filial Nord i Hvidovre Kommune, Frederiksborg Bibliotek i Hillerød, Musikbiblioteket i Lyngby og Jægersborg Filial i Gentofte Kommune.³⁾

Den 10. oktober 1966 godkendte Kolding Byråd, efter indstilling fra Kulturudvalget, planerne for udvidelsen af Centralbiblioteket, herunder den forventede huslejestigning.⁴⁾ Biblioteket fik ikke kun bedre fysiske rammer, men også nye muligheder for at kunne udbyde kulturelle aktiviteter såsom film, små koncerter, dramatiske spil, kunststillinger m.m.⁵⁾ I oktober 1968 stod det nyrenoverede bibliotek færdigt.

LOKALAFDELING AF SKOLESCENENS BIO

På sit første møde, der fandt sted den 3. maj 1966, vedtog Kolding Kulturudvalg at tage kontakt til Skolescenens Bio for at forhøre sig om mulighederne for at få oprettet en lokalafdeling i Kolding.⁶⁾ Udover Kolding Børnefilmklub og klubber på gymnasiet og seminariet var filmforevisningsområdet for unge i byen et ret uopdyrket område. Ifølge Borg Mogensen ville udvalget søge om film til 1.-3. real og 1.-3. g. Desuden skulle andre interesserede læreanstalter også kunne deltage. Formanden ønskede, at det skulle blive ligeså naturligt at diskutere film i skolerne, som det var at diskutere bøger.⁷⁾

Grundet hvad Ib Borg Mogensen kaldte: "...manglende erfaring fra vor side",⁸⁾ lykke-

Filmforevisning for Skolescenens Bio i "Kino" februar 1967. Foto: P. Thastum.

des det imidlertid ikke Kolding Kommune at få en afdeling af Skolescenens Bio op at stå i denne sæson. Tidligt på foråret havde Kulturudvalget ellers diskuteret sagen med biografdirektør P. A. Høj og udarbejdet en liste over, hvilke dage i løbet af vinteren, udvalget kunne disponere over "Kino" i Søndergade. Men da disse ikke harmonerede med de spilledataer, Skolescenens Bio kunne tilbyde, og da disse ikke stod til forhandling, valgte udvalget at takke nej til tilbudet og i stedet genoptage forhandlingerne på et senere tidspunkt med henblik på at indgå en aftale vedrørende den ny sæson.⁹⁾

Da filmforevisningerne endelig kom i gang i foråret 1967, var det ikke uden problemer. Uro og hærværk blev konstateret i biografen. Eks. havde en klasse ved en lejlighed medbragt øl, som de drak under forevisningen. En anden gang blev tre stole ødelagt. Dette skyldtes ifølge Ib Borg Mogensen, at lærerne ikke havde set de muligheder, Skolescenens Bio tilbød, og derfor ikke havde bakket helhertet op om projektet. Ved enkelte af forevisningerne havde der slet ikke været voksne tilstede i biografen! På denne baggrund mente formanden ikke, at forestillingerne kunne fortsætte næste sæson.¹⁰⁾

DET KULTURELLE SAMRÅD

Imens arbejdet med udvidelsen af Centralbiblioteket stod på, fungerede Kulturudvalget mest som en fortsættelse af det biblioteksudvalg, det afløste. Udover oprettelsen af en lokalafdeling af Skolescenens Bio var det småt med initiativer. En del tid blev dog brugt på at diskutere, hvordan man kunne skabe et samarbejde mellem udvalget og byens kulturelle foreninger og institutioner. Udvalget ønskede en så bred kontakthorisont som muligt, så det hele tiden kunne orientere sig om de ønsker og ideer med hensyn til Koldings kulturliv, byens borgere måtte have.¹¹⁾

Den 21. maj 1968 mødtes en række lokale kulturpersonligheder og formanden for Kulturudvalget, Ib Borg Mogensen, på Centralbiblioteket for at danne et kontaktorgan, som skulle formidle samarbejdet mellem udvalget og byens forskellige kulturforetagender samt mellem disse indbyrdes. Som et led i dette var der opslået en stilling som kontaktbibliotekar, der bl.a. skulle virke som bindeled mellem parterne. Det var meningen, at disse skulle kunne ringe til kontaktbibliotekaren og få oplyst, hvilke arrangementer, der fandt sted på hvilke dage, så der så vidt muligt ikke fandt en overlapning sted. Stillingen var dog endnu ikke besat. En plakat med oplysningerne skulle ligeledes fremstilles på månedlig basis.

På mødet blev mange tanker drøftet. Der blev talt om at lave musikgennemgange før Sønderjyllands Symfoniorkestrets koncerter, arrangere kurser i småfilmforevisningsapparater og præsentationer af de nyeste kortfilm. Det blev aftalt at holde separate møder for de enkelte grupper af foreninger. Der blev stillet forslag om, at hver kulturel genre skulle have

sin aften i løbet af ugen, og at de enkelte foreninger indenfor disse så måtte "slås" om, hvem der skulle have hvilken aften. Forslaget blev imidlertid afvist. Mødet sluttede i enighed om at arbejde videre med de ting, man var enedes om. Det ny forum fik i øvrigt navnet Det Kulturelle Samråd, og det var planen, at det skulle mødes tre gange årligt.¹²⁾

Under overskriften: "Hva' mæ' kulturen i Kolding" satte *Kolding Folkeblad* i en artikel i efteråret 1969 fokus på Det Kulturelle Samråd, og hvad det indtil da havde opnået. Samrådet havde siden dets fødsel levet et stille liv. Eneeste konkrete resultat var udgivelsen af plakaten med informationer om månedens begivenheder i Kolding. Kulturudvalget havde endda set sig nødsaget til at aflyse samrådets møde i august 1969, da der ikke var indkommet "stof" nok til dagsordenen. Hos de involverede foreninger og institutioner var der heller ikke udelukkende tilfredshed med samrådet og den måde, det fungerede på. Salgschef P.A. Nielsen, Sydjysk Amatør Teater, udtalte således til avisen: "Jeg synes, arbejdet går lidt trægt, men jeg håber da stadig, at der vil ske noget. Jeg er faktisk noget skuffet, og jeg tror også at mange andre er det. Samrådet er reklameret op, men folk spørger: Hvad sker der? Hvad jeg kunne tænke mig, der skulle ske? I stedet for at spille den navlebeskuende rolle skulle man så (gå) i gang med at arrangere noget, koncerter, teater, udstillinger. F.eks. kunne samrådet sige: Må vi så få ideer! I stedet for den vi-alene-vidementalitet". Teaterforlægger Per Bødker Andersen, KOTA, var også kritisk om end knap så negativ i sin vurdering: "Ideen med samrådet er god nok, men systemet er alt for uhåndterligt. Jeg tror ikke på et resultat, så længe det er så omfattende.

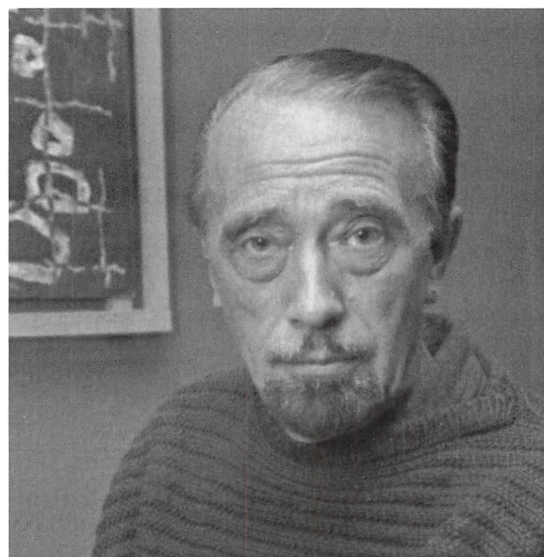

Kolding Samråds 2. møde, den 22. august 1968 på Kolding Bibliotek. Ved hovedbordet stadsbibliotekar Th. Hamming og kulturudvalgsformand Ib Borg Mogensen. På nederste foto ses som nr. 2 fra venstre skoledirektør Nikolaj Nielsen, derefter salgschef P.A. Nielsen, Sydjysk Amatørteater, læge Lisbeth Mogensen, Dansk Kvindesamfund og som nr. 6 fra venstre teaterforlægger Per Bødker Andersen, KOTA.
Foto: P. Thastum.

Men der er noget positivt i det, og jeg er derfor optimist med hensyn til fremtiden. Det var mit håb, at Det Kulturelle Samråd var blevet en pressionsgruppe mod myndigheder, at det f.eks. havde taget sig af at etablere centre rundt om i byen til de forskellige aktiviteter. Om jeg stadig tror, det har en chance? Ja, jeg er i hvert fald optimist – også med hensyn til Samrådet”. Enkelte positive tilkendegivelser var der imidlertid også. Skoleleder Kjeld Jensen, Kunsthåndværkerskolen, var en af disse: “Plakaten er et helt konkret resultat af samarbejdet. Så det er spørgsmålet, om der kan opnås mere. Men jeg synes, man indtil nu har gjort, hvad man kunne for at samordne. Jeg har som “ny i byen” været glad for at blive konfronteret med alle de funktioner, der er. Jeg mener absolut, Samrådet er et godt initiativ”. Ib Borg Mogensen kunne til en vis grad godt forstå kritikken, men så længe Samrådet ikke blev tildelt økonomiske midler, var det svært at søsætte projekter, svarede han.¹³⁾

STRIDEN MED AKTIVCENTRET

I forbindelse med det stiftende møde i Det Kulturelle Samråd i maj 1968 fandt Kulturudvalget ikke anledning til at invitere det lille, private kulturcenter: Aktivcentret. Centret, som var blevet grundlagt af kunstmaler Erik Rasmussen og kulturjournalist ved Jydske Tidende E. Folmer Bjerre i 1966, og som havde til huse i Borchs Gård, befandt sig i opposition til det etablerede kulturmiljø i byen. Ib Borg Mogensen afviste dog, at det var derfor, centret ikke var blevet inviteret: “Vi inviterede en del foreninger, og derudover opfordrede vi i pressen andre interesserede til at melde

Kunstmaler Erik Rasmussen, 1969. Foto: P. Thastum.

sig og være med. Vi modtog ikke nogen henvendelse fra Aktivcentret og gik ud fra, at de ikke var interesserede. Folmer Bjerre mødte alligevel op og hævdede at repræsentere “Foreningen for fri og eksperimenterende kunst”, men han sagde ikke et ord om Aktivcentret eller om hans forbindelse med det”.¹⁴⁾

Striden mellem Aktivcentret og Kolding Kommune gik helt tilbage til centrets oprettelse. Ifølge Erik Rasmussen forsøgte byrådet bevidst at modarbejde initiativet: “Ved Centrets åbning for to år siden havde vi inviteret borgmester Ravn til at sige et par ord ved en lille reception, men dette nægtede han. Byens kulturudvalg nægtede ligeledes at have noget med os at gøre, og siden er de gået i en bue uden om, hvad der er sket i centret. Således indbød vi ved sidste sæsons start såvel byråd som ungdomsnævn til en forevisning af Ak-

tivcentrets indretning og kapacitet samt til at høre om vores fremtidsplaner. Borgmester Ravn sendte afbud, og resten udeblev uden et ord i forvejen, så der stod vi med håret ned ad nakken. Men vi kørte videre med vore trofaste aktivister, som på dette tidspunkt udgjorde et halvt hundrede, hovedsageligt unge”.¹⁵⁾

Både borgmester Peter Ravn og kulturudvalgsformand Ib Borg Mogensen afviste imidlertid, at byrådet bevidst chikanerede Aktivcentret. Borgmesteren udtalte således til *Information*: “Der er jo tale om et helt privat foretagende, som jeg ikke kan se, at kommunen har (den) ringeste pligt til at støtte. Jeg finder, at noget sådant ligger udenfor de kommunale rammer, der er jo så mange andre ting, som er mere vigtige”. Og videre: “Jeg stiller mig meget tvivlende over for, om vi i fremtiden vil yde støtte til foretagendet. De mennesker, der driver det, må selv klare deres økonomiske problemer. Ellers er det vel ikke så vigtigt”.¹⁶⁾ Ib Borg Mogensen var på linje med sin partifælle: “Man klager over, at vi har nægtet at give tilskud. Jeg har undersøgt, om der er kommet ansøgninger til byrådet om et sådant tilskud, og jeg har kun fundet en ansøgning fra kunstmaler Erik Rasmussen, der driver Aktivcentret, nemlig fra 21. marts 1966, altså før han startede centret, om tilskud til leje af bibliotekets sal, hvor han ville opføre, hvad han kaldte en seance. Byrådet afslog. Siden har vi ingen ansøgninger set fra ham”. Og videre: “Jeg synes ikke, Folmer Bjerre kan klage over manglende lydhørhed i byrådet. Da han f.eks. kom med ideen om nordiske kulturuger i Kolding (1967), syntes vi, tanken var rigtig, og der er nu nedsat et arbejdsudvalg, der undersøger mulighederne for at gennemføre forslaget”.¹⁷⁾

På baggrund af den fremførte kritik af Kulturudvalgets forhold til byens kulturelle aktiviteter herunder til Aktivcentret, foreslog Ib Borg Mogensen, at der i højskoleregiet blev oprettet kurser i kulturpolitik. Man måtte nemlig ikke glemme, udtalte han, at de fleste kommunalpolitikere var valgt ind på et politisk-økonomisk grundlag, og derfor stod noget famlende over for det kulturelle arbejde. Kulturudvalgene var kun ganske få år gamle, så en udveksling af erfaringer ville kunne skabe et godt fundament for arbejdet på området. Lederen af Kommunalhøjskolen i Grenå, direktør H. Steenshøj, mente, det ville være muligt at starte sådanne kurser op med forholdsvis kort forberedelsestid.¹⁸⁾

AFSLUTNING

Som skildret i indeværende artikel var Kolding Kulturudvalgs første fire leveår præget af en vis “famlen i blinde”. Nogen overordnet strategi blev ikke formuleret. Først med nedsættelsen af et nyt kulturudvalg i 1970 blev en sådan målsætning nedfældet. Grundlæggende ønskede Kulturudvalget at arbejde ud fra en så bred og rummelig definition af begrebet kultur som muligt. Det var opfattelsen, at kultur ikke var noget, man kunne have, men en proces, man kunne deltage i. Kulturen skulle være en naturlig del af byens hverdag. Det ville koste penge, men – mente Kulturudvalget – det var en nødvendighed, hvis man ønskede at se Kolding udvikle sig, både inden for uddannelse og erhverv. Hertil kom, at der var en tendens i tiden til at ønske et større udbud af kulturelle aktiviteter – et ønske, der sikkert ville vokse med den længere skolegang, den kortere arbejdstid og den højere levestandard.

Ud fra målsætningen udarbejdede Kulturudvalget en liste, baseret på allerede eksisterende oplysninger, egne ønsker og økonomi, over hvilke projekter det ønskede at fremme i løbet af en tiårs periode. Efter økonomisk størrelsesorden drejede det sig om: 10 mio. kr. til den planlagte centerbygning kulturelle sektor,¹⁹ fordelt over flere år, opførelsen af et kunstmuseum til 4 mio. kr., indretning af Museet på Koldinghus, i takt med statens genopbygning, for ca. 3 ½ mio. kr. i løbet af syv år, ombygning og udvidelse af det eksisterende hovedbibliotek for 2 ½ mio. kr. fordelt på tre år, to biblioteksfilialer, den ene i forbindelse med Nordre Uddannelsescenter, til hver 1 ½ mio. kr. anbragt i hver sin ende af tidskemaet, en bogbus til 400.000 kr. og 100.000 kr. til kunstneriske opgaver, f.eks. udsmykning af kommunale nyopførelser.²⁰⁾

KILDER

Arkivalier:

Kolding Stadsarkiv: (A 99) Kolding Byråd, forhandlingsprotokoller

Kolding Stadsarkiv: (A 200) Kulturudvalget 1966-2006

Kolding Stadsarkiv: (A 221) Kolding Centralbibliotek 1924-1972

Aviser:

Information

Jydske Tidende

Kolding Folkeblad

Litteratur

Dedenroth-Schou, Birgitte: Byens Styre, Kolding i det 20. århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970, bd. 3, Kolding 1982.

Dedenroth-Schou, Birgitte og Petersen, Jens Åge S.: Rådhus og bystyre i Kolding 1500-2000. Kolding Stadsarkiv 2001.

Pedersen, Bruno: "Kulturen i Kolding", *Bogens Verden*, nr. 6, 1971, s. 364-367.

Projekt ved Bredgade-Torvegade. Lokaler til kommunal administration og fritidsaktiviteter. Rapport fra Fritidsaktivitetsudvalget 1970.

Vedtægt for styrelsen af de kommunale anliggender i Kolding Købstad 1966.

NOTER

1. Vedtægt for styrelsen af de kommunale anliggender i Kolding Købstad 1966, s. 13.
2. Kolding Centralbibliotek, årsberetning 1965-1966, forsiden.
3. Kolding Centralbibliotek, årsberetning 1966-1967, s. 1.
4. Forhandlingsbog for Kolding Byråd 1966-1969, s. 53.
5. Kolding Folkeblad 23.8.1968.
6. Kolding Centralbiblioteks Forhandlingsprotokol 1955-1968, s. 125.
7. Kolding Folkeblad 11.6.1966.
8. Kolding Folkeblad 9.12.1966.
9. Ibid.
10. Kolding Folkeblad 26.4.1967.
11. Kolding Folkeblad 7.5.1968.
12. Kolding Folkeblad 22.5.1968, *Jydske Tidende* 22.5.1968 og referat fra Det Kulturelle Samråds møde den 21. maj 1968.
13. Kolding Folkeblad 13.9.1969.
14. Information 14.-15.9.1968.
15. Information 11.9.1968.
16. Ibid.
17. Kolding Folkeblad 14.9.1968.
18. Information 14.-15.9.1968.
19. I forbindelse med planerne om opførelsen af et rådhuskompleks indeholdende offentlig administration, detailhandel og kulturelle aktiviteter ved Bredgade-Torvegade blev der i 1969 nedsat et udvalg med bl.a. Borg Mogenssen, der skulle komme med forslag til, hvorledes den kulturelle del skulle indrettes. I udvalgets forslag til arealudnyttelse indgik bl.a. møde- og konferencelokaler, teatersal/scene og kunst-udstillingslokaler. Projektet ved Bredgade-Torvegade. Lokaler til kommunal administration og fritidsaktiviteter. Del 2. Rapport fra Fritidsaktivitetsudvalget, s. 1-19.
20. "Kulturen i Kolding", *Bogens Verden*, s. 364-366.

OVERLÆRER HØYER VERSUS SKOLEFORSTANDER BERG

AF ERIK VOSS

Året er 1872. Scenen er Kolding. Personerne er to mænd, der har kendt hinanden igennem mange år. De er begge lærere. De har begge været begejstrede over enevældens fald og indførelsen af demokratiet i midten af århundredet. Men som tiden går, skilles deres veje. En foreløbig kulmination på deres uenighed finder sted i sommeren og eftersommeren. Hvad striden gik ud på bliver afdækket her. Oven i købet får vi et levende billede af, hvordan folketingsvalget fandt sted det år.

I 1872 rasede en veritabel værdikamp i Danmark. Det år fandt "Slaget på Fælleden" sted, gældsfængslet blev ophævet, Georg Brandes kørte på med sine forelæsninger om "Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur", hvilket inspirerede J.P. Jacobsen til at skrive novellen "Mogens". Kolding Folkeblad begyndte at udkomme, og Venstre fik sit første rigtige program. Det var måske især det sidste, der var med til at udløse striden i Kolding.

Hovedpersonerne i denne ideologiske træfning var Chresten Berg og Knud Høyer. Berg og Høyer var begge lærere. De havde tidligere begge været lærere i Kolding, men her i 1872 var Knud Høyer andenlærer ved Vejle Amtsskole, afløseren for Latinskolen i Kolding, mens Berg var lærer på Bogø, hvor han havde været siden 1861.

Berg lagde sin hovedindsats i Folketinget,

og netop i 1872 fik hans parti Venstre sit første egentlige partiprogram. Det var i hovedsagen forfattet af Berg, som var blevet valgt til Folketinget i 1865, og det fortsatte han med at blive til sin død i 1891. Han var ved alle valg opstillet i en og samme kreds: Vejle 2. som var identisk med Kolding.

Dengang var det kutyme, at et folketingsmedlem i god tid før et valg meddelte sit kandidatur til valgkredsen. Vælgerne blev så inviteret til et møde, hvor de kunne høre hans program og stille spørgsmål til det. Oven i købet opfordrede man eventuelle modkandidater til at give møde. Det politiske system var jo dengang ikke helt som i dag. Vælgerforeninger fandtes knap nok, og partierne var ikke så skarpt afgrænsede som nu. Regeringen blev ifølge Grundlovens bogstav udpeget af kongen. Og kongemagten var endnu en autoritet, der ikke blev sat mange spørgsmålstegn ved. Især ikke efter grundlovsændringen i 1866, hvor majestæten fik retten til at udpege 12 medlemmer af Landstinget.

De konservative eller Højre, der fik opbakning fra storbønder og byernes gamle borgerskab (embedsmænd og velhavere), var specielt en meget løs sammenslutning, som fra ca. 1870 blev suppleret med de nationalliberale, der i deres ungdom havde været så revolutionære, at de havde fået afskaffet enevælden og gennemtrunnet Grundloven. Men ungdom-

mens glød slukkedes. Man kan sige, at de her 20 år senere havde fremtiden bag sig.

Venstre repræsenterede almindelige bønder, som stadig var ved at frigøre sig fra fæstevæsenet, og desuden bakkede byernes liberale borgerskab f. eks. købmænd og mindre selvstændige op om partiet. De havde fremtiden for sig og var derfor så meget mere entusiastiske.

BERG MØDER VÆLGERNE

Kilderne til min viden om forholdene i Kolding udgøres stort set kun af aviserne. Den ældste var den konservative Kolding Avis. Desuden var der Koldingposten, og endelig Venstres avis Kolding Folkeblad, som Berg var begyndt at udgive i slutningen af 1871. Denne avis var en kilde til irritation hos de veletablerede. Der vil i det følgende blive citeret fra disse aviser. Dels fordi de er enestående kilder, dels fordi sproget efter min mening er så fascinerende.

Berg var en af de første moderne politikere i Danmark. Han indså nødvendigheden af en organisation med dertil hørende partipresse, og han begyndte i 1871 at gennemrejse hele landet for at møde vælgerne. I 1872 skal han have rejst 5000 km! På disse rejser etablerede han et enestående netværk, og det skulle ikke undre, om det i virkeligheden er her Venstres finmaskede organisationsstruktur blev grundlagt. Berg kunne huske alle personer, han mødte på sin vej og kendte ofte deres familier.

Da han annoncerede møderne på Koldingegn, havde han netop holdt møde i Horsens. Nu ville han så troppe op i Ødis, Kolding, Vejstrup og Agrup. Kolding Folkeblad

Chresten Berg fotograferet ca. 1870. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

skriver kun om Koldingmødet den 23. juni 1872, mens Kolding Avis refererer Ødismødet over hele forsiden og side 2, Vejstrupmødet får 2/3 forsiden. Agrupmødet bliver refereret over hele 5 sider. Det viser jo immervæk lidt om den interesse, hans møder må have af tvunget. Koldingmødet fik dog kun 12 linier i Kolding Avis. Her nævntes det, at det var talrigt besøgt ”og blev senere ikke saa lidt krydret”. Vi bliver oplyst om, at Bergs med- eller modkæmper gennem det meste af livet, Frede Boisen, først talte. ”Derefter talte Folkethingsmand Berg, Overlærer Høyer, Lærer

Lauridsen, Bertel Dons, Skomager S. Hansen og Konsul Grau”.

Da Høyer så sit navn mellem de øvrige, greb han straks pennen for at skrive et indlæg i Kolding Avis. Imens Høyer sad og skrev, refererede Kolding Folkeblad mødet over to dage. Først får vi Boisens foredrag over en hel forside. Dagen efter får vi så beretningen om resten af mødet, hvor Høyer refereres for sit svar på Boisens tale om frihed, lighed og broderskab.

Koldingposten var i parentes bemærket hurtigst ude med et referat, som på mange måder er mere levende end de to øvrige avisers. F. eks. beretter den, at Boisen henviste til de ord – frihed, lighed, broderskab – der var indskrevet på den røde fane i Paris – ”og her have vi jo ogsaa begyndt at skrive det samme paa en Fane”. På dette tidspunkt kan Venstre altså ikke siges at være socialistfor- skrækket. Boisen sagde imidlertid samtidig: ”Socialisterne ville kalde alle Mennesker for Brødre, men det er (...) forkert; thi det ligger i Menneskets Natur, at vi ikke alle kunne elske hverandre lige meget”. Til slut et kuriosum: Boisen bruger ordet nationalisme og kalder det et fremmedord, som han definerer som en slags broderskab, der f. eks. kan anvendes på slesvigerne.

HØYER ANGRIBER

Høyer, der var på regeringens side, gengav i Kolding Avis 5. juli den tale, han selv holdt den 23. juni, fordi han ikke vil lade Bergs tale stå uimodsagt i aviserne. Han vil løfte røsten mod de yderliggående folkelige bevægelser, skriver han.

Høyer forklarer, at han ikke har mistet sin

ungdoms begejstring – sådan som den kom til udtryk i 1848, hvor de nationalliberale fik afskaffet enevælden, og en grundlovgivende forsamling blev valgt – med hensyn til at fremme folkets og frihedens sag. Men nu ser han anderledes på midlerne til at nå målet, og et ekammersystem går han i hvert fald ikke længere ind for. Der skal både være et landsting og et folketing, og lovene skal vedtages i beg-

Knud Høyer, overlærer ved Kolding Realskole. Han var uddannet farmaceut og forfatter til en lærebog i kemi.

ge ting, dvs. et system, som vi f. eks. kender fra Storbritannien med parlamentets over- og underhus. Valgret og valgbarhed var mildt sagt ikke lige. Især springer den privilegerede valgret til Landstinget i øjnene.

Venstre havde netop barslet med et forslag om lige valgret for alle ved kommunalvalg. Det synes Høyer ikke om: "Det forekommer mig naturligt, at den Ret, som Enhver har til Deltagelse i Samfundets Anliggender, bør stå i et vist Forhold til det, der ydes til Samfundet". Det er jo rene ord for pengene, kan man sige: jo højere skat du betaler, jo mere politisk indflydelse skal du have.

Regeringen havde foreslået beskatning af brændevin, men det havde Berg og Venstre ikke villet høre tale om, så forslaget var blevet nedstemt. Bergs argument var, at skatten ville ramme almindelige mennesker hårdest – det var jo dem, der drak brændevin – mens de rigere havde råd til at drikke vin og oven i købet ville nyde godt af at slippe lidt billigere i skat. Høyer argumenterer omvendt, at "det var vel neppe nogen Skade til, om disse Folk kom til at bidrage til at andre ubemidlede Folk kunde faa billigere Boliger". Her har en senere tid da i hvert fald givet Høyer medhold i forhold til de såkaldte "giftskatter" på tobak og spiritus. Men om provenuet ville blive brugt til billige boliger, kan nok diskuteres.

Høyer var som alle andre på den tid optaget af spørgsmålet om Slesvig, som Danmark havde mistet ved krigen i 1864. Derfor angriber han en af Venstres spidser, J. A. Hansen, for at være uvederhæftig, når det gælder den slesvigske sag – altså spørgsmålet om at få det tabte Sønderjylland tilbage.

I det hele taget er Høyer ikke helt sikker på, hvor han har Venstre, skriver han. Var det

grundtvigiansk, ville han have tillid til partiet, Grundtvig var jo på godt og ondt en af Grundlovens fædre. Men Venstre er splittet, skriver Høyer, og står med det ene ben hos grundtvigianerne, og det andet hos Lars Bjørnbak, der havde stiftet Jysk Folkeforening, en egen afdeling af Venstre, der en overgang var medlem af "Den internationale Arbejderforening for Danmark", socialdemokraterne.

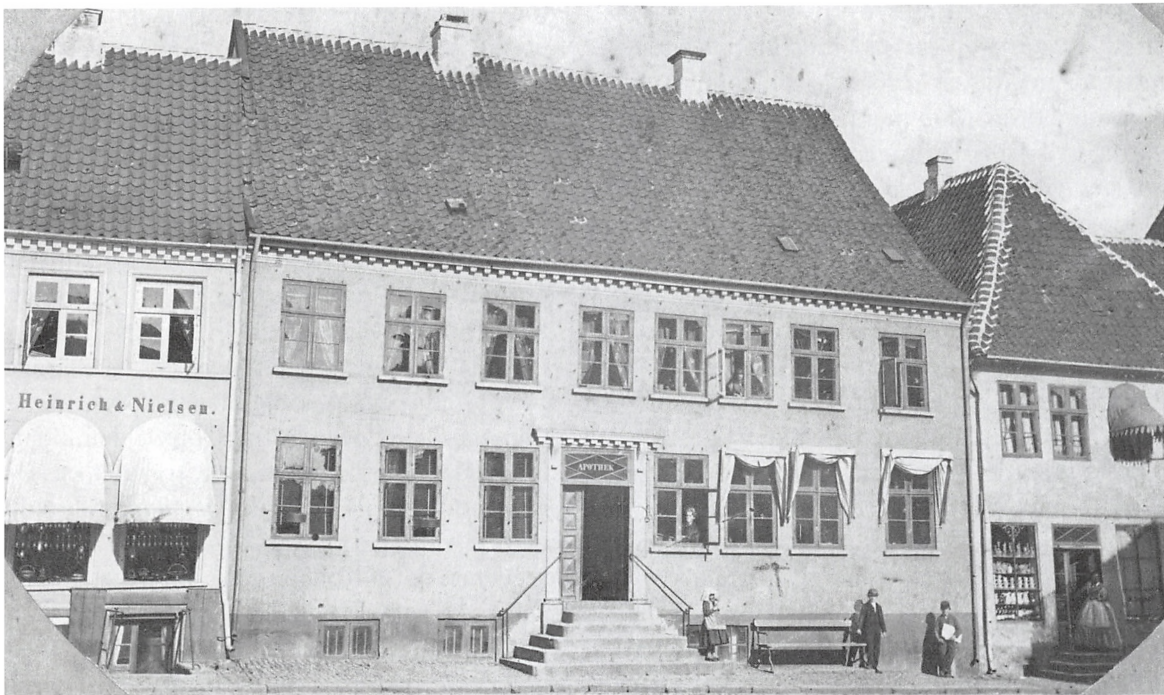
Høyer ved godt, at han ikke er særlig populær i det selskab, han har placeret sig selv i. Men sagen betyder så meget for ham, at han umuligt kan tie. Det helt store spørgsmål for Høyer er: hvad vil Venstre?

Hans eget svar er, at Venstre vil have magten. Høyer er bekymret for, at landet i en sådan situation vil blive styrtet ud i en forfatningskamp. Og det var faktisk, hvad der skete. Ja, mange historikere benævner hele perioden fra 1866 til 1901 "forfatningskampen". Berg ønskede af al magt at få genindført den demokratiske Junigrundlov fra 1849, der var blevet erstattet med den mindre demokratiske "gennemsete Grundlov" i 1866.

Høyers genfortælling af sin egen tale giver et godt indblik i den tankegang, samfundseliten havde anno 1872.

BERG GÅR TIL MODANGREB

Berg svarede på Høyers tale, at man må sørge for, at lighedsbegrebet, som Høyer så på med skepsis, kan trænge ned i masserne: "Det er i det selskabelige Liv, at Ligheden begynder, men saa længe man i det daglige Liv tænker, hvem kan du nu være bekendt at omgaaes, hvem staar nu jævnbyrdig med dig, og indretter sig i Selskaber, Klubber osv. derefter, kan Ligheden ikke komme frem". En sådan ud-

Akseltorv set mod øst ca. 1870. I midten Kolding Løveapotek, der blev halveret, da Jernbanegade blev brudt igennem til Akseltorv i 1876. Til højre for apoteket Brandorffs gård, der husede en af byens konservative klubber.

talelse har sikkert vakt jubel i den stærkt klassedelte by, Kolding, hvor den gamle overklasse i en vis udstrækning så med foragt på underklassen, der til gengæld udgjorde et stort flertal. Berg havde selvsagt den ulige valgret i tankerne.

Berg er inde på, at Venstre ikke er fjendtlig over for kunst og videnskab, men er parat til at ofre store summer til sådanne formål, men han mener "at en Del af denne Overflødighed burde gaa til den Fattiges Undervisning. Han henviste til Forholdene heri Byen, hvor 3-400 Børn (i Folkeskolen) ere henviste til 3-4 Lærere, mens der knap betaales saa meget til dis-

ses Undervisning, som til Amtsskolen, hvis Forældre selv skulde betale for deres Børn".

Bergs udtalelser om den kommunale valgret fremkaldte stærke bifaldsråb.

Til Høyers spørgsmål om Venstre er grundtvigiansk, svarede Berg: "siger Venstre: "Vi ere Grundtvigianere", hu, hvilken Alarm, det er nogle fæle Mennesker, og siger vi, at vi ikke ere Grundtvigianere, ja da kan ingen have Tillid til os i nasjonal Henseende (...), men Venstre er et politisk, ikke et religiøst Parti."

Berg slutter med at sige, at Junigrundloven er folkets moralske ret: "vi haabe, at naar Folketpartiet faar Magten i Folketinget, vil Lands-

tinget, som Overhuset i ethvert Land, give efter". Regeringen var ikke indstillet på parlamentarisme, dvs. at regeringen ikke må have flertal imod sig. Man mente at vide, hvad der var bedst for befolkningen, og man så sig berettiget til at beholde magten, uanset om modparten havde nok så stor majoritet.

Bergs svar til Høyer udløste et par kommentarer, hvor Bertel Dons' skal fremhæves. Han sagde: "Socialismen varsler om, at vi skal hjælpe dem op, som staa under os, men før vi har gjort dette, troede han ikke, der blev udrettet noget ved en mere udstrakt Valgret".

Berg svarede: "Det er sagt, vi skulde frygte Socialismen, men jeg mener, at vi skal aldrig frygte for at gjøre Ret, men vel for at lade gammel Uret vedblive! Naar man var bange for at give Valgretten til de, der havde en mindre jordisk Lykke end os selv, da er det i grunden ikke andet end Mistænksomhed, man tror ikke, at de kunne have den samme Indsigt, den samme Vilje til det Gode, som os selv, men denne Tanke er slaaet ned ved Grundloven". Altså, man havde jo – indtil 1866 – haft den lige valgret, så hvorfor ikke fortsætte ad den vej? Hertil replicerede Dons, at "intet vilde være ham kjærere, end at vi kunde vokse op til at følges ad i alt, men at vi var modne til det nu, betvivlede han".

Mødet sluttede med et leve for Berg og de øvrige talere. Lærer Lauridsen havde umiddelbart inden sagt, at det er tungt at være fattig, men det er tungere at være tilsidesat, fordi man er fattig.

FOLKETINGSVALGET I 1872

Der var udskrevet valg til afholdelse 20. september 1872. Det fik Bergs fjender til at kom-

me i omdrejninger i begyndelsen af måneden. 55 medlemmer af Koldings bedre borgerskab, som dengang ikke havde et bestemt parti at stemme på, indrykkede en annonce på forsiden af Kolding Avis om et offentligt møde. De havde nemlig opfordret gårdejer Bertel Dons fra Dons til at stille op til valget. Annoncen blev fulgt op af en notits inde i bladet om at "alle, der ikke ere ubetinget Tilhængere af Det forenede Venstres "yderligtgående Politik", bør komme til mødet på Svenssons Hotel fredag den 6. september. På dette møde ville man så udpege Bertel Dons til kandidat.

Onsdagen før dette møde var der et opstillingsmøde i Vejle 6. valgkreds, som omfattede de otte tidligere slesvigske sogne, der nu var blevet en del af Kongeriget, samt Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup. Kolding Avis kan selvfølgelig ikke bare sig for at komme med antydninger om, at den hidtidige repræsentant, gårdejer Raben fra Vonsild, ikke vil gå i spænd med "Det forenede Venstre".

Efter dette mødes afslutning var der, skriver Kolding Avis, et hemmeligt møde for Koldings Venstre. På dette møde blev alle, der ikke delte partiets anskuelser, bedt om at forlade salen. "Vor Referent forlod derfor Salen paa denne efter halv socialistisk Mønster stillede Opfordring", og derfor kan han selvfølgelig ikke referere fra mødet, men det har formentlig drejet sig om at gøre livet lidt surt for de 55 mødeindbydere. 93 mænd indrykkede i hvert fald derefter en modannonce i Venstres avis Kolding Folkeblad. Heri skrev de:

"I en Række Aar har Skoleforstander Berg med Dygtighed repræsenteret vor Valgkreds. Da nu en Del af Vælgerne have bragt Gaardmand Bertel Dons i Dons i forslag som Kandidat for det kommende Valg, og i saa Hense-

Svenssons Hotel på hjørnet af Helligkorsgade og Østergade.

ende indbudt til et almindeligt Møde paa Svenssons Hotel, førstkomende Fredag Eftermiddag Kl. 4, saa tillader vi Undertegnede, der fremdeles ønske Berg valgt, at anmode vore politiske Venner fra By og Land om at give Møde paa nævnte Dag, Tid og Sted". De to modstridende parter mobiliserede altså deres tropper til det samme møde. Og det kom ikke til at gå stille for sig.

Vi har ikke mindre end fire beretninger fra mødet. Det følgende bygger først og fremmest på Kolding Avis, og så bruges de øvrige til at supplere med.

Høyer åbnede som en af de 55 indbydere mødet og foreslog agent Warming som dirigent. Dette medførte fra den ene side (Venstres tilhængere) en kraftig opposition. Bergs mangeårige ven købmand Grooss foreslog til flertallets udelte tilfredshed i stedet konsul Grau som dirigent. Høyer skaffede ro igen og mente, at det var besynderligt, at man ikke ville vælge den dirigent, indbyderne foreslog. Grooss spurgte nu Høyer, om han kendte ek-

sempler på, at en forsamling ikke selv valgte sin dirigent. Det gjorde Høyer ikke, og han ville gerne bøje sig for forsamlingen, der havde peget på Grau som dirigent og foreslå ham. Herefter forlod han podiet, men kom snart tilbage – efter formentlig at have konsulteret sine meningsfæller – og meddelte, at det var forkert af ham at foreslå Grau, "da det jo ikke kan forlanges, at vi dertil selv skal udpege vor vitterlig mest afgjorte Modstander".

Bertel Dons, der jo i virkeligheden var den person, hvorom mødet drejede sig, fik ordet, men måtte opgive at trænge igennem på grund af støjniveaue.

Det var ikke kun Dons' modstandere, der larmede. I Kolding Folkeblad gengives et til-

Konsul H.H. Grau, mangeårigt Venstre-medlem af Kolding Byråd. Foto fra 1876.

sendt referat af mødet: "Ved Stampen, Trampen, Raaben og Skrigen søgte man – rigtig nok forgjæves – at forhindre Konsul Grau i at komme til Orde. Selv Postmesteren og Doktor Fich var tjenstivrige".

Herefter erklærede Høyer, at mødet var hævet. Grau var så tilfreds med udfaldet, at han til manges irritation beholdt sin hat på, mens han talte til forsamlingen.

DET ALTERNATIVE MØDE FOR BERTEL DONS

Dons' omkring 250 tilhængere forlod nu salen, men samledes senere i Klubben, et andet lokale på Svenssons Hotel. Her blev agent Warming dirigent, og Dons fik ordet, men han var øjensynlig ved at få kolde fødder og sagde, at han ikke var blevet kandidat af egen drift og foreslog et par alternative kandidater. Bankdirektør Frost mente, at det ville blive betragtet som en falliterklæring.

Dons sagde i en tale, at han ikke gerne så regeringen i Venstres hænder: "Folket, Vælgerne og ikke Repræsentationen har Ansvaret". Han var ikke, som påstået i Folkebladet, højremand, understregede han. Det var ikke forslaget om lige valgret til kommunevalgene, der fik ham til at gå imod Venstre. Han var ganske vist ikke tilhænger af dette lige nu, men senere ville han måske ændre mening. Han mente ikke, at en folketingsmand skulle binde sig til noget bestemt program.

Høyer ville gerne vide, hvordan Dons forholdt sig til en mulig grundlovskamp. En sådan ønskede Dons ikke. Han ville "anse det for glædeligt, om Folket succesive gennem større Oplysning kunne opvoxe til igjen at faa Juni Loven tilbage".

Ved afstemningen om Dons' kandidatur blev han enstemmigt valgt, og Høyer kunne konstatere, at Dons altid havde givet bestemte tydelige svar på spørgsmål, svar, der havde truffet sømmet på hovedet, og han anbefalede derfor forsamlingen at virke for Dons' valg. Høyer må have krummet tæer, da han sagde det!

Dons afviste sluttelig rygter om, at han ikke skulle være nogen arbejderen. Han vidste godt, hvor skoen trykkede og ville altid søge at fremme arbejdernes vel.

Referatet af dette møde, der blev bragt i Folkebladet, er formentlig skrevet af en af Dons' modstandere, der havde sneget sig med ved mødet. Ifølge dette fortalte Bertel Dons, hvordan han var blevet politiker. Ved et af Bergs møder havde han sagt, at "han havde Frihed nok og følte ingen Trang til at give andre, som ikke har nok, noget mere". Dette udsagn var gårdejer Raben fra Vonsild blevet så begejstret for, at han havde udbragt et leve for Dons. "Mange besvarede det, fordi de troede det udbragt for Dirigenten. Dette misforstaaede Hurra skabte saaledes Rigsdagskandidaten! Han blev i kjøbenhavnske Blade fra dette Øjeblik udråbt til at være en højst anset og dygtig Bonde ligesom han var "en udpræget Grundtvigianer". Nu er han Intelligentsens, Embedsmændenes og Proprietærernes gode Ven. Saaledes vokser man hurtigt som Paddehatte, blot man hengiver sig til de store (...). Men spørg ikke om denne Elskovsforbindelse mellem Bertel Dons og de National-Liberale vil holdes trofast fra begge Parter. Nogle af de Sidste have dog maaske, naar de skulde vælge dem en hjærtenskjær, tænkt paa en yngre, om ikke rigere". Referatet slutter: "dermed var Bertel Dons kaaret som Rigs-

Købmand og kgl. agent M. Warming, borgerrepræsentant i Kolding 1843-48 og medlem af Rigsdagen 1858-61 og 1864-65.

dagskandidat af Embedspartiet i Kolding og Omegn Syd og Nord for Aaen". Referenten har da haft humor!

VENSTRE FORTSATTE MØDET

Da højrefolkene havde forladt mødet på Svenssons Hotel udbragte Grau et leve for kredsens frisindede vælgere, og forsamlingen istemte et leve for Junigrundloven. Folkebladets referent udelader diskret omtale af, at

Grau beholdt hatten på – som Kolding Avis havde gjort en del ud af.

Grau bad først Dons om at udvikle sin stilling for vælgerne. Men Dons var gået, og Grau konkluderede herefter noget forhastet, at Dons havde opgivet at stille op til valget. Grau udtalte så om Berg, at han "havde sin Rod i Folket, at han hørte Folket til, (...) indsaa og kjendte, hvad der tjente Folket til Baade". Det sidste ord betyder på nudansk "fordel".

Så fik Berg ordet. Han mente, at det passerede viste, at mødet kun havde været beregnet for højrefolk. Når kredsens ikke ville opstille en kandidat med Højres anskuelser mod ham og ikke ville tage en diskussion, så måtte han tage denne på valgdagen.

Berg advarede mod, at der blev valgt et Folketing med flertal af højremænd. Han mindede om, at Højre "end ikke generede sig ved at true med, at Prøjserne vilde komme, hvis vi f. Eks. satte Præsterne paa fast Gage." Hvis dette er korrekt, hvilket det nok er, så er tonen i politik da vist ikke blevet hårdere med tiden.

Therkel Vejmand spurgte Berg om hans syn på socialisterne. Hertil svarede Berg, at Venstre intet havde at gøre med Socialister og Internationale, men derimod nok med danske arbejdere, "som paa Lovens Grund arbejde for sin Ret (...) vi hævde lige Ret for alle, vi fordrer Lettelse i Skatterne for den Uformulende, og vi kræve bedre Undervisning for den Fattiges Børn".

Grau omtalte omordningen af markederne og ville vide, hvordan Berg forholdt sig til dette. Berg svarede, at han vil se på sagen. Og det var jo et rigtigt politikersvar! Omkring 500 deltog i dette møde, og næsten alle stemte for Berg.

HØYER SLÅR TIL IGEN

Mødet den 6. september 1872 skulle formentlig have været et triumftog for Dons. Nu blev det i stedet et irritationsmoment for Høyer. Han gik i hvert fald helt grassat og skrev et hav af indlæg imod Berg, Grooss og Grau. Der er ikke så meget indhold af interesse i disse artikler, men de viser en desperat mand, der virkelig skyder med spredehagl. Snart er det Graus finansielle transaktioner, han ka-

Købmand J.J. Grooss, der var af ungarsk afstamning.

ster sig over, snart er det Berg, der skal stå til regnskab for replikker udtalt et halvt år tidligere. Polemikken strakte sig over en måned efter at valget var overstået. Bl.a. angreb Høyer Grooss for at have forstyrret mødet ved at foreslå Grau som dirigent. Han argumenterede med, at ved rigsdagsvalg blev der jo heller ikke valgt dirigent. Grooss svarede, at der er "Forskjel paa en Sammenkomst af Mænd, der have enedes om at samle sig for at drøfte et eller andet, og et udskrevet Valg til Rigsdagen og vil De absolut gaa til Rigsdagen for at finde Beviser mod mig, hvorfor da ikke gaa til selve den lovgivende Forsamling, gaa til de Møder, som ere fræmgaaede af de ovennævnte Valg. Og De vil se, at ogsaa denne Forsamling selv vælger sin Dirigent".

I sit 2. svar til Høyer skriver Grooss bl.a., at han aldrig har talt med Høyer om politiske forhold. Alligevel har Høyer udtalt sig om Grooss' viden om frihed. Når Høyer iflg. Grooss skriver "om det fuldkomneste Tyranni ved Mængdens Flertals Herredømme, da kan man her anvende det gamle Ord: "Kragen raaer paa sit eget navn". Som enhver vistnok vil indrømme mig, maa De næmlig for Tiden anses for den første Agitator her i Byen, og gjort, hvad De kan, for at blive Leder for et Flertalsherredømme, samtidig som De kaster Beskyldninger paa mig. Kan De paapege, at jeg er gaaet ind ad en eneste Dør for at agitere eller hverve Stemmer for Bergs Valg, og kan De, hr. Overlærer Høyer, fralægge Dem, at De paa den Maade har søgt at hværve for hr. Bertel Dons".

Det var Grooss, der i første omgang måtte tage diskussionen med Høyer, for Grau var i København. Men på selve valgdagen har Grau et indlæg, hvor han skriver: "De har vist alde-

les tabt Ligevægten i Sindet, siden det den 6te ds. afholdte offentlige politiske Møde, eftersom De i den Anledning skriver Masser af Avisartikler, den ene mere forvirret end den anden". Grau skriver udførligt om mødet og får i den forbindelse indirekte forklaret hat-tesagen, for der skulle handles hurtigt, og derfor ilede han til podiet "saaledes som jeg stod". Han havde altså ikke tid til at tænke på sin hovedpåkledning. "Saaledes er de nøg- ne Fakta", slutter han.

Der er virkelig noget desperat over Høyers skrivelser op til valget. Et par dage før valget fik han således i en iøjnefaldende opsætning placeret et indlæg på forsiden af Kolding Avis. Her bebrejder han Berg, at han havde sagt, at han med "Lempe og List" ville gen- indføre junigrundloven. Berg havde demen- teret denne udtalelse, og det er dette dementi, Høyer nu undrer sig over.

Alt imens Høyer havde travlt med at rede trådene ud, så der ikke ville være noget at komme efter, havde Berg travlt med at føre valgkamp. Ved midsommertide havde han som beskrevet besøgt en del småbyer. Nu varslede han møder i Højen (13.9), Eltang (14.9.) og Jerlev (16.9.). Ingen af disse møder er refere- ret i de aviser, jeg har læst.

VALGHANDLINGEN I STALDGÅRDEN

Folketingsvalget fandt som sagt sted den 20. september 1872. Det varede tre timer og fore- gik i Staldgården, hvor mindst 2000 deltagere var forsamlet. Godt 1400 afgav deres stemme. Desuden var et par hundrede, som ville have stemt på Berg, forbigået på listerne. Der var altså, hvis tallene står til troende, over 500 mennesker, der bare så på.

Sædvanen tro blev Grau valg til dirigent. Herefter indledtes valghandlingen med anbe- faling af kandidaterne, hvor Grau naturlig- vis pegede på Berg. Haastrup fra Aagaard mente ligeledes, at man skulle stemme på Berg. Højre råbte altid på "Kundskab og Ta- lent". Alligevel ville de forkaste Berg til for- del for Dons, som han tydeligvis ikke mente besad disse egenskaber.

Peter Larsen fra Dons sagde: "Vælg – sagde Jetro til Moses – retskafne Mænd, der hade Gjærrighed. Berg havde han kjendt i over 20

Peter Larsen (Skræppenborg) gårdejer i Dons (1802-1873).

Aar. I Begyndelsen af vor Frihedstid, havde Taleren været i Tvivl med Hensyn til den almindelige Valgret. Da havde Berg sagt: "Meer end Livet kan ingen ofre for det, man elsker. Det gjorde den Fattige saavel som den Rige, naar Fædrelandet var i Nød; hvorfor skulde de da skydes til Side"? Det samme Sindelag havde Berg bevaret. (...) dersom vi gav den mindre stillede den Ret, der tilkom ham, og omgikkes ham med Tillid og Kjærlighed, da var der ikke mindste Grund til Frygt fra den Side".

Berg fik nu ordet for en længere bemærkning. Han var glad for at få sine anklagere i tale, for i dag ville de nok ikke gå – sådan som de gjorde den 6. september.

Ifølge Kolding Avis sagde Berg, at Venstre kun var yderliggående på ét punkt, nemlig med hensyn til afskaffelse af rang og titler. "Hvis det var det, som smertede dem, som ellers havde Udsigt til at komme frem ad denne Vej, da skulde Taleren gjerne i forestaaende Samling stemme for at lade det henstaa som saa meget andet Narreri".

Berg og hans venner var blevet angrebet for uærlighed: "Fremfør da Beviser for denne uforskammede Sigtelse", opfordrede Berg sine modstandere.

Berg lagde vægt på de sociale forskelle. Han ville "Ret og Skjæl; men Skjældet var nu, med Hensyn til mange Spørgsmaal, flyttet ind paa den mindre heldig Stilledes Mark".

Han oplyste om sit program – som ikke skal gennemgås i detaljer her – og spurgte, hvori det farlige lå. Til slut advarede han imod, at Højre skulle få flertal i Folketinget. På det tidspunkt var der jo ingen meningsmålinger, og selv om Berg havde været på en 5000 km. valgturne, var han øjensynlig ikke helt sikker

på sejren. Men sikker på sig selv var han, som det fremgår af ovenstående. Og han var ikke bange for at give modstanderne med grovfilen.

Da Niels Terp fra Viuf anbefalede Bertel Dons, blev der nogen uro, og han sagde, at det skulle nu vise sig, om han stod "over for en raa Pøbelhob (Pøbel, han siger Pøbel)". Parentesen angiver efter sædvane publikums reaktion.

Kammerassessor Kaalund anførte, at Berg adspalttede, men folket burde samles i en anskuelse. Dons holdt med avisens ord en mat tale, lovede intet og understregede, at han ikke var højremand.

Berg svarede modstanderne og lagde ikke fingrene imellem: "Terp hørte til dem, der havde sovet sig til en udvortes lykkeligere Stilling. Hvorfor skulle denne Stilling begrunde større Rettigheder. Havde saadanne Borgere nogen Ret til at bilde sig ind, at de vare bedre end Andre eller til at se med Ringeagt ned paa den, der kæmpede ærlig for en hæderlig Tilværelse. I denne Valgkreds gik store og smaa i By og paa Land med hverandre, Alle, som vare frisindede, derpaa vare Talerens Stillere et vidnesbyrd. Bertel Dons troede, at det vilde skade i Enden, hvis "Venstre" sejrede. Deri var Kapitalisten, som frygtede billige Skattepaalæg, Embedsmanden, som ikke holdt af Pensjonsnedsættelse, Præsten, der nødvendig vilde have mindre Lønning, Proprietæren, som vild have Valgret med en hel Kommune, maaske være enig med ham. Men hvem ellers?"

Således bølgede debatten frem og tilbage.

Høyer fik også ordet og advarede imod, at der ville komme en grundlovskamp ud af, at Venstre ville have magten. Han tilføjede, at

der ikke fandtes noget højreparti. ”Han spørger Berg, hvad han vil gjøre for Arbejderne ad Lovgivningsvejen og rejser ”bittre” Bebrejdelser mod Venstre for dets Forhold til socialisterne. Derpaa oplæser han noget af ”Socialisten” og sluttede med den komiske Bemærkning, at vel havde Berg Flertal i Kredsen, men repræsenterede den alligevel ikke”.

Berg fortsatte trods regn – for forsamlingen ville det sådan. Han ville ikke helt opgive at tro på, at nogle af talerne kunne vende tilbage til Venstre, men med ”Knud Høyer var det derimod en noget anden Sag, fordi han hvilede i en saa inderlig Tilbedelse af sit Partis Koryfæer. (...) Tre Ting vilde vi søge udvirket for Arbejderne igjennem Lovgivningen, 1) en større Ligestillelse i borgerlig og politisk Henseende, 2) lettelser i Skattebyrden og 3) en forbedret Undervisning. Knud Høyer kunde have sparet sin ”bittre” Bebrejdelse; ti der eksisterede intet ”Forhold” til Socialisterne, hvilket Taleren nærmere oplyste. Hensigten med Læsningen af ”Socialisten” her, forstod han ikke; ti han og hans Venner havde intet med dette Blad at gjøre”.

Til slut takkede Berg sine modstandere for, at han havde fået lejlighed til at vise forsamlingen Højres vildfarelser. Han håbede, at enhver ville dømmе uden person- eller andre bihensyn, så kunne alle gå herfra med frelst samvittighed.

Afstemningen viste et kæmpemæssigt flertal for Berg, som derfor var kåret som vinder. Men Dons' støtter forlangte skriftlig afstemning. Her fik Berg 1135 og Dons 285 stemmer.

Venstre vandt ikke kun i Kolding. Det samlede resultat for hele landet var, at Venstre fik flertal i Folketinget, og dermed var grunden

Koldinghus Staldgård som den så ud ved et kreaturmarked i 1890erne. Foto: Valdemar Olsen.

for alvor lagt til den årelange forfatningskamp. Sejren gav, sammen med Bergs triumf i Kolding, det politiske Højre en sådan forskrækkelse, at man i Kolding dannede en forening til modarbejdelse af Venstre. Det skete på et møde den 15. november 1872. Her mødtes 2-300 specielt indbudte, som blev enige om, at ”for Øjeblikket er Grund nok til at modvirke de alt for yderliggaaende Bestræbelser, som have fundet et Udtryk i ”det fore. Venstre”, og som støttes af de socialistiske Bestræbelser”. Foreningen skulle hedde Folkeforeningen, og måske vil der blive skrevet om den engang.

LITTERATUR:

Koldingposten
Kolding Avis
Kolding Folkeblad

KOLDING UNGDOMSFORENING OMKRING 1960

AF PAUL NIELSEN

Måske lever Kolding Ungdomsforening endnu. Men så har den ligget i dvale siden 1963, hvor "Brevsprækken" er det sidste livstegn. Og hvis Ungdomsforeningen er afgået ved døden, så er begravelsen foregået i stilhed.

Sådan afsluttede Alfred Graversen sit indlæg i Koldingbogen, da han i 1982 fortalte om Kolding Ungdomsforening. En forening, der havde givet ham mange glæder 40-50 år tidligere. Jeg er tilbøjelig til at give Graversen ret i betragtningen om foreningens stille død. For også min viden om foreningen ender omkring det tidspunkt. Mit sidste eksemplar af *Brevsprækken* er fra 1964.

Omtalte *Brevsprækken* var foreningens medlemsblad, som jeg var med til at starte. Første nummer udkom 1. september 1958. Det udkom seks gange årligt og var et firesidet blad i A5 format. Normalt med programmet for de følgende to måneder og plads til inspirerende ord fra bestyrelse og andre. Mit sidste eksemplar af bladet indeholder programmerne for januar-februar 1964. I 1959 overtog jeg formandsposten efter Annelise Hansen. Denne post sad jeg på indtil 1963, hvor jeg blev afløst af Jens Todsén.

UNGDOMSFORENINGEN OMKRING 1960

Ungdomsforeningen lærte jeg at kende i maj

1957. Det var umiddelbart efter min entre som Railway Transport Officer ved hærens forplejningsmagasin på Staldgården. Sammen med de øvrige soldater, der udførte de daglige opgaver på Staldgården og i vort lager hos DFDS i havnepakhuset, blev jeg indkvarteret i Dyrehavelejren.

En af mine første aftener i lejren stillede et par piger for at afhente nogle af soldaterne. "Har du ikke lyst til at komme med?" lød det fra flokken. "Vi skal på aftentur med Ungdomsforeningen". Min nysgerrighed var allerede vakt. Og som svar på mine opfølgende spørgsmål fik jeg at vide, at foreningens medlemmer var en flok unge mennesker, der mødtes hver tirsdag året rundt. I sommerhalvåret stod der ture ud i naturen på programmet. Den øvrige del af året stod på forskellige former for samvær bl. a. med foredrag og masser af sange. Foreningens formand var Henning Mikkelsen. Flere af mine nye soldaterkammerater var medlemmer og havde tilmed fået faste veninder i foreningen.

Invitationen lød tiltalende. En positiv måde at træffe jævnaldrende på tænkte jeg og slog til. Husker jeg ret, så gik traveturen den aften til Skovløberhuset, hvor der blev budt på kakao, boller og lagkage. På vejen ud og hjem blev der grinet, snakket og sunget af hjertets lyst. Jeg følte mig veltilpas i flokken og deltog i sommerens løb i adskillige arran-

gementer, indtil jeg sidst på året forlod Kolding og vendte tilbage til mit kompagni i Høveltejren. Det positive fællesskab blev et forhold, der få måneder senere fik mig til at genoptage mit engagement i foreningen. Det skete, da jeg i februar 1958 efter afsluttet soldatertid blev stationeret på banegården i Kolding.

Nu blev mit engagement mere krævende. I soldatertiden havde jeg nærmest følt mig som gæst, men nu blev jeg næstformand og dermed medansvarlig for den daglige drift. I april 1959 blev jeg sat i formandsstolen.

"Formålet er at samle unge til samvær og underholdning af lødig og kulturel karakter.

Paul Nielsen på udflugt med Kolding Ungdomsforening o. 1960.

Gennem kammeratligt samvær og gennem upartisk oplysning ved foredrag, film og samtaler at finde løsningen på nogle af de problemer, vi alle går og tumler med", hed det blandt andet i foreningens lille informationsfolder, der på forsiden spurgte: "Kender du Kolding Ungdomsforening?"

Foreningens mødelokale befandt sig på øverste etage i Jernbanegade 25a, den gamle forretningejendom i tilknytning til biblioteket, der i stueetagen rummede Marius Mogensens skotøjsmagasin. Vi boede til leje i lokaler, der tilhørte en fritidsklub. Klubben blev drevet af Else og Verner Bæk-Sørensen. Centralt placerede lokaler i bymidten var jo en god adresse, men desværre var der spændinger i luften mellem os og klubben, et forhold, der sidst i halvtresserne medførte, at vi søgte andre lokaler.

Tirsdag den 16. september 1958 kl. 20 flyttede vi ind i vore nye lokaler Vifdam 25. Der var børnehaven i stueetagen og fritidshjem på første sal. Vi lejede os ind hos fritidshjemmet, hvor lokalerne var velegnede til vore formål. Det gav os et dejligt stort og møbleret mødelokale med klaver og køkken. Huslejen var 20 kr. pr. aften. Første dag i de nye lokaler bød programmet på en "broget" aften med lysbillede, BOB spil og smykkeproduktion med videre.

Mens jeg skriver dette, studser jeg over vort mødetidspunkt dengang. Det var kl. 20 i vinterhalvåret. Men så erindrer jeg, at det dengang var almindeligt, at unge mennesker efter arbejdstidens ophør fortsatte dagen med undervisning på Teknisk Skole eller i Handels-skolen og derfor nok ikke kunne møde tidligere.

Kolding Ungdomsforening, oprindeligt

En aften i lokalerne i Vifdam. Foto: N. Lisberg.

Kolding Ungdomssamfund med relationer til Højskoleforeningen, blev stiftet 11. oktober 1896, så det var en midaldrende forening, jeg lod mig engagere i. Men det var også en forening, hvor mange kendte borgere havde haft glade timer. Det gættede jeg i hvert fald på, når jeg gennemså listen over de passive medlemmer, der dengang stadig støttede vort arbejde med frivillige årskontingenter på 50 øre eller måske en krone. Det hørte med til bestyrelsens opgaver at opsøge dem alle for at få det årlige bidrag. En anledning, der selvfølgelig

også gav mulighed for at blive budt indenfor til en kaffetår og snak om årets gang i foreningen. Jeg benyttede da også disse lejligheder til at foreslå disse tidligere aktive medlemmer at være vore agenter over for deres yngre familiemedlemmer. Så vidt jeg erindrer, var det med begrænset held.

Det samme var tilfældet, når vi indbød til festlige sammenkomster. For eksempel mødte kun 33 af støtterne frem ved vores 66 års fødselsdagsfest, som vi netop havde gjort særlig festlig til ære for dem. Det var på Slotshotel-

let tirsdag den 22. november 1962. Vi havde som gæstetalere indbudt de tre tidligere formænd bogtrykker Fuglsang, Alfred Graversen og malermester Eigil Priesholm. Ved kaffebordet var der underholdning ved Kaj Berg Madsen og pianisten Kaj Lund. Skylden for det begrænsede fremmøde blev dengang tilskrevet, at TV denne aften viste et afsnit af en populær kriminalserie.

At TV allerede dengang var en magtfuld konkurrent, havde vi forlængst taget ad notam. I vort mødelokale indgik et fjernsynsapparat da også i mulighederne, når vi havde de såkaldte klubaftener. Det var mødeaftener, som vi lagde i programmet for at forsøge at tilpasse os til ungdomsklubbernes afgangsgrupper, hvorfra vi forsøgte at erhverve nye medlemmer. Det var også for at begrænse omkostningerne til foredragsholdere. På klubaftener var programmet uformelt, hyggepræget og baseret på netop at ligne det, de unge kom fra i ungdomsklubberne.

TEATERAKTIVITETER

En aktivitet, vi genoptog, da jeg gjorde min entre i foreningen, var lysten til at arbejde med teater, og en del mødeaftener blev benyttet til træning i forskellige af scenekunstens krav til amatørskuespillere. Det store antal forestillinger blev det aldrig til, men i samarbejdet med de øvrige ungdomsforeninger i Skamlingsbankeegnens Hovedkreds indgik årlige konkurrencer i amatørpræstationer. Jeg tror dog ikke, at vi nogensinde opnåede højere placering end en andenplads ved disse konkurrencer.

Succes på de skrå brædder havde vi imidlertid, da vi på Slotshotellets scene lørdag

den 7. marts 1959 i den røde lygtes skær præsenterede *Revyen KIG IND*. Der var fuldt hus. Masser af bifald til de syv aktører. På spindesiden var det Birthe Jensen, Lilli Buhl, Linda Vinding og Ulla Sjørup. Herrerne var Arvo Pullinen, Ole Christensen og undertegnede. Ulla fik senere efternavnet Skovlund og blev en dygtig aktør i flere af Koldings festspilsuccesser. En del af teksterne til revyen havde vi købt hos Dansk Teaterforlag, og som instruktør havde jeg tilpasset dem til vort lille ungdommelige ensemble. Anmelderne mente dog, at ikke alt var ungt nok. Det undrede os noget.

Selv var jeg aftenens konferencier, der præsenterede numrene. Den musikalske ledelse deltes Lilli og jeg om. Det gjorde vi faktisk også ved vore mødeaftener. Mest Lilli, for hun kunne spille efter noder, mens jeg oftest spillede efter gehør. I alle tre aviser var anmeldelserne ganske pæne, selvom anmelderne dog mente, vi ramte under bæltestedet nogle gange. De mente vist, at det skyldtes vores manglende rutine ved stofvalget. Set med nutidens øjne var de vovede tekster vist ganske uskyldige. Selv kunne jeg godt lide det, "Mr. S" (redaktør Knud Smith, forfatter af adskillige KU- og Kolding revyer) bl.a. skrev i sin anmeldelse i Jydske Tidende: "*Foreningens næstformand, trafikassistent P. Nielsen, Kolding, trak det store læs. Når han får trimmet sin form en smule, er han bestemt ikke uden evner, og så har han en vis charme*". Der skulle dog gå mange år, inden jeg gjorde noget alvorligt ved "trimmeriet" og blev solist i Vissens Venner.

Desværre gav arrangementet underskud. Med en billetpris på 3,50 kr. for revy og bal til kl. 2 kneb det i den sidste ende, men det var

Ud i naturen.

vist alle pengene værd, for den festlige aften stod der ry om i årevis. Og jeg har stadig fornøjelse af at lade tankerne vende tilbage dertil.

FORENINGSLIV UNDER PRES

I april 1959 blev jeg sat i formandsstolen og måtte de følgende fire år konstatere, at Verden fortsat var under forandring. Vel at mærke en forandring, der på utallige måder truede den foreningsform, jeg var blevet valgt til at lede.

Udefra var vi under pres. Vi havde fået

konkurrence fra nye former for samvær for unge. Ikke mindst ungdomsklubberne for de 14-18-årige, der nu havde fundet på at lave overbygninger med "senior klubber for dem over 18 år". Altså samme gruppe unge, vi opfattede som vores potentielle medlemmer. Det var en ulige kamp, som i princippet kun kunne tabes. Vi kæmpede mod klubber, der havde lønnede ledere og medarbejdere og var både stats- og kommunalt støttede. Op dukkede også en helt ny ungdomsmagnet "Mælkepoppen" på Låsbybanke.

Jeg havde dog en tro på, at det ville være muligt at etablere et samarbejde med klub-

berne, så de kunne henvise de unge til Ungdomsforeningen, når de på grund af alder måtte forlade deres ungdomsklub. Det var i hele min formandstid inspiration til den fortsatte indsats for foreningens overlevelse.

Som eksempler på de arrangementer, vi tilbød vores medlemmer, kan nævnes trave- og cykelture, sejlture, jazzaftener og foredrag, bl.a. om forelskelse!

Sangaftener med Aage Nielsen var populære. Vi var meget sangglade, og når Aage Nielsen satte sig ved klaveret, lærte han os nyt fra den danske sangskat. På alle mødeaftener indgik sange da også som faste bestanddele, og der blev let trængsel omkring klaveret.

Pianisten Deleuran blev også flittigt benyttet, når vi ved særlig festlige lejligheder havde en svingom på programmet. Så gik det lystigt til med "Totur til Vejle" og "Skæve Thorvald" og nye sange som "Hele Ugen Alene". Og det var ikke nødvendigt med alkoholholdige drikke til at læske ovenpå de sveddryppende præstationer på dansegulvet. Ikke fordi vi var afholdsfolk. Det var blot, fordi vi affandt os med vilkårene for at feste i afholdslogen i Katrinegade. Jeg erindrer en festaften, hvor vi startede med et foredrag ved kaffebordet, og derefter satte Deleuran gang i dansen, der fortsatte den halve nat. Et regulært sodavandsbal, hvor benene blev rørt så aktivt, at jeg resten af natten dansede videre under dynen hjemme på værelset på Ternevej.

SPLITTELSE I REGIONEN

Man kan vel uden at overdrive sige, at i første halvdel af århundredet havde hvert sogn sin ungdomsforening. Med tiden blev der mange

Der skal vaskes op bagefter.

steder indgået samarbejde med den lokale idræts- eller gymnastikforening. Et forhold, der vist i dag er det almindelige og bl. a. dækket af titlen De danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger eller lignende.

Indtil 1959 var Kolding Ungdomsforening del af "Sydøstjysk Hovedkreds af de Danske Ungdomsforeninger". Det var en stor regional enhed af foreningerne i Kolding og 25 landsogne syd, vest og nord om Kolding. I foråret 1959 trak formanden, forpagter Karl Prusse Sørensen, Vejen sig pludseligt. Årsa-

gen var uenighed opstået om teaterforestillingen "Ung Vrede" på Slotshotellet, der havde forarget nogle af foreningsfolkene fra de nordlige sogne, blandt andre gårdejer Jens Peter Jørgensen fra Almind. Den efterfølgende generalforsamling i maj måtte suspenderes ved midnatstid, da bestyrelsen efter et mistillidsvotum havde trukket sig. Ved den efterfølgende ekstraordinære generalforsamling blev en ny bestyrelse dog valgt.

Uenigheden fortsatte dog under overfladen, og få dage senere blev jeg kaldt til møde med repræsentanter for foreningerne i Hejls, Vejstrup, Ødis, Taps og Vonsild, der ville drøfte udmeldelse af den store sydøstjyske hovedkreds og oprettelse af en ny kreds med navnet *Skamlingsbankeegnens Hovedkreds*. Der blev enighed herom, og den 3. juni 1959 stiftedes den ny hovedkreds, der havde fået tilsagn om fri lokalebenyttelse på Skamlingsbanke Ungdomsskole. Med kun seks foreninger i kredsen ville man lettere kunne samarbejde, og det blev da også til et godt samarbejde med mange fælles aktiviteter, ikke mindst de årlige amatørkonkurrencer.

BYGGEFONDEN, SOM BLEV TIL EN WEEKENDHYTTE

Ungdomsforeningen havde en kapital på 10.000 kr. i form af en byggefond, der stammede fra overskuddet ved en basar i 1933, der skulle bruges til at bygge et ungdomshus. Vi havde for længst erkendt, at byggeri af et ungdomshus aldrig ville kunne gennemføres. I stedet valgte vi at investere nogle af fondens penge i et hytteprojekt i Sdr. Vilstrup.

I maj 1959 havde en herre ved navn Svend Rosgaard Meier foreslået vort bestyrelsesmed-

lem Ole Petersen, at Ungdomsforeningen kunne overtage og istandsætte Meiers tidligere hønse/svinehus i Sdr. Vilstrup, så foreningen kunne benytte det som weekendhytte. Ole kendte Meier gennem spejderbevægelsen, han var selv murer og kunne vejlede os andre.

Svend Rosgaard Meier, kendt som forfatter til Koldinghus-dramat "Dansen på Koldinghus" var også kendt som "Handske Meier" og lidt af en fantast med hang til mysticisme og okkulte emner. Hans bolig lå smukt på toppen af højderne ved Sdr. Vilstrup og havde en ualmindelig flot udsigt udover Kolding Fjord og Stenderuphalvøen, men hans hønsehus var noget gammelt skrammel og placeret i en forsænkning nord for Meiers høj. Det kom også til både at koste os mange penge og væsentlig større arbejdsindsats, end vi havde forestillet os. Det var planen, at hytten skulle indrettes med 26 køjepladser, et lille køkken og et større opholdsrum.

Trods visse betænkeligheder besluttede vi os i maj 1959 for at indgå i en aftale med Meier, et femårigt lejemål fra 1. januar 1960. I månederne juni, juli og august skulle Meier råde over hytten og ved evt. udlejning betale Ungdomsforeningen 10 % af lejeindtægten. Vi skulle betale en tilsvarende andel, såfremt vi fremlejede til andre. Vi kunne begynde ombygningen straks, og efter planen skulle ibrugtagning kunne ske allerede en månedstid senere. Det varede dog betydeligt længere inden huset kunne tages i brug.

I mellemtiden nåede vores hytte at blive omtalt både i Jydske Tidende og i BT. Nogle havde fået opfattelsen af – vel fra Handske Meier, at det var en helt speciel aftale, vi havde indgået, hvor han selv skulle agere ride-

Linda Vinding og Ole Petersen i en pause i murerarbejdet.

foged, Ole Petersen være oldemand, de mandlige medlemmer af Ungdomsforeningen rideknægte og pigerne taterkvinder. Desuden skulle der i lejemålet indgå en gabestok, hvori ridefogeden kunne sætte dovne og arbejdssky personer!

MØDET MED DE NORDISKE VENSKABSBYER

Trods sin lidenhed må Ungdomsforeningen have haft en vis status i byens kulturliv, for i 1960 fik jeg nemlig som repræsentant for Ungdomsforeningen indbydelse til at deltage i en nordisk venskabsbykonference i Örebro i

Sverige, og jeg indgik som en af Kolding Kommunes officielle repræsentanter i konferencens drøftelser om ungdommens vilkår i de fire venskabsbyer Örebro, Drammen (Norge), Lappeenranta (Finland) og Kolding. De øvrige deltagere fra Kolding var Ida Jørgensen, Else Bæk-Sørensen, Anna-Lise Hohwy og Gunnar Krat. I bussen havde vi selskab af nogle unge sportsfolk, der skulle konkurrere med jævnaldrene unge i Örebro. Programmet var en blanding af foredrag med efterfølgende gruppearbejder og besigtigelser af kultur- og sportsfaciliteter. Jævnligt sender jeg tanker tilbage til disse dage. For eksempel til en aften, hvor vi til alles overraskelse skulle op på scenen i Folkeparken og give et underholdende indslag fra Danmark. Vi valgte at fremføre en dansk sang. Ved afskeden blev jeg rost for at tale et forståeligt dansk. Jeg havde også hele ugen forsøgt at tale svensk!

Året efter var jeg medarrangør af Den nordiske Venskabsuge i Kolding. Ungdomsnævnet havde lejet Den Apostolske Kirkes Højskole som logi og kursussted, og programmet bød på landskendte talere, besigtigelser og udflugter. Jeg havde påtaget mig at tage imod de finske gæster på banegården og give dem morgenmad, men det var svært at tale sammen, for ingen af vores gæster talte andre sprog end finsk.

I 1962 var Drammen vært for en Nordisk Ungdomslederkonference, og her deltog jeg også, men denne gang for egen regning og af interesse for at følge det spirende venskabsbysamarbejde og få indblik i ungdomsarbejdets vilkår i vore byer. I Drammen deltog fra Kolding også Arne Dornhoff, Gunnar Krat, Inge Mikkelsen, Henry Jensen og Gyda Hansen.

KAMPEN FOR AT OVERLEVE

I årene omkring 1960 befandt foreningen sig hele tiden i den krævende opgave at bevare og udvide medlemstallet. Det får man blandt andet et indtryk af ved mig i foreningsbladet "Brevsprækken", hvor der gang på gang appelleredes om fremmøde og om at tage venner med. Selv var jeg ofte på besøg hos ungdomsklubbernes ledere for at agitere. Vi forsøgte også med direkte reklame i en af klubberne. Vi fik lov til at lave en "ungdomsforeningsaften" i klubben på Snerlevej, men en indkaldt foredragsholder fra Odense var nærmest en katastrofe.

I anledning af vores 64 års fødselsdag bragte Kolding Folkeblad i oktober 1960 et interview med mig, hvor jeg beklagede, at vi manglede medlemmer, men vi kæmpede videre, og med de passive medlemmer havde vi jo trods alt stadig en støttekreds, som kunne bruges til agitation over for yngre familiedlemmer og vennekredse.

Realiteten var, at foreningens medlemstal var gået fra 200 medlemmer i 1927 til 80 i 1935. I 1963 ved min afgang havde foreningen 76 medlemmer, hvoraf vel en snes stykker var 100 % aktive. Ved generalforsamlingen i foråret 1963 sagde jeg i min beretning, at min formandstid havde været en tid fyldt med oplevelser sammen med gode venner og kammerater.

Selvom udfordringerne fortsat stod i kø, mener jeg dog, at ungdomsforeningen havde snuden oven vande, da jeg i 1963 overlod roret til yngre kræfter. Men, da jeg som afslutning på denne beretning ville fortælle om foreningens sidste tid, konstaterede jeg, at det nok ikke var tilfældet. Min efterfølger har in-

gen erindringer fra sin etårige formandstid. Foreningens sidste kasserer fortalte mig, at foreningen gik i sig selv på grund af manglende tilslutning. Tidspunktet var lidt usikkert, men formentlig omkring 1964 eller 1965. Foreningens arkiv er angiveligt gået tabt i forbindelse med flytninger, medens kassebeholdning og aktiver blev overført til Kolding Højskoleforening.

KILDER

Egne notater
Jydske Tidende
Kolding Folkeblad
Tidens Tegn
Brevsprækken.

TO EKSTREME FORBRYDELSE FRA 1980ERNE

AF HENRIK WERNER HANSEN

I Koldingbogen fra 2006 har jeg beskrevet anklagemyndigheden i Kolding 1980-2006 samt omtalt sagen om den forsvundne Heidi. Jeg har nu i mine gemmer fundet mine egne notater om andre spektakulære straffesager fra min tid som chefanklager i Kolding. To af disse adskiller sig markant fra de andre.

Begge indeholder gerningsbeskrivelser, der, hvis de havde været anvendt som plot i en kriminalroman, med stor sandsynlighed af læserne ville være blevet forkastet som værende et udslag af forfatterens sygelige fantasi. Men i virkelighedens verden overgås ofte selv de mest sygelige fantasier af gerningsmænd, hvis psyke er så særegen, at de sprænger samfundets normalitetsbegreb i atomer. Der gives ingen rationelle forklaringer på deres handlinger, og psykiaterne formår kun at afspejle en sløret gengivelse af de kortslutninger i deres sind, der har medført de abnorme gerninger.

For begge de to sagers beskrivelse fremgår endvidere, at selvom alle lægmænd var overbevist om, at gerningsmændene var rablende sindssyge, erklærede Retslægerrådet dem for strafegnede. De kunne således idømmes almindelig fængselsstraf og var ikke omfattet af den gruppe af sindssyge kriminelle, der i stedet for egentlig straf kunne opnå en sanktion, der indebar en behandling eller et ophold på en institution for sindslidende.

LIGSKÆNDING

Det var den 10. februar 1986, det var fastelavn og godt vejr. Jeg var lige kommet hjem til min bopæl sidst på eftermiddagen efter en travl dag på kontoret og i retten. Telefonen ringede, det var vagthavende på politistationen, der kort oplyste, at man formodede, at der var begået et drab et sted i Kolding på en uidentificeret mand.

I stedet for i telefonen at få en længere redegørelse om, hvad der var sket, valgte jeg i stedet straks at begive mig tilbage til min arbejdsplads. Der mødte jeg lederen af kriminalpolitiet, kriminalkommisær Jens Erik Lehmann, der havde afløst kriminalkommisær N. H. Nielsen som chef.

Der var megen uro og leben på stationen, og man fornemmede straks, at noget dramatisk måtte være hændt.

Uden forvarsel fik jeg straks forevist en gennemsigtig kraftig plastpose, som man uden kommentarer bad mig vurdere indholdet af. Det er løgn, det må være løgn, det var de tanker, der først gik gennem mit hoved. Det var ikke løgn, for det var et afskåret mandligt lem med pung, der lå og skvulpede rundt i posen. Snittet var rent, og der sås ikke beskadigelser i øvrigt på lemmet.

Et yngre ægtepar havde sidst på eftermiddagen gået en tur på naturstien bag Kolding

Gymnasium. På en gren i ca. 2 meters højde havde de fundet dette lem hængende i en elledning. Det var hængt op på et sted og på en sådan måde, at forbipasserende ikke kunne undgå at få øje på det. Faktisk viste det sig også senere, at andre havde bemærket dette, men da de troede, at der var tale om en fastelavnsspøg, foretog de sig ikke yderligere.

Lemmet blev frosset ned og straks kørt til retsmedicinerne i Århus. Man skønnede, at dette stammede fra en mand på mellem 20 og 60 år, men man kunne ikke umiddelbart bedømme, om manden var levende eller død, da lemmet blev afskåret. Såvel Kolding Sygehus som sygehusene i nabokommunerne blev underrettet om fundet, men ingen af disse havde haft operationer, der indebar et så drastisk operativt indgreb. Læger gav dog samstemmende vurdering af, at man ikke kunne overleve et sådant indgreb uden øjeblikkelig behandling. Det var klart, at politiet måtte behandle sagen som en drabssag uden lig.

Allerede samme aften blev politihunde fra hele regionen sat ind i eftersøgningen, der varede det meste af natten. Eftersøgningen strakte sig i første omgang over de store skovområder bag Gymnasiet op til golfbanen og bag kolonihaverne, men man fandt intet lig.

Mange teorier kom på bordet. Nogle mente, at der kunne være tale om et ritualdrab, og henviste til en sag fra Fåborg, hvor der var fundet et lig i havnen, hvis lem var skåret af.

Andre var mere bekymrede over en børnelokker, der for under en uge siden havde været på spil i samme område. Men løsningen kom ikke den dag.

Tidligt næste morgen ringede telefonen i mit hjem, og det var igen vagthavende, der ville give mig en besked. Forinden ville han

dog lige sikre sig, at jeg sad ned, når jeg modtog oplysningen. Han syntes lige, at jeg omgående skulle gøres bekendt med, at der var fundet endnu et afskåret lem. Denne gang var det nogle skolebørn på vej til Dyrehaveskolen, der på en gren i ½ meters højde havde gjort det makabre fund. Også dette lem var hængt op på grenen med en ledning og fastgjort med en klemme. Der var kun en afstand på ca. 500 meter mellem de to findesteder.

Souschefen for kriminalpolitiet, Rasmus Rasmussen, udtalte til pressen, at der nu måtte være formodning om, at disse fund stammede fra afdøde personer, men han oplyste endvidere, at politiet ikke havde fået nogen henvendelser fra sygehuse, kapeller eller kirkegårde, der kunne bestyrke denne antagelse.

Dagen efter havde Kolding Folkeblad et interview med en af byens førende bedemænd, der kategorisk afviste muligheden af, at de afskårne lem kunne hidrøre fra lig i byens to kapeller. Han henviste til, at kisterne straks blev anbragt i aflåste opbevaringsrum, hvortil selv ikke bedemændene havde nøgle. Så hvis de makabre fund skulle stamme fra et kapel, kunne det kun være sket ved indbrud, og sådanne var jo ikke anmeldt.

Samme nat foretog politiet en ransagning af krematoriet ved Sdr. Kapel i Kolding. Dette skete på baggrund af, at man havde opdaget, at et af vinduerne til kapellet var knust. Man havde ikke anmeldt dette straks, da man så ofte havde været udsat for hærværk. Krematoriets ovn havde været i stykker nogle dage, hvorfor politiet nu stod over for den delikate opgave at åbne samtlige kister og undersøge hvert enkelt lig for om muligt at konstatere, om nogle af de mandlige lig skulle mangle vitale dele.

Eftersøgning med hunde i skovområdet ved Kolding Gymnasium 10. februar 1986. Foto: Kolding Folkeblad.

Det var der to lig, der gjorde. Alle kunne ånde lettet op, da vi kunne genforene de afskårne lem med deres ejermænd. For selvom der stadig var tale om en afskyelig og grotesk forbrydelse, var der ikke tale om drab.

Et tip førte til anholdelse af gerningsmanden dagen efter. En samleverske havde fået færten af, at hendes kæreste på en eller anden måde havde været involveret i noget med døde mennesker, og henvendte sig derfor til politiet. Ved et besøg hos den pågældende, en 42-årig tidligere for bl.a. tyveri straffet mand, lagde denne straks alle kortene på bordet,

og erkendte at have brudt ind i krematoriet ad to gange, og sidste gang at have skændet to lig.

Mit problem omkring en fremstilling af gerningsmanden i retten var, at straffen for ligskænding kun gik op til 6 måneders fængsel, hvorfor denne forbrydelse ikke i sig selv var tilstrækkelig til at få manden varetægtsfængslet, hvilket krævede sigtelse for en forbrydelse med en strafamme på mindst 1½ års fængsel. Derfor besluttede jeg, at han yderligere skulle sigtes for blufærdighedskrænkelser, der havde en strafamme på 4 års fængsel.

Krematoriet på Sdr. Kirkegård, fotograferet 13. februar 1986. Foto: Kolding Folkeblad.

Den sigtede var en fedladen bleg mand, der ved retsmødets start indledte med at hilse på mig ved at give mig et slattent håndtryk. Nok er jeg ikke sart, men alligevel kunne jeg ikke undgå at tænke på, hvad han for nylig havde brugt denne hånd til. Under afhøringen af den sigtede erkendte han såvel indbruddene i krematoriet som den efterfølgende ligskænding.

Hans forklaring herom forekom i hvert fald mig noget søgt for ikke at sige direkte løgnagtig. Han påstod, at han brød ind i krematoriet, fordi en kvindelig kollega til ham få dage

før var dræbt ved et færdselsuheld. Han havde ikke fået sagt farvel til hende, hvorfor han fik den lyse ide at prøve at findes hendes kiste i krematoriet og på denne måde tilkendegive sin sorg over det tabte. Samtidig måtte han indrømme, at han egentlig ikke kendte vedkommende særlig godt. Første nat, han brød ind, fandt han ikke en kiste med hendes navn, hvorfor han vendte tilbage den efterfølgende nat, nu bevæbnet med en slagterkniv. På mit spørgsmål om med hvilket formål han medbragte en slagterkniv, kunne han kun svare, at det var til at begå indbruddet med

Der var i krematoriet ca. 12 kister, og da han stadig ikke kunne finde den rigtige, fik han den tanke, at der muligvis i kister med kvindeligt ville være smykker og ringe at finde. Så han startede sin makabre eftersøgning ved at åbne forskellige kister. Hans frustration steg, efterhånden som det gik op for ham, at der intet var at stjæle. Frustrationen gik over i vrede, så da han åbnede de næste to kister og fandt mandelig i dem begge, skulle denne vrede udløses, og det var årsagen til, at han skar kønsdelene af disse to lig. Han anbragte disse i en plastpose og tog delene med sig hjem.

Efter hjemkomsten midt om natten kunne han ikke falde i søvn, men følte en stigende uro. Han tog plastposen og kørte med den på sin knallert ud til den nordlige del af byen og hængte delene op i de træer, hvor de senere blev fundet. Det var ham magtpåliggende, at de hang på en måde, så det var uundgåeligt, at de blev set af forbipasserende. Det var også vigtigt for ham, at de hang, så de ikke ville falde ned. Derfor brød han ind i Golfklubben og skaffede sig en el-ledning og nogle klemmer. Faktisk var han to gange senere ude på stedet for at sikre sig, at kønsdelene stadig hang, som de skulle.

Den sigtede og hans forsvarer ville ikke protestere mod en varetægtsfængsling. Forsvareren advokat Th. Engel udtrykte det på den måde, at det måske ikke lige var sagen at komme tilbage til friheden, som forholdene så ud på nuværende tidspunkt. Den sigtede ville heller ikke protestere mod min begæring om en mentalundersøgelse af ham, for "der må jo være noget galt, når jeg kan finde på sådan noget".

Da denne mentalundersøgelse ikke kunne

iværksættes inden for rimelig tid, og da sigtede åbenbart havde medvirket til sagens opklaring, blev han løsladt den 18. marts. Mentalundersøgelsen skulle efterfølgende foretages ambulantly ved specialister i Århus. Den kom til at tage så lang tid, at sigtede i mellemtiden nåede at rode sig ind i nye kriminelle forhold. Men jeg kan også levende forestille mig et rend af psykologer, psykiatere sexologer, socialrådgivere og kriminologer, der alle gerne ville afprøve Freuds teorier på en mand, der har åbnet kister en mørk nat for at afskære kønsdele. Manden måtte jo kunne bidrage med stof til indtil flere afhandlinger. At han tidligere var dømt for blufærdighedskrænkelser, vindueskiggeri, tyveri af dameundertøj fra tørresnore og brandstiftelse, kunne måske også være relevant for bedømmelse af den sigtedes seksuelle præferencer.

Den 3. oktober måtte jeg igen gå i retten med den samme mand. Han var taget på fersk gerning under et indbrud, og under den efterfølgende afhøring tilstod han otte yderligere. Han blev igen varetægtsfængslet, og snart gik det op for kriminalpolitiet, at han havde langt mere på samvittigheden. Han havde efter sin sidste løsladelse opholdt sig en del på Sjælland, hvor han besøgte sin mor og lillebror. Ved den lejlighed lykkedes det for ham at foretage i alt 30 ildspåsættelser, for det meste i containere. Desuden nåede han op på i alt 53 tyverier og indbrud, samt yderligere 9 forhold af blufærdighedskrænkelser ved at belure folk på et motel.

Retssagen startede den 8. januar 1987, og den tiltalte tilstod samtlige forhold. Han gentog sine forklaringer om ligskændingen, og om brandene forklarede han, at han elskede lyden af brandsirener. Under et indbrud på et

hotelværelse havde han stjålet et kamera, og inden han forlod værelset, havde han taget billeder af dette. På mit spørgsmål om baggrunden for dette svarede han blot, at det var dejligt med minder om de indbrud, man havde lavet.

Han ville under ingen omstændigheder acceptere min teori om, at alle hans forbrydelser hang sammen med hans seksualdrift, og benægtede på det kraftigste at have haft noget seksuelt udbytte af de foretagne handlinger. Såvel mentalundersøgelsen som den efterfølgende udtalelse fra Retslægerådet udtalte enstemmigt, at den tiltalte ikke var sindssyg, men at han var en karakterafviger, var impulsiv og havde en meget stærk kønsdrift. Han fandtes desuden egnet til almindelig straf af fængsel.

I mine afsluttende bemærkninger henviste jeg til, at ligskænding er en alvorlig forbrydelse, for afdøde personer kan også krænkes, når der er tale om så usømmelig behandling af lig, som der her var tale om. Desuden henviste jeg til pårørendes følelser. Min påstand lød herefter på fængsel i ikke under to år. Forsvareren, advokat Hessel Mortensen påstod den tiltalte dømt til en behandlingsdom, fordi de fleste af forholdene i anklageskriftet var af abnorm karakter. Dommen lød på fængsel i to år.

MÜNCHHAUSEN

På mit arbejdsbord i mit hjem ligger to video-bånd, som jeg ved jeg må gennemse, inden jeg kan skrive dette kapitel. Jeg kender indholdet på båndene, for jeg har set dem før, men jeg tøver med at lægge dem i videoapparatet, for jeg ved også, at indholdet endnu engang vil påvirke mig psykisk.

Det første bånd er udleveret fra Danmarks Radio og indeholder klip fra en udsendelsesrække med navnet "Landet rundt". "Landet rundt" var en ugentlig tilbagevendende TV-udsendelse i Danmarks Radio, der vistnok nød en vis popularitet hos seerne.

Udsendelserne indeholdt en række hverdagshistorier fra de regionale TV-stationer, som redaktionen fandt kunne have en almen interesse for seerne, netop fordi de valgte historier oftest beskæftigede sig med almindelige mennesker og deres daglige problemer. Man kunne som seer genspejle sig i TV-skærmen og opdage, at genboen faktisk også kæmpede med problemer med myndighederne, eller at sygdom og arbejdsløshed også var begreber, der fandtes på den anden side af liggerhækken eller kommunegrænsen.

Den 23. februar 1987 var udsendelsens hovedhistorie en lidt anden. Her fortalte et sympatisk og velformuleret forældrepar om deres fortvivlende kamp mod de kommunale myndigheder for at få deres knap 1-årige søn Andreas hjem fra børneafdelingen på Kolding Sygehus. De fortalte samstemmende om deres store frustrationer over, at Andreas i alt havde tilbragt over seks måneder på sygehuset på grund af nogle uforklarlige lidelser, der blandt andet medførte, at drengen til tider holdt op med at trække vejret og mistede bevidstheden. Samtidig tilkendegav de, at Andreas mistrivedes på sygehuset, at han ustandselig fik forskellige infektioner, og at hans tilstand kun blev forværret, mens han var indlagt.

Hen over skærmen blev samtidig vist forskellige skrivelser, som en overlæge ved børneafdelingen på Kolding Sygehus havde stilet til den pågældende kommune. Han op-

Vicepolitimester Henrik Werner Hansen fotografet i oktober 1987. Foto: Kolding Folkeblad.

fordrede kraftig socialforvaltningen i kommunen til snarest og senest den 1. februar 1987 at bevillige forældrene økonomisk støtte til at kunne hjemtage barnet. Denne støtte skulle foruden til indkøb af forskelligt overvågningsudstyr også anvendes til betaling af en nattevagt, der skulle overvåge drengen, når forældrene sov. Om dagen ville moderen, der var hjemmegående, selv påtage sig denne opgave.

Overlægen påberåbte sig i sine skrivelser til kommunen, at menneskelige hensyn afgø-

rende talte for, at Andreas snarest blev genforenet med sin familie. Under det videre interview med forældrene vistest nærbilleder af Andreas i sin tremmeseng på sygehuset, en køn men bleg og skrøbeligt udseende dreng. Konklusionen af udsendelsen var, at der var gået politik i sagen, og at socialforvaltningen ikke ville strække sig videre end til at lade Andreas komme hjem den 1. april, men kun som en prøveordning og kun under forudsætning af, at Andreas "tilstand inden da var stabiliseret".

En journalist forsøgte herefter i udsendelsen at få uddybet kommunens holdning til sagen ved at stille en række spørgsmål til et kvindeligt medlem af socialudvalget. Denne ville ikke kommentere sagen og henviste til sin tavshedspligt, men tilføjede dog, at "det var en yderst følelsesladet sag". Journalisten lod sig ikke affærdige med socialudvalgsmedlemmets manglende lyst til at udtale sig, men prøvede i stedet at provokere hende ved aggressivt at spørge, hvordan det var at skalte og valte med andres liv, og om kommunens holdning til sagen ikke kunne risikere at blive en pind til barnets ligkiste. Udsendelsen sluttede med moderens beskrivelse af, hvor svært det var at forlade Andreas på sygehuset, fordi hun følte sig utroligt tæt knyttet til Andreas, som hun jo havde været ved at miste et par gange. Familien overvejede at få Andreas hjem med det samme og så selv bekoste udstyr og vagtordning, hvilket ville medføre omkostninger på ca. 50.000 kr. om måneden. Moderens sidste bemærkning i udsendelsen var: "Vi er bare lykkelige for hver dag der går godt".

Seerne havde igen fået et eksempel fra hverdagen på, hvordan offentlige myndighe-

ders kassetænkning ramte en i forvejen hårdt plaget familie.

Få dage efter denne udsendelse i "Landet rundt", gav kommunen sig og indvilligede i at give den tilstrækkelige økonomiske støtte til en gennemførelse af Andreas' hjemkomst til familien.

Han kom hjem den 10. marts, og allerede samme aften kom nattevagten, en ung medicinstuderende. Natten forløb roligt, og næste morgen spiste han morgenmad med familien, inden faderen tog af sted kl. 9.30. Moderen så fjernsyn sammen med Andreas, da hun ca. kl. 9.45 mærkede, at han pludselig "hang" på hendes arm og havde mistet bevidstheden. Hun løb straks ind i et værelse hvor der befandt sig et nødkaldeapparat til Falck, på vejen hertil gav hun Andreas kunstig åndedræt.

Falck kom inden for få minutter, og moderen fik mod sædvane lov til at opholde sig i ambulancens bårerum under transporten til sygehuset. Under hele transporten gav moderen Andreas en professionel udført hjertemassage, men ved ankomsten til sygehuset kunne lægerne straks konstatere, at Andreas var død.

Nytårsaftensdag samme år fik familien en ny søn, som fik navnet Jesper. Moderen havde været indlagt et par gange under graviditeten, og Jesper var lige som Andreas født for tidligt.

Selvom Jesper var af en langt mere robust karakter end Andreas, gik det med smerte snart op for familien, at også Jesper fik anfald, der lignede disse, som havde ramt Andreas. Under en indlæggelse på sygehuset fra den 9. marts-18. marts 1988 blev der konstateret anfald hos Jesper med slaphed og vejrtræknings-

problemer, som efter lægernes udsagn svarede til epileptiske anfald. Disse anfald bevirkede, at Jesper blev behandlet for epilepsi frem til september samme år.

Under en fornyet indlæggelse af Jesper i august forekom der to alvorlige anfald på sygehuset. Det ene anfald startede, medens Jesper blev puslet af moderen på toilettet, og det andet skete under badning, hvor Jesper blev blåfarvet, slap og med lav puls, og hvor der blev suget sekret op fra maven i ret stor mængde. Moderen oplyste til personalet på sygehuset, at hun havde puslet Jesper efter badet, da noget pludselig begyndte at løbe ud af munden på ham, hvorefter han blev blå og slap. Hjertemassage og ilt var nødvendigt øjeblikkeligt. Jesper blev straks overført til børneafdelingen på Århus Kommunehospital, hvor der også indtraf et alvorligt anfald med blåfarvning og slaphed, der krævede ventilation med ilt og hjertemassage.

Alle var dybt ulykkelige og frustrerede, for selv om der blev gennemført en lang række af undersøgelser som indbefattede både røntgen- og laboratorieundersøgelser, fandt man intet svar på gåden om de mystiske og livstruende anfald. Mange teorier kom på bordet, men ingen viste sig at være holdbare.

Hele personalet på børneafdelingen var dybt berørt over situationen, men samtidig beundrede man moderen, der utrætteligt og kærligt overvågede og professionelt passede sin øjensynligt dødssyge dreng. Det måtte kræve næsten umenneskelige ressourcer af en moder, der allerede havde mistet en søn.

En af lægerne på børneafdelingen fik en vanvittig tanke – tænk hvis det var moderen, der selv påførte Jesper disse livstruende anfald. En tanke som forekom så absurd og na-

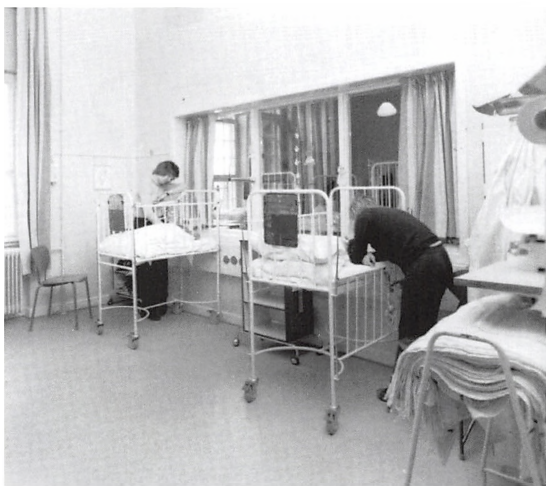
Kolding Sygehus fotograferet i 1985.

turstridig, at han ikke turde dele den med andre. Tanken opstod, fordi han indså, at ingen andre end moderen havde set anfaldenes opstart, og fordi han tidligere havde arbejdet på et hospital i London, hvor et barn var blevet indlagt med anfald, der mindede om Jespers. Der blev på dette hospital etableret en skjult videoovervågning af barnet, og det blev konstateret, at det var barnets moder, der søgte at kvæle barnet med en pude. Han indviede dog to af sine lægekolleger på afdelingen i sit tankeeksperiment, og efter samråd med sygehusledelsen besluttede man sig for at rette henvendelse til politiet om deres mistanke.

Politifuldmægtig Poul Løhde gik den 6. september 1988 i retten i Kolding og fik en kendelse fra dommeren, hvorefter politiet fik tilladelse til med skjult videokamera at over-

våge moderens samvær med Jesper i et baderum på Kolding Sygehus. Overvågningen startede den 8. september kl. 7 om morgenen. Der var anbragt et skjult kamera i det baderum på børneafdelingen, hvor moderen plejede at bade Jesper. Dette rum befandt sig i stueetagen på sygehuset, og i et rum i kælderen var anbragt den monitor, på hvilken de overvågende politifolk kunne registrere, hvad der hændte i baderummet.

Allerede da overvågningen startede kl. 7 kunne man for første gang observere moderens badning og puslen med Jesper, men alt forekom normalt. Den 9. september kl. 19.12 sad kriminalassistent Richard Andersen ved monitoren i kælderen og kunne nu igen iagttagende moderen, set i fugleperspektiv, da kamerateamet sad i loftet, bade og pusle Jesper. Der blev

Børneafdelingen på Kolding Sygehus. Foto ca. 1980.

optaget en seks minutter lang sekvens på videobånd, der viste en omhyggelig og kærlig moder, der blidt tog vare på sit ni måneder gamle barn. Hun skiftede omhyggeligt tøj på barnet, kælede med det og begyndte også at lege med det ved at lade barnet få øjenkontakt med en sut, som hun derefter med hånden bevægede i forskellige retninger hen over barnets hoved. Efter ca. fem minutter så man moderen med den ene hånd tage fat i en plastpose under puslebordet, medens hun med den anden hånd prøvede at få barnets opmærksomhed henledt på et mønster på væggen.

Allerede på dette tidspunkt fornemmede Richard Andersen, at noget var ved at udvikle sig rivende galt, hvorfor han øjeblikkeligt ringede til vagtstuen på børneafdelingen og bad dem indfinde sig i baderummet, da noget forfærdeligt var ved at ske.

Sygeplejersken, der tog telefonen, var ikke

underrettet om overvågningen og troede, at det var en spøg, at en ukendt mand ringede, fortalte at han var fra politiet og kunne se, hvad der foregik i baderummet. Inden Richard Andersen i bogstaveligste forstand måtte løbe for livet fra kælderens til baderummet, nåede han på monitoren at opfange, at moderen nu med begge hænder pressede plastposen stramt ned over barnets hoved og holdt denne position, selvom Jespers arme og ben bevægede sig i spasmer, som om en kvælning var nært forestående. På den optagne video kan man konstatere, at moderen holdt denne plastpose stramt omkring Jespers ansigt i 42 sekunder, og at grebet først løsnes og plastposen forsøges holdt skjult, da der kom andre mennesker ind i baderummet. Disse mennesker var foruden Richard Andersen en læge og en sygeplejerske, og alle kunne se, at Jesper havde haft endnu et anfald.

Dette var indholdet af den anden video, der lå på mit bord. Moderen blev den 10. september om formiddagen fremstillet i retten i Kolding sigtet for forsøg på manddrab på Jesper. Hun kunne ikke erkende sig skyldig, da hun forklarede, at hun overhovedet ingen erindring havde, om hvad der var passeret i baderummet på børneafdelingen. Efter samråd med sin forsvarer ønskede hun ikke at gennemse den optagne video, og hun ønskede heller ikke at protestere mod den begærede varetægtsfængsling af hende, ligesom hun indvilligede i at lade sig mentalundersøge under indlæggelse på et hospital.

Spørgsmålene var mange i sagen. Havde moderen virkelig gennem godt ni måneder regelmæssig udsat Jesper for sådan en behandling, at han blev udsat for livstruende kvælningsanfald og bevidstløshed? Havde hun i

givet fald også udsat Andreas for samme behandling i godt ti måneder? Var hun skyld i Andreas' død den 11. marts 1987? Hvad kunne i givet fald få en moder til at mishandle sine to spædbørn? Var hun sindssyg, og i givet fald hvorfor var dette ikke opdaget for længst? Hvis hun var skyldig, skulle hun så straffes eller behandles?

Alle erkendte, at svarene på disse mange spørgsmål krævede, at politiet under efterforskningen fik et endog meget snævert samarbejde med en række forskellige læger, psykologer og psykiatere, som dels skulle prøve at redegøre for de to små børns sygdomsforløb, og dels prøve at redegøre for, hvilke mekanismer i en moders hjerne, der kan udløse sådanne absurde og dødbringende handlinger. Alle journaler og undersøgelsesresultater omkring Andreas og Jesper blev indsamlet og forelagt overlæge E. Nathan, Århus Kommunehospital til en samlet vurdering.

Han havde i en meget lang og detaljeret redegørelse for de to børns sygdomsforløb anført fem muligheder som baggrund for sådanne anfald: Hjertesygdom, epilepsi, biokemiske forstyrrelser, forgiftninger og kvælning/drukning.

Hjertesygdomme kunne helt udelukkes hos begge børn, da specifikke undersøgelser havde vist, at ingen af børnene havde sygdomme ved hjertet. Epilepsi kunne være opstået hos begge børn, men da formentlig som følge af en af iltmangel betinget hjerneskade hos børnene.

Overlægen havde noteret sig, at der ikke i nogle af de mange journaler vedrørende de to børn var anført, at nogen havde overværet anfaldenes opstart. Erklæringerne blev videregivet til dr. med. Markil Gregersen, Rets-

medicinsk Institut i Århus til udtalelse. Han kunne tiltræde Nathans konklusion om, at i hvert fald nogle af anfaldene hos Andreas og Jesper ikke skyldtes sygdom, og mente at der i materialet var holdepunkter for, at anfaldene skyldtes drukning/kvælning. Han lagde her ved vægt på forandringer i syrebaseforholdene i blodet og den langsomme puls. I øvrigt havde han bemærket sig, at anfaldene hos begge børn som regel kom i dagtimerne, et enkelt anfald dog om aftenen, men ingen om natten. Moderen havde som regel været alene med børnene i baderummet, når anfaldene startede.

Om årsagen til Andreas' død kunne ingen vidner nøjagtig udtale sig, da der ikke blev foretaget obduktion af barnet, hvilket forældrene havde modsat sig af etiske grunde. Gregersen kunne kun herom, på baggrund af en oplysning i en journal om, at dødsmærkerne var mørkviolette, sige, at dette kunne indicere kvælning som dødsårsag. Efterforskningen koncentrerede sig i øvrigt om at finde personer, der havde overværet, hvordan anfaldene startede hos børnene.

Der blev afhørt ca. 375 personer, der havde haft forbindelse med børnene under deres indlæggelser, det være sig sygeplejersker, sygeplejeelever, pædagoger og medicinstuderende, læger og forældre til børn, der havde været indlagt sammen med Jesper eller Andreas. Det lykkedes ikke at finde personer, der kunne berette om anfaldenes opstart, dog undtaget børnenes fader, der måske ikke var et helt uvildigt vidne. Ud fra disse afhøringer og øvrige efterforskningsskridt, der først var afsluttet i løbet af 1989, var der skabt stærke indicier for, at det var moderen og moderen alene, der havde fremkaldt begge børns samt-

lige kvælningsanfald. Indicierne blev bestyret af den optagne video fra baderummet, der havde karakter af et egentligt bevis mod moderen.

Sideløbende med denne efterforskning, skulle vi prøve at få svar på nogle af de andre spørgsmål om moderens motiv og begrundelse for at skade sine egne børn som sket. Moderen blev faktisk mentalundersøgt to gange.

I en erklæring af 27. januar 1989 fra Århus Amtskommunes psykiatriske hospital hed det bl.a. i konklusionen, at moderen var normalt begavet, og hun ikke på gerningernes tidspunkt var sindssyg eller i en tilstand, der kunne ligestilles med sindssygdom. Hun havde heller ikke på gerningstidspunkterne nogen svækkelse eller forstyrrelse af de psykiske funktioner. Hun fandtes således egnet til at blive idømt en almindelig straf i form af fængsel.

På foranledning af moderens familie blev advokat Bent Nielsen under hendes varetægtsfængsling beskikket som ny forsvarer. Han fik foranlediget iværksat en yderligere mentalundersøgelse af sin klient, hvilket skete under indlæggelse på Middelfart Sygehus. Derfra forelå der en erklæring af 23. juni 1989, hvoraf bl.a. fremgik, at da moderen var uden erindring om, hvad hun havde foretaget sig, konkluderede overlægen, at moderen på gerningstidspunkterne var i en tilstand, der kan henregnes under straffelovens § 16 (sindssyg eller tilstand, der må ligestilles hermed), og såfremt hun fandtes skyldig, anbefalede man en dom til anbringelse på hospital for sindslidende. Hvordan kunne to lægelige specialister på psykiatriens område nå til to så forskellige konklusioner?

For mig at se bunder besvarelsen af dette spørgsmål sig i det faktum, at man ved mentalundersøgelsen af moderen ved Middelfart Sygehus fokuserede en del på en epilepsi, som moderen havde været i medicinsk behandling for, siden hun var otte år. Moderen havde herom selv forklaret, at hun ikke i årevis havde fået en korrekt lægelig ledet medicinbehandling, hvorfor hun såvel havde haft mindre anfald – abcenser – hvor hun blev fraværende og til tider ukontaktbar, som hun havde haft Grand-Mal anfald, hvor hun fik kramper og besvimele. Mens hun var indlagt på Middelfart Sygehus skulle hun have haft to Grand-Mal anfald. Begge erklæringer blev fremsendt til Retslægerådet til udtalelse, og den 7. november 1989 forelå svar herpå. Også dette var i sit indhold yderst usædvanligt, fordi Rådets medlemmer ikke var enige.

Et flertal på fem medlemmer fandt, at moderen led af epilepsi, der medførte anfald, hvor hun bl.a. var fraværende, motorisk urolig og til tider skræmt. Flertallet ville dog finde det helt overvejende usandsynligt, at hun på gerningstidspunkterne havde befundet sig i en af epilepsi betinget psykisk abnormtilstand, der kunne ligestilles med sindssygdom. Om den af hende selv forklarede totale glemsel om de kriminelle handlinger, udtalte flertallet, at dette ikke selvstændigt talte for, at hun på gerningstidspunkterne havde befundet sig i en af epilepsi betinget abnormtilstand, idet der også kunne være tale om en såkaldt fortrængning af sjæleligt belastende erindringsmateriale. Flertallet anbefalede, at såfremt der skete domfældelse, skulle moderen idømmes almindelig straf i form af fængsel.

Mindretallet, et medlem, fandt det der-

imod sandsynliggjort, at moderen på gernings-tidspunkterne havde befundet sig i en med sindssygdom ligestillet tilstand, betinget af hendes epileptiske lidelse. Dette medlem anbefalede en dom til anbringelse på hospital for sindslidende.

I det hele taget en højst usædvanlig situation med så stor uenighed mellem de lægelige eksperter om den rette diagnose for moderen. Var handlingerne, der var foretaget af moderen ikke i sig selv så abnorme og nærmest naturstridige, at det ville være vanskeligt for ikke at sige umuligt at få dommere og nævninge til at vurdere hende som "normal", og dermed idømme hende en almindelig fængselsstraf? Måtte en moder, der i årevis havde gjort sig store anstrengelser for at pine og plage sine to spædbørn så alvorligt, at det var livstruende, ikke pr. automatik betegnes som sindssyg?

Det mulige svar herpå fandtes i bemærkningerne fra flertallet i Retslægerådet, der yderligere bemærkede, at de fandt det mest sandsynligt, at moderen diagnostisk måtte betegnes som lidende af et syndrom ved navn "Münchhausen by proxy", en lidelse af ikke-sindssygelig natur med baggrund i personlighedsmæssige forstyrrelser.

Efterforskerne og jeg havde allerede under efterforskningen stødt på dette begreb, og Gregersen fra Retsmedicinsk Institut i Århus havde skaffet os en litteraturliste over fænomenet.

Baron von Münchhausen levede i det 18. århundrede og deltog i krigen mellem Rusland og Tyrkiet. Da han kom hjem til Tyskland fortalte han stadig mere og mere fantastiske historier om sine bedrifter. Disse blev offentliggjort, og snart kunne alle indse, at han var fyldt med løgn.

Hans navn gav i 1951 anledning til betegnelse for et syndrom om voksne, der udsatte sig selv for unødvendige medicinske undersøgelser, behandlinger og operationer ved over for læger at opdigte falske historier. I 1977 blev det første tilfælde beskrevet, hvor et barn, en 6-årig pige blev indlagt utallige gange. Hun blev indlagt på grund af blodig urin, men det viste sig, at urinfundene var falske og produceret af barnets moder. I 1984 blev der i England offentliggjort en undersøgelse foretaget af en børnelæge omhandlende i alt 66 børn, hvis forældre alle havde fabrikeret falske symptomer eller direkte havde skadet børnene med medicin eller ved fysisk påvirkning. Af de 66 børn var tre døde. Det var karakteristisk, at det var mødrene, der fabrikerede symptomerne og påførte børnene skader, hvorimod fædrene sædvanligvis ikke havde anelse om, hvad der skete, og at disse ikke kunne acceptere mødrenes adfærd, når de senere blev konfronteret med denne. Det var endvidere karakteristisk for undersøgelsen, at næsten 50% af de involverede mødre havde enten en sygeplejerskeuddannelse eller en anden hospitalstilknytning. Flere af mødrene i undersøgelsen havde endvidere påbegyndt en sygeplejerskeuddannelse, men var faldet fra. Andreas' og Jespers moder havde opgivet såvel en sygeplejerske- som en sygehjælperuddannelse.

Endelig fremgik det af den engelske undersøgelse, at 28 af de undersøgte 66 børn led af pseudoepilepsi, hvor moderen var den eneste, som havde kunnet beskrive anfaldenes opstart. For 5 af disse børns vedkommende viste det sig, at moderen havde forårsaget anfaldene ved partiel kvælning med sengetøj eller en plastpose. Efter at alle erklæringer fra

diverse læger og myndigheder var indgået til sagen, og efter samtlige ca. 375 personer var blevet afhørt til politirapport, blev det min opgave at fremsende sagen med bilag til Statsadvokaten i Sønderborg med et udkast til et anklageskrift.

For så vidt angik Andreas mente jeg ikke, at anklagemyndigheden kunne påvise, at moderen havde haft forsæt til at forvolde hans død. Det kunne ikke bevises, at hun ønskede, at han skulle dø. Men det var min opfattelse, at hun helt bevidst fra september 1986 til marts 1987 adskillige gange havde fremkaldt disse kvælningsanfald hos Andreas, hvorfor jeg indstillede, at hun blev tiltalt for legemsangreb under særdeles skærpende omstændigheder i disse tilfælde. Statsadvokaten fulgte denne del af indstillingen.

For så vidt angik Jesper, var jeg personlig af den opfattelse, at moderen her burde tiltales for forsøg på drab. Ikke fordi jeg troede, at hun ønskede at slå Jesper ihjel, men fordi hun nu efter Andreas' død kunne indse, hvor farlige de kvælningsanfald, hun frembragte hos Jesper, kunne være. Hun burde nu kunne indse, at der var en overvejende sandsynlighed for, at også Jesper ville dø på grund af hendes adfærd.

Vedrørende disse forhold var Statsadvokaten ikke enig, men rejste tiltale mod moderen for legemsangreb under særdeles skærpende omstændigheder, herunder specifikt den kvælning, der fandt sted på baderummet på Kolding Sygehus den 9. september 1988. Der var enighed mellem Statsadvokaten og mig om, at der under sagen skulle nedlægges påstand om straf i form af almindelig fængsel.

Statsadvokat Preben Alsøe mødte selv som anklager ved nævningetinget i Kolding den

12. juni 1990. Moderen fastholdt sin uskyld, idet hun stadig ifølge sin egen forklaring absolut ingen erindring havde om de i anklageskriftet beskrevne handlinger, herunder kvælningsforsøget i baderummet. Hun og hendes forsvarer, Bent Nielsen, gjorde gældende, at hun ved de beskrevne handlinger havde befundet sig i en epileptisk tågetilstand, der bevirkede, at hun ikke var ved fuld bevidsthed, og at hun efterfølgende derfor havde total glemsel om det i mellemtiden passerede.

Samtlige erklæringer i sagen blev under domsforhandlingen læst op, og 35 vidner blev afhørt, herunder flere af de specialister, der havde afgivet erklæringer til brug for sagen. Den på baderummet optagne videosekvens blev afspillet i retssalen, og moderen valgte igen at forlade lokalet mens forevisningen foregik. Gregersen udtalte som sagkyndigt vidne, at videoen viste, at det var en bevidst handling som moderen foretog sig den 9. september 1988 i baderummet, hendes bevægelser virkede både rationelle samt bevidste. Endelig blev det oplyst, at Jesper siden moderens anholdelse havde været symptomfri og ikke havde været udsat for yderligere anfald.

De 12 nævninge voterede om skyldsspørgsmålet den 26. juni 1990 kl. 9.00 til kl. 14.15, hvorefter de tilkendegav, at de havde fundet den tiltalte moder skyldig i overensstemmelse med anklageskriftet.

Efter en ny procedure fra sagens parter om strafudmåling, hvor Statsadvokaten nedlagde påstand om ikke under seks års fængsel, og Bent Nielsen nedlagde påstand om en dom til anbringelse på hospital for sindslidende, nåede nævninge og dommere kl. 15.00 frem til en dom på fængsel i seks år. Grædende og med hovedet dybt nedbøjet modtog moderen

rettens dom, og der var ingen medlidenhed at spore hos de talrige sygeplejersker og sygehjælpere, der var mødt op i retssalen som tilhørere. Mange af disse havde passet både Andreas og Jesper på Kolding Sygehus. Der var således kun ofre i denne sag.

En mor mister sine børn og sin frihed. En mand mister sin kone. Et barn mister sin mor. Alle de berørte faglige personer i sundhedssektoren mister tilliden til en øjensynlig kærlig og omsorgsfuld mor. Men herudover var der endnu et offer.

Kriminalassistent Richard Andersen, der på monitoren i kælderen havde observeret de første tegn på en farlig adfærd hos moderen, da hun rækker ned under puslebordet efter en plastpose, og som i brøkdelen af sekunder med sig selv skulle afgøre, om han ville slå alarm nu eller vente til der foregik noget rigtigt kriminelt, brød efter at have anholdt moderen i baderummet sammen, og kunne ikke stå op-

rejst, men måtte sætte sig ud i den friske luft for at sunde sig. Et par dage senere blev han på Rigshospitalet i København tilset af en krisepsykolog, der fortalte, at Richard kunne forvente på længere sigt at føle sig både isoleret og til tider fjern. Omkring et år senere vågnede Richard i sin seng derhjemme og følte klare symptomer på et hjerteanfald, hvorfor der straks blev tilkaldt en ambulance. Indtil flere læger undersøgte ham, og alle fortalte, at han var i topform, men at han led af ekstreme angstanfald og spurgte, om hvad han dog havde oplevet. Disse angstanfald og dybe depressioner prægede Richards tilværelse i de følgende fem-seks år, og først efter mange konsultationer hos en psykolog lykkedes det at slippe den angst og panik, som var en udløber af en nattevagt i en kælder på Kolding Sygehus.

Jeg har nu gennemset begge videobånd og vil lægge dem væk, langt væk, for jeg håber ikke foreløbig at skulle gense disse.

Kolding Domhus. Foto: Aage Lund, 1992.

UFO EGON I LÅSBYGADE

AF CARL RIISGAARD

Længe inden kvarteret omkring Låsbygade kom til at hedde Latinerkvarteret, kunne man finde stemningen fra den berømte parisiske bydel i denne del af Koldings City, bl. a. hos en række småhandlende.

Er der noget, der adskiller Kolding midtby fra Storcentret, er det tilstedeværelsen af en masse specialbutikker, og op gennem 1990-erne og frem til 2002 drev Egon Dalsgaard butikken Kolding Låse- og Skoservice.

Allerede i 1983 startede Egon sin forretning på Nytorv uden for det daværende Kvickly, og senere flyttede han om til Markdanersgade i de tidligere Bianco lokaler, inden han endte i Låsbygade nr. 33.

I de første år arbejdede han som skomager, men satsede i de senere år på gravering, og for at kunne yde kunderne den bedst mulige service, havde han indkøbt et computerstyret anlæg, som han mest brugte til plangravering. Senere, da han også anskaffede en lasergraver, ændrede han forretningens navn til Gravøren, og han fik kunder over hele landet. Mange husker sikkert den lille forretning for dens udvalg af medaljer og pokaler til foringer m.v.

Det, der kendetegner de små butikker, er, at det oftest kun er indehaveren selv, der ekspederer, og der følger ofte en god snak med, når man handler. Egons kunder husker sikkert hans store interesse for UFOer. Egon

blev frontfigur i den lokale UFO gruppe efter Vagn Dybkjær, der var lærer på Kolding Privatskole. Var der tid til det i forretningen, fortalte han gerne om den aktuelle UFO situation.

UFO OBSERVATIONER

Egons UFO interesse begyndte i 1952, da han sammen med sin morfar så et stort moderskib over Karup Flyveplads. Det gjorde et udsletteligt indtryk på ham, og i alle åren-e efter dyrkede han UFOer med stor interesse. Højdepunktet var, da han i 1968 mødte den daværende danske UFO leder H. C. Pedersen i København. Et andet højdepunkt var, da Egon i 1993 arrangerede en UFO kongres i Fredericia, hvor han formåede at få forskeren Daniel Glants fra Sverige til at komme til kongressen.

Egon kunne med stolthed i november 1994 fejre den lokale UFO gruppes 35 års jubilæum. Han har altid sagt, at UFOerne til enhver tid observerer os, fordi det er dem, der i sin tid har landsat os. Han siger videre, at de står omtalt i alle mulige skrifter, selv i Bibelen, og også de gamle naturfolk har nogle fine detaljerede beskrivelser af dem.

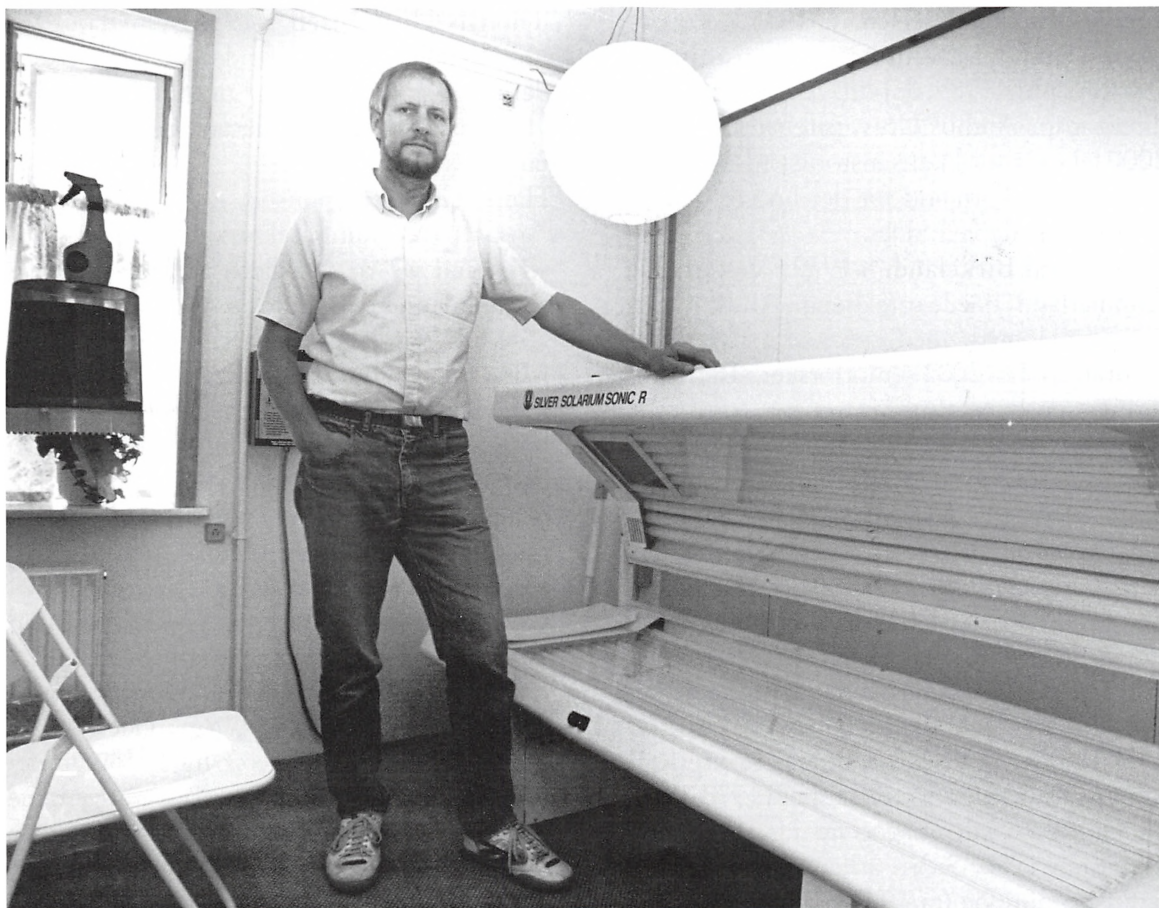
Rummændene er angste for, hvordan vi jordboere behandler jorden, og om vi passer på miljøet. Vi vil på et tidspunkt få brug for

hjælp udefra. Egon har i mange år været redaktør af tidsskriftet UFOkontakt, der er tilgængeligt George Adamski, som startede IGAP, hvilket betyder International Get Acquainted Programme. Det er et oplysningsprogram, der har medarbejdere over hele verden, og Adamskis mål er at bringe folk med fælles interesser sammen og at viderebringe en livsfilosofi, der befordrer venskab gennem forståelse og med-

følelse over for de kortsynede, som Adamski kalder alle dem, der ikke tror på UFOer. Egon Dalsgaard er stadig redaktør for UFO Kontakt, men han måtte lukke sin butik i Låsbygade i 2002 på grund af sygdom.

Det skal også nævnes,¹⁷⁶

at Egon var aktiv i stiftelsen af gadeforeningen for Låsbygade og Adelgade, Koldinghusgaderne.

Egon Dalsgaard i sit solcenter. Foto: Kolding Folkeblad.

FORFATTERBIOGRAFIER

Per Andersen, f. 1956. Cand scient., direktør for IDC Nordic A/S. Lokal- og slægtshistoriske arbejder især om Koldingegnen og Sønderjylland.

Tønnes Bekker-Nielsen, f. 1955 i København. Cand. mag. i historie og kunsthistorie 1981, lic.phil. 1989, dr.phil. 2004. 1985-2000 direktør for Aarhus Universitetsforlag, siden 2000 lektor i antikkens historie ved Syddansk Universitet. Formand for det universitetshistoriske udvalg ved SDU.

Sven Arvid Birkeland, f. 1939 i Vesterbølle, Himmerland. Boede som dreng i Andst. Overlæge og dr.med. med speciale i nyretransplantation. Fra 2002 seniorforsker i Rehabiliterings- og Forskningscentret for Torturofre, København. Har udgivet "Taget af tyskerne. Danskere i 2. verdenskrig" 2007.

Mette Stubbe Brødsgaard, f. 1944 i Vangede. Opvokset i det danske mindretal i Sydslesvig, uddannet dekoratør. Gift med Svend Brødsgaard, død 2005, og bosat i hans fødeby Vester Nebel siden 1968. Arbejdet i Vester Nebel Brugs og på Vandel Museum. Medarbejder ved Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv.

Lars Bonde, f. 1958 i Kolding. Kontorassistent på Danish Crown Slagteriet i 1978-1984. Uddannet socialpædagog fra Haderslev Seminarium 1990. Siden arbejdet på Æblehaven i Kolding og fra 1999 på Spurvetoften i Brejning med unge med autisme.

Else Bygvraa, f. 1949 i Uhre ved Lejrskov. Flyttet til Kolding i 1968. Cand.merc. fra Odense Universitet og lektor ved IBCs Handelsgymnasium.

Thomas Christensen, f. 1920 i Viuf. Fra 1928 bosiddende på "Petersminde" i Nagbøl, Skanderup Sogn. Flyttet til Lunderskov i 2003. Har bl.a. skrevet "Skanderup Sogns historie", udgivet i 1996.

Hans Thomsen Hansen, f. 1936 i Kolding. Ansat ved Kolding Tekniske Skoles administration i 32 år. Medlem af Simon Peters Sogns menighedsråd siden 1977, medlem af bestyrelsen for Kolding Kirkegårde og formand for samme 2005-2008.

Henrik Werner Hansen, f. 1944. Cand. jur. fra Københavns Universitet. Fra 1980 politiasessor hos politimesteren i Kolding, 1982 vicepolitimester sammesteds, 2006 konstitueret politimester i Kolding.

Else Holm, f. 1941 i Slaglille ved Sorø. Opvokset i Haslev. Advokatsekretær i mere end 40 år, senest hos advokaterne Møller og Baruah. Fra 2005 kasserer i Floraklubben.

Tove Hald Jepsen, f. 1947 i Lunderskov. Efter realeksamen dimitteret fra Kolding Børnehaveseminarium i 1969. Kom efter ansættelse i Århus til Østbirk som børnehaveklasseleder i 1973 og flyttede i 1978 til Riis Toft Skole i Kolding. Ved skolens lukning i 1988 overført til Dalby Skole. Pensioneret i 2009.

Poul Merrild Knudsen, f. 1936. Uddannet inden for tekstilbranchen. Sergent ved artilleriet indtil 1959. Udlandsophold i Frankrig og USA, derefter i familiefirmaet Brdr. Knudsen.

Paul Nielsen, f. 1936 i Fredericia. Trafikuddannet ved DSB. Har i en årrække arbejdet som illustratør, satire- og reklametegner.

Jørgen Kristensen, f. 1933. Lærer ved Kolding Kommune, nu pensioneret. Medlem af Lokalhistorisk Forening for Bramdrupdam.

Steffen Riis, f. 1939 i Thisted. Tandlægeeksamen i København, praktiserende tandlæge på Fyn i 31 år. Flyttet til Kolding i 2003, nu slægts- og lokalhistoriker.

Carl Riisgaard, f. 1947. Uddannet frø- og løgskonsulent og dekoratør. Har næsten altid boet i Kolding. Arbejder som freelance journalist ved Kolding Ugeavis.

Kim Simonsen, f. 1975 i Odense. Cand. mag. i samtidshistorie fra Syddansk Universitet i Odense. Arkivar ved Kolding Stadsarkiv 2008-09. Har også bidraget til Odensebogen 2009.

Ole Sørensen, f. 1956 i Kolding. Læreruddannet fra Kolding Seminarium i 1983 og siden 1986 ansat ved CSV Kolding med området unge voksne med psykiske eller sociale vanskeligheder. Sideløbende hermed fra 1999 ansat på deltid på Jydske Vestkysten med området lokalsporten.

Gerda Thomassen, f. 1926 i Kolding. Elev i Kolding kommunale Pigeskole 1933-41. Kontoruddannet hos A/S Kolding Korn og Kolding Købmandsskole. Ansat i to perioder hos Jørgen Adolfsen, Bageriartikler en gros. Bogholder hos Vaskeriet Frem, Kolding fra 1960 til 1988. Fra 1988 frivillig hjælper i Flora-klubben.

Bente Vilandt, f. 1947 i Kolding og opvokset i byen. Realeksamen på Sct. Nicolai Skole, pædagoguddannelse på Kolding Børnehaveseminarium 1967/69. Først assistent og senere leder af Børnehaven Hertug Abelsvej og Holbergsvej. Støtte- og stuepædagog i Børnehaven Vifdam, støttepædagog på Sdr. Vang Skoles SFO. I en årrække tillids- og fællestillidsrepræsentant i BUPL. Lokalhistorisk interesseret.

Erik Voss, f. 1949 i Vester Vedsted. Cand. mag. i dansk og historie 1976 fra Århus Universitet. Har boet i Kolding siden 1977 og undervist på IBC i 30 år. Medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Sydøstjylland.

Læs bl.a. om:

Finnebørn i Kolding

En modstandsmand fra Sjølund

Forretningen Brdr. Knudsen

Vejen til et universitet i Kolding

Børnehavelærerinder fortæller

Et folketingsvalg i 1872

Amatørteater i Kolding

Fattiggården i Vester Nebel

Kolding
Kommune
Stadsarkivet